

DEMMEEL JÓZSEF

Magyar haza, szlovák nemzet

KOR/RIDOR KÖNYVEK 5.
2016

Sorozatszerkesztő:
Demmel József

DEMMEI JÓZSEF

Magyar haza, szlovák nemzet

Alkotmányos szlovák politikai törekvések
Magyarországon (1860–1872)

MAGYARORSZÁGI SZLOVÁKOK KUTATÓINTÉZETE
BÉKÉSCSABA | 2016

Lektorálta: Kovács Anna és Ľuboš Kačírlek

A kiadvány megjelenését támogatta:

Úrad pre Slovákov žijúcich v zahraničí

Nemzeti Kulturális Alap Könyvkiadás Kollégiuma

A szerző kutatásait a Magyar Tudományos Akadémia
Bolyai János Kutatói Ösztöndíja támogatta.

A forrásgyűjteményt fordította: Racskó Erzsébet

Felelős kiadó: dr. Kovács Anna

Borítóterv: Kraszlán Martin

A címlapkép forrása:

J. V. Häufler: Visegrád albuma, Pest, 1847. 12.

© Demmel József, 2016

© Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete, 2016

ISBN 978-615-5615-08-5

Nyomdai előkészítés: Croatica Nonprofit Kft.

Felelős vezető: Horváth Csaba ügyvezető igazgató

Készült a Croatica Nonprofit Kft. nyomdájában, 2016-ban.

Tartalom

Előszó	7
A szlovák nemzeti mozgalom története	13
Egy „nagy koponya és nagyon nagy szlovák” Ján Palárik útja Cirilltől és Metódtól Szent Istvánig	22
Kirándulás a magyar nemzeti múltba? Jozef Viktorin szlovák életműve és a visegrádi várromok	47
Egy „bajusz nélküli ifjanc” a szlovák politikában Ján Bobula politikai vállalkozásai	76
Utópisztikus realizmus? A szlovák alkotmányos gondolkodás 1860 és 1872 között Magyarországon	114
Bibliográfia	117
Függelék	131
Dokumentumok	131
Alkotmányos szlovák politikai gondolkodás 1860–1870	
1. Ján Palárik: A nemzetiségi és következőképpen az irodalmi kérdés Magyarország politikai újjászületése során	131
2. Ján Palárik: A szlovák vármegyének intelligenciája közötti egyetértés érdekében	148
3. Ján Palárik: A nép jogai és az 1848-as törvények	155
4. Ján Palárik: Mit kell most tennünk?	159
5. Ján Nemessányi felszólalása a memorandum-tárgyalásokon 1861. június 6-án	162
6. Ján Palárik felszólalása a memorandum-tárgyalásokon 1861. június 6-án	169
7. Ján Palárik második felszólalása a memorandum-tárgyalásokon 1861. június 7-én	172

8. Ján Mallý: Miért hallgattam el?	176
9. Ján Mallý: Helyzetünk	182
10. Ján Mallý: A szlovák kerület	185
11. Ján Mallý: Szlovák nemesség	191
12. Ján Palárik: A nemzeti gyűlölet	194

A Slovenské noviny és az Új Iskola (1867–1872)

13. Ján Bobula: A Slovenské noviny programja, amelynek kiadását 1868-ban Pesten indította el J. N. Bobula	200
14. Ján Bobula: Politikai álláspontunk	205
15. A pesti Nemzeti-Demokratikus Egyesület felhívása a szlovák polgárokhoz és polgártársakhoz	211
16. Ján Bobula: A választásokról	213
17. A pesti Nemzeti-Demokratikus Egyesület levele a magyar országgyűléshez	216
18. Jegyzőkönyv a Liptó megyei Lucskán, Ján Bobula és a liptói nemesség képviselői közötti tanácskozásról	219
19. A Slovenské noviny felhívása a szlovák nemességhez	223
20. Ján Bobula: A nemzetiségi kérdés megoldása után	224
21. Az Új Iskola petíciója, amelyet képviselője, Jozef Zaretzky nyújtott be a magyar közoktatási miniszternek	227
22. [Jozef Hložanský]: Andrássy gróf és a mi szlovák ellenzékünk	229
23. Nyilatkozat, amellyel a Minerva kiadó és az Új Iskola politikai csoport képviselői egyetértésüket fejezik ki azzal, hogy a Slovenské noviny a Minerva kiadó kiadásában jelenjen meg	232
24. Ján Bobula levele Ján Franciscihoz	235
25. Ján Bobula: Testvéreink, a lengyelek	238
26. Egyezmény Viliam Pauliny-Tóth és Ján Nepomuk Bobula között	240
27. Ján Bobula választási programja	244

Eredeti megjelenés	251
--------------------------	-----

Képek	255
-------------	-----

Resume	265
--------------	-----

Névmutató	268
-----------------	-----

Előszó

A magyar-szlovák közös múlt egyik legérzékenyebb szakaszát a dualizmus kora jelenti. Az 1867 és 1918 közötti korszakkal kapcsolatos szlovák és magyar nemzeti emlékezetben ugyanis legtöbbször a neuralgikus pontokat, a másik féltől elszenvedett sérelmeket magukba sűrítő eseményeket állítják az emlékezés középpontjába és terjesztik ki gyakran az egész korszakra (szlovák oldalon a szlovák nemzeti mozgalom intézményrendszerét ellehetetlenítő kormányzati intézkedéseket és a szlovák nyelvi-kulturális törekvéseket gátlás nélkül támadó magyar politikai és közbeszédet, magyar oldalon a történelmi Magyarország 1918-as szét hullását és jelentős színmagyar területek elcsatolását). E témák előtérbe helyezése miatt kifejezetten nehéz a dualizmus kori közös múltról közös, magyar és szlovák oldalon egyaránt elfogadható értelmezéseket kialakítani.¹ Ez alól nem kivétel a magyar politikával az 1860-as, 1870-es években együttműködést kereső úgynevezett szlovák Új Iskola sem. Történetét magyar oldalon általában a szlovák-magyar együttműködés szép, pozitív példájaként, szlovák oldalon viszont sikertelen, sőt a szlovákságra káros politikai kalandként értelmezik. Konštantin Čulen például azt írta e politikai csoportról 1932-ben: *„A mozgalom nem volt*

¹ Ugyanakkor nem lehetetlen: a Szlovák-Magyar Történész Vegyesbizottság 2015. évi konferenciáján számos előadás bizonyította, hogy megfelelő, modern módszertani alapokból kiindulva lehetséges akár a dualizmus kori szlovák-magyar nemzetiségi kérdésről is olyan értelmezéseket kialakítani, amelyek függetlenek az adott történész etnikai-nemzeti hovatartozásától (a teljesség igénye nélkül érdemes többek között Bagdi Róbert, Bona László, Hajdú Anikó, Kovács Anna, Alica Kurhajcová, Elena Mannová és Lucia Segľová előadásait említeni).

*hosszú életű, mert már programja is alapjaiban elhibázott, szlovák körülmények között alkalmatlan volt. [...] Néhány nemes befolyása nyomán a mozgalom magyarofillé vált.*² Mikuláš Gašparík 1956-ban a legfontosabb szereplőket felsorolva azt is kijelentette, hogy ők „nemzetárulóknak bizonyultak, akiknek a szlovák nemzethez semmi közük nem volt”.³ Dušan Kováč az ezredfordulón készült könyvében hasonlóan negatívan ítélte meg a mozgalmat, amelynek politikáját szerinte „kezdetől fogva kísérte egy megoldhatatlan belső ellentmondás. Magyarbarát orientációja nem járhatott sikerrel, mert a magyar politika megszállottként törekedett az egységes magyar politikai nemzet eszméjének és egy centralizált magyar államnak a megvalósítására. [...] politikája a valóságban semmi hasznot nem hozott a szlovákoknak. Csak meghasonlást okozott a nemzeti mozgalomban és megkönnyítette a magyar kormánynak néhány magyarosító intézkedés megtételét.”⁴

A fenti értékelésekkel azonban legalább két (de inkább három) probléma van. Az egyik, hogy az 1860-as évek végén, 1870-es évek elején működő „Új Iskola” történetét anakronisztikus módon, a későbbi korok felől értelmezik. Ugyanis ebben az időben a létező nemzeti elmentések dacára még lehetséges volt (nem csak elvi, hanem gyakorlati szinten is) a párbeszéd a szlovák mozgalom képviselői és a magyar politikusok között. Azt is gyakran elfelejtjük, hogy ez a kor (főleg a korábbi, illetve későbbi évtizedekkel összevetve) a szlovák nemzeti mozgalom intézményesülésének aranykora volt: rengeteg, kifejezetten a modern szlovák nemzeteszmé által ihletett intézmény jött létre ekkor (iskolák, bankok, nyomdák, kulturális intézmények), és egy fragmentált sajtópia révén kialakult a szlovák nemzeti társadalmi nyilvánosság is. E történet rendkívül fontos eleme, hogy ezt a virágzó intézményhálózatot 1874–1875-ben egy példátlan, a hatályos törvényeket is zárójelbe tévő magyar

² Konštantín Čulen: Roky slovenských nádejí a sklamaní 1848 – 1875. H. n. Ústredie Slovenského katolíckého študentstva, 1932. 104 – 105.

³ Mikuláš Gašparík: Ján Palárik – bojovník za práva a reč ľudu. In: Ján Palárik: Za reč a práva ľudu. Bratislava, SVKL, 1956. 23.

⁴ Dušan Kováč: Szlovákia története. Pozsony, Kalligram, 2001. 132.

,kormányzati nyomás számolta fel, ugyanakkor nem értelmezhetjük az egész korszakot kizárólag az utolsó néhány hónap eseményeit visszavetítve.

A másik tényező, amit tekintetbe kell vennünk, hogy az Új Iskola története nagyon sokszor a korabeli szlovák politikai riválisok szemüvegén keresztül jelent meg, s az általuk alkotott – magától értetődően negatív – kép automatikusan felbukkan az utókor történetési értékeléseiben is.⁵

A harmadik probléma, hogy már maga a meghatározás is képlékeny, azaz sokszor még az is bizonytalan, hogy miről is beszélünk pontosan, amikor az úgynevezett szlovák Új Iskolát emlegetjük? Általánosan elfogadott nézet ugyanis, hogy az Új Iskola az 1861-es turócszentmártoni szlovák memorandumgyűlés résztvevői között kialakuló törésvonal mentén létrejövő pártok egyike, az úgynevezett Régi Iskola, vagyis a hagyományos szlovák nemzeti mozgalom ellenfele volt, amely elvi alapon szerveződött, a magyarokkal való együttműködésre törekedve. Ez a zárt, egységes politikai csoport 1868-tól kezdett tényleges politizálásba, és 1875-ben, a már említett magyar kormányzati represszió hatására szűnt meg, vezető képviselőinek pedig Ján Palárikot és Ján Bobulát tekintik. A helyzet azonban ennél jóval bonyolultabb.

Az Új Iskola ugyanis kezdetben valójában kifejezetten negatív jelző volt, tulajdonképpen a politikai ellenfelek által kitalált gúnynév. Ezt maga Ján Palárik írta le 1868-ban: *„Hogy léteznek olyan férfiak, akik a mi kedves szlovák nemzetünk kiváló tagjaiként, nemzetük iránt szívből odaadóak, de egyúttal közös magyar hazánk államjogi helyzetét és alkotmányos szabadságát is közvetlenül elfogadják, és akik teljesen nem értenek egyet azzal a politikai iránnyal, amelyet eddig a szlovák nemzeti oldal nyilvános tevékenységében a nemzetiségi egyenjogúság tárgyában elérni akart, az már természetesen 1861-ben, a turócszentmártoni szlovák nem-*

⁵ Ezt hangsúlyozza például Tibor Pichler is. Tibor Pichler: Ján Palárik a pokus o slovenský liberalizmus. In: Tibor Pichler: Národovci a občania. O slovenskom politickom myslení v 19. storočí. Bratislava, VEDA, 1998. 77. (A továbbiakban Pichler, 1998a.)

zetgyűlésen megmutatkozott. Ezen szlovák férfiak politikai-nemzeti nézeteit a szembenálló párt »Új Szlovák Iskolának« hívta, és már akkor különböző módokon meggyanúsította és befeketítette főbb képviselőit.⁶ Vagyis Ján Palárikot és a hozzá hasonlóan gondolkodókat először a szlovák nemzeti mozgalom velük szemben álló képviselői kezdték Új Iskolaként emlegetni, igencsak negatív felhanggal.⁷ Sőt, a szlovák nemzeti mozgalom szemben álló pártjait már 10 évvel korábban, 1850 környékén is e felosztás szerint állították szembe egymással, „staroslováciként” és „novoslováciként” (vagyis „rég” és „új” szlovákokként) emlegetve őket, igaz, ez a törésvonal még a szlovák irodalmi nyelv elfogadása kapcsán alakult ki.⁸ Az 1850-es évek második felében azonban már valóban a szlovák politikai törekvések addigi hagyományos, császárpárti megnyilvánulásait kritizáló értelmiségieket, elsősorban Palárikot és társait kezdték „mladá iskolaként”, vagyis fiatal iskolaként emlegetni,⁹ – immár kifejezetten gúnyosan, hiszen Palárik és követői valójában semmivel sem voltak fiatalabbak, mint ellenfeleik, sőt néhány évvel idősebbek voltak például az ekkor vezető szerepet betöltő Viliam Pauliny-Tóthnál.

Az Új Iskola elnevezés eleve negatív jelentéstartalma 1868-ban változott meg. Ekkor kezdte el ugyanis megjelentetni Ján Bobula *Slovenské noviny* című lapját, amely riválist jelentett a hagyományos szlovák nem-

⁶ Ján Palárik: Nová škola. In: Ján Palárik: Za reč a práva ľudu. Bratislava, SVKL, 1956. 109. (A továbbiakban Palárik, 1956a.)

⁷ Erre már Vladislav Zapletal is felhívta a figyelmet. Vladislav Zapletal: Príspevok k dejinám Novej školy v rokoch 1869 – 1872. Akciová tlačiareň Minerva. In: Historické štúdie, 1956. 8.

⁸ Azaz az elnevezésnek ekkor még teljesen más gyökerei voltak, a két pártot ugyanis az különböztette meg egymástól, hogy az egyik elfogadta az osztrák kormány által támogatott, staroslovenčinának (rég szlovák nyelvnek) nevezett cseh nyelv bevezetését a szlovák területeken: ők lettek a staroslovenčina után a staroslováci (rég szlovákok), s az ezt elutasítók lettek velük szemben a novoslováci (az „új szlovákok”). Vö.: Ján Paljarik [Palárik]: Slovo na čase o virovnaňja rozepre strani spisovnjeho jazika na Slovensku. In: Slovenské Pohľady. 1851. szeptember 25. 86.

⁹ Jozef Miloslav Hurban már az 1850-es évek végén így nevezte Palárikékát. Július Mésáros: Kultúrne snahy Slovákov v matičnom období. In: Dejiny Slovenska III. (od roku 1848 do konca 19. storočia). Bratislava, VEDA, 1992. 531.

zeti mozgalom elsőszámú fórumának tekinthető *Pešťbudínske vedomosti* számára. Bobula és a mögötte szerveződő társadalmi mozgalom egy idő után önelnevezésként kezdte használni az Új Iskola elnevezést, ráadásul úgy fordították saját javukra, hogy egyúttal politikai ellenlábasaiknak is visszavágtak, az „Új Iskolával” szemben „Régi Iskolának” nevezve őket.¹⁰ Azt is ki kell azonban emelnünk, hogy 1872-ben demonstratív módon változtatták meg az Új Iskola elnevezést a Kiegyezés szlovák pártjára.¹¹

Azt, hogy nem szabad a Palárik által reprezentált alkotmányos szlovák politikai gondolkodóknak csak az ellenfeleik által „új iskolának” nevezett csoportját összekeverni az *önmagát* Új Iskolának elnevező, és aktív politikai tevékenységet folytató Bobula-féle körrel, azt Jozef Viktorin és Jonás Záborský esete mutatja. Hiszen sok kutató sorolja őket a Bobula-féle, 1868 utáni Új Iskola vezető képviselői közé, holott ők valójában csak Palárik 1850-es évekbeli eszmetársai voltak, míg Bobulát élesen elutasították (sőt, miatta Palárikkal is megszakították a kapcsolatot).¹²

Kötetünkben tehát épp ezért nem csupán az „Új Iskola” történetét tárjuk fel, hiszen ezzel leszűkítenénk a vizsgálatot Bobula mozgalmának azon rövid, alig négy éves szakaszára (1869-1872), amikor a csoport következetesen Új Iskolának nevezte magát. Ehelyett kísérletet teszünk a magyar állam alkotmányos berendezkedését tiszteletben tartó (azaz nem egy külső, osztrák vagy orosz hatalom segítségével reménykedő, hanem a szlovák mozgalom számára rendelkezésre álló anyagi, szervezeti, szellemi, társadalmi erőforrásokra támaszkodó) szlovák politikai gondolkodás és cselekvés múltjának feltárására. Ebbe a történetbe ugyanis Bobula Új Iskoláján túl beletartozik például az orosz- és Bécs-párti szlo-

¹⁰ Mindez egyúttal azt is jelenti, hogy a két elnevezés – Új és Régi Iskola – valójában eredetileg gúnynévként jött létre, és csak negatív jelentéstartalmától megfosztva vált önelnevezéssé.

¹¹ Bohuš Kostický: Nová škola slovenská. Príspevok k problematike národnostnej otázky v Uhorsku v druhej polovici 19. storočia. Bratislava, SAV, 1959. 120.

¹² Kostický, 1959. 65.

vák nemzeti mozgalom politizálásával egy idő után már meg nem elégedő katolikus pap, Ján Palárik szellemi útkeresése, vagy épp Jozef Viktorin különös életútja, amely a magyar hatóságok általi 1848-as bebörtönzésétől egyenesen vezetett az akkor még elhanyagolt visegrádi várromok magyar nemzeti emlékhellyé alakításának ambiciózus projektjéig. Palárik, Viktorin és Bobula középpontba állítása azért is fontos, hogy be tudjuk azonosítani a „régí” *új iskola* és az „új” *Új Iskola* közti hasonlóságokat és különbségeket. Végül, de semmiképp sem utolsó sorban azért is fontos az alkotmányos szlovák nemzeti mozgalom története, mert így vizsgálhatóvá válik a 19. századi szlovák-magyar viszony alapkérdése is, vagyis, hogy vajon létezett-e legalább elvi lehetőség a két nemzet kooperatív együttműködésének kialakítására, vagy minden szlovák-magyar kiegyezési kísérlet a kezdetektől kudarcra volt ítélve?

Kedves kötelességemnek tartom, hogy ezúton is köszönetet mondjak azon kollégáimnak, akik segítségével nélkül e kötet talán létre sem jöhetett volna. Racskó Erzsébet a dokumentumgyűjtemény magyarra fordításában nyújtott nélkülözhetetlen segítséget, de rengeteget köszönhetek Ľuboš Kačíreknek is, aki önzetlenül rendelkezésemre bocsátotta Ján Bobula általa összegyűjtött, de még kiadatlan levelezését, ami nélkül aligha tudtam volna megírni az adott fejezetet. Gróf Péter a Jozef Viktorin életrajzát bemutató fejezethez szükséges alapvető forrásokat bocsátotta rendelkezésemre, és hasznos segítséget kaptam a nagyszombati Szent Adalbert Egyesület Levéltárától is (Archív Spoločnosť Svätého Vojtecha). Mihalik Béla, Hermann Róbert, Kiss Gy. Csaba és Kovács István egyes résztémákkal kapcsolatban segítettek tanácsaikkal. Hálával tartozom munkahelyem, a Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete igazgatójának és munkatársaimnak a kötet előkészítése során nyújtott támogatásért. Kutatásaimat a Magyar Tudományos Akadémia Bolyai János Kutatói Ösztöndíja segítségével és az Úrad pre Slovákov žijúcich v zahraničí támogatásával végeztem, a kötet publikálását a Nemzeti Kulturális Alap Könyvkiadás Kollégiuma tette lehetővé.

A szerző

A szlovák nemzeti mozgalom története

Vannak olyan nézetek, amelyek szerint a 19. századi szlovák nemzeti mozgalom történetét élesen külön kell választani a korabeli szlovák társadalom történetétől, mivel az előbbi csupán „*egy maroknyi ember története[...], ami semmit sem mond a korszak szlovák társadalmáról*”.¹³ Más, jóval elterjedtebb vélemények szerint a szlovák nemzeti mozgalom múltja gyakorlatilag megegyezik a szlovákság történetével, azaz sarkosan fogalmazva: akit nem tekinthetünk szlovák „nemzetébresztőnek”, az vagy a szlovákság ellensége volt, vagy olyan szlovák, aki csak arra várt, hogy „felébresszék”. Ezekkel a megállapításokkal szemben úgy vélem, érdemes inkább Tibor Pichler szlovák filozófus meglátásaira figyelni, aki a következőképp beszélt a 19. századi szlovák társadalomról: „*szlovák societa a szó szociológiai értelmében nem létezett. Ez nem jelenti, hogy ne létezett volna „társadalom” – szlovákul beszélő személyek tömegei szociálisan differenciált rétegekkel és szervezetekkel, de tény, hogy nem létezett a magyarországi társadalomtól intézményesülten elkülönülő szlovák társadalom*.”¹⁴ A szlovák nemzeti mozgalom története ebben az értelmezésben tehát egyrészt tényleg szorosan kötődik a szlovák anyanyelvűek tömegeihez, másrészt azonban nem azonos azzal. Az elkötelezett szlovákok, a szlovák entuziaszták célja ugyanis az volt, hogy ezeket a létező, de az összmagyarországi társadalmi rétegektől el nem különíthető szlovák társadalmi csoportokat (a szlovák parasztság, polgárság és nemesség tömegeit) leválasszák az össz-

¹³ Boissérie, Etienne: A magyar tényező az 1918 előtti szlovák történetírás kialakulásában. Pro Minoritate, 2005/tél, 3–15.

¹⁴ Tibor Pichler: Národovci a občania. O slovenskom politickom myslení v 19. storočí. Bratislava, VEDA, 1998. 10.

magyarországi társadalmi csoportokról, mégpedig a modern szlovák nemzeteszme alapján. Az ő elképzelésük szerint tehát a magyarországi társadalomtól az ahhoz egyébként hasonlóan rétegzett szlovák nemzeti társadalomnak intézményesülten is el kellett különülnie.

* * *

Szlovák nyelvművelő kísérletek és a szlovákság történelmével kapcsolatos koncepciók már a 18. század közepén is voltak, azonban ezek egyáltalán nem feszegették a fennálló társadalmi konvenciókat és politikai normákat. A cél ugyanis ekkor még nem a nemzeti közösségi identitás megerősítése és egy koherens, folyamatos, megszakítatlan elbeszélés létrehozása, sokkal inkább a szlovák anyanyelvűek pozíciójának javítása, védelme volt – Magyarországon belül. Ez a döntően katolikus papok és szerzetesek által képviselt szellemi irányzat a felvilágosodás, illetve a jozefinista reformok hatására kapott igazán erőre az 1780-as, 1790-es években, amikor Anton Bernolák megírta a szlovák nyelv grammatikáját és az első nyelvszótárt, valamint *Slovenské učení tovarištvo* (Szlovák tudós társaság) néven egy, döntő többségében szlovák katolikus papokat tömörítő egyesületet hozott létre. Arról, hogy Bernolákék hungarus patriotizmusa továbbra is szilárd alapokon nyugodott, az említett szótár előszava is tanúskodik, amelyben Bernolák a következőképp indokolta a szlovák szótár megírását: „*Pannóniában a Magyarok után leg többen vannak a Tótok; ezen Szótáromnak össze szerkesztetésében nem akarva is a nagyobb részt kellett tekintetbe vennem; hogy így azon jó téteménynek, melyet a Magyar nyelv gyarapítására is ezen munkámmal teszek, bővséges gyümölcsét többen érezzék. Ha Pannóniának minden Tót lakosai előtt ismeretes lészen a Magyar nyelv, rövid idő alatt az egész országban minden felől magyar szó fog hangzani.*”¹⁵

Ugyanez a felvilágosult gondolkodásmód és patriotizmus jellemezte a korabeli (de sokszor még 1848-ig is aktív) evangélikus értelmiségieket.

¹⁵ Bernolák, Anton: *Slowár Slowenski, cesko, latinsko, nemecko, uherski seu lexicon slavicum bohemicum, latino, germanico, ungaricum*. 6. Budae, 1825. 6.

Juraj Palkovič, Pavol Jozeffy vagy Ján Szeberényi a felvilágosodás szellemében tevékenykedtek a szlovák anyanyelvű nép anyanyelvi képzésének, művelésének előmozdítása érdekében, és bár sokszor részt vettek szlovák oldalon az 1840-es évekbeli modern, szlovák-magyar nemzeti vitákban is, mégis, amikor 1848-ban kenyértörésre került a sor, ők általában egyértelműen kinyilvánították hazafiságukat.¹⁶ A következő, néhány évvel II. József uralkodása után született evangélikus generációban azonban két nagyhatású gondolkodó, Pavel Jozef Šafárik és Ján Kollár már jelentős változásokat hozott. Šafárik volt például az, aki – szemben a korábbi szlovák jezsuita történetírással – immár nem hagyta üresen a Nagymorva Birodalom és a saját kora közti időszakot, hanem ügyes retorikai megoldással, az „ezeréves álom” koncepciójával hidalta át. Eszerint a magyarok ugyan leigázták a honfoglalás idején a középkori morva birodalmat, ám Svatopluk népének leszármazottai, vagyis a szlovákok a nemzeti gondolat hatására „felébredtek” ezeréves álmukból.¹⁷ Ezzel tehát Šafárik immár elkülönítette, „mi” csoportra és „ők” csoportra bontotta a magyar és a szlovák anyanyelvűeket, vagyis létrehozta a kereteket a szlovákok önálló nemzeti közösségként való értelmezéséhez. Mindezt korábban, a hungarus patriotizmus fogalmi keretei között nem lehetett volna megtenni. Ján Kollár teremtette meg a szláv/szlovák nemzeti karakterológia, nemzeti szimbolika világát: meghatározta a lehető legtágabb értelemben vett szlovák nemzeti területet és a szlovákok nemzeti jellegzetességeit.¹⁸

¹⁶ Demmel József: A kettős identitás ára. A békéscsabai Szeberényi Gusztáv és a nemzetiségi kérdés a 19. századi evangélikus egyházban. Országos Szlovák Önkormányzat Kutatóintézete, Békéscsaba, 2014. 60–73. (A továbbiakban Demmel, 2014a.)

¹⁷ Erről lásd: Findor, Andrej: Tisícročná poroba? In: Eduard Krekovič – Elena Manová – Eva Krekovičová (zost.): Mýty naše slovenské. Bratislava, AEP, 2005.

¹⁸ Kiss Szemán Róbert: Ján Kollár, avagy a szláv nemzet jótulajdonosságai? In: Kiss Szemán Róbert: „... garázda emberek az Etymologusok”. Irodalmi tanulmányok. Budapest, ELTE BTK Szláv Filológiai Tanszék, 2008, 48–68. Kiss Szemán Róbert: Szláv pokol Pesten. Ján Kollár munkássága 1819 és 1849 között. Budapest, *(Folytatás a 16. oldalon →)*

Kollár és Šafárik eszméi azonban nem hatottak még tömegekre, viszont a legkomolyabb szellemi kiindulópontot jelentették¹⁹ annak a generációnak, amely immár képes volt széles körben elterjeszteni és tömegek számára befogadhatóvá, sőt átélhetővé alakítani a szlovák nemzeti gondolatot. E generáció (sőt a 19. századi szlovák történelem) legfontosabb alakja, a mozgalom vezetője és gyakorlatilag valamennyi kezdeményezésük, akciójuk irányítója Ludovít Štúr volt. Az 1815-ben, egy nem túl tehetszayugróci evangélikus népiskolai tanító második fiaként született Štúr 1829-től tanult a pozsonyi evangélikus líceumban. Az intézményben ekkor már évtizedek óta (1803-tól kezdve) létezett egy katedra, a *Cseh-Szláv Tanszék*, Juraj Palkovič vezetésével, amelynek óráit döntően szlovák anyanyelvű diákok látogatták és az evangélikusok által használt *bibličina* nyelvén képezték magukat (ami a későbbiekben a szlovák nyelvű egyházközsegek tanítói vagy lelkészi állásainak elnyerésében segíthette őket). A Tanszék mellett működött egy, a szlovák anyanyelvű diákok által létrehozott önképző kör is,²⁰ amelynek először Štúr bátyja, Karol Štúr, majd maga Ludovít Štúr lett a vezetője. Néhány évvel később, 1836-ban már ő tartotta meg a Tanszék óráit is az elfoglalt Palkovič helyett. Bár helyettes tanárként fizetést nem kapott, folyamatos anyagi gondjai ellenére nem mondott le pozíciójáról, amely révén egy évtizeden keresztül

(Folytatás a 15. oldalról →)

Balassi, 2010. 75–164. Kiss Szemán Róbert: Az emblematikus nemzetrajz: földrajz néprajz, növény- és állatrajz Ján Kollár művében. In: Kiss Szemán Róbert: Magyarország panaszától Szlavia panaszáig. Irodalmi tanulmányok. Budapest, ELTE BTK Szláv Filológiai Tanszék, 2007. 62–81.

¹⁹ Hogy a Šafárik-féle ezeréves rabság milyen nagyhatású gondolati keret volt, ahhoz elég megnézni a következő generációhoz kapcsolódó forrásokat. Ludovít Štúr például egész életében, első fennmaradt műveitől kezdve az utolsóig, nyilvános beszédeiben, cikkeiben, politikai tanulmányaiban, apologetikai írásaiban és magánlevelezésében is gyakran hivatkozott rá. Ludovít Štúr: A szlávok és a jövő világa. Válogatott írások. (Szerk.): Demmel József. Pozsony, Kalligram, 2012. 49., 223., 229., 231., 259., 388., 545., 550.

²⁰ A társaság alapszabályait magyar fordításban lásd: Evangélikus Országos Levéltár, Zsilinszky Mihály hagyatéka, 17. doboz, 325–336.

ki tudta használni a tanszék kereteit a szlovák nemzeti mozgalom céljai érdekében: nemcsak a tanszékhez szervezetileg kötődő diákegyesületet, hanem magát a katedrát is képes volt a szlovák nemzeti mozgalom „utánpótlásképző bázisává” alakítani. A pozsonyi minta pedig továbbterjedt: több felső-magyarországi evangélikus gimnáziumban, például Modorban, Lőcsén, Selmezbányán vagy épp Eperjesen is alakultak hasonló szlovák önképző körök. Ezen az evangélikus iskolahálózaton belül létrejövő önképző körök jelentőségét alig lehet túlbecsülni, hiszen az egykori önképzőkori diákok iskoláik elvégzése után szétszédtek ugyan, de – továbbra is szoros kapcsolatban maradva egykori eszmetársaikkal és Štúrral – Felső-Magyarország evangélikus egyházközségeibe kerültek papnak vagy tanítónak. A helyi elitek tagjává váló egykori diákok így jóval szélesebb körben terjeszthették a szlovák nemzeti gondolatot. Ahhoz viszont, hogy e nemzeti eszme könnyen befogadható legyen és a szlovák anyanyelvűek nemzeti közösséggé formálása elindulhasson, hátravolt még egy fontos lépés: a minden szlovák anyanyelvű által könnyen érthető irodalmi nyelv létrehozása. 1843 elején Štúr és követői (elsősorban az ekkoriban időlegesen a mozgalom mellé álló Turóc megyei szlovák anyanyelvű nemesi tömegek hatására) szakítottak az addig a szlovák evangélikusok által évszázadok óta használt cseh nyelvvel, és a közép-szlovák nyelvjárást tették irodalmi nyelvvé. Az új irodalmi nyelv, az ún. *štúrovčina* néhány év leforgása alatt népszerűvé vált mind a katolikus, mind az evangélikus szlovák elit körében, és 1848-ra jórészt az istentiszteletek keretei közé szorította vissza a *bibličtinát* is.²¹

Štúr mozgalma természetesen egy idő után a magyar politikai elit, főként a magyarosodás evangélikus egyházon belüli képviselői számára igen kellemetlenné vált. A magyarosítást képviselő evangélikus országos főfelügyelő, Zay Károly már 1840-ben vizsgálatot kezdeményezett Štúr tevékenységével kapcsolatban, és 1843-ra elérte, hogy a pozsonyi evan-

²¹ Demmel József: A szlovák nemzet születése. Ludovít Štúr és a szlovák társadalom a 19. századi Magyarországon. Pozsony, Kalligram, 2011. 80–82., 151–170.

gélikus egyház eltávolítsa őt a líceumból. Ám Štúr nem maradt tétlen: 1844-ben megalapította a *Tatrín* nevű kulturális egyesületet, amelynek az új irodalmi nyelven megjelenő kiadványok finanszírozása és nemzetileg tudatos szlovák fiatalok támogatása mellett az egyik legfontosabb célja a nemzeti mozgalom hálózatának a kibővítése, a Štúrékhoz akkor még kevésbé kötődő csoportok, pl. a szlovák nyelvű katolikus papok integrálása volt. 1845-ben pedig az ő szerkesztésében megjelent az első szlovák nyelvű politikai lap, a *Slovenské národné noviny*, amelynek vezércikkeiben a szlovákság legfontosabb sorskérdéseit tárgyalta, s amely révén rövid idő alatt (köszönhetően elsősorban az új irodalmi nyelvnek) kialakult a szlovák társadalmi nyilvánosság.²²

Bár Štúr 1847-ben Zólyom város követeként részt vett az utolsó rendi országgyűlésen Pozsonyban, 1848 márciusa után az általa vezetett mozgalom számára feltehetően már nem volt ott a választható lehetőségek között a magyarokkal való megegyezés (mint ahogy a magyar politikai elitben sem merültek fel komolyabban²³ a szlovákságnak adandó kollektív jogok és nemzetiségük elismerése). Štúrék 1848 szeptemberében délszláv és osztrák támogatással, jórészt Bécsben toborzott önkéntesek élén megtámadták Magyarországot, 1849 márciusában pedig a történelem során először megfogalmazták a Magyarországtól különváló, önálló szlovák nemzetállam létrehozásának igényét.²⁴

1840 és 1848 között tehát széles (személyes, politikai, közéleti, egyházi, iskolaügyi, katonai és államjogi) konfliktushálózat alakult ki a hagyományos társadalmi struktúrák képviselői és Štúr elszakadni kívánó

²² Demmel, 2011. 108–120., 171–217.

²³ Lónyay Menyhért ugyan egy 1848 márciusi magánlevelében az ország végromlását vizionálva azt írta, hogy a nemzetiségeknek autonómiát adó, svájci típusú kantonrendszer látja az egyetlen megoldásnak, ezt pedig a vármegyerendszer átalakításával lehetne létrehozni, de nyilvános politikai fórumon ez soha nem vetődött fel. Lónyai levelét idézi: Miskolczy Ambrus: A nemzeti kérdés zátonyain 1848–1849-ben. (Historiográfiai taktikák és praktikák). In: Miskolczy Ambrus: Milyen nemzetet az emberiségnek? Kazinczytól Kossuthig – Széphalomtól Turinig. Budapest, Gondolat, 2012.

²⁴ Demmel, 2011. 268–276.

csoportja között. Olyan közösségi élmények sora kötődött ehhez az időszakhoz, amelyek immár általánosíthatóak voltak: kifejezetten nemzeti alapú sérelem számszerűen ekkor kevés szlovákot ért, az adott időszakról mégis úgy beszéltek s beszélünk sokszor ma is, mint amikor „üldözték a szlovákokat”; a szlovák fegyveres eseményekben néhány százan vettek csak részt, mégis „nemzeti”, azaz az egész közösség küzdelmeként jelent meg.

Azonban a szlovák igényeket végül Ferenc József sem teljesítette, a mozgalom pótolhatatlan vezetője, Štúr pedig 1856-ban vadászbalesetben meghalt. 1860-ban viszont olyan nagypolitikai helyzet alakult ki, amely komoly reményekkel tölthette el a mozgalom képviselőit. A magyar politikai elit ugyanis, okulva az 1848–1849-es nemzetiségi harcokból, sokkal nyitottabbnak tűnt ekkoriban a nem magyar népek igényei felé, és mind a Deák Ferenc által vezetett Felirati Párt, mind a Teleki László által vezetett Határozati Párt késznek mutatkozott teljesíteni valamennyi olyan nemzetiségi igényt, amely az ország integritását nem veszélyeztette. A szlovák mozgalom kifejezetten pozitívan és nyílt bizalommal reagált: 1861. június 6-án és 7-én Turócszentmártonban egy többszáz fős tömeggyűlésen megfogalmazták a szlovák nemzet kívánságait, s ezeket – memorandum formájában – a mozgalom története során először nem az uralkodóhoz, hanem a magyar országgyűléshez nyújtották be. Ám a követelések között szerepelt egy Magyarország határain belül létrehozandó, mégis önálló szlovák területi egység igénye. Ez a kérés már a tárgyalások alatt is komoly vitához vezetett, sokan ugyanis úgy vélték, hogy ezt a magyar országgyűlés és az addig a mozgalommal szimpatizáló nemesség egyértelműen az ország egysége elleni támadásként fogja értelmezni.²⁵

²⁵ Andrej Sládkovič (zost.): Denník Slovenského národného zhromaždenia v Turčianskom Sv. Martine dňa 6. a 7. júna 1861. In: Michal Eliáš (zost.): Z prameňov národa. Na pamiatku stodvadsiateho piateho výročia vzniku Memoranda slovenského národa z roku 1861. Martin, Matica slovenská, 1988. 119 – 120. Egykorú jegyzőkönyveinek szövegét lásd: Sládkovič, 1988. 177–223., ill. Pešťbudínske vedomosti, 1861. 29–33. sz.

Ján Nemessányi és Ján Palárik azonban hiába érvelt²⁶ az úgynevezett szlovák kerület (Okolie) ellen, a gyűlés mégis megszavazta azt. Emiatt történt, hogy, bár a magyar politikai elit szlovák származású, a gyűlésen megjelenő képviselői (Révay Simon turóci főispán, Szentiványi Márton lipthói főispán és Justh József országgyűlési képviselő) elfogadták a memorandumot a pesti országgyűlés elé terjesztő bizottság vezetésére való felkérést, az utolsó pillanatban mégis visszakoztak, a magyar politikai elit pedig hevesen elutasította a szlovák kéréseket.²⁷

Ennek ellenére az 1860-as, 1870-es évek a szlovák nemzeti mozgalom történetének, a modern szlovák nemzeti társadalom fejlődésének és a szlovák nemzeti institucionalizációnak a fénykora volt. Hiszen ekkor működtek a 19. század legfontosabb szlovák kulturális intézményei (pl. *Matica slovenská* 1863–1875; szlovák tannyelvű gimnáziumok 1862–1874), ekkor alakultak meg a mozgalom gazdasági háttérintézményei (bankok, takarékpénztárak, nyomdák, kiadók), ekkor volt a legerősebb, leghatékonyabb a szlovák nemzet politikai reprezentációja a magyar országgyűlésben és a közigazgatásban (pl. erre az időszakra esik Viliam Pauliny-Tóth országgyűlési képviselősége vagy Ján Francisci lipthói főispánsága). Mindez annak volt elsősorban köszönhető, hogy a magyar politikai életet ekkoriban még – legalább elvi szinten – a Deák–Eötvös-féle liberalizmus határozta meg, amely lehetővé tette (de legalábbis nem akadályozta represszív állami beavatkozás révén) a fenti intézmények és reprezentációk létrejöttét.²⁸

Az 1870-es évek közepén azonban, amikor Deák és Eötvös helyett immár Tisza Kálmán volt a magyar politika irányadó személyisége, a

²⁶ Felszólalásait lásd kötetünkben, a Függelék 5., 6. és 7. számú dokumentumaiban.

²⁷ Demmel József: „Magyarország fölvidéke Magyarország szívéhez még jobban csatlakozva lesz.” A magyar politikai elit, a szlovák politikai gondolkodók és a szlovák-magyar viszony 1860–1861-ben. Századok, 2013. 5. sz. 1221–1253. Demmel József: Pánszlávok a kastélyban. Justh József Turóc megyei alispán és a szlovák nyelvű magyar nemesség elfeledett története. Pozsony, Kalligram, 2014. 142–189. (A továbbiakban Demmel, 2014b.)

²⁸ Demmel, 2014b., 207–236.

nemzetiségekkel szemben az addigi liberalizmust felváltotta a hatalmi etatizmus.²⁹ A magyar kormány 1874–1875 folyamán – a vallási és nemzetiségi jogokra vonatkozó törvények egyes rendelkezéseit figyelmen kívül hagyva – alig másfél év leforgása alatt felszámolta a teljes szlovák kulturális intézményhálózatot, a magánegyesületeként működő *Matice slovenskát* és az egyházi fenntartású (tehát nem az állam, hanem az adott egyház hatáskörébe tartozó) szlovák tannyelvű gimnáziumokat. Ez a represszív politika precedenst teremtett mind a politikai, mind a társadalmi életben a nemzetiségekhez való viszonyulás tekintetében: az 1870-es évek közepén a szlovák nemzeti mozgalom addig is szűkös mozgástere mind politikai, mind kulturális értelemben szinte teljesen megszűnt, és ez az állapot a következő évtizedekben konzerválódott.

Mindez azonban nem jelentette a szlovák nemzeti eszme végét: hiába szűnt meg szinte valamennyi szlovák nemzeti intézmény, hiába lehetett egyre kevésbé megélni a szlovák identitást nyilvánosan, hiába volt továbbra is csupán néhány száz fős a modern szlovák nemzeteszme elkötelezett képviselőinek tábora: 1875-re létrejöttek a modern szlovák nemzeti közösség intézményesült keretei, azaz megvolt rá a lehetőség legalább elvben, hogy a szlovák nyelven beszélők tömegei önálló, a magyar társadalomtól független, sőt azzal szemben meghatározott modern nemzeti társadalmat alkossanak. Már csak ezért is fontos megvizsgálni a modern szlovák nemzeti gondolat azon, 1875 előtti alternatíváját, amely még realitásként számolt a magyar állami-alkotmányos keretekkel.

²⁹ Tibor Pichler: Eötvös, Grünwald, Mudroň a štátna idea Uhorska. In: Tibor Pichler: Etnos a polis. Zo slovenského a uhorského politického myslenia. Bratislava, Kalligram, 2011. 48 – 55. (A továbbiakban Pichler, 2011a.)

Egy „nagy koponya és nagyon nagy szlovák” Ján Palárik útja Cirilltől és Metódtól Szent Istvánig

1861. június 27-én egy szlovák ügyvédekből, hivatalnokokból, újságírókból, katolikus és evangélikus lelkészekből álló deputáció távozott dolgavégezetlenül a képviselőház alelnökétől, Tisza Kálmántól. A szlovák nemzeti igényeket tartalmazó, 1861. június 7-én, Turócszentmártonban véglegesített memorandumot szeretnék volna ünnepélyesen átadni. Azonban a magyar politikai elit tagjai már pár nappal a turóci gyűlés után értesültek arról, hogy a szlovák kérések között szerepel egy autonóm szlovák terület igénye is, amit úgy ítélték meg, hogy az nem egyeztethető össze az ország integritásának elvével. A felső-magyarországi képviselők és főispánok ezért mozgásba hozták vármegyéik hivatali apparátusát, és nemsokára özönlenni kezdtek a pesti országgyűléshez és a magyar lapokhoz a helyi, szlovák lakosok tömegeivel aláíratott petíciók, amelyekben a memorandum ellen tiltakoztak. A tiltakozó petíciók többsége gyorsabban ért Pestre, mint maga a memorandum benyújtó, szóban forgó deputáció.³⁰ A küldöttség tagjai közt a legcsalódottabb alighanem a terézvárosi káplán, Ján Palárik volt. Ő volt ugyanis az, aki június 7-én elérte, hogy a szlovák nemzeti igényekkel – a szlovák nemzeti küzdelmek története során először – ne Bécshez és az uralkodóhoz, hanem a magyar országgyűléshez forduljanak. Hogy a magyar-szlovák politikai kiegyezésre miért nem volt már ekkoriban esély, azt az előző

³⁰ Ikonográfiai érdekesség, hogy a bizottságról évekkel később Prágában készült csoportkép. A küldöttség egyes résztvevői ugyanis elküldték egyéni portréikat egy cseh litográfusnak, aki egy Pest-Budát ábrázoló képeslapot is felhasználva elkészítette utólag a csoportképet, amely e kötet hátsó borítójára is rákerült.

fejezetben láthattuk. Viszont arra a kérdésre is érdemes választ keresnünk, hogy Palárik – szemben a szlovák mozgalom többi tagjával – miért gondolta úgy, hogy a szlovák törekvéseknek csak a magyarokkal való együttműködésben lehet jövője? E fejezetben tehát a pesti káplán szellemi útkeresésének állomásait követjük nyomon.

Eltitkolva az eltitkolni valókat – Ján Palárik a szemináriumban³¹

Palárik 1822-ben a Trencsén vármegyei Rakován született, önéletrajza szerint egy „*tanulatlan földműves*” fiaként.³² Bár az emlékiratíró Palárik ezzel a megfogalmazással alighanem szlovák paraszti rétegekhez való kötődését szeretne volna hangsúlyozni, apja, Simon Palárik, még

³¹ Ján Palárik korai, 1849 előtti életszakasza – szemben a későbbi időszakkal, az 1850-es, 1860-as évekkel – kifejezetten forrásszegény. Míg az 1849 utáni korszakban nem csak tömérdek cikke, beszéde, szépirodalmi alkotása, de néhány levele is ismert, az azt megelőző korszakból közéleti tevékenységre vonatkozó forrás egyáltalán nem áll rendelkezésünkre, levelezéséből is csak egyetlen, ráadásul Jozef Viktorinnal közösen írt darab lelhető fel. Így ezen az egy levélen kívül mindössze vázlatos önéletrajz-töredékére támaszkodhatnánk elvileg, amit ráadásul már az 1860-as években készített. Ez ugyanis a visszaemlékezés általános jellemzői szerint bizonytalan forrásnak minősül, hiszen gyakori emlékezési technika, hogy a memoár írója felnagyítja saját egykori szerepét, és a szöveg megírásának idején érvényes normák keretei között értelmezi évtizedekkel korábbi tevékenységét (vö.: K. Horváth Zsolt: Önarcképcsarnok. A személyes emlékezés, mint történeti probléma. In: Szekeres András (szerk.): A történelem szerszámosládája. A jelenkori történeti gondolkodás néhány aspektusa. Budapest, L'Harmattan – Atelier, 2003. 87.). Sokat segít viszont, hogy legjobb barátja, Jozef Viktorin, akivel diákéveikben ismerkedtek meg, részletes visszaemlékezést írt 1848-ban, ami tehát egyrészt kontroll forrásként, másrészt kiegészítő forrásként használható Palárik életének kezdeti szakaszaihoz.

³² Ján Palárik: Autobiografia. In: ASSV, Fasc. 185, č. 37a. Kiadását lásd: Ján Palárik: Autobiografia. In: Literárne listy. Príloha ku „kazateľni”. 1901. 5. sz. 38 – 39. 1901. 6. sz. 45 – 46. 1901. 7. sz. 50 – 52. Autobiografia Jána Palárika. In: Pavol Zemko: Ján Nepomuk Palárik a jeho nasledovníci. Trnava, 2014. 149 – 150.

ha valóban dolgozott is a földeken, valójában nem egy tanulatlan paraszt lehetett, hiszen képzett zenész, a rakovai gyülekezet orgonistája és a helyi iskola tanára volt, aki fiát négy évre beíratta a zsolnai gimnáziumba is. Ján Palárik Zsolnáról tizennégy éves korában, immár a szülők anyagi támogatását nélkülözve, Kecskemétre ment tanulni (nem utolsósorban a magyar nyelv elsajátítása végett). Katolikus lelkészi tanulmányait Esztergomban és Pozsonyban kezdte, és Nagyszombatban fejezte be. Ez a város volt a legfontosabb Palárik fiatalkori életszakaszában, hiszen itt kötött életre szóló barátságot Jozef Viktorinnal³³ –, de itt alakult ki szlovák nemzeti öntudata is. Maga Palárik önéletrajzában (egyik harmadik személyben) a következőket írja erről: „*A nagyszombati szemináriumban véletlenül kerültek a kezébe Ján Hollý költeményei*³⁴ és a *Zora c. almanach*. Ez az olvasmány felébresztette benne a nemzeti öntudatot. Attól kezdve szabadidejében legkedvesebb mulatsága a szláv nyelvek és a csehszlovák irodalmi nyelv tanulmányozása volt.”³⁵

Palárik azonban ekkoriban még elsősorban nem szlovák nemzeti irányban tájékozódott: az első években főleg egyházellenes, a hitet kétségbe vonó és a kereszténységet támadó, természetesen a papnövendékek számára szigorúan tiltott olvasmányokat szerzett be és osztott meg Viktorinnal. Komoly fordulópontot jelentett szellemi útkeresésük során, hogy egy iskolatársuk bepanaszolta őket az iskola vezetésének, ugyanis ekkor vált világossá számukra, hogy az egyházellenes irodalom tanulmányozása a szemináriumból való eltávolításukkal is járhat, míg a szlovák nemzeti tájékozódás nem veszélyezteti tanulmányaikat. A kérdőre vont

³³ Jozef Viktorin nekrológiájában úgy említik őt, mint „*jeho doplnok, Janko Palárik*”, azaz „*az ő [Viktorin] kiegészítése, Janko Palárik*.” N. N. [Jozef Ráth]: Jozef Viktorin. In: Letopis Matice slovenskej. Svázok II. Turč. Sv. Martin, Knihotlačiarstvo-účastníarsky spolok, 1874. 136.

³⁴ Hollý maga egy 1846-os levelében Palárikot a következőképp jellemezte: „*nagy koponya és nagyon nagy szlovák*.” Ján Hollý Martin Hamuljaknak 1846. november 4-én. In: Korešpondencia Jána Hollého. Pripravil Jozef Ambuš. Martin, Matica slovenská, 1967. 199.

³⁵ Ján Palárik: Autobiografia. In: ASSV, Fasc. 185, č. 37a.

Palárik – Viktorin megfogalmazásában – eltitkolta, amit el kellett titkolni, és bűnbánatot tanúsítva bevallotta, amit be lehetett vallani. Azonban pontosan érezték, hogy „*bizony csak kevésen múltott, hogy pálcát ne törjenek a fejünk felett*”. Ezért döntöttek úgy – írja Viktorin –, hogy a racionális filozófiával (ez alighanem a szigorúan eltitkolni valók közt volt) nem foglalkoznak, hanem a papi karrierjükre kevésbé veszélyesnek ítélt téma felé fordulva „*egészen a nemzetiségnek szenteljük magunkat*”.³⁶

Bár Palárik és Viktorin az első vizsgálat után valóban fokozott óvatosságot tanúsított, szlovák nemzeti tájékozódásuk miatt mégis újra vizsgálat alá kerültek. Igaz, nem saját hibájukból „lepleződtek le”, hanem egy túl lelkes hívük miatt. A szeminárium növendékeként Palárikkal szoros kapcsolatba kerülő Nyáry Rudolf gróf ugyanis 1846 tavaszán egy lelkes, a szlovák mozgalmat dicsérő beszédet tartott a szemináriumában, s ez szúrta szemet a papnevelde vezetésének. Nyáry ugyan megkapta a magáét – hazaárulónak, a magyarok ellenségének és ruszofilnak nevezték nyilvánosan, aki nemcsak arra méltatlan, hogy egy magyar mágnás család nevét viselje, de még arra is, hogy magyar kenyeret egyen – beszédét követően azonban Palárikot és Viktorint is vizsgálat alá vették. Távollétükben a vezetés utasítására felfeszítették a személyes irataikat őrző szekrényeket, ahol szláv röpiratokon³⁷ és nyelvtankönyveken kívül mintegy kétszáz levelet találtak, többek között az evangélikus Ludovít Štúrtól és Ján Franciscitól.³⁸ A vizsgálat során Palárikék felszentelése is veszélybe került, végül azonban felmentették őket.³⁹

³⁶ Archiv Spoločenost Svätého Vojtecha, Trnava (ASSV) Fasc. 50, č. 55. Autobiografia J. Viktorina. 11 – 14.

³⁷ Viktorintól tudjuk, hogy Palárik eleinte elsősorban az evangélikusok által előfizetett, cseh Květy c. folyóiratból tájékozódott (ASSV Fasc. 50., č. 55. Autobiografia J. Viktorina. 11 – 14.), majd Ludovít Štúr *Slovenské národné noviny* című lapjából. Ján Palárik és Jozef Viktorin Ludovít Gajnak 1846. május 24-én. Közli: Vavrovič, Jozef: Ján Palárik. Jeho ekumenizmus a panslavizmus. Martin, Matica slovenská, 1993. 269 – 272.

³⁸ Ján Palárik és Jozef Viktorin Ludovít Gajnak 1846. május 24-én. Vavrovič, 1993. 270.

³⁹ ASSV Fasc. 50., č. 55. Autobiografia J. Viktorina. 14.

1848 – Görgey és Palárik

Palárikot tehát 1847-ben katolikus lelkésszé szentelték, s elsőként Óbarsra került káplánnak – itt érte őt 1848–1849 is. A legtöbb életrajzíró sorsfordulónak tartja ezeket az éveket, azt állítva, hogy – bár sem a magyar, sem a szlovák oldalon nem exponálta magát – komoly konfliktusba került. Magyar ellenfelei pánszlávizmus vádjával feljelentették Görgey Artúrnál, a káplánnak pedig meg kellett jelennie a tábornok előtt kivizsgáláson. Bár állítólag két társát is agyonlőtték, őt elengedte Görgey, mivel a lengyel légió vezetője, a Paláriknál lakó Wysocki tábornok kimentette. A szlovák pap és a lengyel tábornok személyes kapcsolatát sok szerző azért emelte ki, hogy ezzel magyarázza Paláriknak a korban szokatlan véleményét az orosz-lengyel viszonyról. Palárik ugyanis a szlovák kortársakkal szemben nem Oroszországnak, hanem Lengyelországnak adott igazat a két szláv nemzet konfliktusában.⁴⁰

Érdeemes azonban visszanyúlni a forrásokhoz, amelyek alapos vizsgálatával más megvilágításba kerülhet a történet, amelyről Mikuláš Gašparík szlovák történész írt a legrészletesebben. Gašparíknak, ahogy egyébként számos más szerzőnek is, egyedül Palárik önéletrajza szolgált forrásként, ahol a következőképp szerepel a történet: *„[...] mint jelentős szónok dolgozott az ottani nép között a nemzeti és állampolgári szabadság eszméjéért. Ezért a magyarón oldálnak nem kedves tevékenységéért megvádolták mint pánszlávot és hazaárulót a magyar forradalmi hadsereg parancsnokánál, Görgeynél. Ez őt felelősségre vonta. De a lengyel légió parancsnoka Wysocki, akivel Palárik korábban megismerkedett, oltalmába vette a megvádoltat, és szabadon engedéséért folyamodott. Így Palárik a bebörtönzés szomorú sorsától és talán a haláltól is megmenekült.*”⁴¹ Palárik tehát az eredeti forrásban sem azt nem említette, hogy Wysocki nála lakott volna, sem azt, hogy voltak társai, akik közül ráadásul kettőt Görgey lelővetett. Mivel Gašparík, akinél ezen állítások szerepelnek, nem használt

⁴⁰ Mikuláš Gašparík: Ján Palárik a jeho boj o demokratizáciu slovenského národného života. Bratislava, SAV, 1952. 27., de utal rá többek között Vavrovič, 1993. 145.

⁴¹ Ján Palárik: Autobiografia. In: ASSV, Fasc. 185, č. 37a.

hivatkozásokat könyvében, nem tudhatjuk, honnan származnak az adatok, mindazonáltal Gašparík erős prekonceptióit tekintetbe véve,⁴² amíg forrásuk nem kerül elő, érdemes fenntartásokkal kezelni ezeket.

De térjünk vissza Palárik emlékiratához – ugyanis már az eredeti forrás sem problémamentes. Az 1848-ban ártatlanul megvádolt, pánszlávizmus vádjával börtönbe vetett, végül a szerencsének vagy valamely, vele szimpatizáló katonai vezetőnek köszönhetően a biztos haláltól megmenekült szlovák képe a korabeli szlovák emlékirat-irodalom gyakori toposza. Az igazság ezzel szemben az, hogy még a forradalom után felfordult, de jogállamként működő Magyarországon sem volt elég a bebörtönzéshez vagy a halálbüntetéshez az a tény, hogy valakire gyanakodva néztek a magyar tudatú helyi elitek.⁴³ Egy ilyen eljáráshoz a vád mellett bizonyíték, tanúk és a tanúvallomások hitelességét igazoló további tanúvallomások kellett.⁴⁴ Palárik esetében tehát szükséges lett volna, hogy valaki feljelentést tegyen, és hogy az állítását valahogy bizonyítsa. Ezután kerülhetett volna Görgey elé az ügy, aki a hazaárulás bizonyítékával a kezében nyilvánvalóan nem engedhette volna el Palárikot csak úgy, Wysocki kérésére. Ez az eljárás ráadásul olyan mennyiségű iratcsomót eredményezett volna, amelynek nyoma kellett volna ma-

⁴² Mikuláš Gašparík tudományos munkásságában nemcsak retorikai, de tartalmi szinten is markánsan a marxizmus hatása alá került. Kemény G. Gábor Palárik-ábrázolásával például úgy száll vitába, hogy Kemény bizonyára máshogy írta volna meg cikkét, ha „*Sztálin A marxizmus és a nemzetiségi és kolonizációs kérdés című művéből indult volna ki.*” Mikuláš Gašparík: K stému výročiu odsúdenia Ján Palárika. In: Slovenské pohľady, 1951. 4. sz. 262.

⁴³ Nagyon is jellemző, hogy például Kossuth Lajos személyesen többször is szorgalmazta néhány pánszlávizmus vádjával elfogott illető szabadonbocsátását, mondván, hogy ha nincs ellenük bizonyíték, semmiképp sem tarthatók fogva. Steier Lajos: A tót nemzetiségi kérdés 1848–49-ben. II., Budapest, 1937. 300–301. 447. Kossuth Lajos: Kossuth kormányzó elnöki iratai 1849. április 15 – augusztus 15. S. a. r.: Barta István. Budapest Akadémiai, 1955. 124–125; 463–464. Erről lásd még: Demmel József: „A saját fészkébe piszkító madár”? Kossuth Lajos szlovák származásáról. Kommentár, 2015. 1-2. sz. 94.

⁴⁴ Lásd például a Ludovít Šulek és az Andrej Hodža elleni eljárások anyagát: Rapant, Daniel: Slovenské povstanie roku 1848 – 49. Dejiny a dokumenty. I/2. Martin, Matica slovenská, 1937. 383 – 467.

radjon (mint ahogy sok más esetben nyoma is maradt).⁴⁵ A tény, hogy Daniel Rapant monumentális munkájában sem találhatunk egyetlen dokumentumot, de még csak egy kőszá említést sem a Palárik elleni eljárásra, hogy Józef Wysocki sem említi emlékirataiban⁴⁶ és hogy Görgey iratai között sem találhatunk rá utalást,⁴⁷ azt jelezheti, hogy ha érte is valamilyen nemzeti indíttatású atrocitás Palárikot, az valójában nem jutott el a hivatalos szintig.

Persze azt a kérdést fel kell tenni ilyenkor, hogy mi állhatott a háttérben, vagyis hogy miért írt volna Palárik egy meg nem történt – vagy megtörtént, de eredeti jelentőségéhez képest jelentősen felnagyított – konfliktusról? Itt alighanem figyelembe kell venni, hogy Paláriknak az eset egyetlen forrásul szolgáló emlékirata az 1860-as évek első felében készült, tehát akkor, amikor a memorandum 1861-es kudarca után egyedül maradt a szlovák nemzeti mozgalomban, és amikor folyamatosan támadták a mozgalmon belüli ellenfelei. Az 1860-as évek első felében, amikor kizárólag e körnek a kezében voltak a szlovák sajtóorgánumok, olyan sikeresen alakították ki róla a szlovákokat eláruló magyarbarát képét,⁴⁸ hogy csak közel két generációval később került sor az érdemi rehabilitációjára.⁴⁹ Ahogy egy kortárs szerző írta: „a nem-

⁴⁵ A tény, hogy egy történetnek csupán egyetlen forrás őrzi az emlékét, önmagában még nem jelentene problémát. Ugyanakkor ebben a konkrét esetben már maga az egyéb források hiánya is sok – a hitelesség szempontjából – nyugtalanító kérdést vet fel.

⁴⁶ Józef Wysocki: Együtt a szabadságért, 1848–1849. Wysocki tábornok emlékiratai. A magyarországi lengyel légió részvétele az 1848-as szabadságharc hadjárataiban. Budapest, Zrínyi, 1993.

⁴⁷ A Görgey-iratokkal kapcsolatos tanácsaiért ezúton is köszönetem fejezem ki Hermann Róbertnek.

⁴⁸ Gašparík, 1951. 270. Gašparík, 1952. 41.

⁴⁹ Vö: Slovanská otázka a Ján Palárik. Z histórie politických názorov na Slovensku. In: Prúdy. Revue mladého Slovenska, 1910. október. 1. sz. 7. Bohdan Pavlů: Pokrokovost a konzervativizmus na Slovensku. In: Prúdy. Revue mladého Slovenska, 1910. október. 1. sz. 48 – 65. Vö. Tibor Pichler: O nacionalizme, konzervativizme, modernizme v časopise Prúdy. In: Tibor Pichler: Etnos a polis. Zo slovenského a uhorského politického myslenia. Bratislava, Kalligram, 2011. 100 – 102.

zet szemében erőnek erejével akarták népszerűtlenné tenni. Ezért, nevezetesen Paulíny Černokňazníkában⁵⁰ Palárikra sarat dobáltak, mintha engedte volna megvenni magát a magyarónok által saját nemzete ellen.”⁵¹ Ilyen körülmények között érthető, ha egy – esetlegesen valóban lezajlott, de talán csak komolyabb szóváltásig fajuló – konfliktust nemzeti támadásként írt le emlékirataiban, azaz igyekezett kialakítani a nemzetéért csaknem mártírsorsra jutó szlovák pap képét, és csökkenteni Paulíny-Tóthék negatív propagandájának hatását.

*„egy független egyházi folyóirat egyházunkban
nagyon nehéz feladat”*

A szlovák alkotmányos politizálást szorgalmazó csoport egyértelműen katolikus dominanciájú volt. Ján Palárik, Ján Mallý, Juraj Slota, Jozef Viktorin és Jonáš Záborský is katolikus papok voltak. Ján Bobula is erős katolikus kapcsolati hálóval rendelkezett, lapját, a *Slovenské noviny*t pedig egy időben Jozef Hložanský szerkesztette, aki szerzetes volt. Tévedés lenne azonban mély vallásosságot és szigorú katolicizmust feltételezni e körről. Hiszen Záborský evangélikus vallásról tért át,⁵² Hložanský kilépett a rendből és megnősült,⁵³ de Jozef Viktorin önéletrajzának nagy részében is egy evangélikus kisasszonnyal folytatott, szinte egyáltalán nem titkolt szerelmi viszonyáról írt.⁵⁴ Láttuk, hogy diákkor-

⁵⁰ A szlovák élclapot szerkesztője, Viliam Paulíny-Tóth gyakran használta a belső viták lefolytatásának terepéül. Erről lásd: Daniela Kodajová: Odrodilci a nepriatelci. In: Storočie škandálov. Aféry v moderných dejinách Slovenska. Bratislava, 2008. 28 – 34.

⁵¹ Ján Bobula: Ján Palárik-Beskydov. In: Gašparík, Mikuláš: Ján Palárik a jeho boj o demokratizáciu slovenského národného života. Bratislava, SAV, 1952. 67.

⁵² Augustín Maťovčík (ed.): Slovenský biografický slovník. 6. Martin, Matica slovenská, 1994. 384 – 385.

⁵³ Augustín Maťovčík (ed.): Slovenský biografický slovník. 2. Martin, Matica slovenská, 1987. 341.

⁵⁴ ASSV Fasc. 50., č. 55. Autobiografia J. Viktorina. 22 – 29.

rában Palárik maga is szűknek érezte a katolikus papi hivatás adta kereteket, sőt egy időben az is felmerült benne, hogy kilép a klérusból.

Ez az első Palárik által szerkesztett folyóirat, a *Cyrrill a Method* (Cirill és Metód) című, Selmechányán kiadott lap kapcsán kialakult konfliktus során fogalmazódott meg benne. 1849 után ugyanis a városhoz közel fekvő Vindsachtba került káplánnak, és régi barátja, a bécsi kormánnyal szoros kapcsolatot ápoló⁵⁵ Andrej Radlinský felkérte az általa kiadott lap szerkesztésére Palárikot. A vindsachti káplánnak ugyan nem volt tapasztalata a lapszerkesztés terén, sőt korábban – szemben például a Štúr-féle *Slovenské národné novinyben* rendszeresen publikáló barátjával, Viktorinnal – közéleti cikkeket sem publikált, mégis nagy ambícióval látott munkához: úgy gondolta, hogy az először 1850. március 15-én megjelenő *Cyrrill a Method* egy független, liberális szellemű szlovák egyházi lap lesz. Azt, hogy nyíltan felvállalta a szlovák nemzeti gondolatot, nemcsak az mutatja, hogy a *Cyrrill a Method* már az első évfolyamban vitába keveredett a Danielik János által szerkesztett magyar nyelvű *Religió és Nevelés* című lap egyes szerzőivel, például a pesti szemináriumban szerveződő szlovák kör kapcsán, hanem a minden lapszám címodalán olvasható felirat is, miszerint a lap „*Selmechányán, Szlovákiában*”⁵⁶ jelenik meg.

Ám Palárik szerkesztőként nem a szlovák gondolat felvállalásába bukott bele, hanem abba, hogy egy cikksorozatban nyíltan támadta az egyházi vezetés bizonyos rendelkezéseit. Bár 1850 nyarán még azzal büszkélkedett, hogy „*egyetlenegy katolikus vallásos újság sem jelenik meg olyan liberális szellemben, mint a Cyrill-Method,*”⁵⁷ a szóban forgó konf-

⁵⁵ Ferdinand Šteller: Andrej Radlinský. Jeho život a boj za práva národa slovenského. Slovenské dejiny v rokoch 1830 – 1880. Trnava, Spolok Svätého Vojtecha, 1934.

⁵⁶ „*Cyrrill a Method čili katolícký Časopis pri Církev a Školu pod správou Jana Palárika [...] a vydávaním Dr. Ondreje Radlinského v B. Štávnici na Slovensku vychádzajúci.*” A „na Slovensku” természetesen itt nem közigazgatási egységet jelöl, jól mutatja viszont, hogy a lap kiadói határozottan a modern szlovák nemzeti gondolat eszméjét képviselték – és hogy ez ellen a hivatalos szerveknek sem volt kifogása akkoriban.

⁵⁷ Ján Palárik Mikuláš Dohnányinak, 1850. augusztus. 15-én. Közli Vavrovič, 1993. 232.

liktus után azonban belátta, hogy „*egy független egyházi folyóirat egyházunkban nagyon nehéz feladat.*”⁵⁸ A *Cyrell a Method* 28. számában ugyanis Palárik közölte egy H. jel alatt publikáló pap (Juraj Holček) cikkét, aki határozottan elutasította Scitovszky János hercegprímás felhívását, amely szerint Scitovszky egy újonnan alapítandó nagyszombati szeminárium költségeit az egyházmegye papságától akarta beszedetni. Holček nemcsak azt kifogásolta, hogy a szegényebb alsó papságra ezzel jelentős anyagi terhet tesz Scitovszky, de azt is hozzátette, hogy ugyanilyen jogtalanul mondott le a magyarországi katolikus egyház a dézs-máról – ami szintén leginkább az alsó papságot érintette érzékenyen. Holček éles hangú cikkében azonban még ennél is tovább ment – azt javasolta, hogy a gazdag esztergomi kapitula bevételeiből finanszírozzák egy szeminárium megalapítását, sőt rögtön kettőt, egyet a magyarok és egyet a szlávok számára.⁵⁹ Scitovszky természetesen ezt nem hagyhatta szó nélkül, főleg azután, hogy Palárik saját írásával, illetve egy harmadik cikkel is megtámogatta Holček kezdeményezését.⁶⁰ Hogy Palárik mennyire sajátjának érezte ezt a küzdelmet, jelzi az is, hogy Radlinskýnak úgy írt ezekről a szövegekről, hogy „*cikkeket jelentettem meg életre-halálra [...] Engem most Esztergomba citálnak a konzisztórium elé, hogy feleljek.*”⁶¹ „*Nem félek a haragjuktól*” – tette hozzá még ugyanebben a levélben, a konzisztórium előtt azonban már bűnbánatot tanúsított, s a jegyzőkönyv szerint „*elismerte hibáját, amely miatt szégyenkezett*”.⁶² A konzisztórium ítélete azonban szigorú volt: három hét elzárásra ítélték az esztergomi ferencesek kolostorában, amely során hat meditációt kellett kidolgoznia és a hercegprímásnak bemutatnia olyan témákban, mint a papság püspökök iránti tisztelete, a sajtóval való visszaélés veszélyei, továbbá azon papok hibáiról is írnia kellett, akik számára nemzetiségük fontosabb,

⁵⁸ Gašparík, 1952. 25.

⁵⁹ Vavrovič, 1993. 77.

⁶⁰ Scitovszky János levele Krautmann Józsefnek, 1850. december 28-án. Közli: Vavrovič, 1993. 234.

⁶¹ Palárik levelét idézi Gašparík, 1952. 24.

⁶² Vavrovič, 1993. 236.

mint a vallásuk és szent hivatásuk.⁶³ A folyóirat szerkesztésétől eltiltották, tanulmányoznia kellett az egyházjogot, amelyből kötelező volt vizsgát is tennie két alkalommal, továbbá a büntetés része volt, hogy addigi működési helyétől messzire helyezték⁶⁴ – így került Pest-Budára, a Szent Terézia-templom parókiájára káplánnak.⁶⁵

Palárik tehát, igaza biztos tudatában olyan konfliktust vállalt fel, amellyel ugyan megjeleníthette az alsópapság széles rétegeinek érdekeit, de amely – előre jól láthatóan – megnyerhetetlen küzdelem volt, és amely Palárik számára totális vereséggel végződött. Hiszen a büntetésben aligha a börtön volt a legfájóbb pont, hanem inkább az, hogy elvesztette a közbeszéd befolyásolására lehetőséget biztosító fórumát, és kiszakadt hasonló elveket valló barátai köréből is. Mindez azt mutatja, hogy igaza lehetett Svetozár Hurban Vajanskýnak, amikor úgy jellemezte őt, hogy „*Palárik a kiterjedt koncepciók és a nagy tervek férfitája volt, emellett heves és radikális, igaz, a szó nemes értelmében.*”⁶⁶ Alighanem ez magyarázza egyébként Viktorinnal, majd Bobulával való szoros együttműködését is, hiszen úgy tűnik a fentiekből, hogy Paláriknak általában szüksége volt egy nála gyakorlatiasabban gondolkodó partnerre eszméinek gyakorlati megvalósításához.

És még egy fontos tanulsága van az esetnek, mégpedig az, hogy bár voltak a Palárik által felvállalt konfliktusnak bizonyos nemzeti rétegei,⁶⁷

⁶³ Vavrovič, 1993. 240–242.

⁶⁴ Vavrovič, 1993. 239–240.

⁶⁵ Pesti éveiről lásd: Anna Kováčová: Duchovné a kultúrne aktivity terežinského kaplána Jána Palárika. In: Anna Kováčová: Po stopách slovenskej minulosti Budapešti. Výber zo štúdií a prednášok. Budapest, Výskumný ústav Celoštátnej slovenskej samosprávy v Maďarsku, 2014. 186 – 193. Anna Kováčová: Kultúrne a duchovné zázemie terežinského kaplána Jána Palárika v Pešti. 185. výročie jeho narodenia. In: Dolnozemskey Slovák, 2007. 2. sz. 4-6.

⁶⁶ http://zlatyfond.sme.sk/dielo/1632/Vajansky_Zivot-Stefana-Moyseasa/4#ixzz3rN4y66E1 Letöltés ideje: 2016. január 12.

⁶⁷ Hiszen ezért kellett Paláriknak és a szintén megbüntetett Juraj Holčecknek a nemzetiségük iránt elfogult papokról írni egy-egy meditációt. Vavrovič, 1993. 240 – 242.; 265. Palárik például azt írta ebben: „*Azok, akik szent hivatásukban nem Krisztusért és a lelkek üdvéért lángolnak, hanem egyedül a nemzetiségért, hitetlenek és eltévelyedettek, és nem Krisztust, hanem a nemzetet szolgálják.*”

mégis alapvetően egy egyházi hierarchián belüli ügyről volt szó. Erre jó példa, hogy a Palárikot szigorúan büntető Scitovszky hercegprímás fel-szólította Danielik Jánost is, hogy az általa szerkesztett *Religio és Nevelés* c. folyóiratban tartózkodjon a nemzeti ellentétek élezésétől.⁶⁸

„a szlovák nyelv a mi életünk”

A *Cyrill a Method* kapcsán egy fontos kérdésről kell még szót ejtenünk, ez pedig a szlovák irodalmi nyelv ügye. Az első professzionális szlovák irodalomtörténetet megíró Jaroslav Vlček szerint ugyanis ez a korszak, az 1850-es évek az „*ínség és némaság*” időszaka, amikor a szlovák írók-költők szinte alig alkottak, és gyakorlatilag semmit nem publikáltak. Ennek az állapotnak (az önkényuralom nyilvánosságot korlátozó kere-tein túl) a legfontosabb oka a szlovák irodalmi nyelv körül újra fellángoló vita volt. A szlovák társadalmi nyilvánosság ugyanis egyértelműen az új, Štúr-féle irodalmi nyelven jött létre, s ezt fogadta el nyelvi normaként a szlovák írástudó réteg jól látható többsége – köztük természetesen Palárik és Viktorin is. Az osztrák kormányzat azonban 1849 után (aligha függetlenül a Bécsben a kormány tanácsadójaként működő Ján Kollár tevékenységétől) az evangélikusok által évszázadok óta használt, ekkoriban következetesen „staroslovenčinának”, azaz „ószlováknak” nevezett bibliai cseh nyelvet támogatta, egyfajta irodalmi nyelvi „interregnumot” hozva létre ezáltal. Ezen a nyelven jelent meg az egyetlen, kormány által engedélyezett (és dotált) szlovák politikai lap, a *Slovenské noviny*, Bach és Thun miniszter pedig azt ígérték, hogy ezt a „staroslovenčinát” alapul véve szlovák oktatási intézményeket alapítanak, valamint hivatali nyelv-ként is bevezetik a szlovák nyelvterületen. Bár ez a két utóbbi később beváltatlan ígéretnek bizonyult, mégis a Štúr-féle irodalmi nyelv számos képviselője a „staroslovenčina” híve lett. Ez ugyan nem ingatta meg je-

⁶⁸ Scitovszky János levele Danielik Jánosnak 1851. február 2-án. Közli Vavrovič, 1993. 264.

lentősen a szlovák közélet egyedüli nyelvéné váló Štúr-féle nyelv pozícióit, ugyanakkor az állami presszió és dotáció praktikus érvei jelentősen megerősítették a „staroslovenčina” helyzetét is.

A staroslovenčina híve volt Kollár mellett természetesen a *Slovenské noviny* szerkesztője, Daniel Lichard is, ám meglepő módon az „áttérők” többsége (Jozef Viktorin, Andrej Radlinský, Jonáš Záborský, Martin Hattala, Štefan Závodník, Juraj Holček, Jozef Kozáček, Michal Rešetka, Július Plošič és Michal Chrástek) katolikus pap volt.⁶⁹ Közéjük tartozott a *Cyryll a Method* nyelvű a staroslovenčinát választó Ján Palárik is, azonban igazat adhatunk Palárik életrajzírójának, Mikuláš Gašparíknak, aki ezt a döntést részben praktikus szempontoknak, részben viszont a kiadó, Andrej Radlinský által kifejtett nyomásnak tudja be. Erre utal Palárik szabadkozása is egyik, Radlinskýnak küldött levelében: „*Ninco okod haragudni rým, én küzdök az ószlovák nyelvért.*”⁷⁰ Ugyanakkor tény, hogy ez a „küzdelem” nem volt túlságosan lelkes. A lapot elindító vezércikkében például egyáltalán nem reflektált a folyóirat nyelvére, vagyis nem hozott érveket amellett, hogy miért fontos szerinte az adott nyelvet használni. Ezért az óvatosságért egy nyílt olvasói levélben meg is dicsérte Viktorin, amire Palárik szerkesztői jegyzetben újra csak a döntés felelősségét igyekezett elhárítani. Azt írta ugyanis, hogy hat szlovák irodalmi nyelv van használatban, a staroslovenčina mellett a bernoláki, a štúri, a

⁶⁹ http://zlatyfond.sme.sk/dielo/1632/Vajansky_Zivot-Stefana-Moyses/4#ftn.d56e2005#ixzz3QUg7Ex64ü
http://zlatyfond.sme.sk/dielo/1022/Vlcek_O-Slovensku-a-slovenskej-literature/1#ixzz3QUgUaSXp Letöltés ideje: 2016. január 12.

A tény, hogy korábban a Štúr-féle irodalmi nyelv lelkes híveinek mutatkozó papok ilyen nagy számban csatlakoztak a staroslovenčina propagálóihoz, már csak azért is rejtélyes, mert ez a kismértékben szlovakizált cseh nyelv inkább az evangélikus értelmiség tradíciói közé tartozott – akik viszont egy-két kivételtől eltekintve megmaradtak az új nyelv híveinek. Az okok között mindenestre alighanem ott találhatjuk a katolikus egyháznak az uralkodó és az állam iránti lojalitását. Vö.: Roman Holec: Úloha katolíckej cirkvi pri formovaní občianskej spoločnosti na Slovensku. In: Československá historická ročenka. 2006. Brno, 2006. 157.

⁷⁰ http://zlatyfond.sme.sk/dielo/1624/Vajansky_Z-dejin-literatury-3/1#ixzz3rN5mGruy Letöltés ideje: 2016. január 12.

hodzai, a pelikáni és a klempai nyelv, s ezek között nem tudván választani, a hivatalosan előírt mellett tette le a voksát.⁷¹ Valójában azonban ezek a štúri nyelven kívül elszigetelt, csak egy-egy szlovák értelmiségi által használt nyelvváltozatok voltak, tehát a döntés során aligha vehette ezeket komolyan figyelembe Palárik. A döntés kényszerűségét (illetve a staroslovenčina valódi társadalmi pozícióit) azonban leginkább az mutatja, hogy miután Palárik a *Cyrell a Method* hasábjain kihirdette, hogy nemcsak a staroslovenčinán, de bármely más szlovák irodalmi nyelven is közöl írásokat, özönleni kezdtek hozzá nemcsak a staroslovenčinát nem megfelelő szinten bíró levelezők cikkei, hanem az előfizetők is, a kezdeti 190 prenumeráció száma ugyanis hirtelen 350-re ugrott.⁷²

Amikor Palárikot eltávolították a *Cyrell a Method* éléről, megszűnt a nyomás, amely a staroslovenčina mellett tartotta őt. Ekkor egy nagy visszhangot kiváltó cikkben már nyíltan kiállt a Štúr-féle szlovák irodalmi nyelv mellett. Kárhoztatta azt a tarthatatlan állapotot, hogy „*a nemzet nem tudja, mivel számolhat, kivel tartson, milyen útra lépjen, mely vezetőt kövessen*”. Főleg nyelvészeti érveket hozott a cseh nyelv ellen, ugyanakkor azt is hozzátette, hogy a csehek nem túl nyitottak a szlovákok felé, még akkor se, ha utóbbiak csehül írnak, hiszen például a *Cyrell a Methodnak* mindössze két előfizetője volt Csehországból. A staroslovenčinán megjelenő újság egykori szerkesztőjeként azonban azt sem hallgatta el, hogy „*azok az egyének, akik Szlovákiában a cseh nyelvért harcolnak, nem filológiai meggyőződésből teszik ezt, hanem csak mellékes, vagy politikai, vagy vallási, vagy személyes érdekből*”. Azt is hozzáteszi, hogy nem akar szakítani a csehekkel: „*Mindenünket odaadjuk nekik: a szívéinket, a támogatásunkat, testvéri szeretetünket: no de a mi szlovák anyanyelvünket nem adhatjuk oda. [...] Mert a szlovák nyelv a mi életünk, törzsünk megváltója. A szlovák nyelv nélkül a szlovák megszűnne szlováknak lenni: a szlovák nyelvén érezheti magát szlováknak és szlávknak*.”⁷³

⁷¹ Cyrell a Method. 4. sz. 1850. április 17. Od Trnavy. Výtah z přátelského dopisu.

⁷² Gašparík, 1952. 21.

⁷³ Ján Paljarik [Palárik]: Slovo na čase o virovnaňja rozepte strani spisovnjeho jazika na Slovensku. In: Slovenské Pohľady, 1851. szeptember 25. 3. sv. 86 – 95.

Mindennek ellenére továbbra is fennállt az a bizonytalan állapot, ami a szlovák írók, költők döntő többségét hallgatásra készítette. A kötet, amely végül nemcsak megtörte a szlovák irodalom ezen, közel évtizedes hallgatását, de egyúttal végérvényesen eldöntötte az irodalmi nyelv kérdését is, ugyancsak Palárik és a szintén Pest-Budán káplánkodó Viktorin nevéhez kötődött. A két pesti káplán ugyan először nem könyvet, hanem egy régóta tervezett irodalmi egyesületet szeretett volna alapítani, *Matica slovenská* néven. A szlovák nyelv és irodalom fejlődését és terjesztését elősegítő, tervezett egyesület azonban az 1850-es évek elején még nem kapott felsőbb engedélyt, s így nem jöhetett létre.⁷⁴ 1857-ben azonban a két káplánnak nemcsak a pesti rendőrfőnök hozzájárulását sikerült megszereznie, de a gazdag pesti ügyvéd, Alexander Wrchovský is felajánlotta pesti házát az egyesület céljaira. A *Matica slovenská* azonban ebben a formában nem valósult meg, aminek első sorban az irodalmi nyelv rendezetlensége volt az oka – a szlovák szellemi élet különböző erőcsoportjai ugyanis e kérdésben az egyesület alapítása kapcsán ismét egymásnak feszültek. Ezért döntött úgy Viktorin és Palárik, hogy először egy közös kiadványban próbálják meg egyesíteni a szlovák irodalmat, s nekiláttak a *Concordia* című – nevében is az egységesítés koncepcióját tükröző – évkönyv előkészítési munkálatainak.⁷⁵ Viktorin, aki ekkor oroszlánrészt vállalt a szerkesztésben,⁷⁶ gyakorlatilag mindenkit megkeresett, aki a szlovák kulturális életben az elmúlt évtizedekben megfordult,⁷⁷ azt viszont a szerzőkre bízta, hogy melyik iro-

⁷⁴ František Bokes: Dokumenty k slovenskému národnému hnutiu v rokoch 1848–1914. I. 1848 – 1867. Bratislava, SAV, 1962. 171 – 176.

⁷⁵ Concordia. Slovanský letopis. J. K. Viktorin a J. Palárik. V Budíně, Nákladom vydavateľov, 1858.

⁷⁶ Bokes, 1962. 177.

⁷⁷ Lásd pl. Jozef Viktorin Martin Hamuljaknak 1857. február 21-én. Közli Gašparík, 1958. 188 – 189. Jozef Viktorin Andrej Sládkovičnak 1857. február 26-án. Közli: Mikuláš Gašparík: Almanach Concordia. K stému výročiu – 1858 – 1958. In: Slovenská Literatúra, 1958/2. 189. Jozef Viktorin Ján Kalinčiaknak 1857. július 29-én. ASSV, Fasc. 50. č. 61. Gašparík, 1958. 186.

dalmi nyelvet használják.⁷⁸ Az írások beérkezésekor derült ki végérvényesen, hogy a „staroslovenčina” pozícióit egyedül az állami támogatásnak köszönheti, s valójában a szlovák szellemi életben a štúrovčina egyértelműen domináns volt, mivel csak három rövid vers és egy prózai írás érkezett csehül, minden más szerző az új nyelvet használta.⁷⁹

Egyedül a harcmezőn

Alighogy sikerült egyesíteni a két irodalmi nyelv követőit, újabb szakadás következett be a szlovák nemzeti mozgalmon belül. E törésvonal kialakulását gyakran az 1861-es turócszentmártoni memorandum-tárgyalásokhoz kötik, maga Palárik azonban az 1859-es protestáns páténs⁸⁰ körüli küzdelmek idejére tette a vita kezdetét. Emlékiratai szerint Hurban és számos szlovák nemzeti mozgalmon belüli követője azzal, hogy elfogadta a magyarországi protestáns egyházak, valamint az evangélikus és református társadalmak által hevesen elutasított, az egyházak belső igazgatását újraalkotó rendeletet, a kormány mellé állt, és ezzel a szlovák nemzetet a bécsi kormányzati politika útjára vezette. „*Palárik és Viktorin politikai meggyőződésüket immár nem tudták összehangba hozni ezzel a politikával*” – teszi hozzá összegzésül Palárik.⁸¹

Palárik ezzel olyan útra lépett, amely a szlovák politikai gondolkodás teljesen új irányát képviselte. Mielőtt e politikai gondolkodásmód jellegzetességeit bemutatnánk, érdemes kitérni szellemi gyökereire, vagyis

⁷⁸ E tekintetben mintául vették az 1830-as években szintén Pest-Budán kiadott *Zora* c. almanachot. A két kezdeményezés közti kapcsolatról lásd Hamuljak Viktorinnak küldött levelét. Martin Hamuljak Jozef Karol Viktorinnak 1857. március 4-én. Listy Martina Hamuljaka II. (1834 – 1859). Ed. Augustín Maťovčík. Martin, Matica slovenská, 1989. 219 – 222.

⁷⁹ Gašparík, 1958. 186.

⁸⁰ Erről legutóbb lásd: Miriam Viršínská: *Evanjelická cirkev a. v. v Uhorsku a Slováci v druhej polovici 19. storočia*. Martin, Matica slovenská, 2011.

⁸¹ Ján Palárik: *Autobiografia*. In: ASSV, Fasc. 185, č. 37a.

arra, hogy Palárik milyen hatások, milyen tradíciók nyomán alakította ki a kor szlovák szellemi elitjében egyértelműen különutasnak nevezhető politikáját.

Bár első pillantásra nem egyértelmű, Palárik gondolkodásmódját nagyban befolyásolták a felvilágosodás gondolatiságához visszavezethető tradíciók. Tudjuk, hogy szorgalmasan tanulmányozta francia felvilágosult gondolkodók műveit, és Viktorinnal együtt már a nagyszombati szeminárium éveiben megismerkedhetett a kortárs francia államjogi szakirodalommal is.⁸² Tibor Pichler és Marcel Martinkovič szlovák filozófiatörténészek részletesen bemutatták már, hogy milyen nagymértékben hatott Palárikra például Montesquieu államelméleti munkássága.⁸³

Van azonban ezek mellett még egy fontos, a felvilágosodásban gyökerező tradíció, amely komolyan befolyásolhatta Palárikék politikai gondolkodását és cselekvését, közéleti szerepvállalását és társadalmi tevékenységét, ez pedig egy szlovák katolikus hagyomány: Anton Bernolák öröksége. Ahogy említettük már, a Bernolák-féle csoport az 1780-as években, II. József felvilágosult abszolutizmusra törekvő uralkodása idején aktivizálódott, és alapvető kiindulópontja még nem a modern nemzeti elv, hanem a felvilágosodás racionalitása, jó értelemben vett praktikusága, illetve a hungarus patriotizmus volt. Bernolákék soha nem feszegették a fennálló magyarországi társadalmi konvenciókat és politikai normákat, sőt, éppen ellenkezőleg: a fennálló kereteket maximálisan elfogadva, a fő társadalmi-politikai célokkal összhangban fogalmazták meg Magyarország szlovák nyelvű lakosainak bizonyos érdekeit.⁸⁴

⁸² Lásd a következő fejezetet.

⁸³ Marcel Martinkovič: *Politické myslenie Novej školy. Občiansko-národný program Slovenských novín*. Bratislava, Filozofický ústav SAV, 2013. 48 – 50. Pichler, 1998b. 78. Pichler arra is figyelmeztet, hogy Montesquieu a magyar alkotmányos berendezkedést, benne kiemelkedően a magyar nemesség politikai szerepét kifejezetten pozitívan értékelte. Pichler, 1998b. 93 – 94.

⁸⁴ Épp ezért olykor nemcsak a szlovák nemzeti mozgalom korai szakaszaként értelmezték történetüket, hanem ellenkezőleg, elmagyarosodással vádolták őket. Ennek az állításnak az abszurditására azonban már Daniel Rapant szlovák történész is rámutatott.

Bár természetesen a modern nemzeti eszme megjelenése e hagyomány számos fontos elemét zárójelbe tette, ennek ellenére érdemes ezt a tradíciót is Palárik szellemi kiindulópontjai közé sorolni.⁸⁵ Egyértelműen a bernoláki hagyományra utal például a széles néptömegek anyanyelvi képzésére irányuló törekvés, amely Palárik politikai elképzeléseinek egyik legfontosabb alapja volt.

A felvilágosodás mellett azonban rendkívül fontos Palárik számára 1848–1849 szlovák politikai tapasztalata is, még akkor is, ha ő maga személyesen nem vett részt a harcokban. A szlovák nemzeti mozgalom fiatalabb generációi akkor egyértelműen Bécs mellett foglaltak állást, azonban, ha 1849-ben még nem is látszott, 1850-re már egyértelműen kiderült, hogy a szlovák politika császárpárti fellépése tévútnak bizonyult: a kitűzött szlovák célokat nem érték el, az informálisan és formálisan megfogalmazott szlovák nemzeti igényeket a kormányzat nem teljesítette. Ahogy a szlovák csapatok pozsonyi fegyverletételét végignéző Pulszky Ferenc gúnyosan megjegyezte: a nemzetiségek épp azt kapták jutalmul, amit a magyarok büntetésül.⁸⁶ A Habsburg-párti politika kudarcát a szlovákok is hamar beismerték. Ludovít Štúr keserűen így fakadt ki orosz barátjának: *„Azelőtt, ha a magyar ígát nyögtük is, mégis csak éltünk valahogy, voltak közösségeink, de most a német vakfegyelem és az ostromállapot miatt nincs semmink, szétszóródtunk, és csak tespedünk. [...] Az egykor uralkodó magyar nyelv helyett most minden nyelv egyenrangú, egyedül az élet legalsóbb rétegeibe visszaszorított szlovák nem az [...] a szlovák embereket a kormány mellőzi, megalázza, üldözi, és azoknak, akik minden tőlük telhetőt megtettek a kormányért, csak megvetésben van*

⁸⁵ Az is aligha lehet véletlen, hogy ő maga szlovák nemzeti eszmélését az 1860-as évek első felében írt önéletrajzában a bernoláki nyelv legfontosabb költőjéhez, Ján Hollýhoz köti (Ján Palárik: Autobiografia. In: ASSV, Fasc. 185, č. 37a.), annak ellenére, hogy egykorúan nagyobb hatást tulajdonított Štúr *Slovenské národné noviny* című újságjának (Vavrovič, 1993. 269.).

⁸⁶ Igaz, ez a kijelentés, gúnyos felhangjait elveszítve, immár a szlovák sérelmi diskurzus részeként a szlovák emlékiratirodalomban is nagy karriert futott be. Erről lásd: Daniela Kodajová: Az 1848–1849-es forradalom szlovák emlékezete 1918-ig. In: Kor/ridor, 2014. 1. sz. 33.

*részüik – tedd hozzá mindehhez a harcokat követő fásult és a jelen állapot miatt hallatlanul kedveszegett közhangulatot, és előtted áll szlovák hazám képe.*⁸⁷ Štúr nem véletlenül épp egy orosz barátjának panaszkodott, ő ugyanis a kiutat az orosz cári birodalom felé fordulásban és a pravoszláv vallás felvételében találta meg.⁸⁸ A levél is úgy folytatódik: „*Azt hiszem, a Ti szent kötelességeitek lenne segíteni szorongatott helyzetben levő, megnyomorított testvéreiteken [...] A mi régi dogmánk: akivel Isten, azzal a szentek is, és nekünk úgy tűnik, Isten a szent Rossziával.*”⁸⁹

Palárik egyértelműen osztozott Štúr kiábrándultságában, s élete végéig ausztroszkepticista maradt. Úgy vélte, a császár német meghatározottságú dinasztikus érdekeket követ, ami az elfogultság mellett azért is problémás, mert megköti a kezét politikai értelemben, és sokszor csak reagáló, nem pedig kezdeményező politikát folytathat. Épp ezért tartotta hibásnak a kiegyezést is, amely szerinte csak Habsburg dinasztikus érdekeket szolgál.⁹⁰ Abban is hasonlítottak az elvei Štúr nézeteihez, hogy 1850–1851 körül mindketten eljátszottak azzal a gondolattal, hogy a szlovákoknak fel kellene venniük a pravoszláv vallást.⁹¹ Igaz, Štúr ezen áttérésnek politikai jelentőséget tulajdonított,⁹² míg Palárik az egyházi tényezőre koncentrált. Egy 1850-es cikksorozatban ugyanis elgondolkodott a keresztény egyházak egyesítésén, s ekkor úgy vélte, hogy ez az unió csak a szlovák katolikusok és evangélikusok egyesülésével kezdődhet – de az orosz pravoszláv vallás révén.⁹³

⁸⁷ Ludovít Štúr Izmail Ivanovics Szreznjevskijnek 1851. január 23-án. Štúr, 2012. 552.

⁸⁸ Ludovít Štúr: A szlávok és a jövő világa. In: Ludovít Štúr: A szlávok és a jövő világa. Válogatott írások. (Szerk.): Demmel József. Pozsony, Kalligram, 2012. 248–414.

⁸⁹ Ludovít Štúr Izmail Ivanovics Szreznjevskijnek 1851. január 23-án. Štúr, 2012. 553.

⁹⁰ Pichler, 1998b. 82 – 83.

⁹¹ Štúr maga úgy tudta, hogy Palárikot ezért zárták egy hónapi fogságra az egyházi hatóságok 1851-ben. Ludovít Štúr Izmail Ivanovics Szreznjevskijnek 1851. január 23-án. Štúr, 2012. 553.

⁹² Štúr, 2012. 248 – 414.

⁹³ Vavrovič, 1993. 45 – 53.

Arra azonban nem találtunk utalást, hogy Palárik valaha is egyetértett volna a szlovák politikai törekvések aktuális oroszbarát irányultságával. Tény, hogy amikor 1852-ben Pestre került, nekilátott egy össz-szláv egyesület megszervezésének, azonban ekkor is kizárólag a Magyarország határain belül élő szlávok összefogásával számolt.⁹⁴ 1864-ben pedig megjelentetett egy *O vzájomnosti slovanskej* (A szláv kölcsönösségről) című esszét, amelyben a szlávok összefogását élesen különválasztotta a politikai törekvésektől.⁹⁵ Az ő értelmezésében a Ján Kollár által felvázolt szláv kölcsönösség⁹⁶ annyit jelent, hogy a szlávok, bár mindenben támogatják egymás törekvéseit, de ez a szövetség nem közös szláv államalakulat létrehozására kell hogy irányuljon, hanem arra, hogy minden szláv nép a saját hazájában érjen el minél nagyobb nemzeti önállóságot. Ehhez pedig Palárik szerint egy olyan állam, egy olyan kormányzati rendszer szükséges, amely minél nagyobb teret enged az állampolgári és politikai szabadságnak – az ő felfogásában tehát a szláv kölcsönös-

⁹⁴ Vavrovič, 1993. 128 – 129. Belo Polla: Návrhy stanov slovensko-rusínskeho Tatrína a Matice slovenských národov v Uhorsku. In: Historické štúdie, 6. 1960. 323 – 335.

⁹⁵ Palárik cikkét először a *Sokol* című folyóiratban kezdte megjelentetni 1862-ben, azonban már az első rész publikálása után abbamaradt a cikksorozat. Teljes egészében végül csak a *Lipa* harmadik évfolyamában jelent meg, Jozef Viktorin szerkesztésében. Azonban még Palárik legközelebbi barátja is szükségesnek tartotta szerkesztői megjegyzésben elhatárolódni Palárik írásától (vö. Kiss Gy. Csaba: Liberális pánszlávizmus? (Ján Palárikról) In: Kiss Gy. Csaba: Magyarország itt marad. Pozsony, Kalligram, 1993. 25.), ami, tekintve Viktorin jó orosz kapcsolatait (vö. Tatjana Ivantysínová: Česi a Slováci v ideológii ruských slavjanofilov. Batislava, VEDA. 1987. 139., 141., 144.) nem is meglepő tulajdonképpen. Palárik szláv kölcsönösséggel kapcsolatos nézeteinek elemzését lásd: Marcel Martinkovič: Idea slovenskej vzájomnosti v interpretácii predstaviteľov Novej školy. In: Filozofia, 2005. 10. sz.; Marcel Martinkovič: Metamorfózy ideí slovanstva a ich reflexia v slovenskom politickom myslení 19. storočia. In: Marcel Martinkovič (ed.): Idey a vývoj slovenského národovtorného myslenia v 19. storočí. Trnava, Filozofická Fakulta Trnavskej Univerzity v Trnave, 2011. 179 – 207.

⁹⁶ Kollár elgondolása szerint a szlávok egy nemzetet alkotnak, amelynek négy törzse van, az orosz, a lengyel, a délszláv és a csehszlávok, s ezen törzseknek össze kell fogniuk.

ségnek vagy pánszlávizmusnak liberálisnak kell lennie. Épp ezért az aktuális orosz államformát, a cári önkényuralmat a leghatározottabban utasította el, és kijelentette, hogy a politikai szabadságra irányuló orosz nemzeti törekvésekkel szimpatizál, a cári Oroszországgal viszont a legkevésbé sem.⁹⁷

Palárik különutas politikai eszméinek tehát három forrása volt. A francia felvilágosult gondolkodók olvasása révén a politikai és állampolgári szabadságon alapuló alkotmányos államberendezkedés lelkes hívévé vált, magyarországi szlovák katolikus papként a bernoláki hagyományokból az állampolgári lojalitást és a népművelés szükségességét vette át, míg 1848–1849 utáni tapasztalataiból azt a következtetést vonta le, hogy szlovákok nem várhatnak valódi támogatást sem a nemzetiségi igényeket saját aktuálpolitikai céljaira felhasználó osztrák császártól, sem a cári önkényuralomtól. Ezek a tapasztalatok és meggyőződések vezethettek oda, hogy Palárik kiábránduljon az 1859-es protestáns pátens idején ismét császári oldalra álló szlovák értelmiségiek Bécs-párti politizálásából, és ugyancsak ezek tették képessé arra, hogy a szlovák oldalon a legaktívabban reagáljon a magyar politikai elit 1860–1861-es nemzetiségpolitikai nyitására.

1860-ban, amikor az októberi diploma kiadása után újraéledt a magyarországi közélet, Palárik már egyértelműen a magyarokkal való kiegyezés mellett érvelt: *„Úgy tűnik, mintha a történelem, azaz a gondviselés, időt és alkalmat kívánna adni nekünk azoknak a hibáknak a helyrehozására, amelyeket a magyarok és a magyarországi szlávok 1848-ban saját kárukra (bárcsak okulásukra is!) elkövettek. Ha annak idején a nemzeti intolerancia és a politikai szenvedélyek elvakították a testvéreket, most, tíz év tapasztalatainak birtokában, adjunk helyt az őszinte kiegyezésnek és a hűvös, józan ítélőképességnek.”*⁹⁸ Igaz, a kor magyarországi közhangulata

⁹⁷ Ján Palárik: O vzájomnosti slovenskej. In: Ján Palárik: Práva ľudu. Kultúrnapolitické články. Bratislava, SKVL, 1956. 173 – 192.

⁹⁸ Lásd a függelék 1. dokumentumát.

nagyon is kedvezett az ilyen kezdeményezéseknek. A szlovák nemzeti mozgalom 1848-ban Magyarország ellen fegyvert fogó tagjainak többsége is nyíltan a magyarokkal való megbékélés híve lett, sőt sokan közülük hitet tettek azok mellett az április törvények mellett is, amelyek ellen 12 évvel korábban fegyvert fogtak.⁹⁹ Velük szemben azonban Palárik nem a pillanat hevében tett lelkes, később hamar elfelejtett nyilatkozatokat, hanem kimerült politikai megfontolások alapján.¹⁰⁰ Jól mutatja ezt, hogy praktikus kérdéseken is elgondolkodott. Számos cikkben utalt például rá, hogy az 1848-as áprilisi törvények, bár széles körű politikai jogokat biztosítanak Magyarországon lakójának, mégsem hibátlanok. Palárik szerint leginkább az államnyelvre vonatkozó paragrafus szorult korrekcióra, amelyben a magyar nyelvet tették kizárólagossá a közigazgatás minden szintjén – ez pedig a magyarul nem vagy gyengébben tudó lakosság tömegeinek egyébként meglévő politikai-állampolgári jogait kérdőjelezte meg, gyakorlatilag ugyanis elvette tőlük a felszólalás, a nyilvános politizálás lehetőségét. Sőt, még többet is. Ahogy Palárik írja: *„Egy idegen nyelv bevezetése a községi tanácskozások nyelveként, hivatalos nyelveként és a műveltség átadásának nyelveként nemcsak a nép politikai jogainak nyilvánvaló korlátozása és ezáltal az alkotmány lényegének megsértése, hanem ezzel együtt a közművelődés, a nép műveltségének és politikai nagykorúságának akadályozása, amely az állam alapja, létezésének és sikeres fejlődésének feltétele.”*¹⁰¹

Palárik azt is pontosan látta, hogy a megbékélésnek komoly ára van, amely mindkét fél részéről empátiát, toleranciát és konstruktív hozzáállást

⁹⁹ Demmel, 2014b. 149–154., 162–166.

¹⁰⁰ *„Ha Magyarországonk népe, és nevezetesen a mi szlovák népünk semmiféle érvényes állampolgári és politikai joggal nem rendelkezik, akkor a természetes jogra, a természet szent törvényeire kellene hivatkoznunk, mert amit a természet és az isten adott, az örök, megváltoztathatatlan, szent és általános érvényű és értékű. De, istennek legyen hála, a mi népünknek megvan már a maga „Haebus corpora”, a maga „Magna Chartája”, azaz állampolgári és politikai jogai, amelyeket az 1848-as országgyűlés törvényei biztosítanak számára.”* Lásd a függelék 3. dokumentumát.

¹⁰¹ Lásd a függelék 3. dokumentumát.

követel.¹⁰² Ezt a konstruktív hozzáállást képviselte 1861. június 6-án és 7-én, a szlovák nemzet igényeit megfogalmazó turócszentmártoni memorandumgyűlésen is, annak ellenére, hogy előre tudta: politikai ellenfelei nemzetárulással vádolják majd.¹⁰³ A szlovák nemzeti mozgalom kiemelkedő képviselői közül egyedül ő küzdött azért, hogy a memorandum eredeti alapszövegét úgy fogadják el, hogy az önálló szlovák terület igénye kimaradjon belőle. *„Én nem támogatom, hogy most kívánságaink legmagasabb ideálját készítsük el, hogy a lehető legtöbbet kívánjuk annak érdekében, hogy legalább valamit elérjünk. A bölcsesség azt kívánja, hogy annyit, és nem többet, kívánjunk, ami a jelen körülmények között kiharcolható és elérhető. A bölcsesség azt kívánja, kívánjunk inkább kevesebbet abban a biztos tudatban, hogy azzal egész szlovák népünk és egész nemzetünk egyet fog érteni és egyetértésével nyomatékot fog adni kívánságainknak. Kívánjunk inkább kevesebbet, annak tudatában, hogy egységesen mögöttünk áll az egész nemzet, sőt a hétköznapi emberek támogatása is, mint hogy sokat kívánjunk, annak reménye nélkül, hogy nemzetünk többsége egyetértsen ezekkel a kívánságokkal, hogy saját népünk támogassa azokat.”*¹⁰⁴

Palárik minden szóközi erőfeszítése dacára azonban a gyűlés elfogadta az önálló szlovák kerület igényét. Az, hogy ezek után mégis sikerült elérnie, hogy a memorandumot ne a bécsi udvarnak, hanem a

¹⁰² A szlovák anyanyelvű nemesség politikai támogatását például a következőképp kellett volna megszereznie a szlovák nemzeti mozgalomnak: *„Jogunk van azt kérni nemességünktől, tehát értelmiségünktől, hogy magyar hazafiságát egyesítse a szlovák nemzetiség iránti szeretettel, amelynek ő maga is tagja; de nemességünknek, vagy ha úgy tetszik értelmiségünknek joga van azt kérni tőlünk, hogy szlovák nemzetiségünk ápolásával mi is egyesítsük a magyar haza iránti szeretetet, amelynek mi is tagjai vagyunk. A nemesség, azaz értelmiségünk, tetteikkel bizonyítsa nekünk, hogy a magyar haza iránti szeretete nem foglalja magában a szlovák nemzetiség elárulását, ahogyan mi is bizonyosságát adjuk és tetteikkel kívánjuk bizonyítani, hogy a nemzetiségünk iránt érzett szeretet nem foglalja magában magyar hazánk elárulását.”* Lásd a függelék 2. dokumentumát.

¹⁰³ Ahogy Martin Hattalának írta június 4-én: *„az á la Hurban et Hodža féle emberek, akik nem látnak tovább az orruknál, az elfajzottság gyanújába kevernek”.* Ján Palárik Martin Hattalának 1861. június 4-én. Idézi: Kostický, 1959. 15.

¹⁰⁴ Lásd a függelék 6. dokumentumát.

pesti országgyűlésnek nyújtásuk be, egy vereséggel felérő győzelem volt. Ha valaki, hát Palárik tudta – hiszen a memorandum két tárgyalási napja alatt végig emellett érvelt – hogy az országgyűlés ebben a formában nem fogja elfogadni a memorandumot.

Palárik tehát 1861. június 27-én, Pesten két tűz közé szorult. Ahogy emlékirataiban írta: *„a szlovák nemesek csak külsőleg mutatták magukat szlováknak. Most magára hagyatottnak érezte magát [Palárik], a harcmezőn egymaga maradt a két oldal között, vagyis a magyarón és a szlovák kormánypárti oldal között”*.¹⁰⁵

* * *

Az 1860 októbere és 1861 júniusa, vagyis az októberi diploma és a turócszentmártoni memorandum közti időszakot több okból is alighanem a szlovák alkotmányos politikai gondolkodás aranykorának tekinthetjük. Elsősorban azért, mert Ján Palárik kiemelkedő szellemi tevékenységének köszönhetően a magyar alkotmányos berendezkedést tiszteletben tartó szlovák nemzeti törekvéseket ekkor sikerült a leginkább valódi tartalommal megtölteni. Palárik cikkeinek köszönhetően a jól végiggondolt, logikus, értékelvű szlovák politizálás domináns pozícióba került a közbeszédben. Az alkotmányos törekvések ekkor reális és a nemzeti mozgalom háttérjének széles tömegei számára is befogadható alternatívát jelentettek a mozgalom Bécs-párti vezetőségével szemben, Palárik és köre pedig aktív, kezdeményező szerepet játszott (míg korábban és később is ez a kör általában mindig csak reagált, viszonyult az ellenkező oldal akcióira). Mindennek pedig azért volt különösen nagy jelentősége, mert ugyanebben az időszakban volt a magyar politikai környezet is a leginkább nyitott a nemzetiségi kezdeményezésekre. Hogy mi történt volna, ha Palárikéknak sikerül megakadályozniuk azt, hogy a szlovák-magyar politikai párbeszédet lehetetlenné tevő szlovák autonóm terület igénye bekerüljön a memorandum szövegébe? Talán a magyar politikai elit talált volna más ürügyet a memorandum eluta-

¹⁰⁵ Ján Palárik: Autobiografia. In: ASSV, Fasc. 185, č. 37a.

sítására. Talán az országgyűlés hamarosan bekövetkező feloszlata és az átmeneti időszak miatt csendben elsikkadt volna a párbeszéd. Talán érdemi politikai háttérmunka indul a szlovák és a magyar fél közt a szlovák anyanyelvűek kulturális, oktatási és közéleti igényeinek a kielégítésére. Sosem fogjuk megtudni.

Ján Palárik az 1860-as években sikeres vígjátékaival tűnt ki,¹⁰⁶ sőt gyakorlatilag ő volt az első, szlovák nyelven alkotó színpadi szerző, akinek a darbjait aktuálisan (sőt, a mai napig) sikerrel játszották a színpadon.¹⁰⁷ Közéleti törekvéseit azonban többé nem koronázta siker. Bár 1860–1861-ben több napilap, folyóirat megalapításában is aktív szerepet vállalt, ezek hamarosan olyan irányt vettek, amellyel nem tudott azonosulni. Az 1860-as években írott leveleiben számtalanszor panaszkodott erről: „*Most a legkiemelkedőbb szükség egy valamilyen – már akármilyen – új, liberális elveket valló szlovák újság alapítására van. Nem hiszem, hogy az értelmesebb szlovákok nem hagynák ott rútotul azt a Hurbant és nem lépnének a mi zászlóink alá.*” – írta például Jozef Viktorinnak 1865-ben.¹⁰⁸ Amikor Ján Bobula 1868-ban megalapította a *Slovenské novinyt*, jobb híján Palárik is csatlakozott hozzá, Bobula mozgalmának és a lapnak az irányára azonban alig volt befolyása.¹⁰⁹ Ennek ellenére még akkor sem hagyta ott Bobuláékat, amikor – elsősorban anyagi okokból – kormánypárti képviselők kezére akarták átjátszani a *Slovenské novinyt*, hogy az a „*szt. Istváni korona politikai egységét és integritását minden támadással szemben*” határozottan védelmezze.¹¹⁰

¹⁰⁶ Ján Beskydov [Palárik] Dôležitost' dramatickej národnej literatúry. Sokol, 1860. május 15. 13 – 14.

¹⁰⁷ Ez egyáltalán nem véletlen. Palárik ugyanis lelkes színházlátogató volt pesti kápláni éveitől kezdve, ami révén óriási, behozhatatlan előnyre tett szert a korszak más, kis falvakban, vidéki kisvárosokban élő szlovák drámaíróival szemben: pontosan megfigyelhette egy mű professzionális színpadra állítását, azaz szerzett egy olyan színpadtechnikai, drámatechnikai tudást, amely egy jó dráma felépítéséhez elengedhetetlen, és amelynek kortársai híján voltak. Vö. Andrej Mráz: Slovenská dramatická literatúra v rokoch matičných. In: Slovenské pohľady, 1931. 6 – 8. sz. 484 – 485.

¹⁰⁸ Ján Palárik Jozef Viktorinnak 1865. április 16-án. Idézi Gašparík, 1952. 37.

¹⁰⁹ Lásd az „Egy bajusz nélküli ifjanc”... c. fejezetet.

¹¹⁰ Lásd a függelék 23. dokumentumát, amelyen szerepel Palárik aláírása is.

Kirándulás a magyar nemzeti múltba? Jozef Viktorin szlovák életműve és a visegrádi várromok

Az irgalmasrendi barátok budai kórházában 1874. július 20-án, hajnali négy órakor egy holttestet találtak az egyik szobában. Az ötvenkét éves férfi a földön feküdt, körülötte vértócsa, amely a nyaki ütőerein saját maga által ejtett sebekből szivárgott. Az önként választott halál különösen megdöbbentő lehetett, hiszen az illető katolikus plébános volt. Ha azonban mindehhez hozzátesszük, hogy a lelkész életét hosszú ideje elviselhetetlen fejfájások, görcsök, rohamok keserítették meg, annyira, hogy papi teendőit sem tudta már ellátni, s utolsó napjaiban a kortársak megfogalmazása szerint már alig volt „*tiszta pillanata*”, illetve ha belepillantunk a boncolási jegyzőkönyvbe, amely szerint fejében négy nagyobb és számos kisebb daganatot találtak,¹¹¹ alighanem igazat adhatunk a kórházi bejegyzésnek, miszerint „*be nem számítható állapotban végezte az Öngyilkosságát.*”¹¹²

A férfit Jozef Viktorinnak hívták. Ő volt Ján Palárik legközelebbi barátja, ugyanakkor sem a szépirodalom, sem a szlovák politika gondolkodás terén nem alkotott olyan maradandót, mint Palárik, és politikai mozgalmat sem szervezett maga köré, mint Ján Bobula. Az 1850-es, 1860-as években ugyan szerkesztett több szlovák szépirodalmi évkönyvet is, de ezek alapján legfeljebb egy lenne a szlovák irodalmi élet számos korabeli háttérfigurája közül. Ugyanakkor Viktorin volt az is, aki nem

¹¹¹ N. N. [Jozef Ráth]: Jozef Viktorin. In: Letopis Matice slovenskej, 1874. Svázok II. Turč. Sv. Martin, Kníhtlačiarstvo-účastinársky spolok, 1874. 133 – 137. (A továbbiakban: Ráth, 1874a.)

¹¹² Budapest Főváros Levéltára, VIII. 1115. Az Irgalmas Rend Nyilvános Jelleű Budapesti Kórházának iratai. 33. Betegfelvételi könyv 1874–1877.

csak a szlovák nemzeti emlékezet helyévé (lieux de mémoire) való szobrot állíttatott a költő Ján Hollýnak, hanem kezdeményezte és véghez vitte a visegrádi romok restaurálásának és magyar nemzeti emlékhelyé alakításának nagyívű projektjét is. Ez a látványos ellentmondás, a Ján Palárikkal való szoros kapcsolatával együtt arra utal, hogy érdemes megvizsgálni Viktorin életútját az alkotmányos szlovák politikai gondolkodás szempontjából.

Jozef Viktorin

Viktorint kortársai a nemzeti mozgalomban betöltött helye és szerepe alapján a legnagyobbak között tartották számon.¹¹³ Halálakor a korabeli szlovák nemzeti mozgalom legnagyobb tekintélyű alakja, Jozef

¹¹³ Jozef Viktorinnal kapcsolatban a szlovák szakirodalomban mindig egyfajta erős rehabilitálási szándékot lehet regisztrálni. Mikuláš Gašparík Viktorin-életrajzát például így zárja: „*Viktorin almanachjai, szlovák írók kiadása és a levelezése – mindez dióhéjban a szlovák irodalom története 1850 és 1870 között, és ezt a tényt nem szabadna többet megkerülni a szlovák irodalom történetének egyetlen komoly feldolgozásából sem.*” (Mikuláš Gašparík: Jozef Karol Viktorin (1822 – 1874). K 90. výročí smrti. In: Slovenská literatúra, 1963. 4. sz. 418.) Ennek ellenére Viktorin recepciójában nem feltétlenül az elhallgatás, sokkal inkább a folytonos újrafelfedezés a jellemző, hiszen viszonylag sokan írtak róla: az említett Mikuláš Gašparík szlovák irodalomszervezői tevékenységét dolgozta fel körültekintően (Gašparík, 1963. Gašparík, 1958. Mikuláš Gašparík: Storočnica Viktorinovho almanachu Lipa (1860 – 1960). In: Slovenská literatúra, 1960. 4. sz. 452 – 453.), Kovács Anna pesti éveit (Anna Kováčová: Dolnozemski vzdělanci ako zakladatelia a podporovatelia Matice slovenskej. In: Anna Kováčová: Po stopách slovenskej minulosti Budapešti. Výber zo štúdií a prednášok. Budapest, Výskumný ústav Celoštátnej slovenskej samosprávy v Maďarsku, 2014. 263 – 275.) Eugen Jóna nyelvészeti tevékenységét (Eugen Jóna: Viktorinova Gramatika a jeho názory na spisovný jazyk. In: Slovenská reč, 1973. 69 – 76.), Anton Popovič orosz kapcsolatát (Anton Popovič: J. K. Viktorin a P. A. Lavrovskij. Poznámka o charaktere slovensko-ruských literárnych stykov v šestdesiatych rokoch 19. storočia. In: Slovenská literatúra, 1957. 3. sz. 395 – 398.), Ján Hlinica és Helena Rusnáková pedig egy teljes életrajzi áttekintést írt magyarul és szlovákul, illetve olaszul is. (Folytatás a 49. oldalon →)

Miloslav Hurban megindultan búcsúzott tőle. Szerinte Viktorin halálával egy „jószívű, jó szándékú, tevékeny lelkű, éles eszű, fáradhatatlan” embert veszített el a szlovák nemzet.¹¹⁴ A *Národné noviny* többek között irodalomszervező tevékenységét méltatta: „*amibe [Viktorin] belefogott, azt véghez is vitte. Mindaz, amit ő véghezvitt, azt és úgy csak Viktorin vihetné véghez.*”¹¹⁵

Viktorin első iskolaévei kivételével felszenteléséig Nagyszombatban tanult, és itt végezte papi tanulmányait is. Az 1848-as fogsága idején írott önéletrajza szerint szlovák nemzeti öntudata is e városban, néhány évvel a szeminárium megkezdése előtt kezdett lassan kibontakozni: „[az 1830-as évek végén] *kezdet bennem valamiféle, még nagyon homályos nemzetiiségi érzés megnyilvánulni, mert amennyire vissza tudok emlékezni, többször történt, hogy iskolatársaimmal két pártra, tehát a magyar és szlovák pártra szakadtunk és egymás ellen harcoltunk.*”¹¹⁶ Letisztult, határozott szlovák nemzeti öntudata azonban saját bevallása szerint csak akkor alakult ki, amikor megismerkedett Ján Palárikkal a szemináriumban: „*nem kevesebbet köszönhetek neki, – így Viktorin – mint hogy rövid idő alatt nemzetileg tudatossá váltam.*”¹¹⁷ Azt is hozzátette, hogy Palárik nélkül egész életrajza nem értelmezhető. Való igaz, hogy az 1860-as évek közepéig szinte minden projektjüket közösen hozták létre.

A szemináriumban azonban ez a szoros szövetség nemcsak előnyökkel, de hátrányokkal is járt Viktorin számára. A fokozott óvatosság el-

Helena Rusnáková: J. K. Viktorin viharos élete. Nové Zámky, Matica slovenská, 2012. Helena Rusnáková: Od Zavaru po Visegrád. Nové Zámky, 2015. Ján Hnilica: Jozef Viktorin. 1822 – 1874. E la sua opera editoriale letteraria e grammaticale. Con 18 documenti inediti. Padova, Ceseo – Liviana Editrice, 1979. Ján Hnilica: Literárne a gramatické dielo Jozefa Karola Viktorina. Bratislava, Libri Historiae, 2009.).

¹¹⁴ Jozef Miloslav Hurban: Jozef Viktorin. In: Cirkewní Listy, 1874. július 31. 16. szám. 223 – 224.

¹¹⁵ J. R. [Jozef Ráth]: Jozef Viktorin. In: Národné noviny, 1874. július 25. 87. sz. A továbbiakban Ráth, 1874b.

¹¹⁶ ASSV Fasc. 50., č. 55. Autobiografia J. Viktorina. 8 – 10.

¹¹⁷ ASSV Fasc. 50., č. 55. Autobiografia J. Viktorina. 8 – 10.

lenére minden évben vizsgálatot indítottak ellenük, vagy ahogy Viktorin fogalmaz, az „*ultra-magyarok*” „*barbár üldözésének*” voltak kitéve.¹¹⁸

Arról, hogy Viktorin szlovák nemzeti elkötelezettsége valóban a szemináriumi évek alatt szilárdult meg, az első szlovák nyelvű politikai lap hasábjain olvasható cikkei tanúskodnak. Az 1845 késő nyarán megjelenő, Štúr által szerkesztett *Slovenské národné noviny*ben¹¹⁹ Viktorin 1845 kora ősztől, tehát szinte azonnal a lap indulásától kezdve publikált.¹²⁰ Eleinte a főleg a Štúr köréhez közel álló fiatal szlovák katolikus papok (Štefan Závodník, Juraj Holček, Eugen Gerometta) által kezdeményezett, de Štúr és követői által is egyértelműen támogatott,¹²¹ a pálinkafogyasztás visszaszorítását célzó mértékletességi mozgalomról írt,¹²² később azonban a szlovák törekvéseket magyar újságok hasábjain támadó magyar cikkek szerzőivel is vitába bocsátkozott.¹²³ Reagált például a *Nemzeti Újság*ban a szlovák katolikus papnövendékek ellen szóló írásra, és visszautasította, hogy a szlovákok hazaárulást követnének el anyanyelvük fejlesztése során. A szlovák nemzeti törekvéseket úgy jellemezte, hogy „*végre a hosszú álom tétlenségéből felébredtek, hogy elkezdték atyái nyelvüket elsajátítani, tökéletesíteni, magukat sokoldalúan képezni*”.¹²⁴

¹¹⁸ ASSV Fasc. 50., č. 55. Autobiografia J. Viktorina. 11 – 14.

¹¹⁹ Erről lásd Demmel, 2011. 171 – 193.

¹²⁰ Viktorin eleinte az „...i.” jegy mögé rejtőzve publikált, később, amikor már teljes nevét használta, ezekre a cikkekre sajátjaként hivatkozott. Pl.: Jozef Karol Viktorin: Zo senice. Slovenské národné noviny (a továbbiakban SNN), 1847. március 9. 167. sz. 666–667. A rejtőzködés oka alighanem az óvatosság volt – papnövendékként nem akarta kompromittálni magát, felszentelése és első kápláni állásának megszerzése után viszont már kevésbé volt veszélyes számára szlovák nemzeti érdeklődésének nyílt felvállalása.

¹²¹ Erről lásd Demmel, 2011. 213–216.

¹²² I.K.V. [Jozef Karol Viktorin]: Šúrovce, v Prešp. stolice, dňa 16 szept. In: SNN, 1845. október 30. 18. sz. 71.; ...i. : Z Trnavi. In: SNN, 1846. április 24. 77. sz. 306.; Jozef Karol Viktorin: Zo Senice. In: SNN, 1847. március 9. 167. sz. 666 – 667.; Jozef Karol Viktorin: Zo Senice. In: SNN, 1847. március 12. 168. sz. 671.

¹²³ A Slovenské národné noviny katolikus szerzőiről lásd Adamčík, Tomáš: Katolícki prispievatelia do Štúrových Slovenských národných novín. Kézirat.

¹²⁴ Z ústavu duchovnjeho v Trnavei. [Jozef Viktorin]: Prjehlad časopisou. In: SNN, 1846. március 10, 64. szám 254 – 255. Z ústavu duchovnjeho v Trnave ...
(Folytatás az 51. oldalon →)

Pappá szentelése után, szenici káplánként is írt a lapba. Egyik cikkében hiányolta a városban a szlovák nemzeti szellemet, és kiemelte, hogy jó barátságba került a szomszédos Hlboké evangélikus lelkészével, a magyar közbeszédben már ekkor is a leggyakrabban támadott Jozef Miloslav Hurbannal: „*a Slovenské pohľady* nagyrabecsült szerkesztő urának a szomszédságában lakom, akitől a fiatal legény a nemzet és a mi életünk fejlődésére tekintettel sokat nyerhet”. – fogalmazott Viktorin.¹²⁵ Másutt is azt írta, hogy egy közös kirándulás Hurbannal, Hurban apósával és sógorával „*élete legjobb pillanatai közé tartozik*”.¹²⁶

Alig nyolc hónapi szenici káplánkodás után azonban Viktorin átkerült a Pozsony megyei Nádas községbe, szintén káplánnak. A szakirodalom – átvéve Viktorin önéletrajzában állításait – amellet érvel, hogy a váltás az egyházi hatóságok büntetése volt, amiért Viktorin túl szoros kapcsolatba került Hurbannal.¹²⁷ Kétségtelenül elképzelhető, hogy a helyi nemesi, hivatalnoki elitréteg nem nézte jó szemmel Viktorin és a magyar körökben hírhedt Hurban barátságát, ugyanakkor érdemes megjegyezni, hogy ez idáig senki sem ellenőrizte Viktorin emlékiratának

...i. [Jozef Viktorin]: Prjehlad časopisou. In: SNN, 1846. március 13, 65. sz. 258–259. Későbbi cikkeiben is gyakran beazonosítható a szlovák nemzeti szempontrendszer. Pl. Jozef k. V.to..n. [Jozef Karol Viktorin]: Krátki Vítah z Usporádaňá a Letopisóv Cirkvi Krestanskéj katolíckéj pro Mládež obecného ľudu od Jána Pavelka kaplána Šaščínskeho v Trnave 1844. 119. Orol Tatranskí (a továbbiakban OT). 1845. december 5. 15. sz. 119 – 120.

¹²⁵ Jozef Karol Viktorin: Zo Senice. In: SNN, 1847. március 12. 168. sz. 671. ASSV Fasc. 50., č. 55. Autobiografia J. Viktorina. 23 – 24.

¹²⁶ J. K. Viktorin: Velehrad. In: OT III. 1847. november 5. 79. sz. 627 – 628.; OT III. 1847. november 16. 80. sz. 633 – 634. Arról, hogy ez a barátság szoros és kölcsönös volt, Hurban apósának, Samuel Jurkovičnak egy 1848-as levele is tanúskodik, aki az említett kiránduláson velük utazó másik vejének, Daniel Slobodának írja aggódva, hogy Viktorinról az a hír járja, hogy meghalt a börtönben. Daniel Sloboda: Korrespondence Daniela Slobody se Samuelem Jurkovičem. K vydání připravil, úvodní štúdií, poznámkami a rejstříky opatřil Zdeněk Fišer. Brno, 2005. 228.

¹²⁷ Az áthelyezés kérdését Viktorin papi pályája során mindig egyfajta büntetésként, „pánszlávizmusának” megtorlásaként magyarázza a szakirodalom, ami nem mindig felel meg feltétlenül a valóságnak (lásd lent).

hitelességét, nem vetették össze egyházi forrásokkal, amelyek az áthelyezést indokolták. Feltételezésem szerint a legvalószínűbb, hogy Viktorinnak informálisan valóban szemére vethették Hurbannal való barátságát, az áthelyezés hivatalos indoka alighanem azonban nem ez, hanem Viktorin káplánhoz nem illő viselkedése lehetett. Hiszen ő maga is részletesen leírta, hogy káplánként nyíltan, sőt tüntetőleg kizárólag a város evangélikus társaságaiba járt el, sőt egy evangélikus kisasszonnyal gyakorlatilag nem leplezett szerelmi viszonyt folytatott.¹²⁸

Viktorin 1848-ban börtönbe került. Emlékirata és a róla szóló, kortársai által írt nekrológok¹²⁹ alapján a szakirodalom egyöntetűen azt állítja, hogy a Hurbannal kötött barátság miatt „magyar körök” ártatlanul megvádolták zsidóellenes pogromok szervezésével és hazaárulással, fél évre börtönbe vetették 1848 májusában (idős plébánosával együtt) – ahonnan csak 1848. december 24-én szabadult ki Windischgrätz engedélyével. Ez a történet azonban, éppúgy, mint Palárik hasonló esete – láthatóan sántít. Hiszen, ahogy Paláriknál is említettük: még az 1848-ban felfordult Magyarországon sem tartóztathattak le katonasággal egy plébánost és káplánját csak azért, mert nehezteltek rá bizonyos magyar körök, hogy aztán az egész gyülekezet szeme láttára elvigyék és börtönbe vessék őket. Márpedig Viktorinék esetében ez történt, s ehhez bizonyosan komoly, megalapozott vádak kellettek. Ezt mutatja az is, hogy bár Viktorint kiengedték 1848 decemberében, az eljárást nem szüntették meg ellene. Sőt (plébánosával szemben) őt el is ítélték 1850. január 11-én. A vád szerint Viktorin 1848 májusában a nádasi kocsmában egy, a smolenici papot és káplánját állítólag megverő, Heller nevű zsidó sebes és közvetetten a zsidók ellen ingerelte a népet, és a pogromot maga is meg akarta nézni. Azt maga Viktorin is leírta emlékirataiban, hogy Heller tette (akit ő csak „egy bizonyos nádasi zsidó” néven emleget) mélységesen felháborította, ami már csak abból is látható, hogy az őt

¹²⁸ ASSV Fasc. 50., č. 55. Autobiografia J. Viktorina. 22 – 29. (Részletesebben lásd lent.)

¹²⁹ Ráth, 1874a. 133 – 137. Ráth, 1874b.

közvetlenül nem érintő esetről milyen részletesen és felindultan ír emlékirataiban.¹³⁰ Az ítéletet meghozó s magyar nemzeti elfogultsággal 1850-ben aligha vádolható Pozsony megyei bíróság börtönbüntetést is szabott ki Viktorinra, amelyet azonban 1848-as raboskodását beszámítva letöltöttnek tekintettek, továbbá pénzbüntetést is fizetnie kellett.¹³¹ Valójában tehát Viktorin nem ártatlanul szenvedett, és ha nemzeti szempontból érték is támadások, az ellene felhozott vádak nem voltak alaptalanok.

Sőt, a hazaárulás, azaz a „pánszlávizmus” ugyancsak felmerülő vádja sem pusztán a rosszindulaton, hanem konkrét terhelő bizonyítékokon alapult. Viktorin ugyanis épp, amikor elfogták, Martin Čulennek írt egy levelet, amelyben többek közt azt írta, hogy egyes hírek szerint Hurban a Liptószentmiklóson megtartott május 10-i szlovák nemzeti gyűlésről már nem tér haza a katonaság által ellepett Hlbokéra, és azt üzente feleségének, hogy meneküljön az apjához, ő maga pedig 10 000 katonával tér vissza.¹³² Az eljárás során tehát e saját kezűleg írt konkrét állítások s nem a pánszlávizmus általános vádja miatt vonták kérdőre Viktorint. Ő elhárította a vádakát, illetve azt mondta, hogy csupán olyan szóbeszédeket írt meg, amelyeket ugyan hallott, de nem tudja megmondani, mennyire van alapjuk. Sőt, letagadta Hurban barátságát is. Azt vallotta: csupán *„egy társalgás következtében”* keveredett abba a gyanúba, hogy ő Hurbannal tart, és hogy *„a nagyszombati kerületi helyettes Viber József önagysága előtt, jóval azelőtt, minekelőtte Hurban az agitatio terére lépett volna, kinyilatkoztattam, hogy én, észrevevén Hurbannál valami politikai irányt, azonnal magányosságomba visszahúzómagamat s agitatójáról tudni semmit sem akarok.”*¹³³ Az is érdekes ebben a vallomásban, hogy Viktorin szlovák nemzeti meggyőződését még a bírósági eljárás során sem félt hangsúlyozni: *„Én az egész sláv [sic!] mozgalmakat természetes kifolyásnak tartom azon nyomorúlt, rossz helyzetnek,*

¹³⁰ ASSV Fasc. 50., č. 55. Autobiografia J. Viktorina. 31 – 35.

¹³¹ Rapant, 1937. 256.

¹³² Rapant, 1937. 251.

¹³³ Rapant, 1937. 255.

*melyben a szláv törzsökök leginkább sínlődtek. Mivel pedig jelenleg olyan időket élünk, amidőn mindenki kér, keres, szabadság után kiterjeszti kezeit, nem lehet csodálni, ha a szlávság szinte hátrább maradni nem akar.*¹³⁴

Viktorin, miután 1848 szeptemberében kiszabadult, még Nádasra tért vissza, azonban nem sokkal később Szokolcára, 1852-ben pedig Pest-Budára helyezték a Szent Anna-templom káplánjaként, ahol újra napi kapcsolatba került barátjával, Ján Palárikkal. Pesti évei – bár még mindig csak kápláni, illetve adminisztrátori pozíciókat kapott – azért jelentősek, mert egy aktív szlovák kör élt itt ekkor, amelynek támogatásával fontos projekteken dolgozhatott.

Ezek közül a legnagyobb jelentőségű Ján Hollý jókői emlékművének felállítása volt. Az 1849-ben elhunyt katolikus pap, Hollý a szlovák irodalomtörténeti kánon szerint az első igazán jelentős, szlovák nyelven író költő volt. Viktorin már halálának első évfordulóján, 1850-ben is szervezett egy zártkörű megemlékezést, és nyilvános gyűjtésre felszólító felhívást is tett közzé, de kezdeményezése igazán csak akkor kapott lendületet, amikor Pestre került. Itt egy intézőbizottságot alakított, s amikor összegyűlt a megfelelő mennyiségű pénz, megbízta a Pesten élő, szlovák származású szobrászt, Vavrinec Dunajskýt a mellszobor elkészítésére. Elutazott Jókőre is, ahol kőművesekkel szerződött a talapzat elkészítésére. Az emlékművet Hollý sírhelyén, 1854. május 11-én szentelték fel.¹³⁵ Az emlékmű felállítása egyértelműen és szinte kizárólagosan Viktorin érdeme volt,¹³⁶ sőt az ünnepélyes szoboravatást sikerült az

¹³⁴ Rapant, 1937. 254.

¹³⁵ Jána Hollého Spisy Básnické. So životopisom a zprávou o pomníku i spisoch jeho sporiadal a vydal Josef Viktorin. Tretie, opravené vydanie. Pest, Lauffer & Stolp, 1863. VII – XVI. Jozef Viktorin: Ján Hollý. In: Concordia. Slovanský letopis. J. K. Viktorin a J. Palárik. V Budíně, Nákladem vydavatel'ov, 1858. 87 – 132. (A továbbiakban Viktorin, 1858a.)

¹³⁶ Érdekeség, hogy az osztrák titkosrendőrség ezzel szemben a projekthez nem túl szorosan kötődő Jozef Miloslav Hurbant tartotta a főszervezőnek. Erről lásd: Deák Ágnes: A megfigyelés legendája. Ludovít Štúr és a titkosrendőrség az 1850-es években. In: Az ismeretlen Ludovít Štúr. Magyar tanulmányok a legnagyobb szlovákról. Ed. Demmel József. Békéscsaba, Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete, 2016. Megjelenés alatt.

első igazi, nyilvános szlovák nemzeti ünneppé alakítania. Az, hogy ez Viktorin részéről egy nagyon is tudatos törekvés volt, kiderül az esemény koreográfiájából, és abból is, ahogyan később ő maga leírta e nap történetét. Az emlékműavatáson ugyanis Hollýt szlovák nemzeti nagyságként, a szlovák nemzetért legtöbbet tevő költő-géníuszként értelmezték. Így beszélt róla az elsőként felszólaló Viktorin is, az utána következő szónok, Ján Palárik pedig külön kiemelte, hogy ez egy tudatosan felépített értelmezési keret, és ő nem az emberről, a polgárról, a keresztényről vagy a papról beszél, amikor Hollýt emlegeti, hanem a legnagyobb szlovák nemzeti költőről. Viktorin a szobrász, Dunajský alkotói motivációit is nemzeti kontextusba helyezte, amikor azt írta, hogy a szlovák származású férfi inkább szlovák hazafiságból, semmint anyagi okokból vállalta el a mellszobor elkészítését.¹³⁷

Az is bizonyos, hogy ekkor Viktorinnak sikerült elérnie, hogy a szlovák nemzeti érzelmű közösség a katolikus Hollýt ne csupán katolikus, hanem össz-szlovák értelmezési keretben lássa, hiszen nem csak a katolikusok, de a szlovák nemzeti mozgalom Ľudovít Štúr által vezetett, evangélikus csoportja is aktívan támogatta a gyűjtést. Sőt, a sírfeliratot is maga Štúr készítette el.

Az emlékmű felszentelésére Viktorin szerint tömegek érkeztek, a faluban, Jókón pedig, bár munkanap volt, szerinte senki nem dolgozott.¹³⁸ Mivel hasonló, szimbolikus eseményre a dualizmuskori Magyarországon nem került, nem kerülhetett sor, Hollý emlékművének avatása a szlovákság 1918 előtti történelmében az egyetlen olyan, tömegeket megmozgató szimbolikus esemény volt, amelyre a résztvevők kifejezetten a szlovák nemzeti közösséghez való tartozás miatt mentek el.¹³⁹ Maga a szobor pedig szintén az első, és 1918-ig az egyetlen nyil-

¹³⁷ Viktorin, 1858a. 104 – 114.

¹³⁸ Viktorin, 1858a. 103. 124 – 131.

¹³⁹ Az 1836-os, feltehetően a Wartburgi ünnepély mintájára Štúrék által szervezett dévényi kirándulás valójában egy olyan esemény volt, amely, bár a résztvevők nemzeti ünnepként értelmezték, nem tekinthető minden szempontból annak, *(Folytatás az 56. oldalon →)*

vános szlovák nemzeti emlékmű volt, hiszen sem Štúr, sem Hurban, sem más szlovák szereplő nem kapott hasonló emlékművet, csupán sírköveket alakítottak ki esetleg reprezentatív módon, amelyet időről időre felkerestek tisztelőik.¹⁴⁰ Mindez azt is jelenti, hogy Hollý szobra az egyetlen, funkcionálisan is eleve emlékműnek szánt köztéri alkotás, amely kizárólag szlovák nemzeti keretben értelmezhető, azaz szlovák nemzeti emlékezhellyé (lieux de mémoire) vált: megtestesítette és magába sűrítette a szlovák nemzeti emlékezetet.¹⁴¹ Maga Viktorin is direkt kiemelte, hogy a vidék, Jókő környéke, illetve a síremlék elhelyezkedése, amely a szlávok szimbólumának tartott hársfák árnyékában áll, alkalmas arra, hogy az arra járó felidézze „Szlovákia” történelmét.¹⁴²

Miután a szlovák irodalmi nyelv kérdése végérvényesen eldőlt,¹⁴³ Viktorin 1858-tól kezdve hosszú időn keresztül a szlovák irodalom szervezésébe fektette energiái jelentős részét. Először, ahogy láthattuk, Palárikkal közösen jelentette meg a *Concordia* című évkönyvet, majd nem sokkal később Viktorin, immár egymaga, a címet is megváltoztatva¹⁴⁴ kizárólag szlovákul adta ki az almanachot, *Lipa*, azaz Hársfa címmel. Ezek az évkönyvek a korabeli szlovák irodalom csúcsteljesítményei. Itt jelentek meg először a korszak, sőt az egész 19. század egyik legjelentősebb regényírójának, Ján Kalinčiaknak a legfontosabb regénye, a *Reštavrácia*, a kor két legjobb drámaírójának, Ján Paláriknak és Jonáš Záborskýnak színdarabjai (szlovák nyelven gyakorlatilag az első, komolyan vehető művészi színvonalat képviselő drámai alkotások) és a

(Folytatás az 55. oldalról →)

hiszen a résztvevők számát tudatosan korlátozták, s csupán egy tucatnyian lehettek jelen, ráadásul ők sokáig titkolták az egész eseményt. (Štúr még 1840-ben is tagadta, hogy részt vett volna ilyen, vagy egyáltalán létezett volna ilyen rendezvény.) Štúr, 2012. 57 – 63. 466.

¹⁴⁰ Kodajová, 2014. 22.

¹⁴¹ Vö. Pierre Nora: Emlékezet és történelem között. Válogatott tanulmányok. Budapest, Napvilág, 2010.

¹⁴² Viktorin, 1858a. 114 – 115.

¹⁴³ Lásd az előző fejezetet.

¹⁴⁴ Jozef Viktorin Ján Kalinčiaknak 1860-ban. ASSV, Fasc. 50. č 61.

kor legjobb lírai alkotóinak legfontosabb produktumai.¹⁴⁵ Ezek mellett Viktorinnak még arra is volt ideje, hogy az addigi szlovák irodalom történetében két legjelentősebb költő, Ján Hollý¹⁴⁶ és Andrej Sládkovič¹⁴⁷ verseit gyűjteményes kiadásban megjelenesse, valamint több kötetben kiadja a már említett Záborský életművét.¹⁴⁸

Túl azon, hogy Viktorin kezdeményezésére a tetszhalott állapotban lévő szlovák irodalmi élet újra felélénkült, szervezési szempontból is értékelnünk kell munkáját (hiszen ennek a szervezőtehetségnek később, a visegrádi romok restaurálási projektjénél is jelentősége lesz). Viktorin ugyanis kápláni teendői és saját munkái megírása mellett elképesztően nagy feladatot vállalt magára ezzel az irodalomszervezői szereppel. Először is (pontosan ráérezve a korszellemre) megszabta a kötetek irányát. A szerzőktől azt kérte, hogy liberális szellemben írjanak, a vallási témát pedig mellőzzék.¹⁴⁹ Sokakat kifejezetten felkért bizonyos, meghatározott témájú lírai vagy prózai művek megírására.¹⁵⁰ Az sem hagyható figyelmen kívül, hogy milyen óriási jelentősége volt néha a biztatásának. Záborský műveinek jelentős része például alighanem elveszett volna, ha Viktorin nem bátorítja őt. A drámaíró 1865. január 9-i levelében fel is tette Viktorinnak a kérdést, saját drámai műveire célozva: „*Hitte volna, hogy ezek a művek mind 1858 ősze óta készültek? És a publikálás reménye nélkül irtam őket, csak hogy elüssem az időmet, és úgy, hogy lehet, hogy*

¹⁴⁵ Az 1990-es években megjelent többkötetes szlovák történelmi összefoglalás is úgy jellemezte Viktorin almanachjait, mint amelyek mély depresszióból rántották ki a szlovák irodalmat. Mésároš, 1992. 597. Jaroslav Vlček: Jozef Viktorin. In: Průdy. 1922. április, 4. sz. VI. évfolyam. 213 – 217.

¹⁴⁶ Jána Hollého Spisy Básnické. So životopisom a zprávou o pomníku i spisoch jeho sporiadal a vydal Josef Viktorin. Tretie, opravené vydanie. Pest, Lauffer & Stolp, 1863.

¹⁴⁷ Spisy básnické Andreja Sládkoviča. V B. Bystrici. Nákladom Eugena Krčméryho, 1861.

¹⁴⁸ Jonáša Záborského Lžeditrijady čili búrky Lžeditrijovské v Rusku. Predstavené v deviatich Básňach dramatických. Vydal Josef Viktorin. Pešť-Budín, 1866. Jonáša Záborského Básne dramatické. Vydal Josef Viktorin. V Pešti, 1865.

¹⁴⁹ Gašparík, 1960. 452 – 453. Gašparík, 1958. 187.

¹⁵⁰ Gašparík, 1958. 187.

csak céltalan szórakozásként, mintha kártyáznék?”¹⁵¹ A Concordia esetében ráadásul a cenzúrára is figyelnie kellett, amely számos beküldött írás megjelentetését megtiltotta. 1857 nyarán például azt írta Hurbannak (akinek néhány írását szintén ki kellett hagynia): „Ó, 1848 előtti cenzúra, jöjjön el a te királyságod! Hogy úgymond szabad a sajtó! Hej bizony! Minden szabadság elnyomása!”¹⁵² Ezek mellett ő bajlódott a kéziratok korrektúrázásával, a végleges levonat ellenőrzésével, neki kellett dönteni a sokszor még bizonytalanul használt irodalmi nyelv bizonyos nyelvtani kérdéseiről,¹⁵³ intézni a nyomtatást, a terjesztést, megteremteni az anyagi hátteret, összegyűjteni a kiadáshoz ekkoriban szükséges három-négy-ötszáz főnyi előfizetői tábort, egyszerűen – ma talán úgy mondanánk – menedzselni az egész folyamatot.

Viktorin 1863-ban, amikor évtizedes törekvések után végre valóban létrejött a *Matica slovenská*, második számú alapító tagként lépett az egyesületbe Ján Francisci után és Ján Palárik előtt.¹⁵⁴ A szervezés során azt is elvállalta, hogy a kezdeti felajánlásokat ő gyűjti össze, azaz hozzá kellett beküldeni a Maticának szánt adományokat.¹⁵⁵

¹⁵¹ Hasonlóan fogalmaz önéletrajzában is: http://zlatyfond.sme.sk/dielo/114/Zaborsky_Vlastny-zivotopis/38#ixzz3QUd5yG5J Ezen az állásponton volt Vajanský és Botto is: http://zlatyfond.sme.sk/dielo/1624/Vajansky_Z-dejin-literatury-3/4#ixzz3QV4fZ0HT
http://zlatyfond.sme.sk/dielo/1460/Botto_Jonas-Zaborsky-Nakres-zivotopisny/2#ixzz3QV7Er9ZZ Letöltés ideje: 2016. január 12.

¹⁵² Idézi Gašparík, 1958. 186.

¹⁵³ Viktorin e tevékenységéről lásd Pavol Vongrej: Z ozvien Jána Hollého v romanizme. In: Juraj Chovan (zost.): Pamätnica z osláv dvojstého výročia narodenia Jána Hollého. Martin, Matica slovenská, 1985. 300 – 301. http://zlatyfond.sme.sk/dielo/1623/Vajansky_Z-dejin-literatury-2/4#ftn.d56e726#ixzz3QUeMoyAH Letöltés ideje: 2016. január 12.

¹⁵⁴ Letopis Matice slovenskej, 1870. Turč. Sv. Martin, Kníhtlačiarско-účastinársky spolok, 1870. 135 – 159.

¹⁵⁵ http://zlatyfond.sme.sk/dielo/902/Botto_Dejiny-Matice-Slovenskej-1863-1875/21#ixzz3QUy8Mxxd
http://zlatyfond.sme.sk/dielo/902/Botto_Dejiny-Matice-Slovenskej-1863-1875/17#ixzz3QV50kOGs

(Folytatás az 59. oldalon →)

Mindeközben élénk kapcsolatban volt az orosz és a délszláv irodalom képviselőivel, aminek köszönhetően 1863-ban a charkovi egyetem szenátusa tiszteletbeli taggá választotta,¹⁵⁶ majd megkapta az orosz Szent Anna-rend második fokozatát is.¹⁵⁷ 1870-ben részt vett a szlovák *Szent Adalbert Egyesület* alapításában is.¹⁵⁸

A szlovák lelkészt tehát határozott szlovák nemzeti identitás jellemezte, és a szlovák közösségi identitás megerősödését, a szlovák nemzeti irodalom fejlődését hivatásszerűen, eltökélten szorgalmazta és mozdította elő. Számunkra azonban a legérdekesebb Ján Hollý emlékművének létrehozása és szlovák nemzeti emlékezhellyé alakítása, mégpedig azért, mert Viktorin Visegrádra helyezése után hasonló emlékezhelyteremtő projektet indított útjára – csakhogymár egy magyar nemzeti emlékezhellyel kapcsolatban.

Viktorin József

Az 1860-as évek közepén világosan beazonosítható váltás történt Viktorin életében. A szlovák nemzeti irodalom szempontjából elhallgatott, 1864-ben, a harmadik évfolyammal beszüntette a *Lipa* megjelentetését, és visszautasította Andrej Sládkovičot is, aki akkoriban verseinek újabb kiadását kezdeményezte nála.¹⁵⁹ 1867 folyamán még

http://zlatyfond.sme.sk/dielo/902/Botto_Dejiny-Matice-Slovenskej-1863-1875/4#ixzz3QV5pJyq

http://zlatyfond.sme.sk/dielo/989/Francisci_Crty-z-doby-moyseovskej/1#ixzz3QVP4BNFD Letöltés ideje: 2016. január 12.

¹⁵⁶ Viktorint a vele Pest-Budán 1861-ben megismerkedő, s később élénk levelezést folytató Peter A. Lavrovskij professzor javaslatára, irodalmi szervező tevékenységéért választották az egyetem tiszteletbeli tagjává. Erről lásd Popovič, 1957. 395 – 398.

¹⁵⁷ Rusnáková, 2012. 43.

¹⁵⁸ Katolícké noviny, 1870. október 13. 14. sz. 109.

¹⁵⁹ Gašparík, 1960. 456.

megjelentetett egy általa fordított vallásos kötetet,¹⁶⁰ majd végleg megszüntette a szlovák nyelvű publikálást.

A váltás ideje egybeesik Viktorin egy meghatározó életeseményével. 1866-ban, csaknem két évtizednyi káplánkodás után ugyanis végre saját parókiát kapott – Visegrádon. Viktorin ezen, utolsó éveiről azt jegyezte meg Hurban a róla szóló nekrológban, hogy a német és magyar lakosságú városban Viktorinon búskomorság uralkodott el, és egyetlen, éltető öröme az volt, ha a hozzá hasonlóan gondolkozó szlovákok meglátogatták itt.¹⁶¹ A szlovák szakirodalom is gyakran kiemeli, hogy az egyházi vezetés – csakúgy, mint korábban a Szenicről való elhelyezése, illetve Óbudára, majd Pestre való áthelyezése során – szándékosan nem engedélyezte, hogy szlovák nyelvterületen kapjon lelkészi állomást. Ez a szakirodalom állítása szerint egyfajta büntetés volt a magát szlovák ügyekben túl gyakran exponáló Viktorinnal szemben, illetve óvintézkedés, nehogy a szlovák lakosságú egyházközséget „pánszláv” irányba terelje. Ahogy fentebb is írtuk, ezek a feltételezések sokszor további vizsgálatot igényelnének: Szenicről való elhelyezése kapcsán például érdemes lenne azt a kérdést is feltenni, hogy ebben nem volt-e nagyobb szerepe annak, hogy folyamatosan és nyilvánosan csak a környékbeli evangélikus értelmiségi és társadalmi elit társaságát kereste, és hogy alig leplezett, hónapokig tartó szerelmi viszonyt folytatott – katolikus káplánként! – egy előkelő szenici evangélikus család Anna nevű leányával.¹⁶² Visegrádra való áthelyezése kapcsán pedig azt is ki kell emelni, hogy Viktorin valójában maga kérelmezte Scitovszky János esztergomi érsektől, hogy a Thuránszky Herman lelkész által elhagyott visegrádi plébániát ő kaphassa meg.¹⁶³ Azt is tudjuk, hogy Viktorin nem vaktában

¹⁶⁰ Tomáša Kempenského Štvoro kníh o nasledovaní Krista, Budapest, 1867. Prekl.: Jozef Viktorin.

¹⁶¹ Hurban, 1874.

¹⁶² ASSV Fasc. 50., č. 55. Autobiografia J. Viktorina. 22 – 29.

¹⁶³ Rusnáková, 2012. 53. Még Viktorin közeli barátja, az egyébként örökké elégedetlenkedő Jonáš Záborský is kitörő örömmel és lelkesedéssel gratulált az új plébániának.
(Folytatás a 61. oldalon →)

döntött, amikor épp ezt a plébániát kérelmezte: jól ismerte Visegrádot, hiszen 1852-ben gőzhajóval ellátogatott oda, és az akkori plébános vezetésével bejárta a fellegrárat is, az 1858-as *Concordiában* pedig ezen élményeire alapozva egy hosszú útirajzot jelentetett meg a várról és a városról, lelkesen ecsetelve Visegrád természeti szépségeit és történelmi emlékeit.¹⁶⁴ Ennek tükrében tehát az, hogy saját maga kérelmezte épp ezt a plébániát, világosan cáfolja az áthelyezés „büntetés” jellegét.¹⁶⁵ A katolikus egyházi vezetés Viktorinnal szembeni nemzeti szempontú gyanakvását pedig egy 1862-es, a *Szent István Társulat* által neki küldött felkérés cáfolja egyértelműen. A Társulat ugyanis egy szlovák nyelvű néplapot szeretett volna kiadni, s ennek szerkesztésére, mivel „*a kérdéses nyelvben alaposan jártas és irodalmi munkássága közelismeréssel találkozik*” Klempa Simon prépost javaslatára Viktorint kérték fel.¹⁶⁶ Aligha választották volna a sok száz szlovák anyanyelvű katolikus lelkész közül épp Viktorint, ha szlovák törekvéseit problémásnak találták volna.

Viktorin visegrádi tevékenységét áttekintve egyértelművé válik, hogy a letargiát okozó száműzetés képe nem állja meg a helyét. Szlovákul ugyan valóban nem publikált többet, és kiadói tevékenységével is felhagyott, ugyanakkor magyar és német nyelvű írásokat gyakran közölt napilapokban, sőt e két nyelven önálló köteteket is kiadott. Két évvel

hoz, amely szerinte történelmi emlékei miatt az egyik legjobb: „*Ott Ön szerencsés. A környék kellemes lesz. Fessler úgy jellemzi: »der lieblichste Ort in Ungarn« [...] Az Ön szerencséje úgy megörvendeztet, mintha a sajátom lenne.*” Ervin Lazar: Jonás Záborský. Život – Literárne dielo – Korešpondencia. Bratislava, Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1956. Jonás Záborský Jozef Viktorinnak 1866. június 20-án. 314.

¹⁶⁴ Jozef Viktorin: Vyšegrad. Opis historicko – topografický. In: Concordia. Slovanský letopis. J. K. Viktorin a J. Palárik. V Budíné, Nákladom vydavateľov, 1858. 172 – 192. (A továbbiakban: Viktorin, 1858b.)

¹⁶⁵ Igaz ugyan, hogy Viktorin 1868-ban egy Pozsony vármegyében megüresedett plébániára megpróbálta áthelyeztetni magát, sikertelenül (Rusnáková, 2012. 56 – 57.), ezt a kérelmet ugyanakkor valószínűleg a szülőföldjére való visszatérés igénye motiválhatta.

¹⁶⁶ Fasc 50., č. 53. Szent István Társulat Jozef Viktorinnak, 1862. szeptember 15.

Visegrádra kerülését követően pedig belevágott élete legnagyobb hatású, leglátványosabb projektjébe, a visegrádi vár felújításába és magyar nemzeti emlékezhellyé alakításába.

Először is saját költségén utat csináltatott a romokhoz,¹⁶⁷ ezt követően pedig egy aranyozott vaskeresztet állíttatott – szintén saját költségén – a visegrádi vár közelében Zách Klára emlékének.¹⁶⁸ 1872-ben megjelent, Visegrád múltjáról, illetve a vár általa kezdeményezett felújításának történetéről szóló könyvében azonban Viktorin bevallotta, hogy nemcsak azért állította ezt a keresztet, mert semmi sem volt Visegrádon, ami „*az ártatlan Klára emlékezetére szolgálhatna*”, hanem azért is, mert „*én ezen emlékjelvény felállítását által más is el akartam érni: az volt t. i. a szándékom, hogy az ország, különösen a fővárosi lakosság figyelmét nagyobb mérvben fordítsam Visegrádra. Hogy ezt elérhessem, ahhoz szükségeltetett, hogy a tartandó keresztcszentelés alkalmából nagyobb, nem anynyira egyházi, mint inkább nemzeti ünnepélyt rendezzek.*”¹⁶⁹ A Zách-kereszt felállítása tehát a visegrádi romok jól megtervezett restaurálási projektjének fontos eleme volt, ami ismét csak Viktorin szervezői rátermettségét támasztja alá. A sikerhez ugyanis az is kellett, hogy a projekt magyar nemzeti jellegéhez kétség se férjen. Ha elolvassuk a korabeli magyar napilapok beszámolóit a Zách-ünnepélyről, kiderül, hogy ezt a célt is sikerült Viktorinnak elérnie. A *Hon* szerint például a számos vendég és a visegrádiak tömegei folytonos harangzúgás, ágyúdurrogás és zeneszó mellett érkeztek a kálvárián át a kereszthez. Viktorin ezután egy magasabb pontról beszélt a néphez, elmondta Zách Klára történetét

¹⁶⁷ Viktorin József: Visegrád hajdan és most. Egykori királyi vár és székváros története s leírása, különös tekintettel a várromok megóvására. Pest, 1872. 45.

¹⁶⁸ Viktorint már korábban is foglalkoztatta ez a történet, hiszen 1858-as, cseh nyelvű városrajzában is hosszan írt az apja, Zách Felicián Károly Róbert elleni merénylete nyomán ártatlanul kivégzett Zách Kláráról (Viktorin, 1858b. 176 – 177.), sőt Záborskýnak is kiadta egy, a Záchokról írott drámáját. Jonáš Záborský: Felicián Sáh. Historická smutnohra vo troch dejstvách. In: Jonáša Záborského Básne dramatické. Vydal Josef Viktorin. V Pešti, 1865. 221 – 275.

¹⁶⁹ Viktorin, 1872. 46.

és beszélt Visegrád múltjáról is.¹⁷⁰ Beszéde után elhangzott a Hunyadi-induló, aztán Viktorin újra az emelvényre lépett, és elszavalta Arany János *Zách Klára* című költeményét, végül megéjenezte Aranyt és a hazát. „Ekkor minden ajakról »Hazádnak rendületlenül« hangzott föl, melyet a népnek kicsinye nagyja, s minden jelen volt buzgó áhitattal énekelt. [...] ismét a zene harsant meg s a megható ünnepély a Rákóczy indulóval lön berekesztve.” – írta a *Hon*.¹⁷¹

Viktorin kezdeményezése sikeres volt, hiszen valóban ráirányította a figyelmet a visegrádi romokra, így pedig nagyobb esélye volt rá, hogy a restauráláshoz szükséges jelentős anyagi támogatást is meg tudja szerezni. Nem sokkal később ugyanis Eötvös József miniszterhez látogatott el a visegrádi iskola ügyében, majd a várromok kérdését is szóba hozta.¹⁷² Eötvös érdeklődését sikerült felkeltenie, és Viktorin aktivitásának köszönhetően hamarosan a legjobb magyar művészettörténészek, régészek és építészek járták körbe a romokat. Miután elkészültek a szakvélemények, a minisztérium anyagi hozzájárulásával megkezdődtek a munkálatok is. 1871-ben például naponta 100 munkás dolgozott a romokon. Viktorin, akit 1848-ban a magyar hatóságok egyebek mellett pánszlávizmus vádjával is vizsgálati fogságban tartottak, még egy 1848-as honvédtiszttel, a később Garibaldi seregében tábornoki rangot elérő és a pánszlávizmus veszélyeire számos cikkben figyelmeztető Türr Istvánnal is összefogott.¹⁷³ A tábornok egy, a várhoz vezető szélesebb út anyagi

¹⁷⁰ Beszédét lásd: Joseph Viktorin: Rede, welche bei feierlicher Einweihung der Klara-Kreuzes unter den Bergruinen zu Vysegrad am 14. Sept. 1869 zum Landfolke gehalten wurde. Ofen, 1869.

¹⁷¹ A *Hon*, 1869. szeptember 20. esti kiadás K.: Zách Klára-ünnepély.

¹⁷² Viktorin nem ekkor került először kapcsolatba Eötvössel. Az 1864-es *Lipában* ugyanis a saját fordításában közölte Eötvös *Tót leány az alföldön* című novelláját. Lipa, 1864. 183 – 217. Vö.: Rudolf Chmel: Két irodalom kapcsolatai. Tanulmányok a szlovák-magyar irodalmi kapcsolatok köréből. Bratislava, Madách, 1980. 41. 84. 154. (Eötvöst egyébként is kifejezetten nagyra tartották a szlovák nemzeti mozgalom alkotmányos irányzatának tagjai, elsősorban Viktorin legjobb barátja, Ján Palárik – lásd a függelék 1. dokumentumát.)

¹⁷³ Pete László: Türr István. In: Pete László: Garibaldi magyar parancsnokai. Budapest, HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, 2013. 159.

háttéréhez szükséges nyilvános gyűjtés élére állt.¹⁷⁴ Viktorin a vár és a restaurálási munkák történetéről kiadott könyvében megjegyezte: reméli, hogy a képviselők továbbra is teljesítik „hazafias” kötelességüket, és megfelelő összegeket szavaznak meg a munkálatok folytatásához.¹⁷⁵

Viktorin e magyar nyelvű könyvéből még egy bekezdést érdemes idézni, amely megmutatja, hogy a visegrádi plébános milyen eltökélten képviselte ekkor már a magyar nemzeti eszmét. A felújítás során ugyanis azt kezdeményezte Eötvös miniszternél, hogy Visegrádon hozzák létre a magyar nemzeti panteont: *„A Salamontorony észak-keleti táján fekvő Zsibrik nevezetű s nagy kiterjedésű dombon egy nagyszerű, monumentális Nemzeti Valhallának felépítése. [...] Tudva van, miképpen már 1843. gróf Széchenyi István »Üdvölelde« cím alatt egy röpiratot bocsátott ki, a melyben egy nemzeti temető felállításáról, s annak a budai hegyekbe leendő elhelyezéséről értekezik. Sem Széchenyi tervezete, sem azt megközelítő más ilyféle gondolat eddig nem valósult. Talán majd azon országos bizottmány, mely az ezer éves honalapítási magyar nemzeti ünnepély rendezéséről tanácskozik, Széchenyi István által tervezett »Üdvöleldére«, vagy pedig más művelt népek példáját követve, magyar Nemzeti Valhalla felállítására visszatérend.»*¹⁷⁶ Viktorin ezen sorai bizonyítják, hogy tevékenységének végső célja nem egyszerű régiségbúvárlat volt, nem is csak a múlt iránti érdeklődésből fakadt és nem is pusztán a helyi közösség érdekeit szolgálta a turizmus fellendítésével: a szlovák kulturális élet egykori kiemelkedő szervezője a magyar nemzeti emlékezet központi helyét szerette volna létrehozni, vagyis azt elérni, hogy a Visegrádra látogató a romokhoz képzeletben a dicső magyar nemzeti múltat is kösse. Épp ez a törekvése veti fel a legélesebben azt a kérdést, hogy Viktorin, aki 1848-ban fél évig börtönben volt többek között szlovák tájékozódása miatt, és 1854-ben még a szlovák nemzeti emlékhely megteremtésére törekedett Holly

¹⁷⁴ Viktorin József: A visegrádi várromok fenntartása s restaurációja pártolóihoz. Magyar Állam, 1871. augusztus 2. 175. sz.

¹⁷⁵ Viktorin, 1872. 68 – 59.

¹⁷⁶ Viktorin, 1872. 79.

síremlékének felállításakor, és aztán közel egy évtizedig a szlovák irodalom megkerülhetetlen, nélkülözhetetlen háttérfigurája volt, miért döntött úgy, hogy kimagasló szervezőképességét a visegrádi magyar nemzeti emlékhely megteremtésének rendeli alá?

Egy végakarat rejtelsei

Jozef Viktorin súlyos fejfőrcsei és rohamai miatt már 1874 januárjában végrendekezett. Végakarataiban 2000 forintot hagyott a cseh *Lipová venca* alapítványnak azzal a megköötéssel, hogy ebből az összegből kizárólag szlovák és cseh nyelvű szépirodalmi és filológiai könyveket adjanak ki. Bár hagyott ugyan 100-100 forintot a *Matica slovenská*-ra, a *Szent Adalbert* egyesületre és a znióváraljai szlovák gimnáziumra is, ezeken túl azonban még hét külföldi (cseh, délszláv és orosz) és két magyar irodalmi egyesületet (a *Magyar Írók Egyletét* és a *Kisfaludy Társaságot*) is támogatótt ugyanekkora összegekkel. Elsőre meglepőnek tűnhet, hogy a szlovák irodalom legnagyobb szervezője az irodalmi célra hagyott 3200 forintjának kevesebb, mint tizedét, mindössze háromszáz forintot hagyott szlovák intézményekre, sőt ez az adat akár azt a feltételezést is alátámaszthatná, hogy 1866 után Viktorin valóban elfordult a szlovák nemzeti törekvésektől. A végrendelet záradékából azonban kiderül, hogy ez egy óvatos, előrelátó és nagyon ügyes taktika volt, amellyel végeredményben azt biztosította, hogy vagyona jelentős része mégis csak szlovák célokat szolgáljon. Viktorin ugyanis ebben a záradékban úgy rendelkezik, hogy a *Lipová vencának* hagyományozott összeg halála után öt évvel automatikusan kerüljön a *Matica slovenská* kezelésébe – de csak abban az esetben, ha az egyesület Magyarországon zavartalanul működhet, és semmilyen veszély nem fenyegeti.¹⁷⁷ Viktorin alighanem azért tette ezt a záradékot a végrendeletébe, mert érzékelte a

¹⁷⁷ Az eredeti, latin nyelvű végrendeletet lásd ASSV, Fasc. 160. č. 1. Részleteket közöl belőle szlovákul: Národné noviny, 1874. szeptember 15. 109. sz.

magyar politikai elit éppen ekkoriban, 1873–1874 körül lezajló nemzetiségpolitikai paradigmaváltását és a Deák és Eötvös által fémjelzett liberalizmus háttérbe szorulását a Grünwald–Tisza-féle hatalmi etatizmussal szemben.¹⁷⁸ Óvatossága nem is volt alaptalan – ha vagyontát a *Matica slovenská*ra hagyja, halála után egy éven belül, 1875 őszén zárolták volna a *Matica* elleni kormányzati támadás során, majd évtizedekkel később magyar kormányzati célokra használták volna fel.¹⁷⁹

¹⁷⁸ Demmel, 2014b. 214.

¹⁷⁹ Bár szorosan nem tartozik tárgyunkhoz, a végrendelet felveti Viktorin életének egyik legnagyobb rejtélyét (amely azonban irodalomszervezői tevékenységének háttérben is markánsan megjelenik), nevezetesen Viktorin anyagi helyzetének a kérdését. Azt ugyanis tudjuk, hogy Viktorin kifejezetten szegény családba született, s hogy tanulásának költségeihez magának is hozzá kellett járulnia magántanítói feladatok ellátásával. Azt is tudjuk, hogy a nyilvánvalóan alacsony fizetéssel járó kápláni életszakasz nála szokatlanul hosszú ideig, két évtizedig elhúzódott, s rendes papi fizetést csak élete vége felé, 1866-tól, azaz 44 éves korától kaphatott, bár egyes szlovák szerzők a visegrádi plébánia szegénységét is kiemelik (Jozef Škultéty: Palárik a Viktorin. Na storočnú pamiatku ich narodenia. In: Slovenské pohľady, 1922. 4. sz. 243.). Az is nyilvánvaló, hogy a korban a szlovák szépirodalmi kötetek kiadása nem tartozhatott a jelentősebb anyagi haszonnal járó tevékenységek közé – az előfizetés útján elérhető kör legjobb esetben is 400-500 fős volt, s ennél többet alighanem könyvkereskedésekben sem adhattak el, ráadásul tudjuk, hogy Viktorinnak a legtöbb kiadványából jelentős mennyiségű remittenda maradt. Azt is tudjuk, hogy Viktorin életében bőkezű mecénás volt, rengeteg pénzt adományozott számára fontos, jótékony célokra (a visegrádi iskola éppúgy 100 forintot kapott tőle, mint a Szent Adalbert Egyesület vagy más intézmények, és a visegrádi restauráció kezdeti költségeit is egymaga viselte). Mindebből arra következtethetnénk, hogy a szerény fizetéséből, ha meg is tudott spórolni valamit, azt mind elosztogatta jótékony célokra. Ehhez képest végrendeletében egy komoly vagyont, 7000-8000 forintnyi összeget hagyott különféle irodalmi egyesületeknek, szlovák intézményeknek és rokonainak. Saját síremlékére annyi pénzt hagyott (400 forintot), amennyiből (szlovák, össznemzeti gyűjtésből) húsz évvel korábban Ján Hollý számára egy mellszoborral koronázott, impozáns síremléket emelt. Sőt, a szerény kápláni fizetéséből emellett arra is futotta, hogy ha már Hollý emlékműve révén kapcsolatba kerültek, Dunajskýval saját magáról is csináltasson egy bronz mellszobrot. Hogy érzékelni lehessen ennek a luxus-jellegét, érdemes megjegyezni, hogy az 1918 előtti szlovák nemzeti szobrászat összesen ebből a két alkotásból áll (Mésáros, 1992. 261.) Viktorin ezen vagyonosodására egyelőre nem találtunk megfelelő magyarázatot...

Ez a taktikus záradék azonban még rejtélyesebbé teszi Viktorin „kivándulását” a magyar nemzeti múltba, hiszen kiderült, hogy 1866-ban nem változott meg nemzeti irányultsága: továbbra is – élete végéig – a szlovák irodalom fejlesztését, a szlovák nemzeti öntudat megerősítését tartotta szem előtt.

Szlovák irodalomszervezői tevékenységének feladására ugyanakkor van észszerű magyarázat. Viktorint ugyanis 1864 és 1865 folyamán onnan érték támadások, ahonnan a legkevésbé számított volna rá – a szlovák nemzeti mozgalom irányából. Jozef Miloslav Hurban, akivel fiatal korukban közeli barátok voltak, és aki sokszor hivatkozási alapot jelentett Viktorinnak,¹⁸⁰ az általa szerkesztett *Cirkevné listyben* – tőle egyébként nem szokatlan módon – éles hangvételű cikkben támadta meg Viktorint. A *Lipában* közölt, külföldi írók rövid szövegeit tartalmazó idézetgyűjteménye¹⁸¹ miatt Hurban materializmussal, dekadens irodalmi minták felmutatásával, a szlovák közösség vallásos, erkölcsös meggyőződésének a rombolásával, a szláv ideálokhoz és a szabadsághoz való viszonyának a meggyengítésével vádolta.¹⁸² Hogy Viktorint milyen érzékenyen érinthette Hurban cikke, jól mutatja, ahogy Andrej Sládko-
vičnak írt erről: „ez a *hlbokéi gyilkosvezér és irodalmi jezsuita erkölcsi meggyilkolásomra törekszik*”.¹⁸³

Viktorin nem először került szembe Hurbannal: az 1850-es évek elején a cseh irodalmi nyelv mellett való kiállása miatt kapott éles bírálatot barátjától,¹⁸⁴ és később is került sor pengeváltásra köz-

¹⁸⁰ Útirajzaiban pl. Hurban 1841-es *Cesta slováka ku bratrům slavenským na Moravě a v Čechách* című útleírását vette alapul. Jozef Viktorin: Cestopisné zlomky. Výlet do Mehádie a Bielohradu. In: Lipa, 1860. I. 155 – 212.

¹⁸¹ Jozef Viktorin: Myšlienky inojazyčných mužov výtečných. In: Lipa, III. 1864. 369 – 392.

¹⁸² Mésáros, 1992. 598. A szlovák szakirodalom ebben a vitában általában Viktorin pártjára állt, s még Hurban életrajzírója, Tomáš Winkler is elítéli ezt az éles kirohanást. Tomáš Winkler: Perom a mečom. Biografia J. M. Hurbana. Bratislava, Tatran, 1982. 219 – 220.

¹⁸³ Gašparík, 1960. 456.

¹⁸⁴ J. M. H. [Jozef Miloslav Hurban]: Čo všetko ňeskusíme! In: Slovenské pohľady, II/1. 27. 1851. július 25.

tük.¹⁸⁵ 1864-es vitájuk azonban nem maradt kettejük párharca, ugyanis Viktorin nem sokkal Hurban kritikájának olvasása után újabb frontot nyitott, és a *Pešťbudínske vedomosti* hasábjain Június álnéven¹⁸⁶ éles hangon megtámadta öt szlovák folyóirat (az *Obzor*, a *Slovesnosť*, a *Sokol*, a *Národný učiteľ* és a *Slovák*) szerkesztőit. Viktorin kritikája szerint ugyanis e lapok nem hirdették meg Martin Hattala szlovák nyelvtankönyvének megjelenését. Nem tudjuk pontosan, mi állhatott Viktorin kifakadásának hátterében,¹⁸⁷ az azonban bizonyos, hogy vesztés csatát kezdeményezett egy olyan ügyben, amely – legalábbis utólag nézve – nem tűnik elsődleges fontosságúnak. Jonáš Záborský (aki nem mellesleg saját drámáinak kiadását, illetve fogadtatását is féltette a Viktorin által megkezdett vitától) óva intette barátját: „*Azt írja, hogy a nemzetnek dönteni kell Önök és az újságírók között. Az Isten óvja Önt ettől! Kollárnak európai neve volt, a nemzet határtalan bizalmát élvezte és ennek ellenére csúfosan tönkretették, minden tisztelettől megfosztották és legvégül még sírba is taszították. Ha ezt ezek a parricidák megtették és megtehették, mondja, mit várhat Ön? A hlubokai paszkvillusíró [azaz Hurban] az újságírókkal tart [...] Hurban felett valamikor szigorúan fog ítélni az utókor, de most a hurbanlatorkodás [sic] még divatban és teljes erejében van.*”¹⁸⁸ Záborský, aki hasonló viták miatt szorult a szlovák nemzeti mozgalom és a korabeli szlovák közélet periferiájára (és akit épp Viktorin mozdított ki ebből a helyzetéből), nem véletlenül óvta Viktorint. Hur-

¹⁸⁵ N. N. [Jozef Miloslav Hurban]: Lovec literárny. In: Slovenské pohľady, III/11. 1852. március 17. 91 – 92.

¹⁸⁶ A szlovák szövegkiadás általában Palárikkal azonosítja Júniust (pl. Listy Viliama Pauliny-Tótha Maríne Hodžovej. Bratislava, 1961. 187.), holott Záborský és Viktorin levelezéséből (Záborský, 1956. 281. Jonáš Záborský Jozef Viktorinnak 1864. október 17-én), de a kortársak reakcióiból is egyértelmű Viktorin szerzősége (Ján Kalinčiak pl. amikor bekapcsolódott a vitába, Júniust következetesen „*a mi V. Jóskánk*”-ként emlegeti. Ján Kalinčiak: Slovo o „zaslanom” Juniusa. In: Sokol, 1864. december 24. 24. sz. 472 – 474.

¹⁸⁷ Azt tudjuk, hogy Viktorin, integratív szerepei ellenére polemikus alkat volt, és nemcsak Hurbannal keveredett személyeskedő vitába, hanem a *Slovenské národné novínib*en olvasható idézett cikkei kapcsán is.

¹⁸⁸ Záborský, 1956. 280. Jonáš Záborský Jozef Viktorinnak 1864. augusztus 25-én.

ban és az említett lapok szerkesztői valóban összezártak, majd leleplezték Viktorint, és az egész szlovák társadalmi nyilvánosságot lefedő ellentámadásba lendültek. Közös nyilatkozatban utasították vissza Viktorin vádjait,¹⁸⁹ Hurban hosszú, személyeskedő írásban támadt neki egykori barátjának,¹⁹⁰ Viliam Pauliny-Tóth, a *Sokol* mellett az első szlovák élclap, a sokszor a belső viták lefolytatásának terepéül használt¹⁹¹ *Černokňazník* szerkesztője pedig kíméletlenül kifigurázta „Júniust”.¹⁹² Még az írói pályájának újjászületését Viktorinnak köszönő Ján Kalinčiak is elítélte Viktorin kemény hangvételét és álnév mögé rejtőző támadását.¹⁹³ Ha igaznak tarthatjuk Jonáš Záborský kijelentését, miszerint „*minden folyóiratunk a hurbanisták, a mi elkeseredett, esküdt ellenségeink kezében van,*”¹⁹⁴ Viktorinnak alighanem esélye sem volt ebben a küzdelemben. A Viktorin elleni támadások még egy évvel később is tartottak, ahogy Záborský fogalmaz: „*az a hlbokéi lator nem akarja, hogy újra életre keljen az, akit ő egyszer erkölcsileg megölt már, a többiek meg úgy figyelnek rá, mint kutyák az urukra, hogy csaholhatnak-e.*”¹⁹⁵ Ezek után megérthetjük, Viktorint mennyire érzékenyen érinthették ezek a támadások, ahogy azt is, hogy 1865 után miért vonult ki önkéntesen a szlovák közéletből.

Ezek a támadások mindazonáltal csak Viktorin szlovák nyilvánosságtól való elfordulását magyarázzák, s nem adnak választ a magyar nemzeti emlékezhely létrehozásában betöltött szerepére. Ugyanakkor érdemes még visszatérnünk a Jonáš Záborskýval folytatott levelezésére. A Viktorinhoz hasonlóan kitaszított szerepben lévő Záborský ugyanis

¹⁸⁹ Sokol, 1864. június 30. 12. sz. 238 – 240.; K povšimnutiu. In: Sokol, 1864. július 15. 13. sz. 258 – 259. Pauliny-Tóthék szervezett fellépésének háttérét lásd: http://zlatyfond.sme.sk/dielo/1359/Pauliny-Toth_Listy-Marine-Hodzovej/26#id2590733#ixzz3QUmAUtRt Letöltés ideje: 2016. január 12.

¹⁹⁰ Hurban: Svetielka do tmavých strán Slovenska. In: Sokol, 1864. november 15. 21. sz. 413 – 419.

¹⁹¹ Kodajová, 2008. 28 – 34.

¹⁹² Záborský, 1956. 281. Jonáš Záborský Jozef Viktorinnak 1864. október 17-én.

¹⁹³ Kalinčiak, 1864. 472 – 474.

¹⁹⁴ Záborský, 1956. 287. Jonáš Záborský Jozef Viktorinnak 1865. január 9-én.

¹⁹⁵ Záborský, 1956. 292. Jonáš Záborský Jozef Viktorinnak 1865. április 28-án.

azt írta 1865. augusztus 18-án: „tudja, min dolgozom most? Néhány publikálatlan drámámat magyarra fordítom. A szlovákokért akartam dolgozni a halálomig. De mit tehetek, ha a szlovákok megvetik a műveimet? Nem kényszeríthetem őket arra, hogy elfogadják a műveim [...] átlépek a magyar irodalom mezejére, ez Hurban átkozott működésének eredménye.”¹⁹⁶ Nem tudjuk, válaszolt-e erre valamit Viktorin, és hogy egyetértett-e Záborský döntésével, vagy megpróbálta lebeszélni róla? Azt sem tudjuk, az eszébe juthattak-e évekkel később Záborský sorai, amikor a visegrádi várromok restaurálásának projektjét megtervezte, az viszont bizonyos, hogy Záborský lépéséhez hasonló attitűdöt regisztrálhatunk Viktorin e tetteiben is.

Ha Viktorin váltásának jellegét be akarjuk azonosítani, érdemes összevetnünk a Visegrádról az 1858-as *Concordiába* csehül megírt cikkét az 1872-ben, a restaurálási munkálatok első nagy szakasza után magyarul és németül kiadott kismonográfiájával. Ebből ugyanis kiderül, hogy Viktorin váltása látványos volt ugyan, de valójában nem jelentett teljes fordulatot. Vannak ugyan különbségek a két írás között, de ezek nem sokkal jelentősebbek, mint amit az eltérő olvasóközönség igényei indokolnak, sokszor pedig csupán arról van szó, hogy Viktorin ismeretei alaposabbak voltak 1872-ben, mint 1858-ban. Ilyen például, amikor a város alapítóiként szlovák (cseh) művében még a szlávokat, magyar munkájában viszont a rómaiakat jelöli meg, hiszen könnyen lehet, hogy 1858-ban egyszerűen még nem ismerte ezt az adatot. Hiszen azt magyar munkájában is kiemeli, hogy a város neve szláv, és hogy a felső várat szlávok alapították, sőt még a békeszerető szláv nemzetről szóló kollári szlovák nemzetkarakterológiát¹⁹⁷ is beemelte e magyar elbeszélésbe. Ahogy Viktorin fogalmaz: „A szlávok, habár általában véve békeszerető s inkább földműveléssel, mint harczy kalandozásokkal foglalkozó nemzet, nem mulasztották el” tovább építeni a várat. A fellegrvár építéséhez szükséges kitartást is a szláv nemzeti jelleggel magyarázta: „Ehhez járult a

¹⁹⁶ Záborský, 1956. 300. Jonaš Záborský Jozef Viktorinnak 1865. augusztus 18-án.

¹⁹⁷ Vö. Kiss, 2008. 48 – 68.

szlávok jelleme, a kik, minthogy hegyes vidékekről származtak s ilyeneken örömet telepedtek le.”¹⁹⁸ A két munka közti különbség elsősorban nem tartalmi, hanem retorikai szinten jelenik meg. Szlovák munkáját úgy zárta, hogy „Isten veletek, ti szláv vár örökkévaló emlékei!”¹⁹⁹

Magyar írásában erőteljesen kidomborította a magyar hazafias retorikát, amire jó példa, hogy a visegrádi vár romos állapota miatt két alkalommal is (kifejezetten sarkosan) az osztrák katonaságot tette felelőssé.²⁰⁰ Ugyanakkor magyar munkájában nem titkolta cseh nyelvű írását, sőt hivatkozási alapnak, kiindulási pontnak használta. „Igaz, hogy már 1858-ban én is közöltem „Concordia” című évkönyvemben Visegrádnak történelmi helyrajzát; – így Viktorin – azonban eltekintve attól, hogy ezen értekezésem nem önálló, hanem csupán egy tartalmas szépirodalmi könyvben jelent meg, s e könyv is rég elfogyott már: akkori dolgozatom egy egészen más olvasókörnek volt szánva, s nem bír semmi vonatkozással arra, amit jelen leírással elérni akarok.”²⁰¹ A magyar könyv borítóján ráadásul hirdette is korábbi, zömmel szlovák nyelvű munkáit.²⁰²

Láthatjuk tehát Visegrád példáján, hogy a szlovák nyelvi érdekképviselő és irodalomszervezés, valamint a magyar nemzeti emlékezet erősítése Viktorin életében korántsem jelent meg olyan ellentmondásként, mint ahogy azt első pillantásra feltételeztük: mindkét munkában szláv nevű, részben vagy egészben szláv alapítású várnak tartja, amely azonban Magyarország történelmében is különös jelentőségre tett szert, s a két

¹⁹⁸ Viktorin, 1872. 5 – 7.

¹⁹⁹ Viktorin, 1858b. 192.

²⁰⁰ Viktorin, 1872. 42. 45. „osztrákok voltak azok, kik Visegrádot szándékosan rombolták szét. [...] Visegrád várának szándékos szétrombolását mint örökké tartandó szegényfoltot megbélyegezzük!”

²⁰¹ Viktorin, 1872. 2.

²⁰² A váltás egyébként sikeres volt, hiszen a legfontosabb magyar történeti folyóirat ismertetője elismerően nyilatkozott Viktorin művéről: „A derék és buzgó lelkész úr szorgalmasan összegyűjté s fölhasználá a tárgyára vonatkozólag eddigelé nyomtatásban megjelent adatokat, [...] a restaurationalis munkálatok történetét pedig különösen részletesen, okmányszerűleg tárgyalja. A 83 lapnyi füzet [...] igen hasznos kézikönyvül szolgál a Visegrádra kirándulóknak, ajánljuk is e célra.” Századok, 1872/7. 6. évfolyam. 497.

munka közti különbség még elfogadható az eltérő olvasóközönség számára történő „finomhangolás” keretei között.

Az, hogy volt oka elfordulni a szlovák közélettől, illetve, hogy a saját Visegrád-képéhez tulajdonképpen ezen fordulat után is hű maradt, még nem magyarázza, hogy a Hollý emlékművével szlovák nemzeti emlékezhelyet létrehozó Viktorin miért nem elégedett meg a romok feltárásával, régészeti bűvárkodással, s miért törekedett a „magyar nemzeti Valhalla” létrehozására?

Az egyik ok egy praktikus szempont volt, amelyet Viktorin maga is hangsúlyozott. A visegrádi romok restaurálása óriási összegeket emésztett fel, amelyet egyedül úgy tudott előteremteni, ha a magyar politika irányítóit meggyőzi a helyreállítás fontosságáról, és a kezdeményezés mögé állami forrásokat állít. Viktorin, amint erre teljes életpályája példa, kiváló szervező volt, pontosan tudta, hogy milyen célokat milyen eszközökkel lehet elérni. Márpedig ha egy 1848-ban pánszlávizmussal kompromittálódott és magyar körökben is szlovák tájékozódásáról ismert pap egy szláv nevű és részben szláv alapítású vár restaurálására szeretne volna rávenni a magyar kultúrpolitika döntéshozóit, akkor minden kétségüket el kellett oszlatnia az iránt, hogy ez a kezdeményezés valóban a magyar nemzet érdekében áll-e? Ezt a célt szolgálta Zách Klára attraktív emlékünnepe és a nemzeti valhalla ötlete is (amely utóbbiból – ezt Viktorin alighanem előre sejtette – végül semmi sem lett). Talán nem állunk messze a valóságtól akkor sem, ha azt állítjuk, hogy Viktorin számára ez a vár elsősorban szláv erősségként és nem a magyar nemzeti múlt jeleként értelmeződött.

A két nemzeti emlékezet ilyen kreatív ötvözése ugyanakkor már az elvtelen opportunizmus gyanúját veti fel, ha azonban áttekintjük Viktorin politikai nézeteinek alakulását, kiderül, hogy ez az egyensúlyozás egy következetesen képviselt elv volt, amely már legelső, fiatalkori írásaiban is megjelent. Viktorin (alighanem a nála gyakorlottabb politikai gondolkodó barátját, Palárikot követve) egészen fiatal korától kezdve a liberalizmus és az alkotmányosság híve volt, és következetesen úgy gondolta, hogy a szlovák érdekeket az önálló, független szlovák szellemi

élet fejlesztésével, az irodalmi nyelv és a szlovák nemzeti irodalom népszerűsítésével, de nem külső erő támogatásával, hanem a szlovákság saját, reális ereje és lehetőségei figyelembevételével, a törvények betartásával és a magyar politikai kereteket kitöltve lehet képviselni. Első nemzeti ellentétéről szóló vitacikkében (komoly francia államjogi szakirodalmat is felhasználva) a szlovák nemzeti mozgalom alkotmányos törekvéseiről, a magyar törvényeket tiszteletben tartó szlovák nyelv-művelésről értekezett,²⁰³ míg a Štúr lapjában megjelent leglelkesebb írása a szobotistyei kaszinóról szólt, ahol az alapítók a szlovák nyelvet a magyarral egyenrangúvá tették.²⁰⁴ 1848-ban ráadásul – Hurban kissé epés megjegyzése szerint – amellet érvelt, hogy a szlovák politikai törekvéseknek nincs meg a megfelelő támogatottságuk a szlovák társadalomban. „*Az arisztokrácia nem tart velünk, püspökeink és gazdag plébániákon ülő papjaink Kossuthoz hajlanak. Mibe vágsz bele, ember?*” – kérdezte Hurbant Viktorin (Hurban három évtizeddel későbbi visszaemlékezése szerint).²⁰⁵ A *Concordia* szerkesztőjeként pedig arra kérte a szerzőket, hogy liberális szellemben írjanak.²⁰⁶ 1861-ben – bár barátai, Kalinčiak és Hurban óvták ettől – a magyar liberális politikával való megegyezés lelkes híve lett.²⁰⁷ Nagyon is jellemző ezért, hogy első, a J. R. monogram mögé rejtőző nekrológ írója a magyar liberális politika eltűnését, a szlovákellenes etatizmus 1874-es előretörését sejtí/sejteti

²⁰³ Z ústavu duchovnjeho v Trnavei. [Jozef Viktorin]: Prjehlad časopisou. In: SNN, 1846. március 10., 64. sz., 254–255. Z ústavu duchovnjeho v Trnave ...i. [Jozef Viktorin]: Prjehlad časopisou. In: SNN, 1846. március 13., 65. sz. 258 – 259.

²⁰⁴ [Jozef Viktorin]: Z pod Bjelej Hori. In: SNN, 1847. november 12., 235. sz. 938 – 939.

²⁰⁵ Jozef Miloslav Hurban: Ľudovít Štúr. Rozpomienky. Bratislava, Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1959. 561. Ugyanezt állítja Viktorin is önéletrajzában. ASSV Fasc. 50., č. 55. Autobiografia J. Viktorina. 31 – 32.

²⁰⁶ Gašparík, 1958. 186.

²⁰⁷ ASSV, Fasc. č. 50. 13 – 19. Ján Kalinčiak Jozef Viktorinnak 1861. január 12-én. Ján Kalinčiak Jozef Viktorinnak 1861. október 13-án. ASSV, Fasc. č. 50. 21 – 29. Jozef Miloslav Hurban Jozef Viktorinnak 1861. május 23-án.

halálának okaként: „*Politikai tekintetben nagyon sokat várt a liberalizmustól és különösen a magyar liberalizmustól. A liberalizmus, és különösen a magyar liberalizmus tettei, mindenekelőtt a nem magyar nemzetek vonatkozásában kétségtelenül mély benyomást tettek lelkére. Élete utolsó napjairól, rövid újsághíreket leszámítva, még semmi sem ismert. Ki tudja, hogy nem vált-e politikai-nemzeti hitében és reményeiben való csalódottságának áldozatává?*”²⁰⁸ Az öngyilkosság és a magyar liberalizmusba vetett bizalom megrendülése közti összefüggéssel kapcsolatban J. R. – a boncolás eredményének tükrében – ugyan alighanem tévedett,²⁰⁹ ugyanakkor érdemes arra is figyelni, amit Viktorin és Visegrád kapcsolatáról írt: „[Viktorin] *feladatának tartotta, hogy Vysehrad [sic!] várának maradványait, a szláv hatalom ezen ősi emlékét és Magyarország királyainak erősségét [kiemelés tőlem – D. J.] a feledés romjaiból a tisztelet, a történelmi megbecsülés és a hazafias értékelés napsugarára emelje.*”²¹⁰ Ez a vélemény pedig azért is érdekes, mert a J. R. jel feltehetőleg azt a Jozef Ráthot rejti, aki Viktorin Visegráddal kapcsolatos szándékait a legjobban ismerhette, hiszen Viktorin utolsó, visegrádi éveiben az egyik legközelebbi bizalmasa, végül végrendeletének kijelölt végrehajtója volt.

* * *

Látható tehát, hogy az az óriási ellentmondás, amely egyfelől Viktorin élete utolsó pillanataig megmaradó erős szlovák nemzeti identitása, kiemelkedő szlovák irodalom- és kultúraszervező tevékenysége, a modern szlovák nemzeti közösség megteremtésében vállalt fontos szerepe, másfelől a visegrádi várromok restaurálásának és modern magyar nemzeti emlékezzethellyé alakításának kezdeményezése és véghezvitele között feszült, gyakorlatilag nem lenne értelmezhető a magyar állami beren-

²⁰⁸ Ráth, 1874b.

²⁰⁹ Igaz, J. R. később is, amikor már ismerte a boncolás eredményét, megpróbált kapcsolatot keresni a betegség (agydaganat) és az országos politikai klíma változása között. Ráth, 1874a. 136 – 137.

²¹⁰ Ráth, 1874b.

dezkodést és az ország integritását tiszteletben tartó szlovák politikai törekvések, tehát a Palárik által felvázolt alkotmányos szlovák eszmerendszer figyelmen kívül hagyásával. Hiszen Viktorin Visegrád-projektje – ha hihetünk Jozef Ráthnak – valójában a Magyarországon belüli szláv és magyar múlt emlékének az összekapcsolása, a magyar-szlovák ki-egyezés szimbolikus térben elhelyezett grandiózus terve volt.

Egy „bajusz nélküli ifjonc” a szlovák politikában Ján Bobula politikai vállalkozásai

Ján Bobula egyike a 19. századi szlovák történelem leginkább el-
lentmondásosan megítélt alakjainak. A mai magyarországi szlovákság
számára példamutató történelmi személyiség, aki saját szlovák identitását
összhangba hozta magyarországi hazafiságával, aki tehetős vállalkozó-
ként a magyar politikai elittel való együttműködés révén kísérelte meg
a lehetetlent: a szlovák nemzeti érdekek képviselését a dualizmus kori
Magyarországon.²¹¹ Mások építéssként és a dualizmus kori magyar ipar
egyik kiváló képviselőjeként említik.²¹² Ezzel szemben a szlovák histo-
riográfia hozzáállása döntően negatív. Már Július Botto is híres *Slováci.
Vývin ich národného povedomia* (A szlovákok. Nemzeti tudatuk fejlő-
dése) c. művében úgy mutatta be 1906-ban, hogy ő „egy ambíciózus,
haszonleső, a politika mezején is érvényesülni vágyó ember. [...] Durva
materializmusba esett. [...] A kormány kegyéből Bobula, mint renegát ké-
sőbb a lubnyai kerületben kormányképviselővé vált”.²¹³ Sőt, sok esetben
szembeállítják Palárikkal is. František Votruba például abban a cikkében,
amelyben először rehabilitálta a katolikus lelkészt és cáfolta a róla a
kortársak által kialakított negatív képet, úgy érvelt, hogy Palárikot „nem
szabad hozzámérni” a kormányt kiszolgáló szlovákokhoz, például Bo-
bulához, aki „a magyarok szolgálatában halt meg”.²¹⁴ Konštantin Čulen

²¹¹ Petró László: Ján Nepomuk Bobula (1844–1903) élete és munkássága. Budapest, Terézvárosi Szlovák Önkormányzat, 2009.

²¹² Demény-Dittel Lajos: Néhány mondat a Bobula építészdinasztiáról, 1844 – 1961. Hatvan, 2012.

²¹³ http://zlatyfond.sme.sk/dielo/1044/Botto_Slovaci-vyvin-ich-narodneho-povedomia-1/9#ixzz3rN9n28Zq Letöltés ideje: 2016. január 12.

²¹⁴ Průdy. Revue mladého Slovenska, 1910. október. 1. sz. 7.

véleménye ehhez képest még szinte megengedő volt, az 1930-as években úgy vélte: „*Bobula tervei meghaladták erejét, ismereteit és hátsó szándékoktól sem voltak mentesek.*”²¹⁵ Ján Ormis szerint azonban Bobula ugyanolyan „*renegát volt, mint az elfajzott szlovák-német Grünwald Béla*”, vagyis a szlovák nemzeti mozgalommal szembeni agresszív fellépéséről hírhedt zólyomi alispán. Szerinte Bobulát Grünwaldtól csak annyi különbözteti meg, hogy ő nem volt agresszív magyarosító, csak „*passzív magyarón*.”²¹⁶ (Tegyük hozzá, az újabb szlovák szakirodalom egy része már komolyan törekszik Bobula semleges, előítéletektől mentes megítélésére.)²¹⁷

Ha belelapozunk a korabeli szlovák forrásokba, alighanem világos lesz, hogy miért hagyományozódott Bobuláról ilyen negatív kép az utókorra. Számtalan forrást lehetne idézni,²¹⁸ a legteljesebben azonban

²¹⁵ Čulen, 1932. 105.

²¹⁶ Ján V. Ormis: Ján Bobula. In: Sborník Matice slovenskej. XI – XII. évf. 1 – 8. füzet. 1934. 168.

²¹⁷ Pl. Ľuboš Kačír: Ján Nepomuk Bobula (1844 – 1903). In: Slováci v zahraničí 30. Martin, Matica slovenská, 2013. 34 – 53. Martinkovič, 2013. Karol Hollý: Andrej Kmeť a slovenské národné hnutie. Sondy do života a kreovanie historickej pamäte do roku 1914. Bratislava, VEDA – Historický ústav SAV, 2016. 59 – 63.

²¹⁸ Amikor például Bobula 1868-ban az akkor alapított *Slovenské noviny* pozsonyi levelezőjének (azaz tulajdonképpen tudósítójának) szeretne volna megnyerni Tomáš Červenýt, azt a választ kapta tőle, hogy nem lehet Bobula munkatársa, mert „*1/nincs rá ideje 2/ de főleg azért, mert az ő megbolondított politikájával semmiben nem ért egyet.*” (Svetozár Hurban Vajansky Jozef Miloslav Hurbannak 1868. március 17-én. http://zlatyfond.sme.sk/dielo/1692/Vajansky_Korespondencia-Svetozara-Hurbana-Vajanskeho-I-Vyber-listov-z-rokov-1860-1890/1#ixzz3tpOFNhoN). Jonás Záborský is úgy írja le Bobulát, mint egy önjelölt prófétát, aki a „nemzet vezetőjének”, a közvélemény urának tekinti magát, és személyes bosszúból támad meg egyeseket a *Slovenské Novinyben* („*Nemzeti kiválóságból nemzeti bűnös. Balahura: Miért nevezted az újságban azt a Jonást [t. i. Jonás Záborskýt – D. J] „nemzeti bűnösnek”? Bobula: Azért, mert nem akart nemzeti kiválóság lenni. Elvetette ajánlatomat, nem küldte el az arcképét, amikor, mint a „nemzet vezetője”, az „új iskola” 50 szlovákját akartam bemutatni a minisztériumban. Balahura: Te vagy tehát a közvélemény ura és a dicsőség osztogatója. Bobula: Megadom, akinek akarom, és elveszem, akitől akarom.*” http://zlatyfond.sme.sk/dielo/1124/Zaborsky_Nasmesne) (Folytatás a 78. oldalon →)

alighanem Gustáv Izák foglalta össze levelében a kortársak Bobulával kapcsolatos ellenszenvét, amikor a következőt kérdezte Andrej Kmeťtől: *„Az a Bobula úr, aki Slovenské novinyjének programját minden félévben megváltoztatja, aki hagyja, hogy a kormány szubvencionálja, aki a nemzet lényege ellen a magyarókkal szövetkezett, aki minden ellen lázít, ami csak Turócszentmártonból jön, aki Francisci, Paulíny ellen a Slovenské noviny csaknem minden számában bujtogat, magánleveleiben pedig e férfiakat, akik csak a nemzetért dolgoznak és élnek – nemzeti svindlerként, demoralizálóként, gazemberekként átkozza meg, az a Bobula, aki a nemzeten belül mindenáron viszályt és békétlenséget erőlködik fenntartani, akit csak egoizmus és ordenáré szenvedélyek hajtanak, aki mindenkit sárral és malterral piszkít be,²¹⁹ ha nem alázkodik meg pöffeszkedésé előtt, – ez a Bobula úr megérdemli, hogy olyan nemes szlovák lélek, mint Ön, megvédje? Nem, sohasem! [...] Igen, meggyőződésem szerint Bobula olyan ember, akit kétkedés nélkül meg kell semmisíteni, hogy falakat vakoljon be, és ne olyan férfiakat, mint Paulíny, Čulen, Francisci. [...] El kell buknia, mert nem tiszta nemzeti-politikai az ő műve!”²²⁰*

Ezt a képet a körmöcbányai szlovák orvos, Gustav Zechenter Laskomerský visszaemlékezése egészíti ki, amely szerint Bobula, aki 1865-ben Viliam Paulíny-Tóth legfontosabb segítőtje, jobbkeze volt, és akit Štefan Moyses püspök is támogatott, *„elfeledkezett arról, hogy szlovák volt, és azokról, akik a fényre kihúzták”*.²²¹ Bobulára tehát nem pusztán azért haragudtak szlovák kortársai, mert a hagyományos nemzeti moz-

(Folytatás a 77. oldalról →)

rozhovory/40#ixzz3tpLVphYQ). Mások tudni vélték, hogy Bobula pusztán a magyar kormány fizetett ügynöke volt (Ambro Pietor Svetozár Hurban Vajanskýnak 1875. január 16-án. http://zlatyfond.sme.sk/dielo/1692/Vajansky_Korespondencia-Svetozara-Hurbana-Vajanskeho-I-Vyber-listov-z-rokov-1860-1890/2#ixzz3tpPQi-PEG) Letöltés ideje: 2016. január 12.

²¹⁹ A korabeli szlovák közbeszédben jellemző volt, hogy ellenfelei Bobulát eredeti kőművesmesterségén keresztül próbálták támadni, nevetségessé tenni.

²²⁰ List G. Izáka A. Kmeťovi z 19. 8. 1871. A SNM, pobočka Martin, fond Andrej Kmeť. Idézi Hollý, 2016. 60 – 61.

²²¹ http://zlatyfond.sme.sk/dielo/1367/Zechenter-Laskomersky_Patdesiat-rokov-slovenskeho-zivota-II/1#ixzz3tpPybvP0 Letöltés ideje: 2016. január 12.

galom politikai ellenfele volt (bár ez is elég lett volna e negatív értékelésekhez), hanem azért, mert eleinte, pályája kezdeti szakaszában a szlovák nemzeti mozgalom vezetőinek a legteljesebb bizalmát élvezte, azzal tehát, hogy később épp ő lépett fel ellenük, nem pusztán politikai ellenfélle, hanem elvtelen árulóvá vált a szemükben. Ezzel a szlovák nemzeti mozgalom szempontjából alapvetően érthető hozzáállással azonban az a probléma, hogy a „nemzetáruló”, „anyagias”, „hatalmaskodó”, „öntelt”, „tehetségtelen” „becsvágyó” Bobula képe szinte teljesen elfedte a más forrásokból megismerhető Bobula képét.

Az alábbiakban tehát elsősorban megpróbáljuk rekonstruálni e problematikus Bobula-értelmezések gyökerét, vagyis feltárni, hogy milyen volt a viszonya fiatal korában Bobulának a később őt diabolizáló szlovák körrel; mikor és miért romolhatott meg a kapcsolatuk? Ugyanakkor – elsősorban Ľuboš Kačírnek szlovák történész nagylelkű segítségének köszönhetően, aki lehetővé tette, hogy a kutatás során használjam Ján Bobula általa feltárt, de még nem publikált levelezését²²² – Bobula valódi személyiségét, saját szlovákságához való viszonyát, a szlovák-magyar viszonytal és általában a modern szlovák nemzettel kapcsolatos véleményét is megismerhetjük.

Több mint stróman

1863. január 5-én gróf Pálffy Móric, Magyarország helytartója hivatalos levelet küldött az ország minden megyei és kerületi kormányzójának: *„Jánosik cím alatt Bécsben a Mechitaristák nyomdájában 1862-ben egy népies tót nyelven vitt political röpirat jelent meg bizonyos Bobula Nep. Jánostól szerkesztve. Ezen röpirat izgató tartalma miatt ezennel tiltottnak nyilatkoztatván, utasítom /címzet/ miszerint annak a könyvke-*

²²² A kéziratra a következőképp fogok hivatkozni: minden alkalommal közlöm a levél leírását és pontos őrzési helyét, illetve kiegészítem a kézirat bibliográfiai leírásának (Ján Bobula: Listy Jána Bobulu. Ed. Ľuboš Kačírnek. Kézirat) rövidítésével (Bobula, é. n.).

reskedésekbeni forgalmát megakadályozni, a megtalált példányokat lefoglalni és megsemmisíteni ne terheltecsék.”²²³ Mindez azért figyelemre méltó, mert a helytartó egy 18 éves, iskolakerülő kőműves segéd röpirata miatt intézkedett és hozta mozgásba országszerte a hivatali apparátust.²²⁴ Az 1844-ben a Liptó megyei Dovalovban, egy katolikus vallású csizmadia családjában született, a komáromi gimnáziumot 13 évesen elhagyó Ján Bobula ugyanis a *Jánošík* című, 32 oldalas, kis alakú röpirat²²⁵ 1862-es megjelentetésekor Pest-Budán dolgozott kőművesként. Ez persze hamar szemet szúrt Pálffy helytartónak is. Az abban az időben szintén Pesten tartózkodó, a hivatalos szervekkel kifejezetten jó viszonyban lévő szlovák szerkesztő, Ján Francisci emlékirataiban legalábbis azt olvashatjuk: „Egyszer jöttem le a dombról Budáról Pestre. Gróf Pálffy utolért és megszólított: Francisci, mit írt már megint Pauliny?

Én: Nem tudom, Öméltósága, mire tetszik gondolni, a Sokolra vagy a Černokňazníkra?”²²⁶

Pálffy: Valami másra, Janeček vagy hasonlóra.

Én: Öméltósága talán a Jánošíkra gondol.

Pálffy: Arra, arra.

Én: De hiszen a Jánošíkot nem Pauliny írta.

Pálffy: Aztán ki?

Én: Ján Bobula van szerzőként rányomtatva.

Pálffy: Hagyjon békén ezzel. Hogy írhatott volna meg egy ilyen egy ostoba kőművesmester? (Ján Bobula akkor még bajusz nélküli ifjoncként kőműves munkavezető volt Pesten.)”²²⁷

²²³ Štátny archív (ŠAB), Bytča, Turóc megye, főispáni iratok, elnöki, 1861, 1863. 924. doboz. 2327 – 2328. Elnöki, 1863. 101 – 300. Pálffy Móric körlevele 1863. január 5-én.

²²⁴ Turóc megye Zniói járásában például 3 példányt foglaltak le az említett röpiratból. ŠAB, Turóc megye, főispáni iratok, elnöki, 1861, 1863. 924. doboz. 2327 – 2328. Elnöki, 1863. 101 – 300. Velits Ágoston járásbíró 1863. április 23-án.

²²⁵ Jánošík. Wydal Ján. N. Bobula. Wo Wiedni, 1862.

²²⁶ Viliam Pauliny-Tóth Pest-Budán kiadott szépirodalmi és élelclapja.

²²⁷ Ján Francisci: Vlastný životopis. Črty z doby Moysesovskej. Ed. František Bokes. Bratislava, SKVL, 1956. 291.

Francisci valószínűleg őszintén felelt Pálffy Móricnak. Több forrás is alátámasztja ugyanis, hogy még a szlovák kortársak, Pauliny-Tóthék közvetlen barátai sem tudtak arról, hogy valójában nem Bobula, hanem Viliam Pauliny-Tóth a szerző. Pauliny-Tóth ugyanis, amikor megírta a *Jánošíkot*, sejtette, hogy akár bíróság elé is idézhetik miatta, egy esetleges börtönbüntetés pedig régóta építgetett társadalmi presztízisében okozhatott volna komoly károkat. Ezért döntött úgy, hogy nem a saját neve alatt adja ki a röpiratot, hanem keres maga helyett valakit, olyat, aki már publikált, hogy az esetleges vizsgálat során hihető legyen, hogy az illető írta a *Jánošíkot*. Először az egy ideje már Pesten élő Ján Pravoslav Bellát kérte fel. Bella azonban ekkoriban ismerkedett meg az egyébként már egy éve Pesten időző Bobulával, aki – Bella emlékiratait idézve – „*már második látogatása alkalmával elhozta nekem az általa írott elbeszélések kézíratait, és akkor azt is megtudtam, hogy korábban a Cyrill a Metodba két cikkecskét is írt. Már akkor egy ambiciózus fiatalembert ismertem meg személyében. Elvezettem tehát Paulinyhoz és másokkal is megismertettem. A Jánošík szerzőjének keresésekor tehát felmerült Bobula, – és ő – már csak a dicsőségért is – kölcsönözte nevét.*” Pauliny-Tóth így tehát az általa csak akkor megismert fiatalember neve alatt adta ki a botrányt keltő brosrát.²²⁸

De biztosak lehetünk benne, hogy Bobula valóban csak stróman volt, nem pedig a *Jánošík* szerzője? Alighanem igen. A cenzúra éber figyelmét kijátszó munka ugyanis nemességellenessége miatt minősült utólag „*izgató tartalmúnak*”: a hosszas, a szlovák történelemről szóló párbeszédet, illetve néhány karikatúrát és verset tartalmazó kiadvány elsősorban a szlovák anyanyelvű, nemzetüket azonban „*eláruló*” nemesek ellen íródott, maró gúnnyal és indulattal ábrázolva ezt a Felső-Magyarországon akkor még igen jelentős társadalmi réteget. A *Jánošík* tehát bizonyosan egy, a magyarországi politikai életben járatos, komoly politikai és történeti műveltséggel rendelkező, tapasztalt szerző írása. Nem

²²⁸ Ján Pr. Bella: Niektoré rozpomienky z rokov 1858 – 1864. In: Slovenské Pohľady, 1922. 9. sz. 521.

túl valószínű, hogy egy bármennyire is művelt 18 éves fiatal álljon ki a nyilvánosság elé egy ilyen szöveggel (aki ráadásul 13 évesen járt utoljára iskolába). Ráadásul az egész írás közvetlen összefüggésben áll az 1861-es turócszentmártoni memorandum-tárgyalásokkal (ahol Bobula nem is volt jelen). Ahogy láttuk ugyanis, az ott megjelent nemesek, Justh József, Révay Simon és Szentiványi Márton, bár elvállalták a memorandumot a pesti országgyűlés elé beterjesztő bizottság vezetését, végül kihátráltak a szlovák vezetők mögül.²²⁹ Ez igen érzékenyen érintette őket, Viliam Pauliny-Tóthot pedig annyira felháborította, hogy már az általa szerkesztett szlovák élclap, a *Černokňazník* hasábjain is élesen támadta a szlovák nemeseket, s 1861 júniusa után csaknem minden lapszámot az ő támadásuknak szentelt.²³⁰ Később pedig még egy novellát is írt egyikük, Justh József „árulásáról”,²³¹ már csak emiatt is egyértelmű, hogy Pauliny-Tóth a szerző. Ezt támasztják alá a *Jánošík* karikatúrái is, amelyeket szintén egy az egyben a *Černokňazník*ből emeltek át²³² (és amelynek szereplői kísértetiesen emlékeztetnek az említett Justh Józsefre és sógorára, Révay Simonra).²³³

²²⁹ Demmel, 2014b. 167 – 189.

²³⁰ Černokňazník, 1861. július 26. 21. sz.; 1861. augusztus 9. 23. sz.; 1861. szeptember 13. 27. sz.; 1861. szeptember 20. 28. sz.; 1861. szeptember 27. 29. sz.; 1861. október 18. 32. sz.; 1861. október 25. 33. sz.; 1861. november 1. 34. sz.

²³¹ Viliam Pauliny-Tóth: Dvaja Justhovci. In: Viliam Pauliny-Tóth: Škola a život. Výber z próz. Bratislava, SVKL, 1965. 39 – 42.

²³² Černokňazník, 1861 – 1862. évfolyam.

²³³ A szakirodalom is általában megegyezik abban, hogy Bobula csak a nevét adta Jánošíkhoz (Halász Iván: Ján Nepomuk Bobula. In: Kovács Anna – Szabó Orsolya (szerk.): Szlovák életpályák a dualizmus kori Budapesten. Slovenské životné dráhy v Budapešti v období dualizmu. Ján Nepomuk Bobula. Milan Hodža. Budapest, MTA Etnikai-Nemzeti Kisebbségkutató Intézet – Józsefvárosi Szlovák Önkormányzat, 2003. 5.), sőt a feltehetően Bobula megrendelésére készült Bobula-életrajz szerzője, Kálnoki Henrik egyenesen azt állítja, hogy Pauliny-Tóth visszaélt Bobula nevével. Kálnoki Henrik: Bobula János szereplése közéletünkben, különös tekintettel a főváros VI-ik kerületének az 1878-iki országgyűlési képviselőválasztások alatt az iparos és kereskedő osztály érdekében kifejtett mozgalmára. Budapest, 1879. 18.)

Bobula annak ellenére vállalta magára a szerzőséget, hogy komoly következmények elé kellett néznie. „*Szegény Jánošíkot üldözik és vele engem is. A brossúra nincs betiltva, de az ördög tudja, mi lesz velem; csak az az ördög ne vessen oda a felelős ministeriumnak,*²³⁴ *mert azok fel is akasztanak engem. Pesten csak [azt kérdezzetik] ki lehet az, ki lehet az?* Csak felakasztani a gazembert, vagy legalább börtönybe vagy 5 esztendőre²³⁵”²³⁶ – írta barátjának, Andrej Kmetnek 1863 elején. 1863. február 21-én már a rendőrségi kihallgatáson is túl volt. Érdekesség, hogy amint Francisci, úgy Kmet sem tudhatta, hogy nem Bobula a szerző. Bobula ugyanis felháborodva azt írta Kmetnek, hogy a rendőrségen kétségbe vonták a szerzőségét, mert egy egyszerű drótos legénynek néztek, aki még soha semmit sem publikált.²³⁷ Azonban hiába hivatkozott Kmetnek is, kihallgatóinak is a *Cyrrill a Methodban* megjelent cikkeire, még így sem hitték el neki a bíróságon, hogy tényleg ő írta a *Jánošíkot*.

Pauliny-Tóth számítása tehát valóban nem jött be, mert Bobula mellett őt is beidézték a katonai bíróság elé. Bobula itt is teljes egészében magára vállalta a szerzőséget és a felelősséget. Vallomása Pauliny-Tóth szerint így hangzott: „*A Jánošík brossúrárt én írtam. Szeptemberben hoztam Paulinyhoz azzal a kéréssel, hogy számomra Bécsben kinyomtassa és a korrektúrával törődjön. Fáradozásaiért 20 aranyat ígértem. A nyomdáiért 88 aranyat fizettem, a képekért (amelyeket magam választottam ki Pauliny készletéből) 5 aranyat, a szállításért 11 aranyat, a kötésért 15 aranyat. Szóval, egyedül én vagyok a bűnös, és Pauliny az egész ügybe sehogy sem*

²³⁴ Az eredeti szövegben is magyarul.

²³⁵ Az eredeti szövegben is magyarul.

²³⁶ Ján Bobula Andrej Kmetnek 1863 elején. Archív Slovenskej múzeálnej spoločnosti. In: Bobula. é. n.

²³⁷ Ján Bobula Andrej Kmetnek 1863. február 21-én. Archív Slovenskej múzeálnej spoločnosti. In: Bobula. é. n. A szlovák nemzeti mozgalom tagjai egykorúan valóban úgy tudhatták, hogy Bobula a szerző, de legalábbis az illetékes Jánošík ügyben. Vö. Ján Bobula Ctiboch Zochnak 1864. március 15-én. SNK ALU 101 A 4. In: Bobula. é. n.

*folyt bele.*²³⁸ Ennek ellenére Pauliny-Tóthot is elítélték, még hozzá négy hónapi fogságra, míg Bobula csak három hónapot kapott. A cseh származású Pauliny-Tóthot már 1849 óta ismerő és vele jóban lévő Neuwirth tábornok azonban mindkettőjük büntetését négy hétre csökkentette, mert túlzottnak tartotta a Pauliny-Tóth által csak „*dicsőséges magyarónak*”²³⁹ nevezett bíró, egy bizonyos Schöber ítéletét.

Felmerül tehát a kérdés, hogy miért vállalta el Bobula ismeretlenül is a szerzőséget és a börtönt, másképp fogalmazva miért lett Pauliny-Tóth „strómanja”? Bár a választ alighanem sosem tudjuk meg pontosan,²⁴⁰ egy lehetséges magyarázat kirajzolódik a forrásokból. Bobula első fiatalkori döntései, tehát a gimnáziumi tanulmányok félbehagyása²⁴¹ és kőművességre való felcserélése, majd a strómankodás következményeként kapott börtönbüntetés – egy lejtőre került életutat jeleznének

²³⁸ Viliam Pauliny-Tóth Marína Hodžovának 1863. április 8-án. http://zlatyfond.sme.sk/dielo/1359/Pauliny-Toth_Listy-Marine-Hodzovej/16#ixzz3tpKd5vs7 Letöltés ideje: 2016. január 12. Figyelemre méltó, hogy Pauliny-Tóth, aki a büntetőeljárás során végül a hatóságok látóterébe került és börtönbe is zárták, nem hibáztatta Bobulát, sőt semmilyen negatív megjegyzést sem tett rá. Ezzel szemben Bella, aki rövid visszaemlékezéseit már 1875 után írta meg, Bobulát hibáztatta, hogy ügyetlen vallomásával rossz helyzetbe hozta magát és Pauliny-Tóthot is. Bella, 1922. 521.

²³⁹ Viliam Pauliny-Tóth Marína Hodžovának 1863. április 8-án. http://zlatyfond.sme.sk/dielo/1359/Pauliny-Toth_Listy-Marine-Hodzovej/16#ixzz3tpKd5vs7 Letöltés ideje: 2016. január 12.

²⁴⁰ Ahogy láttuk, Bella szerint Bobula „*már csak a dicsőség miatt*” is vállalta a strómankodást. Bella, 1922. 521. Ez nyilván közrejátszhatott, de aligha szolgál elegendő magyarázattal, hiszen itt is figyelembe kell venni, hogy Bella elbeszélésében visszavetítette Bobulának az 1860-as évek végén a szlovák nemzeti mozgalom körében kialakult erősen negatív képét az 1860-as évek elejére.

²⁴¹ Bár Bobula magyar életrajzának szerzője, Kálnoki Henrik, mint sok más téma esetében, úgy itt is jól láthatóan „kődösít”, de legalábbis feltűnően pontatlanul és zavarosan fogalmaz, ha mégis alapul vesszük az adatait, akkor az derül ki, hogy Bobula már 13 évesen elhagyta a komáromi gimnáziumot. Abban minden forrás megegyezik, hogy Bobula 1861-ben, 17 évesen érkezett Pestre, a Kálnoki-féle életrajz szerint pedig a komáromi gimnázium elhagyása után három évet töltött Rimaszombatban egy kőművesmester segédjeként, majd egy évet Losoncon, immár önálló építésvezetőként, s csak ezután érkezett Pestre. Kálnoki, 1879. 17.

– más esetben. Bobula azonban kőművessegédből mester, majd építész vezető lett, sőt, miután 1863 őszén gimnáziumi tanulmányait is befejezte Pesten,²⁴² építész diplomát is szerzett. Ezt egy szegény csizmadiamester fiaként aligha tehette volna meg, a szlovák nemzeti mozgalom által jövendőbeli „szlovák nemzeti építésznek” kiszemelt, elkötelezett szlovák nemzeti gondolkodású²⁴³ fiatalembert azonban igen. Gimnáziumi tanulmányai befejezését, sőt építész diplomájának megszerzését ugyanis a szlovák nemzeti mozgalom képviselői támogatták, kifejezetten és kizárólagosan szlovák nemzeti szempontrendszer mentén. Ján Pravoslav Bella korabeli visszaemlékezése szerint Adolf Dobriansky vetette fel, hogy Bobulát anyagilag segítsék hozzá a diploma megszerzéséhez, hiszen nincs még szlovák nemzeti építész. Dobriansky felhívását többek között

²⁴² Ján Bobula Ján Mallýnak 1863. október 18-án. Közli: Konštantin Čulen: Novinár a pedagóg. Životopisné črty zo života dr. Jána Mallého a Martina Čulena. Trnava, 1933. 241.

²⁴³ Pauliny-Tóth börtönbeli életüket hosszas levélben mutatta be Marína Hodžová-nak. Ezt azért érdemes hosszabban idézni, mert látható belőle az a minden bizonnyal meghatározó közös élmény, amellyel Bobula és Pauliny-Tóth kapcsolata kezdődött. *„Én a tizenhetes szám alatt vagyok, Bobula a tizennyolcas alatt, de az ajtóink az egyik szobából a másikba nyílnak. Bobula szobája az utcára néz és sokat lát az ablakból; az enyém a szomszéd udvarra nyílik. A szobáink a második emeleten vannak és elég barátságosak, csakhogy alacsonyok és bizony nem túl tiszták. Enni a feleségem küld nekünk, de csak ebédet. Vacsorára és reggelire csak egy darab kenyeret kapunk. Szabadon lehet hozzánk jönni tíztől tizenkettőig reggel és négytől hatig este, csakhogy nem veszik ezt olyan szigorúan [...] Az ágy ugyanolyan, mint a csendőroké. [...] De jó rajta aludni. Lámpás helyett krumplit vagy poharat használunk [a gyertyákhoz]. Én ma még nem voltam kinn a szobából. Bobula már kétszer kiment, mert talán egy hét itteni tartózkodás után megbetegedett, mert a levegő bizony itt nem a legegészségesebb, aminől, gondolom a vaskályhák tehetnek. Rögtön a bebörtönzésünk utáni harmadik napon evangélikus egyházi deputáció jött Pestről és kifejezte velünk együttérzését. Ez bizony nagyon jólesett nekünk. Barátaink is elég gyakran látogatnak bennünket. Csak a két húsvéti ünnepnap nem volt itt senki és akkor nagyon untuk magunkat. [...] Štokhausi dalaink vannak itt bőven. [...] Ezek a dalok a legkedvesebb szórakozásunk. Gitárunk is van itt. Nőm ennek a dolognak nem örül, de hiába, ez másképp nem lehet.”* Viliam Pauliny-Tóth Marína Hodžová-nak 1863. április 8-án. http://zlatyfond.sme.sk/dielo/1359/Pauliny-Toth_Listy-Marine-Hodzovej/16#ixzz3tpKd5vs7 Letöltés ideje: 2016. január 12.

Viliam Pauliny-Tóth, Ján Francisci, Ján Mallý, valamint Štefan Moyses, a besztercebányai püspök, a *Matica slovenská* első elnöke és gróf Nyáry Rudolf, Scitovszky János esztergomi érsek titkára (és nem mellesleg Ján Palárik közeli barátja) is megfogadta, és támogatta Bobula tanulmányait,²⁴⁴ aki élni tudott a lehetőségekkel. Épp ezért már aligha lehet meglepő, hogy a *Matica slovenskát* vezető Moyses nemcsak anyagilag támogatta Bobulát, de alighanem Pauliny-Tóthtal együtt döntő szerepe lehetett abban is, hogy Bobulát bízták meg a *Matica slovenská* turóc-szentmártoni székházának megtervezésével. Bobulában tehát nemcsak, mint emberben, hanem mint építészben is megbíztak, annak ellenére, hogy a megbízás elnyerése idején még csak 19 éves építésztanuló volt.²⁴⁵

Arról nincs adatunk, hogy Bobula családja révén kötődött volna a szlovák nemzeti mozgalomhoz (sőt, magyar életrajzírója azt állítja, hogy Bobula apjának 1848-ban Pestre kellett menekülnie „*a németek és a hurbanisták elől*”).²⁴⁶ Az sem túl valószínű, hogy Pestre költözése előtt, már komáromi diákként, illetve losonci kőművessegédként felvette volna a kapcsolatot a szlovák mozgalommal. Ám Pestre költözése után már egyértelmű a modern szlovák nemzeti közösséghez való erős kötő-

²⁴⁴ Nyáry volt a legelkötelezettebb támogató egyébként, ő minden hónapban 15 aranyat adott. Ormis, 1934. 152. Eva Pančuhová: Ján Nepomuk Bobula. Murár, staviteľ. In: Kultúra, jazyk a história Slovákov v Maďarsku. Békéscsaba, VUSM, 2006. 450. Ján Bobula Štefan Moysesnek 1863. szeptember 17-én. AMS I. č. 194.; Ján Bobula Štefan Moysesnek 1864. március 29-én. SNK ALU sg. M 76 A 6.; Ján Bobula Štefan Moysesnek 1864. április 9-én. SNK ALU sg. M 76 A 6. In: Bobula. é. n. Ján Bobula Ján Mallýnak 1863. augusztus 15-én. Közl.: Čulen, 1933. 241.

²⁴⁵ Tegyük hozzá, hogy a kettő természetesen összefügg – Bobulát direkt építésznek, az első szlovák építésznek képezték, ezért támogatták, ráadásul nagyon agilis volt e téren is – ez abból is látszik, hogy építészeti szakcikk-sorozatot publikált Daniel Lichard gazdasági lapjában, az Obzorban 19 éves korától kezdve, négy éven keresztül. Ján Bobula: Remeselnícko-technický vestník. (Z oboru nášho staviteľstva.) In: Obzor, 1863. 8. sz. Obzor, 1864. 2.; 6.; 9.; 13.; 15.; 18.; 20.; 22.; 24.; 26.; 29.; 31.; 33. sz. Obzor, 1865. 4.; 6.; 9.; 12.; 15.; 20.; 25.; 28.; 33. sz. Obzor, 1865. 2.; 10.; 16. sz.

²⁴⁶ Kálnoki, 1879. 17.

dése. Ez nemcsak a Jánošík-ügyből derült ki, hanem az Andrej Kmethek írott leveleiben is regisztrálhatjuk fiatal kora ellenére szilárd szlovák identitását. Első fennmaradt levelében például arra bízta Kmetet, hogy tanulja meg a cirill betűket, „*ez a fő dolog a szláv életben*”,²⁴⁷ máskor a benne „*dobogó szlovák szívet*” emlegette.²⁴⁸ Amikor 1863 nyarán épp akkor ment haza Dovalovba, amikor Pauliny-Tóth Szakolcára költözött, azt írta: „*szétszélednek a pánszlávok Budáról*”.²⁴⁹ Később arról panaszkodott, hogy nem maradhat sokáig a budai magyar technikumban, mert ott őt „*ismerik*”.²⁵⁰ Sőt, a *Matica slovenská* épületének a megtervezését, az építés ellenőrzését ingyen vállalta,²⁵¹ és csak a Turócszentmártonba utazás költségeit és a tervrajzok anyagköltségét fizették ki neki. Nagyon is jellemző azonban Bobulára, hogy mivel indokolja ezt a döntését: „*az a meggyőződés vitt erre, hogy hallatlan előrelépést teszek így a jövőm felé*” – írta pártfogójának, Štefan Moysesnek. Ezt azzal indokolta,

²⁴⁷ Ján Bobula Andrej Kmethek 1863 elején. Archív Slovenskej múzeálnej spoločnosti. In: Bobula. é. n.

²⁴⁸ Ján Bobula Andrej Kmethek 1863. február 21-én. Archív Slovenskej múzeálnej spoločnosti. In: Bobula. é. n.

²⁴⁹ Ján Bobula Andrej Kmethek 1863. június 24-én. Archív Slovenskej múzeálnej spoločnosti. In: Bobula. é. n. Pest-Buda, a nagyváros ekkor egyébként idegen volt még a lipitói hegyek közül érkező fiatalnak. Barátjának, Andrej Kmethek írta 1863-ban, amikor már évek óta Pesten élt, hogy „*átköltöztem a Pokolból (Pest-ről) Budára*”. Ján Bobula Andrej Kmethek 1863 elején. Archív Slovenskej múzeálnej spoločnosti. In: Bobula. é. n.

²⁵⁰ Ján Bobula Ján Mallýnak 1863. október 18-án. Közli: Čulen, 1933. 241.

²⁵¹ Ugyanakkor megjegyzendő, hogy Bobula igényt tartott volna a *Matica slovenskától* legalább az építészeti vizsgáihoz szükséges ösztöndíjra, ám hiába fordult Moyseshez, és hiába járt közben az ügyében báró Gregor Friesenhof is, a kért ösztöndíjat nem kapta meg. Ján Bobula Štefan Moysesnek 1863. szeptember 17-én. AMS I. é. 194.; In: Bobula. é. n. Gregor Friesenhof a Matica slovenskának 1863. szeptember 18-án. AMS I (1857) 1863 – 1875. Ján Bobula Ján Mallýnak 1863. augusztus 31-én. Közli: Čulen, 1933. 243. Az esetről lásd még Roman Holec: Barón v službách roľníka. Gregor Friesenhof. In: Roman Holec. Zabudnuté osudy. 10 životných príbehov z novodobých slovenských dejín. Martin, Matica slovenská, 2001. 75.

hogy egyrészt ez nagy lehetőség egy fiatal, szegény családi háttérű ember számára, másrészt pedig *„úgymond kötelességem volt megtenni, mint a nemzete körében a nemzetéért élni akaró, a »národovec«²⁵² nevet viselő embernek.*”²⁵³

Mindezek mellett Bobula a pest-budai szlovák sajtó mindenese is volt. Szerkesztősegédként 1863. január 20-tól a *Pešťbudínske vedomosti* munkatársa volt,²⁵⁴ Viliam Pauliny-Tóth pedig még 1865 februárjában is Bobulát nevezte meg első helyen, amikor sorra vette, hogy ki segít neki a *Černokňazník* című élclap szerkesztésében.²⁵⁵ Sokan (főleg a fiatalabb korosztályból) már eleve hozzá fordultak, amikor lapalapítás vagy más sajtótevékenység kapcsán tanácsra volt szükségük.²⁵⁶

Látható tehát, hogy fiatalon, 18-20 éves kora körül Bobula a szlovák vezetők feltétlen bizalmát élvező, szilárd szlovák nemzeti meggyőződéséről ismert, kiemelkedően aktív és ambíciózus háttérmunkása volt a szlovák nemzeti törekvéseknek. Bobuláról ekkoriban még úgy vélekedtek a szlovák nemzeti mozgalom körein belül, hogy ha a Jánošík kiadása után *„semmi mást nem tenne, már akkor is hatalmas, rendkívüli szolgálatot tett nemzetének”*.²⁵⁷

Két szakítás és egy kibékülés

Bobulának a szlovák nemzeti mozgalom hagyományos köreitől való eltávolodását éppen olyan homály fedi, mint a hirtelen és előzmény

²⁵² A kor kontextusában nehezen lefordítható fogalom, kb.: szlovák entuziaszta.

²⁵³ Ján Bobula Štefan Moysesnek 1864. március 29-én. SNK ALU sg. M 76 A 6. In: Bobula. é. n.

²⁵⁴ Ján Bobula Andrej Kmetnek 1863 elején. Archív Slovenskej múzeálnej spoločnosti. In: Bobula. é. n.

²⁵⁵ http://zlatyfond.sme.sk/dielo/1367/Zechenter-Laskomersky_Patdesiat-rokov-slovenskeho-zivota-II/1#ixzz3tpPybvP0 Letöltés ideje: 2016. január 12.

²⁵⁶ Lásd pl. Ján Bobula Marína Hodžovának, 1865. március 19-én. In: AMB, fond Marína Hodžová, sg. 945/54. In: Bobula. é. n.

²⁵⁷ Sokol, 1864. március 15. 5. sz. 97.

nélküli egymásra találásukat. Egyetlen kisebb konfliktusról tudunk, ami azonban bizonyosan nem rengette meg a viszonyt.²⁵⁸

Bár Bobula 1879-ben megjelenő magyar nyelvű életrajzában igyekezett magát úgy beállítani, mintha már a Jánosik-ügytől, 1863-tól kezdve szembefordult volna Pauliny-Tóthékkal,²⁵⁹ valójában forrásaink szerint még 1866-ban is kifejezetten jó lehetett a viszonyuk.²⁶⁰ Igazából nem látszik semmilyen indok, amely a szakításhoz vezetett, ha csak nem sejtethjük e mögött Bobula ugyanebben az időben, 1867-ben kötött házasságát. Persze nem arra szeretnék utalni, hogy a szlovák ve-

²⁵⁸ Bobula ugyanis 1865-ben, huszonegy éves korában katonai behívót kapott. Mivel a lipcsei főispán ebben az időben Ján Francisci volt, akivel Bobula közel fél évtizede együtt dolgozott a különféle szlovák lapok szerkesztőségeiben és a *Matica slovenská* kapcsán, joggal remélhette, hogy segít elkerülni a katonaságot. Bobula ezért, mivel nem otthon lakott, megkérte apját, hogy kérjen tanácsot a főispántól. Francisci azonban meglehetősen érzéketlenül válaszolt, mondván, hogy ő nem adhat Bobulának felmentést: ha van ideje tanulni, lesz ideje katonáskodni is. Ez meglehetősen cinikus válasz volt, hiszen Bobula tanulmányai épp a *Matica slovenská* épületénél végzett, ingyen elvállalt munkája miatt húzódtak. Ján Bobula Štefan Moysesnek 1865. március 7-én. ALU SNK M 76 A 6. Bár Bobula elhölve számolt be az esetről Štefan Moysesnek, ez aligha jelentett komoly meghasonlást kapcsolatukban. Amikor ugyanis Bobula megalapította az Új Iskolát, és már annyira megromlott a viszony közte és például Viliam Pauliny-Tóth között, hogy nem is beszéltek egymással, akkor Ján Franciscivel még mindig korrekt kapcsolatot tudtak fenntartani. Ahogy Bobula írta: „*Ěn Pauliny úrral, mint jellemtelen emberrel, mint olyan emberrel, aki nem tartja be a szavát – megbeszéléseket nem tartatok, mert az sehoová sem vezetne. Palárik Kutlikkal nem akar beszélni, mert Kutlikkal beszélni nem lehet; Mudroňnyal, mint pártunk elhagyójával nem egyezhetünk ki. Egyetlen út maradt csak számunkra: Őnnel tárgyalni, mint olyan emberrel, akivel lehet beszélni.*” Ján Bobula Ján Franciscinek 1870. június 20-án. SNK ALU sg. J/438. Ján Bobula Ján Franciscinek 1870. május 21-én. SNK ALU sg. J/438. Ján Bobula Ján Franciscinek 1870. augusztus 19-én. SNK ALU sg. J/438. In: Bobula. é. n. Ján Francisci Ján Bobulának 1870. április 18-án és 1870. május 13-án. In: Listy Jána Francisciho 2. (1851 – 1902). Pripr. Michal Eliáš. Martin, Matica slovenská, 2004. 149 – 150. 154 – 156.

²⁵⁹ Kálnoky, 1879. 18.

²⁶⁰ A Bobula által 1865 nyara és 1866 nyara között kiadott és szerkesztett, *Junos'* című folyóirat ugyanis nagyon gyakran pozitív példaként hivatkozott még Pauliny-Tóthra és a később hevesen támadott *Pešťbudínske vedomostira*.

zetőknek esetleg nem volt szimpatikus Bobula választottja. Ha viszont figyelembe vesszük, hogy az addig szorgalmas mindenesként a leghátlatlanabb feladatokat (büntönbüntetéssel járó strómankodást, nagy felelősséggel járó, de ingyen végzett építésmunkát) is lelkesen elvállaló, rendkívüli munkabírásu és szervezőtehetségű Bobula ugyanabban az időben fordult szembe (gyakorlatilag előzmény nélkül) korábbi támogatóival, amikor feleségül vett egy kifejezetten vagyonos családból²⁶¹ származó lányt, Mária Pozdechovát, felmerülhet a gyanú, hogy a szakítás oka egyedül az lehetett, hogy az újdonsült apósa, Jozef Pozdech által nyújtott anyagi háttér segítségével Bobula megpróbálta magához ragadni a kezdeményezést a szlovák nemzeti mozgalmon belül – ez pedig a hagyományos vezetők többségének ellenállásába ütközött.

Mielőtt ennek részleteiben elmerülnénk, ki kell térnünk egy korántsem mellékes körülményre. A fentiekből ugyanis úgy tűnhet – és a Bobuláról szóló munkákban nagyon gyakran úgy is tűnik – mintha Bobula csak egy hozományvadász lett volna, akinek nem is annyira feleség kellett, hanem az apósa vagyona és a vagyon révén megszerezhető politikai hatalom. Azonban – ha Bobula jól ki is tudta használni a vagyonos após révén megnyíló lehetőségeket – a rendelkezésünkre álló források alapján valójában úgy tűnik, hogy Mária Pozdechovával való viszonya nem érdekházasság, hanem egy viharos érzelmektől sem mentes kapcsolat volt. A lányt Bobula még 1863 nyarán ismerte meg, amikor riportot készített apjáról és harangöntődjéről a *Pešťbudínske vedomosti* számára. Ahogy írta: Pozdech vállalkozásának könyvelését „*saját, mind nyelvekben, mind egyéb tekintetben jelentősen képzett, két lánya vezeti*”.²⁶² (Pozdech gyermekeinek neveltetéséről annyit érdemes elmondani, hogy maga Pozdech arra volt a leginkább büszke, hogy mind a hat lányát si-

²⁶¹ Apósa, Jozef Pozdech ugyanis egy újfajta harangöntési technikát kifejlesztő vállalkozó volt, akinek a termékei iránt nemcsak Magyarországon, de Bécsben és Franciaországban is nagy volt a kereslet. Norbert Balažovič: Jozef Pozdech. In: Minerva. Pest, 1869. Róla lásd még: Luboš Kačírek: Privrženci Novej školy slovenskej (1868 – 1875) v Budapešti a na Dolnej zemi. In: Identita, história a kultúra. Budapest, Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku, 2011. 94.

²⁶² [Ján Bobula]: Jozef Pozdech. Pešťbudínske vedomosti, 1863. június 16. 48. sz.

került nemcsak tisztességesen kitaníttatni, de mindegyiket szlovák emberhez adta férjhez).²⁶³

Fél évvel később Bobula már szerelmes verset jelentetett meg a *Sokol* című irodalmi folyóiratban a sokatmondó *M. P.* címmel.²⁶⁴ Hogy Bobula bejáratos lett a Pozdech-házba is, azt onnan tudjuk, hogy egy időben oda érkeztek levelei.²⁶⁵ 1865-ben azonban szakítottak Máriával, amiről szintén a *Sokolból* értesülhetünk, 1865. március 15-én ugyanis egy *Krivoprisažnica* (Az esküszegő lány) című verset jelentetett meg, amelynek főhősei Jancsi és a neki örök szerelmet fogadó, de esküjét megszegő Mariska.²⁶⁶ Hogy mi történt az elszakadó szerelmesekkel, az épp olyan rejtély, mint Bobula és a szlovák mozgalom közti meghasonlás, de tény, hogy *az esküszegő lánnyal* 1867-ben mégis összeházasodtak.²⁶⁷ És bár nem említi sokszor feleségét a leveleiben, tudjuk, hogy Mária Pozdechová férjéhez hasonlóan²⁶⁸ több regényt is fordított szlovákra,²⁶⁹

²⁶³ Balážovič, 1869.

²⁶⁴ J. N. B. [Ján Nepomuk Bobula]: *M. P.* In: *Sokol*: 1863. december 15. 23. sz. 551.

²⁶⁵ Vö.: Ján Bobula Marína Hodžovának, 1865. március 19-én. In: AMB, fond Marína Hodžová, sg. 945/54. In: Bobula. é. n.

²⁶⁶ „Kérem, leveleimet többé ne küldje Maria Pozdechová kisasszonynak, hanem az alul megadott címre legyen szíves. Hogy miért, azt most Önnek nem írom le, valahol majd olvassa egy novellában, addig magyarázatul kérem, olvassa el március 15-i *Sokolt* és a »*Krivoprisažnicát*«”. Ján Bobula Marína Hodžovának, 1865. március 19-én. In: AMB, fond Marína Hodžová, sg. 945/54. A verset pedig lásd I. [Ján Bobula]: *Krivoprisažnica*. In: *Sokol*, 1865. 3. 15.

²⁶⁷ Petró, 2009. 9. Sőt, valószínűleg már 1866 közepén is kibékülhettek, Bobula ugyanis ekkor már Marína Pozdech nevében reklamált Jozef Miloslav Hurbannál egy, a lány által megrendelt (előfizetett), de végül számára meg nem küldött kiadvány ügyében. Ján Bobula Jozef Miloslav Hurbannak 1866. június 18-án. SNK ALU, sg. 29. F 5. In: Bobula. é. n.

²⁶⁸ Bobula 1864–1865 folyamán a Ján Mallý által megjelentetett *Mravno-zábavná Knihovna* (Erkölcös-Szórakoztató Könyvtár) négy kötete mellett (erről lásd pl. Ján Bobula Ján Mallýnak 1863. június 24-én. Közli: Čulen, 1933. 242.) Turgenyev egy regényét is lefordította. Ivan Sergejevič Turgeniev: *Dym*: román. Prelož.: Ján Bobula. Pest, Minerva, 1871.

²⁶⁹ Mühlbach, Louise: *Moric Beňovský*. Historický román. Písala Louisa Mühlbach. Preložila Marína Bobula, rod. Pozdech. 1 – 4. svázok. Pešť, Minerva, 1870.; *Osten*, Aug.: *Druhá láska*. Novella. Preložila Marína Bobula, rod. Pozdech. Pešť, Minerva, 1870.

ami ugyancsak arra utalhat, hogy méltó szellemi partnere volt Ján Bobulának.

A régi „új iskola” és az új „új iskola”

1867 előtt semmilyen elvi vagy konkrét indokot nem találunk a forrásokban, amelyek megmagyaráznák, hogy miért hozta létre Bobula a szlovák politizálás hagyományos vezető köreivel szembeni mozgalmát (azon túl persze, hogy ezt Pozdech tőkéje segítségével megtehetette). Nemcsak ellentétnek, meg hasonlóságnak, de egy komolyabb, elvi jellegű szóváltásnak sincs nyoma. Bobula magyar életrajzírója ad némi támpontot csak, amikor azt írja, hogy „1867-ben Bobula egy hazafias szellemenben, tót nyelven induló lap kiadására szólított fel”.²⁷⁰ Kálnoki, mint oly sokszor, itt is bűvészkedik a szavakkal, és homályban hagyja annak a személyét, aki Bobulát felkérte egy lap alapítására, azonban, ha figyelembe vesszük, hogy a *Slovenské noviny* megalapításakor a 10 000 forintnyi kauciót apósa, Jozef Pozdech fizette,²⁷¹ alighanem rátaláltunk a kezdeményező személyére. Ha pedig figyelembe vesszük, hogy Bobula kihez fordult először az új lap ötletével, az is kiderül, hogy valóban nem lehetett semmilyen ideológiai-politikai töltete a lapalapításnak. Bobula ugyanis nem mást kért fel a lap támogatására és együttműködésre, mint Jozef Miloslav Hurbant. Az 1848-ban három szlovák hadjáratot is vezető Hurbannál alighanem senki sem állt távolabb a magyarokkal való megegyezéstől és a Bécs-párti, illetve oroszbarát politika

²⁷⁰ Kálnoky, 1879. 19. A *Slovenské noviny*ről lásd: Luboš Kačírek: *Slovenské noviny* (1868 – 1875). In: *Studia bibliographica Posoniensia* 2011. Bratislava, Univerzitná knižnica, 2011. 55 – 72. Luboš Kačírek: *Čitateľské zázemie Slovenských novín* (1868 – 1875) na slovenskom etnickom území. In: *Studia bibliographica Posoniensia* 2012. Bratislava, Univerzitná knižnica, 2012. 180 – 205.

²⁷¹ Vladislav Zapletal: *Vznik Bobulových Slovenských Novín*. In: *Historický časopis*, 1953/4. 497.

megtagadásától – természetesen vissza is utasította Bobulát.²⁷² Az, hogy Bobula mégis őhozzá fordult először, pontosan jelzi a mozgalom kezdeti (s aztán a későbbiekben egyébként állandósuló) elvi-eszmei bizonytalanságát.

A szlovák Új Iskola vezetői között általában minden szerző kiemeli Ján Palárikot és Ján Mallýt. Az általános vélemény szerint e két katolikus pap határozta meg a kör és a *Slovenské Noviny* szellemi irányát. Kétségtelen, hogy Mallý és Palárik is kapcsolatban volt Bobulával, és publikáltak is az általa kiadott újságba. Ám szerepük jelentőségével, súlyával kapcsolatban már akkor is kételkedhetünk, ha egy pillantást vetünk a lapban megjelent írásaikra. Palárik ugyanis a hetente háromszor, azaz évente több, mint százötven alkalommal megjelentő *Slovenské novinyben* alig néhány alkalommal publikált cikket. Ez a tartózkodás már csak azért is lehet meglepő, mert Palárik régóta a sajtót tartotta a népnevelés egyik legfontosabb és leghatékonyabb eszközének.²⁷³ Sőt, az első cikkében, amely egyébként a 36. számban, azaz jó három hónappal a lap megjelenése után látott napvilágot és amellyel ráadásul csak egy, a *Pešťbudínske vedomostiban* megjelent, ellene is szóló – az 1861-ben általa vezetett „Új Iskolát” és Bobula kezdeményezését összemósó – írásra reagált, kijelentve, hogy mindeddig csak passzívan és tartózkodással viszonyult a *Slovenské novinyhez*.²⁷⁴ Más írásából tudjuk, hogy Bobulát a lap megalapítása előtt terjedelmes levélben próbálta meg lebeszélni, és rávenni arra, hogy hasonló politikai irányban egy hetente megjelentő, politikai tartalmú néplapot adjon ki.²⁷⁵

Sőt, azzal, hogy ha nem is túl nagy intenzitással, de kiállt Bobula mellett, Palárikot komoly veszteség érte. Eltávolodott ugyanis az addig hozzá legközelebb álló barátaitól, Jozef Viktorintól és Jonáš Záborskýtól,

²⁷² Jozef Miloslav Hurban: Moje stanovisko. In: Pešťbudínske vedomosti, 1868. április 17. 31. sz. Erről lásd még Zapletal, 1953. 500.

²⁷³ Vö. a Palárikról szóló fejezettel.

²⁷⁴ Palárik, 1956a. 109.

²⁷⁵ Ján Palárik: Osvedčenie. In: Slovenské noviny, 115. 1868. szeptember 16. Zapletal, 1953. 505.

akik egyáltalán nem értettek egyet a Bobulával való együttműködésével.²⁷⁶ Ez persze nem az örökké, mindennel szemben kritikus Záborský részéről, hanem az addig Palárikkal tényleg mindenben együttműködő Viktorintól lehetett igazán fájó, aki ekkortól állítólag csak gúnyolódott egykori barátján.²⁷⁷

Ján Mallý Palárikkal szemben valóban ambicionálta, hogy ő legyen az újság és a mögötte szerveződő mozgalom politikai-eszmei irányának tényleges alakítója (Bobula adminisztratív vezető szerepének megtartása mellett), ugyanakkor ez a törekvése nem vezetett eredményre. Egy 1869-es levelében keserűen jegyezte meg például, hogy „*Ön a vitás kérdésekben, amelyeknek oly nagy hatásuk van az olvasótábor apadására, vagy nem kérte a tanácsomat, vagy az ajánlott tanácsot nem fogadta el.*”²⁷⁸ Ezért Mallý háttérbe húzódott, és nem szakított ugyan nyíltan Bobulával, de nem publikált többet a lapjában, egészen 1872 végéig.²⁷⁹ Ekkor ugyan átvette a *Slovenské noviny* szerkesztését, ugyanakkor – amint majd lentebb látni fogjuk – ekkoriban Bobula már mind a lap mögül, mind a mozgalmából kihúzódott.

Tehát, bár Mallý és Palárik írásai a *Slovenské novinyben* megjelent cikkek közül messze kimagaslanak, sem a Bobula által követett politikai irányra, sem a tényleges döntésekre, a praktikus, mindennapi tevékenységre nem volt befolyásuk.²⁸⁰ Erre a legjobb példa, hogy Mallý és Palárik nézetei éppen a leglényegesebb, a mozgalom elvi alapjai közül a legfontosabb pontban különböztek Bobula véleményétől. Ismert, hogy a szakirodalom e kör legfontosabb jellemzőjének azt tartja, hogy szemben a memorandum-párttal, nem akartak önálló *Kerületet*, önálló szlovák közigazgatási egységet.

²⁷⁶ Kostický, 1959. 65.

²⁷⁷ Bobula, 1952. 69.

²⁷⁸ Ján Mallý Ján Bobulának 1869. július 27-én. Közli: Čulen, 1933. 246 – 247.

²⁷⁹ Kostický, 1959. 88 – 89. Lásd még Bobula szabadkozását egy Andrej Kmethez írott levélben, hogy miért nem publikál Mallý. Ján Bobula Andrej Kmetnek 1871. április 25-én. Archiv Slovenskej muzeálnej spoločnosti. In: Bobula, é. n.

²⁸⁰ Zapletal, 1953. 505 – 510.

Palárik 1861 óta,²⁸¹ Mallý 1865 óta²⁸² hirdette, hogy az *Okolienek* nevezett, önálló szlovák kerület igénye időszerűtlen, mert provokációnak tartja a magyar fél, ami miatt semmilyen más szlovák nemzeti igényt sem teljesít. Ezeket a nézeteket a *Slovenské noviny* hasábjain is hirdették. Azonban, ha megnézzük a Ján Bobula által jegyzett cikkeket és az Új Iskola irányát megszabó más szövegeket, valamint Bobula magánleveleit, kiderül, hogy valójában ez a kör Mallý és Palárik kivételével egyáltalán nem vetette el a kerület ötletét. Igaz, ezek a szövegek ki sem mondták nyíltan, hogy az úgynevezett Okolie mellett vannak, ám folyamatosan lebegtettek egy homályosan meghatározott autonómiát. Bobula például a *Slovenské noviny* programjában azt írta, hogy a „*Szent Istváni korona népeinek nemzeti föderalizmusát*” akarja elérni, és azt, hogy a szlovák nemzet nemzeti létét közjogi szempontból ismerjék el.²⁸³ Ezt több magyar és szlovák kortárs is úgy értette, hogy Bobula a területi autonómia mellett van.²⁸⁴ Bár 1868 őszén, a lipitói nemesekkel való találkozón egy kérdésre válaszolva Bobula elhatárolódott a kerülettől,²⁸⁵ egy évvel később egyik magánlevelében még mindig azt írta: „*teljes egyenjogúságot és autonómiát akarok a szlovákoknak*”.²⁸⁶ Pár hónappal korábban a *Slovenské noviny* szerkesztője, Jozef Hložanský pedig egészen konkrétan fogalmazott: „*mi decentralizált alapon szerveződő magyar királyságot kívánunk, azt kívánjuk, hogy Magyarország szövetségi állam, azaz Bundesstaat legyen. Ez egy középút a szélsőségek, azaz a pest-budai centralizmus és Magyarországnak valamiféle kicsi, egymástól független országokra történő szétszabdálása között.*”²⁸⁷

²⁸¹ Lásd a függelék 6. dokumentumát.

²⁸² Lásd a függelék 8. és 10. dokumentumát.

²⁸³ Lásd a függelék 13. dokumentumát.

²⁸⁴ Ilyen volt pl. František Sasinek és Kossuth Lajos. Zapletal, 1953. 502. Kossuth Bobula Jánosnak 1867. december 24-én. In: Kossuth Lajos: Kossuth Lajos Iratai, 8. kötet, S. a. r. Kossuth Ferenc. Budapest, Athenaeum, 1900. 145 – 147.

²⁸⁵ Lásd a függelék 19. dokumentumát.

²⁸⁶ Ján Bobula Ludovít Kubányinak 1869. október 9-én. SNK ALU, sg. 33 B 15. In: Bobula, é. n.

²⁸⁷ Lásd a függelék 22. dokumentumát.

1871-ben (tehát Palárik halála után, a mozgalom végső, hanyatló szakaszában) már Bobula is elvetette egy önálló szlovák terület igényét, legalábbis erre következtethetünk egy harcias leveléből, amelyben határozottan szembeszállt a korabeli szlovák értelmiség által használt (de nem feltétlenül politikai-territoriális értelemmel bíró) Slovensko (Szlovákia) szó használatával. *„A magyar állam a szlovák nemzet tulajdona és a szlovák nemzet van hivatva arra, hogy elfoglalja benne az első helyet. Aki erről az államról lemond, azt nem tartom politikusnak. Ebben a tekintetben nem ismerek el semmilyen „Szlovákiát”. Miénk az egész magyar haza, mert az egészet belakjuk, és ha meg akarjuk jelölni azt a vidéket, ahol a mi nemzetünk ma is kompakt egységben él, ahová őt a vad hordák nyomták, miért nem nevezzük a mi történelmi „Felső-Magyarországnak?”*²⁸⁸

Vladislav Zapletal ezt az ideológiai zavarosságot azzal indokolja, hogy Bobula és a mögötte álló nagyvállalkozók nem ideológiai-nemzeti, hanem pusztán gazdasági projektként tekintettek az általuk létrehozott irányzatra. Bár van igazság Zapletal közel hét évtizedes következtetéseiben, mégis érdemes árnyalni ezt. Abban minden bizonnyal igaza van, hogy – mivel, ahogy láttuk, elvi okokat nem tudtunk az Új Iskola születésénél beazonosítani – nehezen tudjuk kizárni a gyakorlati tényezőket. Egyrészt abba érdemes belegondolni, hogy 1867-ben, egy forradalom, egy véres háború, egy hosszú katonai megszállás és egy szintén nem rövid átmeneti állapot után egy gyökeresen új politikai korszak vette kezdetét a kiegyezéssel, amellyel a szlovák-magyar viszony is újrapozicionálódott. Nyilvánvaló, hogy az addig lelkesen császárpárti, de a magyar politika és közbeszéd legnagyobb réméhez, Oroszországhoz is kötődő szlovák nemzeti mozgalom defenzív helyzetbe került. Abban az időben tehát, amikor már kevésbé várhattak védelmet a szlovák ügyek képviselői a bécsi udvartól és hivatalnokaitól, a komoly gyáratat üzemeltető szlovák nagyvállalkozóknak, a már említett Jozef Pozdechnek

²⁸⁸ Ján Bobula Juraj Slotának 1871. augusztus 9-én. In: ASSV, fasc. 43. č. 10. In: Bobula é. n.

és a szintén végig Bobula mögött álló, pesti gyufagyárában 1200 embert foglalkoztató Jozef Zarzetzkynek aligha állt érdekében, hogy a hagyományosan magukat a magyarokkal szemben pozicionáló szlovák mozgalom körül szlovák-magyar nemzeti konfliktus alakuljon ki. Először ugyanakkor nem új politikai irányra, és még csak nem is egy új politikai lapra gondolhattak. Valamikor 1867 augusztusában Bobula révén megpróbálhattak befolyást szerezni az egyetlen (azaz nem pusztán közvélemény-formáló, hanem magát a szlovák közvéleményt jelentő) szlovák politikai lap, a *Pešťbudínske vedomosti* szerkesztőségében.²⁸⁹ Amikor a lap elutasította az együttműködést (ahogy Bobula nevezte, a „fúziót”), akkor dönthettek úgy, hogy új lap alapítását segítik elő, amely reprezentálja a szlovákok kötődését Magyarországhoz.²⁹⁰

Az is tény azonban, hogy Pozdech a 10 000 forinton túl további segítséget nem nyújtott, így Bobulának a kezében lévő lehetőséggel úgy kellett gazdálkodnia, hogy anyagilag nyereséges, de legalábbis fenntartható legyen a lap. Más szóval megindult a küzdelem az olvasókért és előfizetőkért a *Pešťbudínske vedomostival*. Maga az elképzelés, hogy egy, a magyarokkal kevésbé kritikus lapot alapítsanak, gazdasági szempontból is jó ötletnek tűnhetett, hiszen néhány évvel korábban, 1861-ben a *Pešťbudínske vedomostival* egy időben megjelenő *Priateľ ľudu* című, a magyarokhoz lojális lapot 1100-an fizették elő,²⁹¹ ami nemcsak háromszorosra volt a rivális lap előfizetős számának, de nyilvánvalóan jövedelmező vállalkozás is lehetett.

Bobula ugyanakkor ennél jóval kevesebb előfizetővel számolhatott csak. Ahogy 1870 februárjában írta, a *Slovenské noviny* prenumeránsainak száma 270 és 400 között mozgott.²⁹² Ennek több oka is lehetett.

²⁸⁹ Ján Bobula Ján Franciscinek 1870. április 4-én. SNA, fond gymnázium Revúca, kartón 2. č. 154. In: Bobula, é. n.

²⁹⁰ Ján Bobula Ján Drahotín Makovickýnek 1867. december 11-én. SNK ALU, sg. A 106. In: Bobula, é. n.

²⁹¹ Bokes, 1962. 263. Ján Palárik Martin Hattalának 1861. április 4-én.

²⁹² Ján Bobula Andrej Kmetnek 1870. február 25-én. (Archív Slovenskej múzeálnej spoločnosti). In: Bobula, é. n.

Az egyik a szlovák olvasótábor változása. Egyrészt, a *Pešťbudínske vedomosti* előfizetői az 1861-es alapítás óta jelentősen többen lettek, és nem hagyták el a lapot Bobula újságja kedvéért; másrészt, alighanem csökkent a politika iránt érdeklődő, de magyarul gyengébben tudó olvasók száma is. Valószínűleg az sem segített, hogy Bobulának sokáig nem sikerült alkalmas és felkészült szerkesztőt találnia, ami alighanem meglátszott a lap minőségén. Többnyire nem professzionális újságírókkal, hanem Pest-Budán tanuló szlovák egyetemistákkal dolgozott, de köztük is nagy volt a fluktuáció.²⁹³ Egy időben ugyan sikerült Bobulának az önálló, karakteres hanggal rendelkező Jozef Hložanskýt megnyernie, ám néhány hónap után vissza kellett vennie tőle a szerkesztést, mert ahogy Bobula írta, Hložanský „*cikkei nem mindenki gyomrának valók*” – ami az előfizetők számának gyors csökkenésén is látszott.²⁹⁴ Bobula ezért folyamatosan panaszkodott, hogy ki sem lát a munkából, mert nem bízhatja másra a lapot, és azt is gyakran hangoztatta, hogy: „*Szlovák újságíróként nem vagyok valami briliáns anyagi viszonyok között.*”²⁹⁵

„*A magyarok mintha undorodnának tőlünk...*”

Bobulának alapvető fontosságú volt, hogy jó kapcsolatokat építsen ki a magyar politikai elittel, hiszen a hagyományos szlovák politikával szembenálló mozgalmának létjogosultságát éppen az adta, hogy a hagyományos szlovák szereplőknél sokkal inkább párbeszédkésznek tűnt a magyar politikusok felé. 1870-ben például úgy büszkélkedett Ján

²⁹³ Zapletal, 1953. 502 – 504.

²⁹⁴ Ján Bobula Andrej Kmetnek 1870. február 25-én. (Archív Slovenskej múzeálnej spoločnosti). In: Bobula, é. n. Hložanskýról lásd: Ľuboš Kačírsek: Matúš Čák-Trenčiansky – posledný slovenský bán? Národno-historické názory Jozefa Hložanského v národnotvornom myslení 60. a 70. rokov 19. storočia. In: Studia Academica Slovaca 42. Bratislava, Univerzita Komenského, 2013. 285 – 299.

²⁹⁵ Ján Bobula Ján Makovickýnek 1871. november 20-án. SNK ALU sg. A 106. In: Bobula é. n.

Franciscinek, hogy: „Ez a megegyezés egyedül a mi nemzeti pártunkkal jöhet létre, az Önök pártja ezt sohasem érheti el.”²⁹⁶

Kezdetben valóban úgy tűnhetett, hogy Bobula mozgalma bevált-hatja ezt az ígéretet. Bobula ugyanis 1867 decemberében, a *Slovenské noviny* megjelentetése előtt több ismert magyar politikusnak is elküldte a tervezett újság programját.²⁹⁷ Nem tudni, hány levelet kapott, az viszont biztos, hogy a Berlinben élő Szilágyi Virgil és a Torinóban élő Kossuth Lajos postafordultával válaszolt neki. A két politikus üzenetét természetesen már az első lapszámokban közölte Bobula. Szilágyi levele, amely lelkesen üdvözölte Bobula kezdeményezését, a 2. számban, vezércikként jelent meg.²⁹⁸ Kossuth Lajos pedig azt írta: „*Én a magyar nemzetiség számára nem kívánok semmilyen szupremáciát közös hazánk más nemzetiségei felett; a teljes egyenjogúság barátja vagyok, tekintet nélkül a nemzetiségre, a nyelvre vagy a vallásra.*”²⁹⁹

Mindez a nyilvánosság számára talán azt jelenthette, hogy Bobulának már színrelépésükkor erős szövetségese volt az 1848-as magyar emigráció. A figyelmes olvasónak azonban feltűnhetett, hogy a Szilágyinál sokkal ismertebb és nagyobb presztízsű Kossuth levelét – szemben Szilágyiéval – nem közölte le teljes egészében, változtatás nélkül Bobula, csak a fent idézett sorokat hozta le, ráadásul szinte elrejtve, csak a Szilágyi leveléhez írott szerkesztői megjegyzésben. Ez meglepő döntésnek tűnhet, ám a hosszú évek óta újságíróként dolgozó Bobula nem szerkesztői ügyetlenségből cselekedett így, s egyáltalán nem véletlenül „rejtette el” Kossuth levelét. Kossuth ugyanis a levél többi részében elég élesen elutasította a programban olvasható nemzetiségi konföderáció eszméjét, mivel ő is úgy értelmezte azt, hogy Bobula autonóm szlovák

²⁹⁶ Lásd Bobula levelét a függelék 24. dokumentumában.

²⁹⁷ Lásd a függelék 13. dokumentumát.

²⁹⁸ Magyarul közli Kemény G. Gábor (szerk.): *Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon a dualizmus korában*. 1. kötet, 1867–1892. Budapest, Tankönyvkiadó, 1952. 70–74.

²⁹⁹ Virgil Szilágyi: *Otvorený list redakcii „slovensk. novín”*. In: *Slovenské noviny*, 1868. jan 4. 2. sz.

területet szeretne. Ahogy Kossuth írta: az „*oly eszme, mely hazánk föld-területi épségének s politikai egységének a Slovenské Noviny programjában is egyik vezérelvül elfogadott eszméjével homlokegyenest ellenkezik. Oly eszme, mely a conföderatiók történelmében merőben hallatlan*.” Hozzátette azt is, hogy konföderációt csak államok alkothatnak, egy államon belüli nemzetiségek nem, hiszen az az állam területének a feldarabolása lenne.³⁰⁰ Érthető, hogy ezt a levelet Bobula miért nem közölte le. Szilágyi Virgilről pedig azt jegyezte meg a vele egy ideig egy városban, Berlinben élő cseh írónak, Jozef Václav Fričnek már 1869-ben: „*Ami a magyarokat illeti, róluk bizony szép dolgokat nem írhatunk [...] ők nem tudnak lemondani a magyarizációról, mi meg nem fogunk magyarizálódni. – Szilágyi úr is csak addig volt demokrata, amíg külföldön élt, ahogy hazajött,*³⁰¹ *elcsendesedett, mint a hal a vízben.*”³⁰²

Bobula nem járt jobban az emigráció legfontosabb hazai szövetségeseivel, az 1867-es kiegyezést elutasító Szélbal párttal sem. Bobula ugyanis eleinte ezt, a Madarász József által vezetett pártot tekintette szövetségeseinek, amit a legjobban mutat, hogy szervezetileg is igyekeztek kötődni a párthoz. A Szélbal háttérbázisát ugyanis a feloszlatott honvédegyletek helyett létrehozott úgynevezett demokrata körök alkották, Bobulák pedig e köröket másolva alapították meg az elsősorban a *Slovenské noviny* terjesztését segítő, ugyanakkor eleinte politikai hátországként is működő *Szlovák Nemzeti-Demokratikus Egyesületeket*.

³⁰⁰ Kossuth Bobula Jánosnak 1867. december 24-én. In: Kossuth, 1900. 145–147. Ennek ellenére 1872-ben úgy emlékezett vissza, hogy Kossuth maximálisan támogatta az ő nemzetiségi kérdésben kifejtett véleményét: „*Kossuth Lajos hozzám intézett igen barátságos levelével [...] üdvözölte fellépésünket s buzdított ezen úton kitartáshoz, elismervén pártunk által felállított nemzetiségi követelések teljes jogosságát.*” Értésítés az „Új Tót Iskola” 1872. évi október hó 23-án Pesten tartott értekezletéről, Pest, 1872. 5.

³⁰¹ Szilágyi 1869 tavaszán tért vissza Magyarországra.

³⁰² Ján Bobula Jozef Václav Fričnek 1869. október 5-én. PNP, fond Josef Václav Frič, sg. I/H/22. In: Bobula, é. n. A hasonló fordulat, úgy tűnik, a korban jellegzetes lehetett, Mikszáth Kálmán is több novellában írt a külföldön demokrataként fellépő, hazatérve azonban ezen elveket elfelejtő politikusokról.

A Szlovák Nemzeti-Demokratikus Egyesület ugyanis nemcsak abban hasonlított a demokrata körökhöz, hogy országos hálózat kiépítésére törekedtek, hanem már az alapszabályait is ehhez igazították.³⁰³ Az sem mellékes körülmény, hogy Bobula személy szerint maga is ezeket az elveket valhatta. Ezt nemcsak az mutatja, hogy 1867-ben, amikor elutazott a Párizsi Világkiállításra, a Szélbálhoz köthető *Magyar Újságba* küldözte tudósításait, hanem az is, hogy 1872-ben, amikor – amint látni fogjuk – már régóta szakított a Szélbállal, még mindig a kiegyezést elutasító függetlenségi programmal lépett fel.³⁰⁴

Valójában azonban a Szélbál sosem volt Bobulák politikai szövetségese, és ezt ő maga is pontosan tudta. 1868 májusában, tehát fél évvel a *Slovenské noviny* megalapítása után írt egy meglepően őszinte levelet Jozef Václav Fričnek: *„A mi szlovákjaink közül senki nem merészkedett olyan messzi útra a magyarokkal való kiegyezésben, mint én. [...] De sajnos, én még most sem látok semmilyen eredményt. A magyarok és balpártiak mintha undorodnának tőlünk – nekem sokan már ki is nyilvánították, hogy semmi közöset nem akarnak velünk; hogy nekünk nincs jogunk*

³⁰³ Az egyesület alapszabályait Pest városa éppen azért nem fogadta el, mert a beterveztett alapszabályok szerint a kör az „1848. évi törvények eszméje értelmében” tevékenykedne, ami viszont ellentmond az 1867-ben elfogadott kiegyezésnek. Ez tehát egyértelműen a Szélbálhoz köti Bobulák egyesületét. További kifogások is voltak azonban a beterveztett alapszabályokkal szemben, többek között az is, hogy, bár folyamodványukban még szerepel, az alapszabályok közül hiányzott az a kitétel, *„mely szerint a kérdéses kör a külön nemzetiségek közti egyetértést ápolni és terjeszteni szándékozik”,* amit a benyújtott dokumentációt bíráló hivatalnok nemzetiségi szempontból veszélyesnek tartott, mint ahogy azt is, hogy az egyetlen lehetnek külföldi tagjai is, *„mely körülmény a jelenleg uralkodó szláv nemzetiségi törekvéseknél fogva mindenestre figyelmet érdemel”.* Budapest Főváros Levéltára, IV. 1303/f Pesti Tanácsi Iratok. XI. 150/1868. A dokumentumra Kovács Anna hívta fel a figyelmemet, segítségét ezúton is köszönöm. Lásd a függelék 15. dokumentumát. E szervezeti bázis hatékonyságára jellemző, hogy ekkor volt a legmagasabb a *Slovenské noviny* olvasóinak a száma. Ján Bobula Andrej Kmetnek 1870. február 25-én. (Archív Slovenskej múzeálnej spoločnosti.) In: Bobula, é. n.

³⁰⁴ Lásd a függelék 27. dokumentumát.

semmit a magyaroktól kérni.” Valójában tehát a legközelebbi szövetségesük, a szakirodalomban sokszor a nemzetiségek iránt is megértőnek tartott Szélsőbal nem tekintette kölcsönösnek az együttműködést: „*Madarász, a balpártiak vezetője kimondta, hogy nem szavazza meg az országgyűlési tervet [azaz a nemzetiségi törvény tervezetét – D. J.], mert az jogokat ad a nemzetiségeknek. [...] Nem támogatnak bennünket semmiben. [...] És mi veszítünk, mert a deák-párti kormány ránk ront és a pánszláv párt szintén, és azok, akikkel menni akarunk, azok semmi közöset nem akarnak velünk, sőt, tudni sem akarnak rólunk [...] Az egész szélsőbal 4 kivétellel³⁰⁵ minket csak kihasználni akar.*”³⁰⁶

1868 őszén aztán végleg bebizonyosodott, hogy a Szélsőbal valóban nem fogja támogatni Bobuláékat, ugyanis ők is megszavazták a nemzetiségi törvénynek a nemzetiségi képviselők által kifogásolt verzióját. Bobula indultatos vezércikkben reagált a törvényre: „*Cáfolhatatlan tény tehát, hogy kívánságaink semmilyen módon nem ütköznek az ország közigazgatásának és törvényhozásának előírásaival! Ezek a kívánságok azonban nem teljesültek! Ezért mi, „nem akarván lemondani saját nemzetiségünkéről” és nem akarván elmagyarosodni, egyértelműen kimondjuk, hogy az országgyűlés által elfogadott „a nem magyar nemzetiségek egyenjogúsításáról szóló” törvény egyáltalában nem elégít ki bennünket és hogy továbbra is ragaszkodunk kívánságainkhoz.*”³⁰⁷ A Szlovák Nemzeti-Demokratikus Egyesület 1868. december 5-i konferenciáján ezért ki is mondták, hogy ezentúl független politikát folytatnak majd, s ekkor vették fel az Új Iskola nevet, amely január 2-től a *Slovenské noviny* fejlécében is szerepelt.³⁰⁸

Ám a teljes függetlenség helyett Bobuláék valójában a kormányhoz és a Deák-párthoz közeledtek. Deák több kormánypárti politikussal

³⁰⁵ Egy másik levelében Bobula Böszörményi Lászlót, Szilágyi Virgilt és Kossuth Lajost emelte ki. Ján Bobula Ján Mallýnak 1869. július 12-én. Közli: Čulen, 1933. 245.

³⁰⁶ Ján Bobula Jozef Václav Fričnek 1868. május 16-án. PNP, fond Josef Václav Frič, sg. I/H/22, 13/E/6 č. 144. In: Bobula, é. n.

³⁰⁷ Lásd a függelék 21. dokumentumát.

³⁰⁸ A konferencia arról is határozott, hogy a nemzetiségi törvénnyel nem elégednek meg, de elfogadják. Zápletal, 1953. 522. Értesítés 6.

együtt részvényese lett az akkoriban Bobulák által alapított nyomdának, a Minervának,³⁰⁹ ráadásul a *Slovenské noviny* is megszavaztak egy havi 230 forintos állami dotációt. Andrassy miniszterelnök pedig, aki a *Slovenské noviny* is előfizetett, 1869. február 28-án fogadta Bobula és Zarzetzky küldöttségét: „*A miniszterelnök úr nagy örömmel és szívéllyesen fogadta küldöttségünket, mintegy negyed óráig elbeszélgetvén vele, különösen Zarzetský úrral, megköszönve a bizalmat, amellyel a szlovákok hozzá fordulnak ügyeikkel, méltóztatott egyetérteni az előadott kívánságokkal, mint összességében illedelmes és méltányos igényekkel, megígérvén, hogy befolyásához és lehetőségeihez mérten oda fog hatni, hogy illedelmes és méltányos kívánságaink teljesüljenek.*” Andrassy támogatta Bobulák azon kérését is, hogy az állam hozzon létre öt szlovák és hat félig szlovák tannyelvű gimnáziumot saját költségén, hozzátevé, hogy ezzel a kéréssel Eötvös József vallás- és közoktatásügyi minisztert is keressék fel, hiszen az iskolai ügyek hozzá tartoznak.³¹⁰ Persze Andrassy nem véletlenül volt ilyen barátságos 1869 februárjában a szlovák nagyvállalkozóval és a szlovák újságíróval, 1869 március elején ugyanis országgyűlési válaszok voltak.

Azt, hogy a magyar politikai elit részéről ezeket a lépéseket inkább választási-taktikai megfontolások vezették, az is mutatja, hogy Bobulák 1869 nyarán már hiába fordultak Eötvös József vallás- és közoktatásügyi és Rainer Pál belügyminiszterhez, semmilyen eredményt nem tudtak elérni. Igaz, Rainer esetében ehhez hozzájárult a szlovák fél tétovázása is,³¹¹ Eötvös esetében viszont azt gondolhatnánk, hogy a nemzetiségek irányában leginkább toleránsnak mutakozó magyar politikusok egyi-

³⁰⁹ A részvényesek között szerepel „*Deák Fraňo pesti képviselőn*” kívül többek között Gorove István királyi tanácsos, Kajuch József, Madocsány Pál, Szentiványi Adolf képviselők, Szmrecsányi Dárius árvai főispán, Szatmáry Károly író. Zpráva výboru „Minervy” prvej uhor. slov. účast. knižtlačiarne a vydavateľstva v Pešti, k riadnemu valnému shromaždeniu pre obchodný rok 1871. Pešť, 1872.

³¹⁰ *Slovenské noviny*, 1869. március 3. 23. sz. Racskó Erzsébet fordítása.

³¹¹ A Rajnerral való tárgyalásokról lásd Ján Gočár levelét Ján Franciscinek 1869. április 17-ről. Közli Bokes, 1965. 206 – 207. Zapletal, 1953. 489 – 527. Zapletal, 1956. 19 – 20. Értésítés 6.

keként³¹² nyitott lehetett a szlovák kezdeményezésekre. Bobulák a nemzetiségi törvény elfogadása után nekiláttak petíciókat gyűjteni annak érdekében, hogy az állam hozzon létre szlovák gimnáziumokat. Azzal érveltek, hogy ha a magyarokat elnyomó Bach alatt a magyar nemzetnek lehetett nyolc magyar és tizenegy félig magyar nyelvű gimnáziuma, akkor arányaiban a magyar kormánynak is kell öt teljes és hat félig szlovák gimnáziumot adnia a szlovákoknak. Azonban a miniszter, bár a 70 000 összegyűjtött petíciót átadó küldöttséget üdvözlő beszédében még lelkesen beszélt a szlovákok hazafiságáról és arról, hogy nincs értelmes ember, aki el akarná nyomni a szlovákokat, a küldöttség kérését rövid úton lesöpörte az asztalról: „*Úgy vélem, uraim, Önök rosszul vannak informálva. Önöknek valóban van petíciós joguk, de nincs joguk panasszal fellépni, hogy kevesebb iskolájuk van, mint Bach alatt. Ez ellen én a leghatározottabban ünnepélyesen tiltakozom.*” Azzal érvelt, hogy Bach alatt nem volt a szlovákoknak gimnáziumuk, és ő különben sem alapíthat, legfeljebb ahhoz van joga, hogy figyeljen az iskolafelügyelők kinevezésekor a nemzetiségi szempontra. Alighanem tehát lehet némi igazság Konstantin Čulen kifakadásában, miszerint „*van különbség a politikai gondolkodó Eötvös és a magyar kulturális miniszter Eötvös között*”.³¹³

Bobuláéknak tehát a *Slovenské noviny* alapítása után másfél évvel egyértelművé vált, hogy lojalitásuk kinyilvánítása, sőt határozottan deklarált Oroszország-ellenességük ellenére³¹⁴ sem sikerült elnyerniük sem

³¹² Erről lásd: Galántai József: *Nemzet és kisebbség Eötvös József életművében*. Budapest, Korona, é. n. Schlett István. *Eötvös József*. Budapest, Gondolat, 1987. Devescovi Balázs: *Eötvös József (1813–1871)*. Pozsony, Kalligram, 2007. Pichler, 2011a. 48 – 55.

³¹³ Čulen, é. n. 107 – 111. 358 – 361.

³¹⁴ Bobula pl. következetesen orosz-szlovákoknak, ruszista pártnak nevezte a szlovák politikai ellenfeleit (pl. Ján Bobula Jozef Václav Fričnek 1868. május 16-án. PNP, fond Josef Václav Frič, sg. I/H/22, 13/E/6 č. 144. Ján Bobula Jozef Václav Fričnek 1869. október 18-án. PNP, fond Josef Václav Frič, sg. I/H/22, 13/E/6 č. 556. In: Bobula, é. n.) a *Slovenské noviny* pedig egy cikksorozatot közölt egy Mikuláš Kevelov nevű szerző tollából, amely élesen támadta a despotikus orosz birodalmat. Ennek az érdekessége, hogy önálló röpirat formájában a szlovák
(Folytatás a 105. oldalon →)

a magyar ellenzék, sem a magyar kormánypart bizalmát és nincs olyan magyar politika erő, amely támogatná őket. Ezek a politikai manőverek mindazonáltal károsnak is bizonyultak, ugyanis a *Szlovák Nemzeti-DEMOKRATIKUS Egyesületek* függetlenségekkel szimpatizáló tagsága nehezen emésztette meg a kormányparti fordulatot, annyira, hogy Bobuláéknak fel is kellett oszlatni a szervezetet. *Uhorská Lipa* néven alapítottak ugyan egy új egyesületet, ennek azonban már „csak” a *Slovenské novinyt* fenntartó olvasótábor becsatornázása volt a feladata.

Az *Uhorská Lipa* azonban nem bizonyulhatott tartós megoldásnak, ugyanis 1870 elején Bobulának újabb „vérszorgatókönyvet” kellett készítenie a lap megjelenésének biztosítására, legalábbis erre következtethetünk abból, hogy megpróbálta átadni Zmeskál Zoltán és Szentiványi Adolf országgyűlési képviselőknek a lapot.³¹⁵ Ők azzal az ígérettel vették volna át a *Slovenské novinyt*, hogy közreműködésükkel sikerülhet megnyerni Bobuláék számára a kormányparti szlovák nemesek tömegeit. Bobula ezen fordulata azonban több, mint meglepő. Láttuk, hogy néhány évvel korábban még Viliam Pauliny-Tóth *Jánošík*hoz, a szlovák nemeseket élesen támadó röpirat megjelentetéséhez adta a nevét, és akkoriban a budai technikai iskolával is az volt a baja, hogy az „csökönyös magyar-nemesi” technikum.³¹⁶ Azt is tudjuk, hogy nemességellenessége a későbbiekben is megmaradt. Pauliny-Tóth legalábbis azzal fenyegette 1869-ben, hogy nyilvánosságra hozza Bobula egy levelét, amelyben „a nemesség ellen lázít”.³¹⁷ Mindeközben azonban nyilvánosan a szlovák nemesség megnyerését hangoztatta. Ezzel is büszkélkedett Franciscihez

lakosságú vidékeken a kormány terjesztette Kevelov írását – pontosan tisztában voltak tehát azzal, hogy Bobuláékat nem lehet orospárti hazaárulással vádolni. Kosticky, 1959. 52–54.

³¹⁵ Az Új Iskola és a nemesség kapcsolatáról lásd: Luboš Kačirek: Pokusy Novej školy (1868–1875) o získanie šľachty pre národné hnutie. In: Zemianstvo na Slovensku v novoveku. Časť II. Duchovná a hmotná kultúra. Martin, Slovenská národná knižnica, 2009. 225 – 242.

³¹⁶ Ján Bobula Ján Mallýnak 1863. augusztus 31-én. Közli: Čulen, 1933. 244.

³¹⁷ Zapletal, 1953. 517.

írott, már idézett levelében: „Önökkel a nemesség sosem fog szót érteni, de a mi csoportosulásunk hídként szolgálhat Önöknek és nekik a közeledéshez, ha ugyanis lesz elegendő akarat hozzá.”³¹⁸ Ezt a célt szolgálta még 1868 szeptemberében a Liptó megyei Lucskán megtartott gyűlés is, ahol a környékbeli, a *Slovenské novinyval* szimpatizáló szlovák értelmiségiek mellett a lipetői nemesek és a megye tisztkara is megjelent. A gyűlés szónokai a szlovák nemesség vezető szerepéről és a szlovák nemzeti mozgalom Bobuláék által reprezentált szárnyával való együttműködésről beszéltek. A gyűlésnek a teátrális gesztusokon túl azonban csak egyetlen eredménye volt: a jelenlévő nemesek körében aláírták a *Slovenské noviny* előfizetési íveit.³¹⁹

A szlovák nemességgel való együttműködés azonban 1870 tavaszán sem valósult meg: Zmeskálnak és Szentiványinak nem sikerült olyan támogatást szereznie a magyar politikai elit és a nemesség soraiból, amely miatt megérte volna Bobuláéknak kockáztatni a szlovák tábor döntő részének elvesztését.³²⁰ Így Bobula újra váltott: 1870 májusában már Nagyszombatban tárgyalt a „Régi Iskola” képviselőivel. A közeledés igénye kézzelfogható volt mindkét fél részéről, noha az elvárásaik ekkor még nagyon különböztek egymástól. Bobuláék az irányzatuk egyenrangúként való elismerését és a „nemzetárulás” vádjának elhárítását várták, míg a „Régi Iskola” a rivális párt beolvasztásának reményével ült tárgyalóasztalhoz.³²¹ Bár az álláspontok csak lassan közeledtek, azt lehet mondani, hogy innentől kezdve egyre elmosódottabb lett a különbség a szlovák mozgalom két irányzata között. Bobula, amikor Zmeskálék kudarcos kísérlete után átvette a lapot, egy nyolc pontos programot

³¹⁸ Lásd a függelék 24. dokumentumát.

³¹⁹ Bővebben lásd: Demmel József: „nem alispán, hanem barát”. A szlovák anyanyelvű magyar nemesség és a szlovák nemzeti politika reprezentációjának lehetősége. In: Ifj. Bertényi Iván – Géra Eleonóra – Mészáros Andor (szerk.): Varietas Europica Centralis. Tanulmányok a 70 éves Kiss Gy. Csaba tiszteletére. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2015. 115–126.

³²⁰ Zapletal, 1956. 20 – 24. Vö. még: Ján Mallý Zmeskal Zoltánnak, 1870. március 28-án. Közli: Čulen, 1933. 181 – 183.

³²¹ Zapletal, 1956. 28 – 36.

hozott nyilvánosságra, amelyben ugyan továbbra is hangsúlyozta a magyar állam integritásának figyelembevételét, ugyanakkor lényegében elutasított minden magyar párttal való együttműködést. 1871 őszén végül Bobula és Pauliny-Tóth közös nyilatkozatot írt alá.³²²

1872-ben választási együttműködés is volt a két párt között: meggyeztek arról, hogy nem indítanak ugyanabban a választóközterben jelölteket.³²³ Igaz, Bobula tiszttában volt azzal, hogy a szlovák képviselőjelöltek nem járhatnak sikerrel: *„Nem létezik az az intelligencia, amely a mi pártunkhoz vezetné a népet. Legelőször ebben mutatkozik meg a mi zériánk.”*³²⁴ Ennek ellenére maga Bobula is indult képviselőjelöltként Zsolnán. Bár nem kötődött szorosabban a városhoz, leveleiből tudjuk, hogy elsősorban Zarzetzky kapcsolatait kihasználva próbálta legyőzni a kormánypárti jelöltet, a zsolnai polgármestert, Trajcsik Alajost. Bár a Zarzetzky által javasolt Radoca nevű illető nem segített, a zsolnai prépost, Juraj Lemeš Bobulát támogatta.³²⁵ Bobula kiegyezést elutasító, függetlenségi programját,³²⁶ amelyet 2000 példányban nyomtatott ki, szóról szóra lemásolta a Deák-párti ellenjelölt, és saját programjaként kampányolt vele.³²⁷ Érdemes idézni Kálnoki Henrik életrajzáának idevonatkozó részét: *„Midőn Bobula János e programját elmondotta, az ellenjelölt, Trajcsik Alajos úr nem tudott okosabbat tenni, minthogy e programot szóról szóra leíratta és saját nevét aláírta. [...] három napi és két*

³²² Lásd a függelék 26. dokumentumát.

³²³ Az 1869-es és az 1872-es választásokról is lásd Luboš Kačírek alapos tanulmányát: Luboš Kačírek: Politický zápas medzi Novou školou a Starou školou počas volieb do Uhorského snemu v rokoch 1869 a 1872 a činnosť poslancov Novej školy slovenskej. In: Historický zborník, 2007/2. 13 – 36.

³²⁴ Ján Bobula Ján Mallýnak 1872. április 23-án. Közli: Čulen, 1933. 262.

³²⁵ Ján Bobula František Slámának 1872. május 10-én. Ján Bobula František Slámának 1872. május 11-én. Ján Bobula František Slámának 1872. május 12-én. Ján Bobula František Slámának 1872. május végén. Zemský archiv Opava, fond František Sláma. Kartón 1, zložka 3. In: Bobula, é. n.

³²⁶ Lásd a függelék 27. dokumentumát.

³²⁷ Ján Bobula František Slámának 1872. május 11-én. Ján Bobula František Slámának 1872. május végén. Zemský archiv Opava, fond František Sláma. Kartón 1, zložka 3. In: Bobula, é. n.

*éjjeli folytonos szabadban történt választás után, mely katonai karhatalom mellett történt, 3000 választó között 125 szavazat-többséggel győzött, és Trajcsik úr jónak látta a fölingerült és elkeseredett tömeg elől a választási helyről megszökni. [...] Az ottani birtokos, Popper bankár saját maga jelent meg a választók megvesztegetésére, hogy utolsó órában hárítsa el a veszélyt a kormánytól. [...] midőn a választásnak vége volt és a nem győző Bobulapárt bevonult a városba, az asszonyok hajukat tépték, intelligens férfiak könnyekre fakadtak és csak Bobula hidegvérűségének kell köszönni, hogy kihágások nem történtek.”*³²⁸

A függetlenségi párti programmal induló Bobula 1872 májusi vere-sege akkor kerül különös fénytörésbe, ha hozzátesszük, hogy Bobulák 1872. október 23-ra egy nagyszabású konferenciát szerveztek, amelyen kinyilvánították, hogy ezentúl a kormánypárt mellett fognak politizálni, a „kiegyezést nyíltan és világosan magukévá teszik, annak szilárdításán közreműködendnek, [...] ezen kiegyezés elleni akárminő támadásoktól tar-tózkodnak.”³²⁹ Sőt, ezzel az egyoldalú, semmilyen konkrét kérést vagy feltételt nem tartalmazó nyilatkozattal egy időben elhagyták az „Új Is-kola” nevet is,³³⁰ és megalapították a „tót kiegyezési pártot”.³³¹ Bobula Ján Mallýnak írott, 1872. október 15-i keltezésű leveléből tudjuk, hogy erről a lépésről előzetesen személyesen egyeztettek Deákkal és a mi-niszterelnökkel is. Sőt, Bobula ebben a levelében a kormánypárt mellé állás motivációit is felfedte: „az ellenzékiiség bizony pénzbe kerül, ami, ahogy tudja, nekünk nincsen.”³³² És valóban: Bobula anyagi gondjai

³²⁸ Kálnoki, 1879. 34–36. A *Slovenské noviny* cikkei egykorúan fel is tárták a Trencsén megyei hivatali visszaélések jelentős részét (a főispán és minden megyei hivatalnok korteskedett Trajcsik mellett, a megyei hajdúk végigjárták a falvakat és erőszakoskodtak a Trajcsikkal nem szimpatizáló szavazókkal; maga Trajcsik azzal fenyegette meg Bobula választóit, hogy a minisztériumba küldve a neveiket, kato-nának sorozzák be őket stb.) *Slovenské noviny*, 1872. július 3. 109. sz.

³²⁹ Értesítés, 1872. 35-36.

³³⁰ 1873. január 2-től már a *Slovenské noviny* fejlécében sem szerepelt az 1869. január 2-től olvasható felirat, miszerint a lap „*A Szlovák Új Iskola orgánuma*”. *Slovenské noviny*, 1873. január 2. 1. sz.

³³¹ Kostický, 1959. 120. Pesti Napló, 1872. október 25. 247. sz.

³³² Ján Bobula Ján Mallýnak 1872. október 15-én. Közli: Čulen, 1933. 263.

megoldódni látszottak, 1874-ben például egy építkezésére 116 800 forintnyi hitelt vett fel, ráadásul nem is akárkitől: az 1872-es zsolnai megválasztását megakadályozó Popper Lipóttól...³³³ Bobulának politikai értelemben meghasonlott, kizárólag az anyagi szempontokat figyelembe vevő fordulatát mindazonáltal a szlovák nemzeti mozgalom szempontjából igen óvatosan kell értékelni, ugyanis nagyon úgy tűnik, hogy Pauliny-Tóthék sem elleneztek ezt a lépést, sőt. Bobula imént idézett leveléből legalábbis úgy tudjuk, hogy amikor 1872 szeptember-októberében ő előkészítette a fordulatot, Pauliny-Tóth három hetet Pesten töltött, kizárólag azzal a céllal, hogy az egész akciót a saját javára használja ki.³³⁴

Bobulának azonban ekkorra úgy tűnik elfogyott az energiája vagy a hite abban, hogy célt érhet, bármi is volt a célja. 1872 decemberétől átadta a lap szerkesztését a Bécsben élő Ján Mallýnak, aki segédszerkesztők segítségével irányította a lapot, még 1874 végéig.³³⁵ Bobula szinte teljesen a háttérbe vonult, semmilyen kezdeményezés vagy akció nem kötődött már a nevéhez. A szlovák szakirodalom szerint ekkortól már semmi sem különböztette meg egymástól az „Új” és a „Régi Iskola”, és ez az állítás nem is alaptalan. 1873-ban például hírt adtak arról, hogy Ján Gočár katolikus pap a szlovák igények érvényesítése érdekében Szláv József miniszterelnöknél járt, aki azonban azzal fogadta, hogy már *„az is túl sok, amit a nemzetiségi törvény ad”*.³³⁶ A *Slovenské noviny* kommentárjában elítélte Gočár akcióját: értelmetlennek és károsnak nevezték ezt a szerintük a „Régi Iskola” vezetőitől származó ötletet, hiszen *„a kormánynak túlzó elképzelései vannak a magyar elem hatalmáról. Hiába minden, a dicső magyarság ragyogásának csúcsán van, a kiegyezésre*

³³³ Ján Bobula Ján Mallýnak 1874. augusztus 6-án. Közli: Čulen, 1933. 265.

³³⁴ Ján Bobula Ján Mallýnak 1872. október 15-én. Közli: Čulen, 1933. 263.

³³⁵ Ján Mallý: Ohlas. In: Slovenské noviny, 1872. december 23. 208. sz. Közli: František Bokes: Dokumenty k slovenskému národnému hnutiu v rokoch 1848 – 1914. II. 1867 – 1885. Bratislava, SAV, 1965. 350. A *Slovenské noviny* ezen, utolsó éveiről lásd Ľuboš Kačírsek: Od Parnasu k redaktorstvu. Spolupráca Kolomanňa Baňšella s Novou školou. In: Forum Historiae, 2013/2. 48 – 61.

³³⁶ Slovenské noviny, 1873. június 21. 93. sz.

ez a legkevésbé alkalmas idő”.³³⁷ Azaz mintha felcserélődtek volna a szerepek: az „Új Iskola” támadta a „Régit”, a magyarokhoz való közeledés miatt.

A szlovák gimnáziumok és a *Matica slovenská* bezárása idején a *Slovenské noviny* megszűnt. Az utolsó, immár a *Pešťbudínské vedomosti* utódlapjában, a *Národné novinyban* közölt vezércikk a magyar kormányzati lépéseket tette felelőssé ezért: „A „*Slovenské Noviny*” feladata határozottan békeszerető volt: egyesíteni a gondolatokat, egymás mellé állítani a szíveket és teljessé tenni a hazafias munkát a magyar haza mindkét vezető nemzetének, a magyarnak és a szlováknak békés egyetértésével. [...] mint derűs égből a villámcsapás, minden külső kezdeményezés nélkül, eddig sohasem észlelt mérges harc indult meg minden ellen, ami szlovák nemzeti nálunk. S ez a harc a mi verejtékünkéből alapított és törvény biztosította szlovák nemzeti intézeteink bezárásával érte el tetőfokát. [...] következképpen a „*Slovenské Noviny*” is feladat nélkül áll a nemzet előtt. Lélegzése és élete tele volt vágygal és lelkesedéssel a céljáért. Tisztes feladat és lelkesítő cél nélkül a *Slovenské Noviny* nem tud élni és nem is akar.”³³⁸ A szakirodalom is gyakran arra utal, hogy a magyar kormány szlovák-ellenes lépései lehetetlenítették el az „Új Iskola” létezését. Valójában láthattuk, hogy Bobula mozgalma már évekkel korábban összeomlott, és elvesztette minden politikai egyediségét. És ezt erősíti meg maga Bobula is, aki egy 1877-es, Mallýnak küldött magánlevelében nem a „magyarokat” tette felelőssé, hanem a szlovák közéletet és szlovák politikai ellenfeleiket: „Ezzel be is végezzük szerencsétlen vállalkozásunkat, amelynek szomorú végét kizárólag a szlovák népnek köszönhetjük.”³³⁹

Bobula mindenesetre végleg feladta szlovák nemzeti motivációjú közéleti szereplését, és minden energiáját az építészvállalkozásba fektette.³⁴⁰

³³⁷ Slovenské noviny, 1873. június 25. 95. sz.

³³⁸ Kemény G., 1952. 450 – 451.

³³⁹ Ján Bobula Ján Mallýnak 1877. január 24-én. Közli: Čulen, 1933. 267.

³⁴⁰ Ján Bobula Jozef Václav Fričnek 1874. december 7-én. PNP, fond Josef Václav Frič, sg. I/H/22, 13/E/6. In: Bobula, é. n. In: Bobula, é. n.

Epilógus

Bobula életének 1875 előtti szakaszában és az általa vezetett Új Iskola történetében tehát szinte semmi sem az, aminek látszik. Az Új Iskolának jóval kevesebb köze volt Palárikék elveihez és az alkotmányos szlovák gondolkodáshoz, mint azt eddig feltételeztük, a Bobula által meghatározott mozgalomban nemhogy Viktorin és Záborský, de Palárik és Mallý sem játszott döntő szerepet. A mozgalom pedig jól felépített szervezeti háttérrel, ám ha nem is elvtelen, de lényegében tartalom nélküli politizálással működött. Jól mutatja ezt, hogy négy év alatt négyszer váltottak politikai szövetségest: a szélsőbaltól egy év után a kormánypárthoz, majd újra ellenzékbe pozicionálódtak, hogy aztán az utolsó látványos politikai gesztussal végleg a kormánypárthoz kötődjenek. Jellemző, hogy ezek egy kivételtől eltekintve nem kölcsönös, tényleges kapcsolatok, hanem egyoldalú, kérértlen és visszhangtalan deklarációk maradtak. Ugyanez a tartalomnélküliség jellemezte Bobula szlovák politikai megnyilvánulásait is: főmunkatársnak elsőként Jozef Miloslav Hurbant kérte fel, aki az akkori szlovák közéletben talán a legtávolabb esett a *Slovenské novinyben* meghirdetett programtól; a szlovák nemességet kérlelhetetlenül támadó *Jánošík* kiadójaként öt évvel később legfőbb szövetségesének a szlovák nemességet szerette volna megnyerni; a magyar állam integritását úgy akarta tiszteletben tartani, hogy közben lépten-nyomon hirdette a nemzetiségi alapon föderalizált állam eszméjét; a hagyományos szlovák nemzeti mozgalommal pedig a Bobula-féle kör úgy folytatott szakadatlan polémiaát 1875-ig, hogy a politika tartalmi kérdéseiben 1871 után már semmilyen különbség nem volt köztük.

Mindez nem vetne – s általában nem is szokott – túl jó fényt Ján Bobulára. Magam sem mentegetni akarom, azonban két, Bobula megítélésénél gyakran figyelmen kívül hagyott, mégis fontos körülményre szeretném felhívni a figyelmet. Az egyik, hogy a szlovák nemzeti mozgalom tagjai nem rendelkeztek, nem rendelkezhetek politikai gyakorlattal és tapasztalatokkal. Míg a magyar politikai elit első, második, sőt

harmadik vonala is megfelelő gyakorlatot szerzett a nyilvános közélet, a hivatalviselés és a politika terén a vármegyei közigazgatásban és az országgyűlésben, addig a szlovák nemzeti mozgalom tagjai közül csak inkább szabályt erősítő kivételként válhattak e politikai intézményrendszer részévé Ján Francisci vagy Štefan Marko Daxner.³⁴¹ A politikai rutin, a generációról generációra hagyományozódó politikai tradíciók hiánya tehát az egész szlovák nemzeti mozgalomra jellemző volt. Erre jó példa, hogy a turócszentmártoni memorandumgyűlés legaktívabb és legnagyobb hatású szónoka nem egy szlovák entuziaszta, hanem egy magyar parlamenti képviselő, Justh József volt – egyszerűen azért, mert a gyűlés résztvevői közül talán egyedül ő tudta, hogyan kell pontosan (a politika nyelvén értelmezhetően) megfogalmazni egy ilyen politikai dokumentumot. Bobula politikusi kudarcai, szinte követhetetlen irányváltásai tehát nem vagy nem csak személyiségéből fakadtak, hanem a korabeli szlovák politikai kultúra gyakorlatának a hiányából (amely egyébként a másik felet ugyanígy jellemezte).³⁴²

Sokszor azt is figyelmen kívül hagyják, hogy Bobula rendkívül fiatal volt. Erre jó példa, hogy az Új Iskola monográfusa, Bohuš Kostický mentegeti a *Slovenské noviny* azon munkatársait, akik egyetemisták voltak, például František Kabinát,³⁴³ František Strakovičot vagy Ambro Pietort, mondván, hogy „*a fiatal diákoknak [...] még nem lehettek szigo-*

³⁴¹ Franciscit 1865-ben lipcsei főispánnak, Daxnert gömöri alispánnak nevezték ki. Nem véletlen egyébként, hogy épp Francisciban merült fel az 1868-as nemzetiségi törvény elfogadása kapcsán egy olyan akció lehetősége, amely a magyarországi politikai gyakorlat szempontjából is értelmezhető volt. Egy belügyminiszteri jelentés szerint ugyanis Francisci és Daxner „*aktívan dolgoznak azon*”, hogy a nemzetiségi törvény kapcsán „*a vármegyei kongregációk kinyilvánítsák ellenállásukat*”. Idézi Kostický, 1959. 70.

³⁴² Erre a legjobb példa, hogy Viliam Pauliny-Tóth 1872 őszén gyakorlatilag be akart csatlakozni a kormánypárt mellé álló Bobuláékhoz.

³⁴³ Kabináról lásd: Roman Holec: Nepochopený (Franko Kabina). In: Roman Holec: Zabudnuté osudy. 10 životných príbehov z novodobých slovenských dejín. Martin, Matica Slovenská, 2001. 155 – 176. Katona Csaba: Két nemzedék. Egy apa–fiú konfliktus nemzetiségi háttere. Sic Itur ad Astra, 2006. 3–4. sz.

riúan körülhatárolt nézeteik”³⁴⁴ Ez csak azért különös, mert Bobula, aki valamennyiüknél fiatalabb volt (Strakovičtól pl. négy évvel), nem kapta meg ezt a felmentést. Pedig tizennyolc évesen vállalta önként a börtönt egy csaknem ismeretlen ember röpiratáért, s nem rajta múlt, hogy a tényleges szerzőt, Pauliny-Tóthot is lecsukták vele. Huszonegy évesen már saját, generációs folyóiratot alapított, és huszonhárom volt, amikor lehetőséget kapott egy önálló politikai lap alapítására. Nem volt még harminc éves, amikor politikai vállalkozása, a szlovák nemzeti társadalom kulturális intézményhálózatával együtt végleg összeomlott – érthető, emberi döntés, hogy ez a hihetetlen szervezőenergiával megáldott, tehetséges és tehetős vállalkozó nem a provinciális küzdelmeket választotta, hanem elhagyta a szlovák projektet és a süllyedni látszó hajót. Ez részéről egy racionális döntés volt, ami nem jelenti azt, hogy nem érintette érzékenyen a kudarc. Hiszen még 1877-ben is a következőképp zárta imént idézett, Mallýhoz írott levelét: *„Azt gondolom, hogy eljön még a mi időnk is, de csak aztán, hogy a mostani úgynevezett szlovák vezetők totális alkalmatlansága mindenki számára nyilvánvalóvá válik.*”³⁴⁵

³⁴⁴ Kostický, 1959. 32.

³⁴⁵ Ján Bobula Ján Mallýnak 1877. január 24-én. Közli: Čulen, 1933. 267.

Utópisztikus realizmus? A szlovák alkotmányos gondolkodás 1860 és 1872 között Magyarországon

A magyar alkotmányos kereteket tiszteletben tartó, sőt a magyar patrióta büszkeséget a szlovák nemzeti érvkészlet elemei közé emelő, ugyanakkor öntudatos és modern szlovák politikai elveket valló csoport története a dualizmus kori szlovák politikai gondolkodás és cselekvés múltjának az egyik legizgalmasabb része. Képviselői ugyanis a realitás talajára helyezték a szlovák politikai gondolkodást, ez pedig, bármit is gondoljunk róluk, hatásukról vagy eredményeikről, mindenképp figyelemre méltó.

A szlovák alkotmányos politizálás történetéről kötetünkben ugyanakkor nem adtunk teljes képet, hiszen sok helyen még kiegészíteni és árnyalni kellene a fentieket. Célunk egyelőre az volt, hogy az eddigi statikus megközelítéseket lebontsuk. Kiderült például, hogy az eddig gyakran használt „Új Iskola” elnevezés pontatlan – nem fedí le teljesen sem a feltétlenül ide tartozó személyek körét, sem a vizsgálandó időszakot. Nemhogy az 1868 előtti korszakra nem felel meg (hiszen ekkor még gúnynévként funkcionált), de az 1872 utáni évekre sem. Ezzel szemben az „alkotmányos szlovák politikai gondolkodás és cselekvés” meghatározásba nemcsak Ján Bobula 1868 és 1872 közti Új Iskolája fér bele, hanem Palárik, Viktorin vagy akár Jonáš Záborský törekvései is. Mindez nem jelenti ugyanakkor, hogy korábban vagy később nem voltak olyan szlovák gondolkodók vagy olyan politikai kísérletek, amelyek beleférnek ebbe a meghatározásba. Hiszen ide lehet sorolni például Eugen Geromettát, aki, bár Ludovít Štúr és a szlovák nemzeti gondolat feltétlen híve volt, 1848 tavaszán mégsem tartott az országot fegyveresen megtámadó szlovák csapatokkal, hanem élve az április törvények által

adott jogokkal, népképviselőnek jelöltette magát a magyar országgyűlésbe, hogy ott Trencsén megye szlovák lakosságának érdekeit reprezentálja.³⁴⁶ A későbbi időszakból pedig ki lehet emelni Miloš Štefanovičot, aki a magyar politikát nem szlovák kisebbségi-nemzetiségi, hanem öntudatos állampolgári (citoyen) szempontból bírálta, és nem a szlovák nemzeti igények kielégítését, hanem a jogállami-alkotmányos keretek érvényesítését követelte.³⁴⁷ Gerometta vagy Štefanovič kísérlete azonban elszigetelt jelenségnek tekinthető, szemben az 1860 és 1872 közti időszakkal, amikor a szlovák alkotmányos törekvések valódi alternatívát jelentettek a szlovák nemzeti mozgalmakon belül. Úgy is fogalmazhatunk, hogy az az időszak, amelynek kezdőpontja Ján Paláriknak az 1860-as októberi diplomára reagáló cikke,³⁴⁸ végpontja pedig 1872. október 23-a, amikor Bobulák – elsősorban anyagi okokból – a Deák-párt szlovák segítőinek nyilvánították magukat, a szlovák alkotmányos politikai gondolkodás és cselekvés fénykora volt.

A legfontosabb kérdés azonban nyilvánvalóan az, hogy ebben az időszakban volt-e bármi esélye a magyar-szlovák nemzeti kiegyezésnek; hogy volt-e esélye annak, hogy a magyar-szlovák viszonyt egy hosszú távon működőképes, mindkét fél számára elfogadható, kooperatív kap-

³⁴⁶ Demmel József: Egy szlovák képviselőjelölt 1848-ban. Működőképes politikai alternatíva? In: Demmel József: „egész Szlovákia elfért egy tutajon...”. Tanulmányok a 19. századi Magyarország szlovák történelméről. Pozsony, Kalligram, 2009. 90–114. Tomáš Adamčík: Slávnosť slobody v Bytči a ďalšie politické vystúpenie Eugena Geromettu v revolučnom roku 1848 (Mestečko Bytča a verejná aktivita Eugena Geromettu v revolučnom roku 1848). In: Kacvinský, P., Dzuričaninová, N. (eds.): *Studia Historica: Stredoeurópske mesto ako politické, hospodárske a kultúrne centrum. Stretnutie mladých historikov IV.* Košice, UPJŠ v Košiciach, 2015. 84 – 93. Tomáš Adamčík: Kňazi a národovci spod Javorníkov v 19. storočí. In: Peter Kubica (zost.): *Javorníky. Nevelká konferencia o nemalom pohorí.* Žilina: Žilinský samosprávny kraj, 2015. 103 – 117.

³⁴⁷ Tibor Pichler: Miloš Štefanovič alebo o modernom politickom myslení pred hlasistami. In: Tibor Pichler: *Etnos a polis. Zo slovenského a uhorského politického myslenia.* Bratislava, Kalligram, 2011. 61 – 77.

³⁴⁸ Ján Palárik: A nemzetiségi és következőképpen az irodalmi kérdés Magyarország politikai újjászűletése során. Lásd a függelék 1. dokumentumát.

csollattá alakítsák? Láthattuk, hogy amikor az 1830-as években elkezdett formálódni a szlovák nemzeti társadalom és létrejöttek a modern „*szlovák societa*” keretei, ez a nemzeti alapon szerveződő közösség már magában hordozta a nemzeti önállóság végső igényét is. Másképp fogalmazva: a szlovák nemzeti emancipáció, a nemzeti nyelv és kultúra fejlesztésére irányuló, az állami főhatalom szempontjából ártalmatlannak mutakozó (sőt, jóhiszemű képviselőik által akár ártalmatlannak is gondolt) törekvések valójában a hagyományos társadalmi rend megbontására, azaz az összmagyarországi társadalomból kiváló, önálló szlovák nemzeti társadalom megalapítására irányultak. Hiszen Viktorin esetéből is kiderült, hogy az olyan, az államhoz és a modern magyar nemzeteszméhez látványosan lojális, demonstratív, szimbolikus gesztusok mögött, mint a visegrádi várrom magyar nemzeti emlékhellyé alakítása, ott húzódott titokban a megingathatatlan, az adott állam nemzetiségi politikájával dacoló szlovák identitás. De az 1861-ben az inkább az uralkodóhoz, mint hazájukhoz lojális szlovák politikai gondolkodók és a magyar nemzeti célokhoz lojális szlovák nemesség között a „harcmezőn” egyedül maradó Palárik vagy az eszközök és szövetségesek között nem válogató, ambiciózus, agilis és tehetséges, mégis kudarcot szenvedő Bobula története is azt mutatja, hogy e kérdésre a válasz – már fél évszázaddal az 1918-as végleges különválás előtt is – inkább nemleges volt. Az tehát, hogy még ezek között a szlovák-magyar párbeszéd számára a 19. század során legideálisabb körülmények között sem sikerült egy mindkét fél által elfogadható kompromisszumot létrehozni, azt mutatja, hogy a „*magyar haza szlovák nemzetéről*”³⁴⁹ szóló elképzelések valószínűleg inkább az utópiák közé sorolhatók. Ennek ellenére semmiképp sem mondhatók történeti szempontból érdektelennek. Hiszen, ahogy Hanák Péter írta: „*A történész nem állíthatja, hogy csupán a megvalósult és a biztosan megvalósítható az egyetlen realitás. A ma esélytelen, irreális lehetőség is a történelmi alternatívák közé tartozik.*”³⁵⁰

³⁴⁹ Lásd a függelék 26. dokumentumát.

³⁵⁰ Hanák Péter: Jászi Oszkár dunai patriotizmusa. Budapest, Magvető, 1985. 156.

Bibliográfia

Levéltári források

Archív Spoločnosť Svätého Vojtecha

- Fasc. 50. č. 13 – 19. Ján Kalinčiak levelei Jozef Viktorinnak
Fasc. 50. č. 21 – 29. Jozef Miloslav Hurban levelei Jozef Viktorinnak
Fasc. 50. č. 53. Szent István Társulat Jozef Viktorinnak
Fasc. 50. č. 55. Jozef Viktorin önéletrajza
Fasc. 50. č. 61. Jozef Viktorin levelei Ján Kalinčiaknak
Fasc. 160. č. 1. Jozef Viktorin végrendelete
Fasc. 185. č. 37a. Ján Palárik önéletrajza

Budapest Főváros Levéltára

- IV. 1303/f Pesti Tanács Iratok
VIII. 1115. Irgalmas Rend Nyilvános Jellegű Budapesti Kórházának iratai.
33. Betegfelvételi könyv 1874–1877.

Evangelikus Országos Levéltár

- Zsilinszky Mihály hagyatéka, 17. doboz, 325–336.

Štátny archív Bytča

- Turóc megye, főispáni iratok, 924. doboz.

Felhasznált napi- és hetilapok

- A Hon 1869
Černoknažník 1861 – 1865
Cyrill a Method 1850 – 1851

Ježibaba 1871 – 1872
Katolícké noviny 1870
Národné noviny 1874
Obzor 1863 – 1865
Orol Tatránski 1845 – 1848
Pešťbudínske vedomosti 1861 – 1869
Pesti Napló 1872
Prúdy. Revue mladého Slovenska 1910
Slovenské národné noviny 1845 – 1848
Slovenské noviny 1868 – 1874
Sokol 1860 – 1865
Századok 1872

Internetes források

http://zlatyfond.sme.sk/dielo/1022/Vlcek_O-Slovensku-a-slovenskej-literature/1#ixzz3QUgUaSXp
http://zlatyfond.sme.sk/dielo/1044/Botto_Slovaci-vyvin-ich-narodneho-povedomia-1/9#ixzz3rN9n28Zq
http://zlatyfond.sme.sk/dielo/1124/Zaborsky_Nasmesne-rozhovory/40#ixzz3tpLVphYQ. http://zlatyfond.sme.sk/dielo/1692/Vajansky_Korrespondencia-Svetozara-Hurbana-Vajanskeho-I-Vyber-listov-z-rokov-1860-1890/2#ixzz3tpPQiPEG)
http://zlatyfond.sme.sk/dielo/114/Zaborsky_Vlastny-zivotopis/38#ixzz3QUd5yGsj
http://zlatyfond.sme.sk/dielo/1359/Pauliny-Toth_Listy-Marine-Hodzovej/26#id2590733#ixzz3QUmAUtRt
http://zlatyfond.sme.sk/dielo/1359/Pauliny-Toth_Listy-Marine-Hodzovej/16#ixzz3tpKd5vs7
http://zlatyfond.sme.sk/dielo/1367/Zechenter-Laskomersky_Patdesiat-rokov-slovenskeho-zivota-II/1#ixzz3tpPybvP0
http://zlatyfond.sme.sk/dielo/1460/Botto_Jonas-Zaborsky-Nakres-zivotopisny/2#ixzz3QV7Er9ZZ
http://zlatyfond.sme.sk/dielo/1623/Vajansky_Z-dejin-literatury-2/4#ftn.d56e726#ixzz3QUeMoyAH

http://zlatyfond.sme.sk/dielo/1624/Vajansky_Z-dejin-literatury-3/1#ixzz3rN5mGruy
http://zlatyfond.sme.sk/dielo/1624/Vajansky_Z-dejin-literatury-3/4#ixzz3QV4fZ0HT
http://zlatyfond.sme.sk/dielo/1632/Vajansky_Zivot-Stefana-Moyses/4#ixzz3rN4y66E1
http://zlatyfond.sme.sk/dielo/1632/Vajansky_Zivot-Stefana-Moyses/4#ftn.d56e2005#ixzz3QUg7Ex64u
http://zlatyfond.sme.sk/dielo/1692/Vajansky_Korespondencia-Svetozara-Hurbana-Vajanskeho-I-Vyber-listov-z-rokov-1860-1890/1#ixzz3tpOFNhoN
http://zlatyfond.sme.sk/dielo/902/Botto_Dejiny-Matice-Slovenskej-1863-1875/21#ixzz3QUy8Mxzd
http://zlatyfond.sme.sk/dielo/902/Botto_Dejiny-Matice-Slovenskej-1863-1875/17#ixzz3QV50kOGs
http://zlatyfond.sme.sk/dielo/902/Botto_Dejiny-Matice-Slovenskej-1863-1875/4#ixzz3QV5pJyoq
http://zlatyfond.sme.sk/dielo/989/Francisci_Crty-z-doby-moysevskej/1#ixzz3QVP4BNFD

Megjelenés előtt álló kéziratok

- Adamčík é. n. – Adamčík, Tomáš: Katolícki prispievatelia do Štúrových Slovenských národných novín.
- Bobula é. n. – Bobula, Ján: Listy Jána Bobulu. Ed.: Ľuboš Kačírek.
- Deák 2016 – Deák Ágnes: A megfigyelés legendája. Ľudovít Štúr és a titkosrendőrség az 1850-es években. In: Az ismeretlen Ľudovít Štúr. Magyar tanulmányok a legnagyobb szlovákról. Ed. Demmel József. Békéscsaba, Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete, 2016.

Kiadott források

- Balažovič 1869 – Balažovič, Norbert: Jozef Pozdech. In: Minerva. Pest, 1869.
- Bella 1922 – Bella, Ján Pr.: Niektoré rozpomenky z rokov 1858 – 1864. In: Slovenské pohľady, 1922. 9. sz.

- Bernolák 1825 – Bernolák, Anton: Slowár Slowenski, cesko, latinsko, nemecsko, uherski seu lexicon slavicum bohemicum, latino, germanico, ungaricum. 6. Budae, 1825.
- Bobula 1863a – [Bobula, Ján Nepomuk] J. N. B.: M. P. In: Sokol, 1863. december 15. 23. sz.
- Bobula 1863b – [Bobula, Ján]: Jozef Pozdech. Pešťbudínske vedomosti, 1863. június 16.
- Bobula 1863 – 1865 – Bobula, Ján: Remeselnícko-technický vestník. (Z oboru nášho staviteľstva). In: Obzor, 1863. 8. sz. Obzor, 1864. 2.; 6.; 9.; 13.; 15.; 18.; 20.; 22.; 24.; 26.; 29.; 31.; 33. sz. Obzor, 1865. 4.; 6.; 9.; 12.; 15.; 20.; 25.; 28.; 33. sz. Obzor, 1865. 2.; 10.; 16. sz.
- Bobula 1865 – [Bobula, Ján]: Krivoprisažnica. In: Sokol, 1865. március 15.
- Bobula 1952 – Bobula, Ján: Ján Palárik-Beskydov. In: Gašparík, Mikuláš: Ján Palárik a jeho boj o demokratizáciu slovenského národného života. Bratislava, SAV, 1952.
- Bokes 1962 – Bokes, František: Dokumenty k slovenskému národnému hnutiu v rokoch 1848 – 1914. I. 1848 – 1867. Bratislava, SAV, 1962.
- Bokes 1965 – Bokes, František: Dokumenty k slovenskému národnému hnutiu v rokoch 1848 – 1914. II. 1867 – 1885. Bratislava, SAV, 1965.
- Concordia 1858 – Concordia. Slovanský letopis. Zost.: J. K. Viktorin a J. Palárik. V Budíně, Nákladom vydavatelov, 1858.
- Értesítés 1872 – Értesítés az „Új Tót Iskola” 1872. évi október hó 23-án Pesten tartott értekezletéről, Pest, 1872.
- Francisci 1956 – Francisci Ján: Vlastný životopis. Črty z doby Moysesovskej. Ed. František Bokes. Bratislava, SKVL, 1956.
- Francisci 2004 – Francisci, Ján: Listy Jána Francisciho 2. (1851 – 1902). Pripr. Michal Eliáš. Martin, Matica slovenská, 2004.
- Hamuljak 1989 – Hamuljak, Martin: Listy Martina Hamuljaka II. (1834 – 1859). Ed. Augustín Maťovčík. Martin, Matica slovenská, 1989.
- Hollý 1863 – Hollý, Ján: Jána Hollého Spisy Básnické. So životopisom a správou o pomníku i spisoch jeho sporiadal a vydal Josef Viktorin. Tretie, opravené vydanie. Pest, Lauffer & Stolp, 1863.
- Hollý 1967 – Hollý, Ján: Korešpondencia Jána Hollého. Pripravil Jozef Ambruš. Martin, Matica slovenská, 1967.
- Hurban 1851 – [Hurban, Jozef Miloslav] M. J. H.: Čo všetko ňeskusíme! In: Slovenské pohľady, II/1. 27. 1851. július 25.

- Hurban 1852 – [Hurban, Jozef Miloslav] N. N.: Lovec literárny. In: Slovenské pohľady, III/11. 1852. március 17.
- Hurban 1864 – Hurban, Jozef Miloslav: Svetielka do tmavých strán Slovenska. In: Sokol, 1864. november 15. 21. sz.
- Hurban 1868 – Hurban, Jozef Miloslav: Moje stanovisko. In: Pešťbudínske vedomosti, 1868. április 17.
- Hurban 1874 – Hurban, Jozef Miloslav: Jozef Viktorin. In: Cirkwní Listy, 1874. július 31. 16. sz.
- Hurban 1959 – Hurban, Jozef Miloslav: Ľudovít Štúr. Rozpomienky. Bratislava, Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1959.
- Jánošík 1862 – Jánošík. Wydal Ján. N. Bobula. Wo Wiedni, 1862.
- Kalinčiak 1864 – Kalinčiak, Ján: Slovo o „zaslanom” Juniusa. In: Sokol, 1864. december 24. 24. sz.
- Kálnoki 1879 – Kálnoki Henrik: Bobula János szerezplése közéletünkben, különös tekintettel a főváros VI-ik kerületének az 1878-iki országgyűlési képviselőválasztások alatt az iparos és kereskedő osztály érdekében kifejtett mozgalmára. Budapest, 1879.
- Kemény G. 1952 – Kemény G. Gábor (szerk.): Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon a dualizmus korában. 1. kötet, 1867 – 1892. Budapest, Tankönyvkiadó, 1952.
- Kempenský 1867 – Kempenský, Tomáš: Tomáša Kempenského Štvoro kníh o nasledovaní Krista, Budapest, 1867. Prekl.: Jozef Viktorin.
- Kossuth 1900 – Kossuth Lajos: Kossuth Lajos Iratai, 8. kötet, S. a. r. Kossuth Ferenc, Budapest, Athenaeum, 1900.
- Kossuth 1955 – Kossuth Lajos: Kossuth kormányzó elnöki iratai 1849. április 15 – augusztus 15. S. a. r.: Barta István, Budapest, Akadémiai, 1955.
- Letopis 1870 – Letopis Matice slovenskej, 1870. Turč. Sv. Martin, Kníhtlačiarско-účastinársky spolok, 1870.
- Mallý 1872 – Mallý, Ján: Ohlas. In: Slovenské noviny, 1872. december 23. 208. sz.
- Mühlbach 1870 – Mühlbach, Louise: Moric Beňovský. Historický román. Spisala Louisa Mühlbach. Preložila Marína Bobula, rod. Pozdech. 1 – 4. sväzok. Pešť, Minerva, 1870.
- Osten 1870 – Osten, August: Druhá láska. Novella. Preložila Marína Bobula, rod. Pozdech. Pešť, Minerva, 1870.

- Palárik 1851 – Paljarik [Palárik], Ján: Slovo na čase o virovnaňja rozepre strani spisovnjego jazika na Slovensku. In: Slovenské Pohľady. 1851. september 25.
- Palárik 1860 – [Palárik] Ján Beskydov: Dôležitosť dramatickej národnej literatúry. Sokol, 1860. május 15.
- Palárik 1868 – Palárik, Ján: Osvedčenie. In: Slovenské noviny, 1868. september 16. 115. sz.
- Palárik 1901 – Palárik, Ján: Autobiografie. In: Literárne listy. Príloha ku „kazateľni“. 1901.
- Palárik 1956a – Palárik, Ján: Nová škola. In: Ján Palárik: Za reč a práva ľudu. Bratislava, SVKL, 1956.
- Palárik 1956b – Palárik, Ján: O vzájomnosti slovanskej. In: Ján Palárik: Za reč a práva ľudu. Bratislava, SVKL, 1956.
- Palárik 2014 – Palárik, Ján: Autobiografia Jána Palárika. In: Pavol Zemko: Ján Nepomuk Palárik a jeho nasledovníci. Trnava, 2014.
- Pauliny-Tóth 1961 – Pauliny-Tóth, Viliam: Listy Viliama Pauliny-Tótha Maríne Hodžovej. Bratislava, 1961.
- Pauliny-Tóth 1965 – Pauliny-Tóth, Viliam: Dvaja Justhovci. In: Viliam Pauliny-Tóth: Škola a život. Výber z próz. Bratislava, SVKL, 1965.
- Pavlů 1910 – Pavlů, Bohdan: Pokrokovosť a konzervativizmus na Slovensku. In: Průdy. Revue mladého Slovenska, 1910. október.
- Ráth 1874a – [Ráth, Jozef]: Jozef Viktorin. In: Letopis Matice slovenskej. Sväzok II. Turč. Sv. Martin, Kníhtlačiarsko-účastinársky spolok, 1874.
- Ráth 1874b – J. R. [Ráth, Jozef]: Jozef Viktorin. In: Národné noviny, 1874. július 25. 87. sz.
- Sládkovič 1861 – Sládkovič, Andrej: Spisy básnické Andreja Sládkoviča. V B. Bystrici. Nákladom Eugena Krčméryho, 1861.
- Sládkovič 1988 – Sládkovič, Andrej (zost.): Denník Slovenského národného zhromaždenia v Turčianskom Sv. Martine dňa 6. a 7. júna 1861. In: Michal Eliáš (zost.): Z prameňov národa. Na pamiatku stodvadsiateho piateho výročia vzniku Memoranda slovenského národa z roku 1861. Martin, Matica slovenská, 1988.
- Sloboda 2005 – Sloboda, Daniel: Korrespondence Daniela Slobody se Samuelem Jurkovičem. K vydání připravil, úvodní štúdií, poznámkami a rejstříky opatřil Zdeněk Fišer. Brno, 2005.

- Štúr 2012 – Štúr, Ľudovít: A szlávok és a jövő világa. In: Ľudovít Štúr: A szlávok és a jövő világa. Válogatott írások. Szerk.: Demmel József. Pozsony, Kalligram, 2012.
- Szilágyi 1868 – Szilágyi, Virgil: Otvorený list redakcii „slovensk. novín”. In: Slovenské noviny, 1868. január 4. 2. sz.
- Turgeniev 1871 – Turgeniev, Ivan Sergeevič: Dym: román. Prelož.: Ján Bobula. Pest, Minerva, 1871.
- Viktorin 1858a – Viktorin, Jozef: Ján Hollý. In: J. K. Viktorin a J. Palárik zost. Concordia. Slovanský letopis. V Budíné, Nákladom vydavateľov, 1858.
- Viktorin 1858b – Viktorin, Jozef: Vyšegrad. Opis historicko – topografický. In: J. K. Viktorin a J. Palárik zost. Concordia. Slovanský letopis. V Budíné, Nákladom vydavateľov, 1858.
- Viktorin 1860 – Viktorin, Jozef: Cestopisné zlomky. Výlet do Mehádie a Bielohradu. In: Lipa, 1860.
- Viktorin 1864 – Viktorin, Jozef: Myšlienky inojazyčných mužov výtečných. In: Lipa, 1864.
- Viktorin 1869 – Viktorin, Joseph: Rede, welche bei feierlicher Einweihung der Klara-Kreuzes unter den Bergruinen zu Vysegrad am 14. Sept. 1869 zum Landfolke gehalten wurde. Ofen, 1869.
- Viktorin 1871 – Viktorin József: A visegrádi várromok fenntartása s restaurációja pártolóihoz. Magyar Állam, 1871. augusztus 2. 175. sz.
- Viktorin 1872 – Viktorin József: Visegrád hajdan és most. Egykori királyi vár és székváros története s leírása, különös tekintettel a várromok megóvására. Pest, 1872.
- Votruba 1910 – [Votruba, František]: Slovanská otázka a Ján Palárik. Z historie politických názorov na Slovensku. In: Prúdy. Revue mladého Slovenska. 1910. október.
- Wysocki 1993 – Wysocki, Józef: Együtt a szabadságért 1848–1849. Wysocki tábornok emlékiratai. A magyarországi lengyel légiónak részvétele az 1848-as szabadságharc hadjárataiban. Budapest, Zrínyi, 1993.
- Záborský 1865a – Záborský, Jonáš: Felicián Sáh. Historická smutnohra vo troch dejstvách. In: Jonáša Záborského Básne dramatické. V Pešti, vydal Josef Viktorin, 1865.
- Záborský 1865b – Záborský, Jonáš: Jonáša Záborského Básne dramatické. V Pešti, vydal Josef Viktorin, 1865.

- Záborský 1866 – Záborský, Jonáš: Jonáša Záborského Lžedimitrijady čili búrky Lžedimitrijovské v Rusku. Predstavené v deviatich Básňach dramatických. Vydal Josef Viktorin. Pešť-Budín, 1866.
- Zpráva 1872 – Zpráva výboru „Minervy” prvej uhor. slov. účast. kníhtlačiarne a vydavateľstva v Pešti, k riadnemu valnému shromáždeniu pre obchodný rok 1871. Pešť, 1872.

Szakirodalom

- Adamčík 2015a – Adamčík Tomáš: Kňazi a národovci spod Javorníkov v 19. storočí. In: Peter Kubica (zost.): Javorníky. Neveľká konferencia o nemalom pohorí. Žilina: Žilinský samosprávny kraj, 2015.
- Adamčík 2015b – Adamčík, Tomáš: Slávnosť slobody v Bytči a ďalšie politické vystúpenie Eugena Geromettu v revolučnom roku 1848 (Mestečko Bytča a verejné aktivity Eugena Geromettu v revolučnom roku 1848). In: Pavol Kacvinský, Nikoleta Dzurikaninová, (eds.): Studia Historica. Stredoeurópske mesto ako politické, hospodárske a kultúrne centrum. Košice, Stretnutie mladých historikov IV. Košice, UPJŠ v Košiciach, 2015.
- Boisserie 2005 – Boisserie, Etienne: A magyar tényező az 1918 előtti szlovák történetírás kialakulásában. Pro Minoritate, 2005/tél.
- Chmel 1980 – Chmel, Rudolf: Két irodalom kapcsolatai. Tanulmányok a szlovák-magyar irodalmi kapcsolatok köréből. Bratislava, Madách, 1980.
- Čulen 1932 – Čulen, Konštantin: Roky slovenských nádejí a sklamaní 1848 – 1875. H. n. Ústredie Slovenského katolíckého študentstva, 1932.
- Čulen 1933 – Čulen, Konštantin: Novinár a pedagóg. Životopisné črty zo života dr. Jána Mallého a Martina Čulena. Trnava, 1933.
- Demény-Dittel 2012 – Demény-Dittel Lajos: Néhány mondat a Bobula építész dinasztiáról, 1844–1961. Hatvan, 2012.
- Demmel 2009 – Demmel József: Egy szlovák képviselőjelölt 1848-ban. Működőképes politikai alternatíva? In: Demmel József: „egész Szlovákia elért egy tutajon...” Tanulmányok a 19. századi Magyarország szlovák történelméről. Pozsony, Kalligram, 2009.

- Demmel 2011 – Demmel József: A szlovák nemzet születése. L'udovít Štúr és a szlovák társadalom a 19. századi Magyarországon. Pozsony, Kalligram, 2011.
- Demmel 2013 – Demmel József: „Magyarország fölvidéke Magyarország szívéhez még jobban csatolva lesz”. A magyar politikai elit, a szlovák politikai gondolkodók és a szlovák-magyar viszony 1860–1861-ben. In: Századok, 2013/5.
- Demmel 2014a – Demmel József: A kettős identitás ára. A békéscsabai Szeberényi Gusztáv és a nemzetiségi kérdés a 19. századi evangélikus egyházban. Békéscsaba, Országos Szlovák Önkormányzat Kutatóintézete, 2014.
- Demmel 2014b – Demmel József: Pánszlávok a kastélyban. Justh József Turóc megyei alispán és a szlovák nyelvű magyar nemesség elfeledett története. Pozsony, Kalligram, 2014.
- Demmel 2015a – Demmel József: „A saját fészékbe piszkító madár”? Kosuth Lajos szlovák származásáról. In: Kommentár, 2015/1–2.
- Demmel 2015b – Demmel József: „nem alispán, hanem barát”. A szlovák anyanyelvű magyar nemesség és a szlovák nemzeti politika reprezentációjának lehetősége. In: Ifj. Bertényi Iván–Géra Eleonóra–Mészáros Andor (szerk.): Varietas Europica Centralis. Tanulmányok a 70 éves Kiss Gy. Csaba tiszteletére. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2015.
- Devescovi 2007 – Devescovi Balázs: Eötvös József (1813–1871). Pozsony, Kalligram, 2007.
- Findor 2005 – Findor, Andrej: Tisícročná poroba? In: Eduard Krekovič – Elena Mannová – Eva Krekovičová (zost.): Mýty naše slovenské. Bratislava, AEP, 2005.
- Galántai é. n. – Galántai József: Nemzet és kisebbség Eötvös József életművében. Budapest, Korona, é. n.
- Gašparík 1951 – Gašparík, Mikuláš: K stému výročiu odsúdenia Ján Palárika. In: Slovenské pohľady, 1951. 4. sz.
- Gašparík 1952 – Gašparík, Mikuláš: Ján Palárik a jeho boj o demokratizáciu slovenského národného života. Bratislava, SAV, 1952.
- Gašparík 1956 – Gašparík, Mikuláš: Ján Palárik – Bojovník za práva a reč ľudu. In: Ján Palárik: Za reč a práva ľudu. Bratislava, SVKL, 1956.
- Gašparík 1958 – Gašparík, Mikuláš: Almanach Concordia. K stému výročiu – 1858 – 1958. In: Slovenská Literatúra, 1958/2.

- Gašparík 1960 – Gašparík, Mikuláš: Storočnica Viktorinovho almanachu Lipa (1860 – 1960). In: Slovenská literatúra, 1960/4.
- Gašparík 1963 – Gašparík, Mikuláš: Jozef Karol Viktorin (1822 – 1874). K 90. výročiu smrti. In: Slovenská literatúra, 1963/4.
- Halász 2003 – Halász Iván: Ján Nepomuk Bobula. In: Kovács Anna–Szabó Orsolya (szerk.): Szlovák életpályák a dualizmus kori Budapesten. Slovenské životné dráhy v Budapešti v období dualizmu. Ján Nepomuk Bobula. Milan Hodža. Budapest, MTA Etnikai-Nemzeti Kisebbségkutató Intézet – Józsefvárosi Szlovák Önkormányzat, 2003.
- Hanák 1985 – Hanák Péter: Jászi Oszkár dunai patriotizmusa. Budapest, Magvető, 1985.
- Hnilica 1979 – Hnilica, Ján: Jozef Viktorin. 1822 – 1874. E la sua opera editoriale letteraria e grammaticale. Con 18 documenti inediti. Padova, Ceseo – Liviana Editrice, 1979.
- Hnilica 2009 – Hnilica, Ján: Literárne a grammatické dielo Jozefa Karola Viktorina. Bratislava, Libri Historiae, 2009.
- Holec 2001a – Holec, Roman: Barón v službách roľníka. Gregor Friesenhof. In: Roman Holec. Zabudnuté osudy. 10 životných príbehov z novodobých slovenských dejín. Martin, Matica slovenská, 2001.
- Holec 2001b – Holec, Roman: Nepochopený (Franko Kabina). In: Roman Holec: Zabudnuté osudy. 10 životných príbehov z novodobých slovenských dejín. Martin, Matica Slovenská, 2001.
- Holec 2006 – Holec, Roman: Úloha katolíckej cirkvi pri formovaní občianskej spoločnosti na Slovensku. In: Československá historická ročenka, 2006. Brno, 2006.
- Hollý 2016 – Hollý, Karol: Andrej Kmeť a slovenské národné hnutie. Sondy do života a kreovanie historickej pamäte do roku 1914. Bratislava, VEDA – Historický ústav SAV, 2016.
- Ivantysinová 1987 – Ivantysinová, Tatjana: Česi a Slováci v ideológii ruských slavianofilov. Bratislava, VEDA, 1987.
- Jóna 1973 – Jóna, Eugen: Viktorinova Gramatika a jeho názory na spisovný jazyk. In: Slovenská reč, 1973.
- K. Horváth 2003 – K. Horváth Zsolt: Önarcképcsarnok. A személyes emlékezés mint történeti probléma. In: Szekeres András (szerk.): A történeasz szerszámoszládaja. A jelenkori történeti gondolkodás néhány aspektusa. Budapest, L'Harmattan – Atelier, 2003.

- Kačírek 2007 – Kačírek, Ľuboš: Politický zápas medzi Novou školou a Starou školou počas volieb do Uhorského snemu v rokoch 1869 a 1872 a činnosť poslancov Novej školy slovenskej. In: Historický zborník, 2007/2.
- Kačírek 2009 – Kačírek, Ľuboš: Pokusy Novej školy (1868 – 1875) o získanie šľachty pre národné hnutie. In: Zemianstvo na Slovensku v novoveku, časť II. Duchovná a hmotná kultúra. Martin, Slovenská národná knižnica, 2009.
- Kačírek 2011a – Kačírek, Ľuboš: Slovenské noviny (1868 – 1875). In: Studia bibliographica Posoniensia 2011. Bratislava: Univerzitná knižnica, 2011.
- Kačírek 2011b – Kačírek, Ľuboš: Prívrženci Novej školy slovenskej (1868 – 1875) v Budapešti a na Dolnej zemi. In: Identita, história a kultúra. Budapešť, Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku, 2011.
- Kačírek 2012 – Kačírek, Ľuboš: Čitateľské zázemie Slovenských novín (1868 – 1875) na slovenskom etnickom území. In: Studia bibliographica Posoniensia 2012. Bratislava, Univerzitná knižnica, 2012.
- Kačírek 2013a – Kačírek, Ľuboš: Ján Nepomuk Bobula (1844 – 1903). In: Slováci v zahraničí 30. Martin, Matica slovenská, 2013.
- Kačírek 2013b – Kačírek, Ľuboš: Matúš Čák-Trenčiansky – posledný slovenský bán? Národno-historické názory Jozefa Hložanského v národnostnom myslení 60. a 70. rokov 19. storočia. In: Studia Academica Slovaca 42. Bratislava, Univerzita Komenského, 2013.
- Kačírek 2013c – Kačírek, Ľuboš: Od Parnasu k redaktorstvu. Spolupráca Kolomanna Banšella s Novou školou. In: Forum Historiae, 2013/2.
- Katona 2006 – Katona Csaba: Két nemzedék. Egy apa–fiú konfliktus nemzetiségi háttérre. In: Sic Itur ad Astra, 2006. 3–4. sz.
- Kiss 1993 – Kiss Gy. Csaba: Liberális pánszlávizmus? (Ján Palárikról) In: Kiss Gy. Csaba: Magyarország itt marad. Pozsony, Kalligram, 1993.
- Kiss 2007 – Kiss Szemán Róbert: Az emblematikus nemzetrajz: földrajz néprajz, növény- és állatrajz Ján Kollár művében. In: Kiss Szemán Róbert: Magyarország panaszától Szlávia panaszáig. Irodalmi tanulmányok. Budapest, ELTE BTK Szláv Filológiai Tanszék, 2007.
- Kiss 2008 – Kiss Szemán Róbert: Ján Kollár, avagy a szláv nemzet jótulajdonságai? In: Kiss Szemán Róbert: „... garázda emberek az Etymologusok”. Irodalmi tanulmányok. Budapest, ELTE BTK Szláv Filológiai Tanszék, 2008.

- Kiss 2010 – Kiss Szemán Róbert: Szláv pokol Pesten. Ján Kollár munkássága 1819 és 1849 között. Budapest, Balassi, 2010.
- Kodajová 2008 – Kodajová, Daniela: Odrodilci a nepriatelia. In: Storočie škandálov. Aféry v moderných dejinách Slovenska. Bratislava, 2008.
- Kodajová 2014 – Kodajová, Daniela: Az 1848 – 1849-es forradalom szlovák emlékezete 1918-ig. In: Kor/ridor, 2014/1.
- Kostický 1959 – Kostický, Bohuš: Nová škola slovenská. Príspevok k problematike národnostnej otázky v Uhorsku v druhej polovici 19. storočia. Bratislava, SAV, 1959.
- Kováč 2001 – Kováč, Dušan: Szlovákia története. Pozsony, Kalligram, 2001.
- Kováčová 2007 – Kováčová, Anna: Kultúrne a duchovné zázemie tereziánskeho kaplána Jána Palárika v Pešti. 185. výročie jeho narodenia. In: Dolnozemsky Slovak, 2007/2.
- Kováčová 2014a – Kováčová, Anna: Dolnozemskí vzdelanci ako zakladatelia a podporovatelia Matice slovenskej. In: Anna Kováčová: Po stopách slovenskej minulosti Budapešti. Výber zo štúdií a prednášok. Budapest, Výskumný ústav Celostátnej slovenskej samosprávy v Maďarsku, 2014.
- Kováčová 2014b – Kováčová, Anna: Duchovné a kultúrne aktivity tereziánskeho kaplána Jána Palárika. In: Anna Kováčová: Po stopách slovenskej minulosti Budapešti. Výber zo štúdií a prednášok. Budapest, Výskumný ústav Celostátnej slovenskej samosprávy v Maďarsku, 2014.
- Lazar 1956 – Lazar, Ervín: Jonáš Záborský. Život – Literárne dielo – Korespondencia. Bratislava, Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1956.
- Martinkovič 2005 – Martinkovič, Marcel: Idea slovenskej vzájomnosti v interpretácii predstaviteľov Novej školy. In: Filozofia, 2005/10.
- Martinkovič 2011 – Martinkovič, Marcel: Metamorfózy ideí slovanstva a ich reflexia v slovenskom politickom myslení 19. storočia. In: Marcel Martinkovič (ed.): Idey a vývoj slovenského národovtorného myslenia v 19. storočí. Trnava, Filozofická Fakulta Trnavskej Univerzity v Trnave, 2011.
- Martinkovič 2013 – Martinkovič, Marcel: Politické myslenie Novej školy. Občiansko-národný program Slovenských novín. Bratislava, Filozofický ústav SAV, 2013.
- Maťovčík 1987 – Maťovčík, Augustín (ed.): Slovenský biografický slovník. II. Martin, Matica slovenská, 1987.

- Maťovčík 1994 – Maťovčík, Augustín (ed.): Slovenský biografický slovník. VI. Martin, Matica slovenská, 1994.
- Mésáros 1992 – Mésáros, Július: Kultúrne snahy Slovákov v matičnom období. In: Dejiny Slovenska III. (Od roku 1848 do konca 19. storočia). Bratislava, VEDA, 1992.
- Miskolczy 2012 – Miskolczy Ambrus: A nemzeti kérdés zátonyain 1848–1849-ben. (Historiográfiai taktikák és praktikák). In: Miskolczy Ambrus: Milyen nemzetet az emberiségnek? Kazinczytól Kossuthig – Széphalomtól Turinig. Budapest, Gondolat, 2012.
- Mráz 1931 – Mráz, Andrej: Slovenská dramatická literatúra v rokoch matičných. In: Slovenské pohľady, 1931. 6–8. sz.
- Nora 2010 – Nora, Pierre: Emlékezet és történelem között. Válogatott tanulmányok. Budapest, Napvilág, 2010.
- Ormis 1934 – Ormis, Ján V.: Ján Bobula. In: Sborník Matice slovenskej. 1–8. füzet. 1934.
- Pančuhová 2006 – Pančuhová, Eva: Ján Nepomuk Bobula. Murár, staviteľ. In: Kultúra, jazyk a história Slovákov v Maďarsku. Békéscsaba, VUSM, 2006.
- Pete 2013 – Pete László: Türr István. In: Pete László: Garibaldi magyar parancsnokai. Budapest, HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, 2013.
- Petró 2009 Petró László: Ján Nepomuk Bobula (1844–1903) élete és munkássága. Budapest, Terézvárosi Szlovák Önkormányzat, 2009.
- Pichler 1998a – Pichler, Tibor: Ján Palárik a pokus o slovenský liberalizmus. In: Tibor Pichler: Národovci a občania. O slovenskom politickom myslení v 19. storočí. Bratislava, VEDA, 1998.
- Pichler 1998b – Pichler, Tibor: Národovci a občania. O slovenskom politickom myslení v 19. storočí. Bratislava, VEDA, 1998.
- Pichler 2011a – Pichler, Tibor: Eötvös, Grünwald, Mudroň a štátna idea Uhorska. In: Tibor Pichler: Etnos a polis. Zo slovenského a uhorského politického myslenia. Bratislava, Kalligram, 2011.
- Pichler 2011b – Pichler, Tibor: Miloš Štefanovič alebo o modernom politickom myslení pred hlasistami. In: Tibor Pichler: Etnos a polis. Zo slovenského a uhorského politického myslenia. Bratislava, Kalligram, 2011.
- Pichler 2011c – Pichler, Tibor: O nacionalizme, konzervativizme, modernizme v časopise Prúdy. In: Tibor Pichler: Etnos a polis. Zo slovenského a uhorského politického myslenia. Bratislava, Kalligram, 2011.

- Polla 1960 – Polla, Belo: Návrhy stanov slovensko-rusínskeho Tatrína a Matice slovenských národov v Uhorsku. In: Historické štúdie, 1960.
- Popovič 1957 – Popovič, Anton: J. K. Viktorin a P. A. Lavrovskij. Poznámka o charaktere slovensko-ruských literárnych stykov v šesťdesiatych rokoch 19. storočia. In: Slovenská literatúra, 1957. 3. sz.
- Rapant 1937 – Rapant, Daniel: Slovenské povstanie roku 1848 – 49. Dejiny a dokumenty. I/2. Martin, Matica slovenská, 1937.
- Rusnáková 2012 – Rusnáková, Helena: J. K. Viktorin viharos élete. Nové Zámky, Matica slovenská, 2012.
- Rusnáková 2015 – Rusnáková, Helena: Od Zavaru po Visegrád. Nové Zámky, 2015.
- Schlett 1987 – Schlett István: Eötvös József. Budapest, Gondolat, 1987.
- Škultéty 1922 – Škultéty, Jozef: Palárik a Viktorin. Na storočnú pamiatku ich narodenia. In: Slovenské pohľady, 1922. 4. sz
- Steier 1937 – Steier Lajos: A tót nemzetiségi kérdés 1848–49-ben. II., Budapest, 1937.
- Šteller 1934 – Šteller, Ferdinand: Andrej Radlinský. Jeho život a boj za práva národa slovenského. Slovenské dejiny v rokoch 1830 – 1880. Trnava, Spolok Svätého Vojtecha, 1934.
- Vavrovič 1993 – Vavrovič, Jozef: Ján Palárik. Jeho ekumenizmus a panslavizmus. Martin, Matica slovenská, 1993.
- Viršínská 2011 – Viršínská, Míriam: Evanjelická cirkev a. v. v Uhorsku a Slováci v druhej polovici 19. storočia. Martin, Matica slovenská, 2011.
- Vlček 1922 – Vlček, Jaroslav: Jozef Viktorin. In: Prúdy, 1922. 4. sz.
- Vongrej 1985 – Vongrej, Pavol: Z ozvien Jána Hollého v romantizme. In: Juraj Chovan (zost.): Pamätnica z osláv dvojstého výročia narodenia Jána Hollého. Martin, Matica slovenská, 1985.
- Winkler 1982 – Winkler, Tomáš: Perom a mečom. Biografia J. M. Hurbana. Bratislava, Tatran, 1982.
- Zapletal 1953 – Zapletal, Vladislav: Vznik Bobulových Slovenských Novín. In: Historický časopis, 1953. 4. sz.
- Zapletal 1956 – Zapletal, Vladislav: Príspevok k dejinám Novej školy v rokoch 1869 – 1872. Akciová tlačiareň Minerva. In: Historické štúdie, 1956.

Függelék

Dokumentumok

Alkotmányos szlovák politikai gondolkodás (1860–1870)

1. Ján Palárik: A nemzetiségi és következőképpen az irodalmi kérdés Magyarország politikai újjászületése során

I

A mi Magyarországunk politikai újjászületésének szerencsés kimenetele főként azon múlik, *milyen politikát kíván folytatni a magyar nemzet a Magyarországon élő többi nemzetiséggel szemben.* Ő apostoli királyi Felségének a magyar főkancellárhoz írott, október 20-i legfelsőbb leirata¹ a magyar nyelv diplomáciai nyelv rangjára emeléséről egész Magyarország területén káros nemzeti viszályok és villongások csírájává válhat, amelyek aláássák az ország békéjét, felvirágoztatását és jólétét, amelyek veszélyt hoznak hazánkra, amennyiben az erősebb magyar felet olyannyira örömmel töltené el, hogy hivatva és feljogosítva érezné magát a Magyarországon élő egyéb nemzetiségek elnyomására irányuló, kizárólag magyar nemzeti politika folytatására. Ezen rossz kiküszöbölésére az említett legfelsőbb leiratban az alábbiakat teszi hozzá: „rendelem egyszersmind, hogy a városi és falusi községek, egyházi és tanodai ügyekben a hivatalos nyelv használatát szabadon választhassák; hogy továbbá mindenkinek szabadságában álljon a megyei, városi és községi gyülekezetekben az országban divatozó bármely nyelvet használni, és bármelyiken beadványokat és folyamodásokat a hatóságokhoz intézhetni, a melyekre a végzés ugyanazon a nyelven kiadandó; – hogy végre a közigazgatási tisztviselők mindennemű rendeleteket és meghagyásokat, melyek közvetlenül a községekhez utasítván, azon nyelven szerkeszsenek, amely ezen község ügyeinek hivatalos nyelve leendő.” Mindez szép, és szlovák községeink, városaink és vármegyéink ezen legfelsőbb leirat alapján nyilvános üléseik,

¹ Ferenc József 1860. október 20-án adta ki a Habsburg Birodalom államjogi berendezkedését átalakító októberi diplomát.

tárgyalásaik és vármegyei gyűléseik nyelvüül választhatják a szlovák nyelvet, mint a lakosság többségének nyelvét, vezethetik ezen a nyelven határozataikat és jegyzőkönyveiket, levelezhetnek ezen a nyelven a politikai és bírói szervekkel stb. De mily könnyen megtörténhet, hogy a magyar, vagy legalábbis magyar módon gondolkodó fél hatására, amely most a kormányrudat kezébe veszi és ezt követően minden lehető eszközben bővelkedik majd, a mi szlovák községekben, városainkban és vármegyéinkben a magyar nyelv válik a tárgyalási nyelvvé, és a nép nyelve, megsértve annak érdekeit és nemzetiségét, teljesen eltávolíttatik, vagy legfeljebb csak az egyének kedvéért tűrik majd meg?

Továbbá a felsőbb iskolák tekintetében ugyanezen legfelsőbb leirat így rendelkezik: „A közép tanodáknál közoktatási nyelvre nézve királyi helytartó tanácsom az illető egyháznagyokat és politikai hatóságokat, valamint szintén ezen oktatási intézetek tanítói testületét azon kérdés fölött fogja meghallgatni, vajjon és minemű módosítások mutatkoznak az azoknál divatozó közoktatási nyelvre nézve szükségeseeknek vagy kívánatosoknak, és ennek utána javallatait magyar királyi kancelláriám útján Nékem haladéktalanul fölterjesztendi.” Nyilvánvaló mindebből, hogy a gimnáziumi oktatás nyelvének kiválasztása tekintetében is (ezt úgy kell érteni, hogy a szlovák gimnáziumokban is) a magyar, mégpedig hivatalos szerveknek, a politikai hivataloknak, az egyházi méltóságoknak (püspököknek), a magyar helytartótanácsnak, a magyar udvari kancelláriának biztosít a legnagyobb befolyást és hatalmat, amelyek jószándékától és kegyességétől függ majd, mennyi teret engedélyeznek szlovák nyelvünknek és nemzetiségünknek a szlovák vidékek gimnáziumaiban.

Szlovák nemzetünk már azzal is nagy áldozatot hoz közös magyar hazánk oltárán, amikor most szófogadóan aláveti magát a királyi rendeletnek, hogy a magyar nyelv legyen minden politikai és bírói hivatal tárgyalási és hivatalos nyelve Szlovákiában² is, mert ezt kívánja a fenti rendelet; itt az ismert szabály érvényes: „*Salus rei publicae prima lex esto*”.³ De hogy nemzeti nyelvünk

² A közölt dokumentumokban eredetileg szereplő Slovensko kifejezést minden esetben Szlovákiának fordítottuk, hozzátéve, hogy a korban a Slovensko szó természetesen nem a szlovák államot, és nem is a szlovák államjogi követelések tárgyát képező területet, hanem a szlovák nemzet tagjai által lakott, elképzelt régiót jelölte.

³ A közjó legyen a legfelsőbb törvény (lat.).

kizárassék a magasabb iskolákból és minden alkotmányos intézményből, a közéletből a községekben, városokban és a vármegyei gyűléseken, és így népünk megfosztassék a nemzeti felvilágosodás és művelődés minden eszköztől, ilyen áldozatát a nemzeti öngyilkosságnak a világon semmilyen törvény nem követeli és nem is követelheti tőlünk; mert a törvényeknek nem a nemzetek romlására, hanem javára kell irányulniuk. Ilyen nagy áldozatot azonban – erősen meg vagyunk róla győződve – nem fognak tőlünk magyar polgártársaink követelni. Nagyon jól tudják, milyen pusztító következményei voltak a forradalom előtti kizárólag magyar nemzeti politikájuknak; jól tudják, hogy az azonos okok azonos következményekhez vezetnek; élénken emlékeznek arra, hogy a szlovákok, szerbek, horvátok, ruszinok és románok meghalni is képesek nemzetiségükért; szemük előtt lebeg a latin mondás: „Actio parit reactionem”⁴; az elmúlt évtized során saját bőrükön érezhették, hogyan esett nekik, amikor az ő nemzetiségüket is elnyomták, következésképpen nagyon is érezhetően megtanulták megismerni a Krisztus által kimondott természetes törvény isteni igazságát: „Ne tégy olyat másokkal, amit nem szeretnél, hogy mások tegyenek meg teveled és a legteljesebb mértékben tegyél olyat másokkal amit szeretnél, hogy mások tegyenek meg teveled.” Éppen most láthatták élő példán, hogy a több különböző nemzetiséget magába foglaló államban az elnemzetietlenítésre irányuló minden próbálkozás hiábavaló, igazságtalan és pusztító, és éppúgy, ahogy Ausztria a németesítés szerencsétlen rendszerével elsősorban önmaga ellen vétkezett, a magyarosítás hasonló rendszerével Magyarország is minden bizonnyal csak önmaga ellen vétkezne. Hogy a magyarok is erre a meggyőződésre jutnak, annak bizonyítékai nyilvános orgánumaik, mint a „Magyar Sajtó”, a „Pesti Napló”, a „Pester Lloyd”, amelyek szelleme a Magyarországon élő más nemzetiségekkel szemben általában békülékeny és ígéretes. Közismert Ivánka úrnak⁵ a magyar lapokban elfogadott, a nemzetiségek közötti szabad versenyre vonatkozó elve, közismert a Lónyay úr⁶ által kimondott követelmény, hogy a vármegyei bizottságok tanult és független férfiakból álljanak *társadalmi pozícióra és nemzetiségre való tekintet nélkül*, közismert, mit írt a „Pesti Naplóban” a pesti városi kaszinó igazgatója, *Kemény Zsigmond* báró úr az

⁴ Az akció reakciót vált ki (lat.).

⁵ Ivánka Imre (1818–1896) magyar politikus.

⁶ Lónyay Menyhért (1822–1884) magyar politikus, később miniszterelnök.

évtizedes németesítés következményeiről, így zárva kitűnő cikkét: „És ha ez így van, vajjon mit tegyünk, mi most, midőn nemzetiségünk törvényes jogaiba vissza van helyezve, s a magyar korona annyi vérről s annyi kötésekkel szerzett birtokait igényelni s reméljük érvényesíteni fogja? Képzeljük-e mi is, hogy kizárólag nyelvünkben rejlik a kultúrai anyag, a műveletlenség ragálya elleni óvszer, melyet hazánk más nyelvű lakosaiba csupa keresztényi szeretetből még hatósági assistentia mellett is beoltani kell? Kövessük-e azokat, kik nemzetök elhírhedt alaposságánál fogva magokat irányunkban a szellemi himlőoltás megannyi doktor Jaennereinek vélték, s azt terjesztették nálunk legjobban, mit nyavalyának hittek, s miből kigyógyítani tülbuzgón akartak – saját nyelvünket és nemzetiségi önérzetünket? ... S ha mi most az övékhez hasonló politikát követünk, a valószínűség minden számítása szerint, hasonló sikert aratunk.”⁷ Így gondolkodik hát a híres magyar politikus és vele együtt a magyar értelmiség jelentős része, és mi szlovákok csak azt kívánjuk magunknak, hogy ezt most a szívükre vegyék a mi elnemzetietlenedett és magyar érzelmű uraink, akik a született magyaroknál is buzgóbb magyarok akarnak lenni, és végre a szlovák nemzet felé forduljanak, amelynek kebeléből származnak, mert nem elsősorban a magyarok azok, akik a többi nemzetiségben bizalmatlanságot keltenek, hanem a mi elnemzetietlenedett szlovák uraink, akik még mindig a szlovákok elmagyarosításáról álmodoznak. Minden erre irányuló próbálkozás biztos szerencsétlenséget és romlást hozna Magyarországunkra. Mert amit egykor *Strossmayer* püspök⁸ hozott fel a birodalmi tanácsban a németesítés ellen, ugyanaz lenne *in parvo*⁹ érvényes a magyarországi magyarosítás ellen is. Megismétlem itt emlékeztető szavait: „Hogy Ausztriában (*in parvo* Magyarországon) különböző nemzetek és nemzetiségek vannak, ez a legérvényesebb valós tények egyike, amelyet nem lehet eltagadni. Én az olyan szándékot, amely mintegy *kényelemszeretetből* vagy *önkényeskedésből* a nemzetek birodalmának különböző nyelveire és nemzetiségeire semmilyen különösebb súlyt nem kíván helyezni, *veszélyesnek tartom*. Elsősorban azért veszélyes, *mert igazságtalanságot hordoz magában*, és ezért Ausztria (és Magyarország) legkevésbé fejlett nemzetének is vérévé és testének részévé válik a meggyőződés, *hogy a nép*

⁷ Pesti Napló, 1860. november 7.

⁸ Josip Juraj Strossmayer (1815–1905) horvát katolikus püspök.

⁹ Kicsiben (lat.).

nyelve és nemzetisége valami lényeges, állandó, istentől adott, és amit az isten adott, azt az államban élő emberek nem ignorálhatják oly könnyedén; mert nyelvének elhanyagolását és elnyomását, mint saját szellemi fejlődésének és tökéletesítésének akadályát, erkölcsileg jogos megvetéssel végül minden nemzetnek el kellene utasítania. Veszélyesnek tartom az ilyen szándékot másrésztől azért, mert közel állunk ahhoz a csapáshoz, hogy a törvényes várakozásaikban és követeléseikben csatlakozott, szerves fejlődésükben akadályozott, művelődésükben elhanyagolt törzsek és nemzetiségek a jövőben ne zárják be fülüket a veszélyes Szírének előtt, mely Európában sokfelé terjed (Napóleon jelszava): »le grand intérêt des nationalités«¹⁰. Az ilyen veszély ellen nincs más védelem, csak az igazságosság, csak az, hogy minden, még a legkevésbé fejlett nemzetnek is kezébe adassanak mindazon eszközök, amelyekre szüksége van szellemi felemelkedéséhez, hogy azután igazi keresztény műveltséggel és felvilágosodással megoldásra és kibékítésre kerüljön minden még létező nemzeti ellentét.” Ugyanezt mondta ki Toperczer birodalmi tanácsos¹¹ is, hogy ugyanis az osztrák birodalomban nincs semmilyen alap, amelyen egy tisztán nemzeti (német) állam nyugodhatna. De ugyanez igaz most Magyarországra is, mert itt is hiányzik az alap ahhoz, hogy tisztán magyar lehessen, mivel a magyarokon kívül vannak itt németek, románok és mi szlávok is (szlovákok, ruszinok, szerbek és horvátok), akiknek a magyarokéval azonos igényeik és jogaik vannak a nemzeti élethez. A kizárólag magyar nemzeti politika sértené a többi nemzetiséget, de különösen a szlávot, és pusztító, veszedelemmel fenyegető törekvésekre ösztönözné őket, annál is inkább, mert a szláv nemzetiség rendelkezik rokon és rokonszenvező elemekkel Magyarország határain kívül, a szláv tengerben is, amely körös-körül öleli a magyarságot mint valami kis szigetet, melyből tehát a magyarországi szláv nemzetiség folyója friss vizet és erőt meríthet, míg végül egy alkalmas pillanatban megáradva áttörne minden gátat és akadályt, amelyeket természetes szabad mozgásuk elé a magyarság állított. Az igazságosság, de az értelem is, azt diktálja tehát a magyar kormánynak, hogy a többi nemzetiségnek, nevezetesen a magyarországi szlávoknak, ne adjon okot az elégedetlenségre, hogy nemzetiségük számára a törvény és az alkotmányos élet keretei között meghagyja a szabad mozgás lehetőségét, mert amennyiben a szabadabb intézmények és az azonos politikai és nemzeti

¹⁰ A nemzetiség nagy érdeke (fr.).

¹¹ Toperczer Ödön nagyváradai polgármester, 1860 áprilisától birodalmi tanácsos.

jogok élvezete következtében boldogabbak lesznek és otthonosan fogják magukat érezni itt, melyiküknek jutna eszébe a szabadulás után vágyakozni, vagy, amire egy híres magyar politikus utal, a pánszlávizmus felé gravitálni?

Igazságosság, és megint csak igazságosság a Magyarországon élő többi nemzetiséggel szemben, ez az egyetlen mód, amellyel szerencsésen végrehajtható magyar hazánk politikai újjászületésének nagy műve. A magyar politikusoknak teljesen fel kell hagyniuk a kizárólag magyar nemzeti politikával; az most megbocsáthatatlan, és talán *soha többé* helyre nem hozható hiba lenne.

Örökösen változik a történelem folyása és a korszellem, ez a gazdag forrás, amelyből mindig új, hatásukban és következményeikben változatos események fakadnak. De időnként úgy tűnik, mintha a történelem ugyanabban a formában ismételné önmagát. Ilyennek tűnik magyar hazánk életében az elmúlt 1848-as év, és a mostani év, amelyben élünk.¹² Feltűnő a történelem, a körülmények, az irányzatok, a nemzeti követelések és törekvések hasonlósága! Úgy tűnik, mintha a történelem, azaz a gondviselés, időt és alkalmat kívánna adni nekünk azoknak a hibáknak a helyrehozására, amelyeket a magyarok és a magyarországi szlávok 1848-ban saját kárukra (bárcsak okulásukra is!) elkövettek. Ha annak idején a nemzeti intolerancia és a politikai szenvedélyek elvakították a testvéreket, most, tíz év tapasztalatainak birtokában, adjunk helyt az őszinte kiegyezésnek és a hűvös, józan ítélőképességnek. Ennek feltétele azonban a kölcsönös *elismerés és igazságosság*. *Té, aki erősebb vagy, ne légy büszke arra, hogy nincs szükséged a gyengébre, vagy hogy nem árthat neked, hanem szolgáltsd neki igazságot. Té, aki gyengébb vagy, ne félj az erősebtől, ha azt látod, hogy az igazság és a törvény uralkodik nála.* Add, istenem, hogy az igazságosságnak ezen szilárd alapján nyugodjék közös magyar hazánk békéje és jóléte!

II

Amikor előző cikkemben megmutattam, hogy magyar hazánk politikai újjászületésének nagy műve csak oly módon valósulhat meg szerencsésen, ha a Magyarországon élő más nemzetiségek számára az általuk lakott járá-sokban biztosítva lesz a szabad nyelvhasználat és nyelvművelés a közéletben, az alkotmányos élet területén, valamint az alacsonyabb és felsőbb iskolákban,

¹² A cikk 1860 őszén íródott.

amikor megmutattam, hogy az október 20-iki legfelsőbb rendelet is lehetővé teszi és előírja ezt, a magyar politikusok is elismerik ennek szükségességét, és, hogy mindez kétségtelenül bekövetkezzék, annak szóval és tettel történő elősegítését minden igaz magyar számára feltétlenül előírja az *igazságosság*, de az *értelem*, tehát a *keresztény és politikai kötelesség* is, azzal nem kívántam azt állítani, hogy nekünk, szlovákoknak már teljes mértékben ezen *erkölcsi indokokra* kellene támaszkodnunk és ölbé tett kézzel várnunk nemzeti vágyaink teljesülését. Ezen erkölcsi indokokat törvényes, *kézzel fogható* indokoknak kell megerősíteniük, azaz elszánt akarattal, szóval és tettel azon kell dolgoznunk, hogy nemzetiségi jogainkat törvényes úton *érvényesítsük* a gyakorlatban. Egyébként kizárólag *negatív* lenne számunkra, azaz hogy in theoria senki sem tagadja meg tőlünk; *pozitív, valóságos, érvényes* csak akkor lesz, ha in praxi használjuk, azaz *életbe léptetjük*. Mi hát a teendő?

Tekintsünk hát vissza országunk sorsdöntő 1848-as eseményeire, nevezetesen *szlovák nemzeti mozgalmunkra*, mindaddig, amíg az le nem tért az alkotmányos rend és jog útjáról. Amikor az örök emlékeztető pozsonyi országgyűlésen kimondatott az *úrbéri rendszer eltörlése, a földesúri jogok és kiváltságok eltörlése és az állampolgári egyenjogúság és szabadság*, az egész ország elmondhatatlan örömben tört ki, és szlovák nemzetünk is örvendezett e jó hír felett. A mi szlovák Liptónk volt az első, amely a kikiáltott „*szabadság, egyenlőség és testvériség*” alapján az alkotmányos jog és rend keretén belül nemzetisége nevében megnyilvánult. Rády Mihály alispán úr az új szabadságok kihirdetésének napjára március 28. napját határozta meg. A liptószentmiklósi vármegyegyűlésen nagy tömeg jelent meg. Az említett három, hazánk számára örök időkre dicsőséges emlékeztető törvénycikk felolvasása után a liptóiak hangos „Sláva”¹³ kiáltásokkal fejezték ki hálájukat és örömeiket, amely akkor első ízben hangzott fel kedves szlovák vidékünk hivatalos vármegye házában.¹⁴ Erre Klein úr,¹⁵ a hibbei jegyző lépett elő és a jelen lévő tömeg nevében nagy komolysággal és hangsúllyal ezt olvasta fel:

¹³ Éljen (szlov.).

¹⁴ Klein felszólalása nem volt előzmény nélküli: Liptóban az 1840-es években többször előfordult, hogy a csak szlovákul értő kismemesi tömegek a megyegyűléseken használt magyar hivatalos nyelv helyett a szlovákot vagy legalább a latint használták.

¹⁵ Ludovít Klein.

„Tisztelt Liptói nemzeti bizottmányi gyűlés!

A polgártársi köszönet és bizalom őszinte és szabad érzésétől eltelve lépünk önök elé ezzel az átirattal és kinyilvánítjuk ezzel egyrésről hálánkat, másrésről kívánságainkat és kéréseinket:

1. Elsősorban és mindenek felett kinyilvánítjuk a nemzetek legmagasabb Ura iránti alázatos hála érzését, aki maga irányítja a legbölcsebben minden nemzet sorsát éppúgy, ahogy legfényesebb királyunk szívét is, és csodálatos irányításával arra vezette hazánk országgyűlését, hogy minden honfitársunk és polgártársunk számára önként és nagyvonalúan megadja a sok év óta várva várt szabadságot és az állampolgári jogokat.

2. Kinyilvánítjuk mély hálánkat és elismerésünket hazánk minden férfiúja iránt, akik e dicsőséges polgári átalakulás kezdeményezői.

3. Bizalommal előadjuk kívánságainkat és kéréseinket, azaz:

a) Hogy ennek a vidéknek a nemzete és népe most megadott állampolgári jogai alapján *valóságosan és érvényes módon részt vegyen ennek a vidéknek a nemzetgyűlésein*, és így természetes és ebből következik, hogy az *ülések és deliberációk*¹⁶ *számára érthető, szlovák nyelven tartassanak*. Ezt kívánja a becsület és az állampolgári kötelesség, valamint a nyilvánosság, amely soha sehol nem ér célt, ha nem támaszkodik közös és általános megegyezésre.

b) Kívánjuk, hogy a *bíróági tárgyalások, kérelmek, perek, országgyűlési és a megyei hivatalos értesítések szlovák nyelven történjenek*. Ezt kívánja a kötelesség és e vidék nemzeti igazgatásának szükségessége, amelynek közönségét minden politikai és jogi ügyről megfelelő módon tájékoztatni szükséges.

c) Kívánjuk, hogy már most történjenek előkészületek a szlovák polgárok szükséges szlovák anyanyelvi oktatására és művelődésére, és oly módon kerüljenek megszervezésre a *szlovák nemzeti iskolák*, hogy azokban népünk szabad állampolgárokhoz méltó módon nevelődhessen és művelődhessen. Ezt a célt úgy érhetjük el, ha a *nemzeti iskolákban anyanyelven zajlik majd az oktatás*, amelynek, de csak ennek alapján könnyen megtanulják a hazánkban szükséges nyelveket.

d) Kívánjuk, hogy ennek a vidéknek a nemzeti igazgatása hivatalosan lépjen fel annak érdekében, hogy minél hamarabb rendezésre kerüljön a *mód, amelynek útján a nemzet és a nép küldöttei által képviseltetve lesz az or-*

¹⁶ Tanácskozások (lat.).

szágygyűlésben. Ezt kívánja annak szükségessége, hogy megfelelő módon lehessen eljárni az ilyen küldöttek választásakor mindjárt a következő pesti országgyűlésre.

e) Kívánjuk és kérjük most, a továbbiakban, és sohasem szűnünk meg kívánni és kérni, hogy ennek a vidéknek az értelmisége, a nép minden barátja és a szabadság minden védelmezője, minden módon, mégpedig minden jó szóval és cselekedettel azon dolgozzon, *hogy szlovák nemzetiségünknek a jog, amelyről nem kívánunk lemondani és nem mondhatunk le, szentül biztosítva legyen a politikai és társadalmi életben.* Ezt kívánja a tiszta emberség, amely nélkül minden szabadság és jog csak evilági nevetség tárgya, ezt kívánja korunk szelleme, amelyben, ha igaz, hogy minden ember az, aki, akkor még inkább igaz, hogy minden nemzet azonos önmaga lényegével.

f) Kívánjuk, hogy ez a kívánságunk, amelyet ezennel kimondtunk és előadtunk, először foglaltassék *hivatalos jegyzőkönyvbe*, majd hozassék tudomására minden magyarországi, horvát- és szlavónországi vármegyének és joghatóságnak, nem különben Őfelségének István nádornak és királyi helytartónak és a nagyméltóságú Magyarországi Minisztériumnak, abból a célból, hogy szent jogunkat a szabadság és az emberiség minden igaz és valódi barátja támogatni kegyeskedjen. Maradunk tisztelettel Liptószentmiklóson, 1848. március 28. napján. A tisztelt bizottmány őszinte tisztelői stb.”¹⁷

Ezeket a kérelmeket a Hodža úr¹⁸ és más jelenlévő szlovák hazafiak ékeszólása által meggyőzött, valamint az összegyűlt nép elégedetlenségéről is meggyőződő vármegyei urak *elfogadták, jegyzőkönyvbe foglalták és az ülés nyelvének a szlovák nyelvet tették meg.* A szlovák nemzet hasonló kérelmei még hangsúlyosabban kerültek kinyilvánításra április 28-án a Nyitra vármegyei Berezón, majd végezetül a május 10-én Liptószentmiklóson megtartott nemzeti gyűlésen, melyek az alábbi cím alatt ismertek¹⁹: „*A szlovák nemzet kívánságai Ő. cs. kir. Felségéhez, a Magyarországi Országgyűléshez, őfelségéhez a Magyarországi Nádorhoz és királyi Helytartóhoz, a Magyarországi Minisztériumhoz.*” Jóllehet ezek a „Kívánságok” az akkori túlfűtött magyar

¹⁷ A Palárik által idézett szöveg forrását lásd: Slovenské národné noviny, 1848. 1100.

¹⁸ Michal Miloslav Hodža (1811–1870) liptószentmiklósi evangélikus lelkész volt.

¹⁹ Lásd: „História povstania slovenského” [A szlovák felkelés története] Dohnányitól, 42., 52., 57. oldal (Ján Palárik jegyzete).

fél számára kellemetlenek és visszataszítóak voltak, nem voltak azonban jogtalanok és törvénytelenek, mivel kimondásukra törvényes üléseken vagy a hatóságoknak bejelentett nemzeti gyűléseken került sor, a szabad petíciós jogon alapultak, és benyújtásra kerültek a törvényes országos hatáskörű joghatóságokhoz és hivatalokhoz. Itt tehát még szlovák nemzeti mozgalmaink a törvényes úton és az alkotmányos rend keretein belül zajlottak. És amennyiben a magyarországi minisztérium a szlovákok ezen kívánságait legalább nyugodtan fogadta volna, és a szlovákokat, ahogy a szerbeket és a horvátokat is, akik szintén benyújtották kívánságaikat, biztosította volna, hogy mindezt az országgyűlésben figyelembe veszik és ami tisztességesnek, igazságosnak és ország jólétével összeegyeztethetőnek ítéltetik, az törvényes úton kielégítésre kerül, elkerülhető lett volna a véres polgárháború, amely romlásba döntötte az egész országot. De a nemzetek végzete másképp akarta, talán azért, hogy örök tanulsággal szolgáljon. A két fél túlfűtöttsége és szenvedélye a legmagasabb szintre hágott, és nem tette lehetővé a bölcs megfontolást és józan megítélést. A magyarok akkor a magyaron kívül nem ismertek el más nemzetiséget Magyarországon. A magyarországi minisztérium kormánybiztost küldött ki Liptóba,²⁰ hogy előbb rákényszerítse a vármegyei urakat határozatuk visszavonására, majd a legszigorúbb vizsgálatot rendelje el Hodža, mint pánszláv agitátor és a többi liptói szlovák ellen. A többi Nyitra vármegyei nemzeti érzelmű szlovákot proskribálták, és a hivatalos magyar „Hírlap”²¹ azt írta a „szlovák nemzet kívánságairól”, „hogy ha a Magyarországon élő szlovákok valamilyen jogokat akarnak, harcolják ki maguknak azokat karddal”. És itt kezdődött aztán az a szerencsétlen időszak országunk számára, amelyben a szlovák, a szerb és a horvát, de a magyar nemzeti mozgalmak is letértek a törvény útjáról. De nem kívánom a még alig begyógyult sebeket ilyen visszaemlékezésekkel feltépni. A magyarok drágán megfizettek hibáikért, de drágán megfizettek a magyarországi szlávok is. És tíz évnyi *vezeklés* után „a korábban veszekedő testvérek” immár őszintén megbékélve állnak itt, hogy soha többé össze ne vesszenek! A magyarok immár elismerik a szerb, a horvát és a szlovák nemzetiséget, és fordítva, mindezek a nemzetiiségek elismerik és meg kívánják őrizni a kapcsolatot a magyar koronával,

²⁰ Szentiványi Károlyt (1802–1877).

²¹ Azaz a Pesti Hírlap.

ahogy Magyarország egységét és alkotmányos autonómiáját is. Immár nem az *elvről* van szó köztük, hanem csak a *módról*, amellyel a legjobban megoldható a nemzetiségi kérdés az alkotmányos Magyarországon. Erre kínál alkalmat és módot számunkra az október 20-iki legfelsőbb leirat, csak okosan és az ország és a nemzetek általános hasznára használjuk fel! A szerbek és a horvátok már teszik a magukét, és már most biztosan állítható, hogy visszatérnek a magyar korona alá, amelynek oltalma alatt alkotmányos életük és nemzetiségük is megmentésre kerül. De mit tegyünk mi, szlovákok?

A fenti történelmi vázlatból kitűnik, hogy az 1848-as országgyűlés törvényei alapján kitűnően lehetett tevékenykedni a közéletben az alkotmányos élet terén *szlovák nemzetiségünk érvényesüléséért*, mégpedig törvényes úton. Ezek a törvények ugyanis eltörlik a magyarországi, többségében magyar vagy elmagyarosodott nemesség kiváltságos helyzetét, amely kizárólagos birtokosa volt a törvényhozói hatalomnak és a vármegyei adminisztrációnak. Az összes királyi város egyetlen „vótummal”²² rendelkezett az országgyűlésben követi útján, de a többi város és városka és az ország egész népe és annak osztályai teljesen ki voltak onnan zárva. A fent említett törvények azonban, társadalmi pozícióra és nemzetiségre való tekintet nélkül, azonos jogokat és azonos részvételi lehetőséget biztosítanak az ország minden polgára számára a törvényhozó és közigazgatási hatalomban, és „ha ehhez még”, írja a Pester Lloyd, „vesszük a városok és vármegyék municipális autonómiáját”, nem kell többé félnünk attól, hogy *bármely nemzetiség politikai téren történő érvényesülése sérelmet szenvedne*. Ez a momentum, mint választási cenzus, úgy került meghatározásra, hogy mindenütt meg kell mutatkoznia a lakosság és ebből következően a nemzetiség valódi többségének, és amely nemzetiség számbeli fölénye megnyilvánul bárhol, *az általa lakott választókerületben nemzeti nyelvét megteheti hivatalos nyelvnek*. Így gondolkodik a fent említett liberális szellemben szerkesztett magyar folyóirat, és hozzáteszi: „Joggal jegyezte meg tehát néhány nappal ezelőtt egy magyar toll, amelynek vonásai mögött Eötvös báró véleményét sejtjük: csak az 1848-as törvények szigorú betartásával védhetjük meg hazánkat a nemzetiségi ellentétek veszedelmétől, ellenben nemzeti súrlódásoktól kell tartanunk, ha az egyenjogúság talajától, amelyben a szóban forgó törvények a kölcsönösségre helyezik

²² Szavazattal.

a nemzetiségi viszonyokat, ellépünk.” Hogy ez a gondolkodás megalapozott, bizonyítja a fent említett élő példa, amikor a liptói vármegyei gyűlés a lakosság többségének akaratából a szlovák nyelvet fogadta el tárgyalási nyelvenek. Igaz, hogy a magyar kormány akkor ellenezte ezt, mert akkoriban még a magyaron kívül nem akartak más nemzetiséget elismerni Magyarországon; de azóta megváltoztak a nézetek, a szlávok nemzetiségre vonatkozó elvei győzedelmeskedtek, már egész Európa elfogadja őket, mégpedig olyan értelemben, ahogyan a szlávok mindig is értelmezték őket és tollal és karddal harcoltak értük, immár világosan és hangsúlyosan kimondattak a politikában, a diplomáciában és a legújabb nyugat-európai események során.

Azok az államok és trónok, amelyek ellenállnak ezeknek az elveknek, hanyatlanak, amelyek elfogadják őket, erősen fejlődnek. „Le grand intérêt des nationalités”²³ most a nemzetek jelszava. A magyarok immár nem tagadják, és nem is tagadhatják meg a nemzetiségi jogokat a szlovákoktól, szerbektől és horvátoktól – az október 20-iki legfelsőbb rendelet a szlovák községeknek, városoknak és vármegyéknek teljes szabadságot ad ahhoz, hogy nemzeti nyelvüket megtegyék az ülések nyelvének.²⁴ Most tehát már senki sem állíthat akadályokat elénk, amikor vérrel és verejtékkel kiharcolt jogainkat gyakorolni kívánjuk. Ha valaki további akadályokat állíthatna még elénk, azok elsősorban a mi itthoni elnemzetietlenedett uraink²⁵ lehetnek, maximi inimici domestici eius,²⁶ de a maguk velünk szemben *igazságtalan, hazafiatlan, reakciós magatartása során* már semmilyen erkölcsi momentumra nem támaszkodhatnak – a közvélemény elítélné, a korszak elátkozná őket, a törvény pedig ellenük fordulna; *nem mi, hanem ők lennének a felelősek az esetleges újabb nemzetiségi súrlódásokért, amelyeknek pusztító következményei lennének az ország számára.* Minden túlzás és akadály, amelyet bármely oldalról állítanának elénk, immár törvénytelen, önkényes, jogtalan, reakciós és hazafiatlan lenne; erkölcsileg jogosan és bátran, sőt a *nemzeti-hazafias kötelesség erejével* kellene tehát fellépnünk ellenük.

²³ Lásd a 10. jegyzetet.

²⁴ A lehetőséggel három vármegye élt: Turóc, Liptó és Krassó.

²⁵ Tehát az eredetileg szlovák származású, de határozott magyar identitású megyei nemesi elitréteg.

²⁶ Legnagyobb ellenségei sajátjai lesznek (lat.).

III

(Válasz Eötvös J. báró úr szavaira a nemzetiségi kérdés ügyében)

Már úgy gondoltam, hogy befejezem ezt a fontos értekezést, de az az örömteli új szakasz, amelybe a nemzetiségi kérdés megoldása érkezett szeretett Magyarországon, arra ösztökél, hogy tovább szaporítsam a szót. Október 20-a szelleme, mely lágy, meleg, a „szebb idők” örömteli tavaszát jósoló Zephürosz²⁷ módjára lengedez a magyar, horvát és szerb lapokban, elősegítendő az alkotmányos és nemzeti szabadság fejlődését Szent István koronájának égisze alatt, azzal a kedves reménnyel melengetett bennünket, hogy a különféle nyelvek és nemzetiségek ügyében fennálló hazafias ellentétünk mindenki meglegedésére, úgy a nemzeti jogok, mint az ország általános jólétének biztosításával, szerencsésen megoldódik, amikor a „Pesti Napló” november 20. napján vezércikket közölt a volt közoktatási miniszter, Eötvös báró úr tollából, amely valóban mesteri diplomáciai tollal, *minden Magyarországon élő nemzetiség javára* íródott, és amely végre kétségeink és aggodalmaink utolsó ködét is teljesen eloszlatta. A „Pozor” című horvát nemzeti lap ugyanis a minap az alábbi megjegyzést tette: „A magyarok alkotmányos szabadsággal csábítanak bennünket (magyarországi szlávokat), és reményt nyújtanak számunkra, hogy emellett nemzetiségünket is megőrizzük. Többet kínálnak tehát, mint amink eddig volt. Nemzetiségünk kedvéért egyszer már feláldoztuk a szabadságunkat és végül mindkettő elveszett; adja isten, hogy soha többé ne kerüljünk ilyen helyzetbe. Amennyiben azonban ennek kellene bekövetkeznie, inkább a szabadságot választjuk nemzetiség nélkül, mint hogy ismét mindkettő elvesszen.” Erre válaszként írta azután a „Pester Lloyd”, hogy az alkotmányos szabadság, ahogy most a magyarok értelmezik és ahogyan birtokolni szeretnék, nem állhat semmilyen ellentétben a nemzetiség ápolásával. De nemcsak a horvátok, hanem a többi Magyarországon élő nemzetiség megnyugtatóra is, az egyik leghíresebb magyar hazafi és politikus, báró Eötvös J. exminiszter úr válaszol most részletesen a „Pesti Naplóban”, akinek kitűnő cikkét német fordításban megjelentette már a „Pester Lloyd” is, és amely fontos, az egész országot és annak minden nemzetét különösen érdeklő tartalma miatt megérdemli, hogy a mi „Priatel” című²⁸ lapunk is teljes terjedelmében megismertesse vele a szlo-

²⁷ A görög mitológiában a nyugati szél istene, a növények oltalmazója.

²⁸ Azaz az e cikket is közlő *Priatel školy a literatúry* c. lap.

vák közönséget. A cikk tudós írója mindjárt az írás elején kifejezi figyelemztetését az egész magyar nemzetnek, mely így hangzik: „*Mint minden, mit a szívünk által bírunk, úgy a nemzetiség oly kincs, melyet más javakért fölcserélni nem lehet,* s ha mi magyarok a velünk együtt lakó testvérnépeket a szabadsággal valóban csak csábítgatjuk s nemzetiségi érdekeik tiszteletéről adott ígéreteinket beváltani nem akarjuk, ha csakugyan ismét oly időknek megyünk elébe, midőn e hon határai közt lakó népeknek választani kell a szabadság és nemzetiség között, hogy vagy az egyikről vagy a másiktól lemondva, azon tényezőknek egyikét mindenesetre nélkülözzék, amelyek nélkül népeknek egészséges kifejlődése nem várható: akkor mondjunk le minden reményről, s legyünk meggyőződve, hogy a veszélyek, melyek hazánkat most tizenkét év előtt a sír széléhez vezették, újra föl fognak merülni.”

Így szól a magyarokhoz az egykori magyarországi miniszter, Eötvös báró úr, ami más szavakkal ugyanaz, mint amit én próbáltam megmutatni ennek az értekezésnek az első cikkében, hogy ugyanis Magyarország politikai újjászületésének nagy műve csak akkor valósulhat meg szerencsésen, ha az itt élő nemzetiségek minden igazságos kívánsága és igénye teljesül, és hogy a magyaroknak teljesen fel kell hagyniuk kizárólag magyar nemzeti politikájukkal, amely a többi nemzetiség elnyomására irányul, s amely most megbo csáthatatlan és talán soha helyre nem hozható hiba lenne, s elkerülhetetlenül a haza biztos romlásához vezetne. De ezekkel a szavakkal Eötvös báró úr, és személyében az egész magyar liberális párt, amelynek ő Deák úrral együtt vezetője és fáradhatatlan élharcosa az eszmék világában, békejobbot nyújt mindazoknak a szlávoknak, akik 1848-ban *őszinte meggyőződésből és tiszta önzetlen szeretetből* nemzetiségük szent jogaiért harcoltak, amikor azt mondja, hogy „a nemzetiség olyan kincs, amelyet a világ minden kincséért sem szabad elcserélni”.

De Eötvös úr szavait politikai programként is kell érteni, amelyet ezután a magyarok a többi Magyarországon élő nemzetiséggel szemben követni fognak, s bizalommal és megingathatatlan reménnyel tölt el bennünket, hogy azon elvek mentén, amelyeket a továbbiakban kimond, mostantól őszinte egyetértésben fogunk munkálkodni az ország és minden a magyar korona égisze alatt élő testvéri nemzet anyagi és szellemi felvirágoztatásán. A nemzetiséget és a szabadságot két tényezőnek tartja, oly módon, hogy sem az egyik, sem a másik nélkül nem várható el a nemzetek egészséges fej-

lődése, és ezért a kettőt össze kell kapcsolni. Kimondja és bebizonyítja, hogy *a nemzetiségi érdekek és az alkotmányos szabadság soha nem kerülhet egymással ellentétbe*, és figyelemre méltó módon kijelenti: „hogy tehát ha a Duna mentében egy erős állam létezését szükségesnek ismerjük, e szükségét is csak úgy elégíthetjük ki, ha ez által a kor uralkodó szellemével ellenkezésbe nem jövünk: ezen senki nem kételkedhetik, legkevésbé mi, magyarok, kik a nemzetiségi elvnek hatalmát nem csak fölfogni, de érezni tudjuk”. Amit a továbbiakban leír, annak minden szava arany, balzsam a hazafi szívére, aki egyformán aggódik hazájáért és nemzetéért. Annak alapos elemzését követően, hogy milyen alapon lehetne hazánk különböző nemzetiségeit azonos szabadságuk és sajátos nemzeti szükségleteik kielégítése mellett egy erős egységbe olvasztani a magyar korona alatt, ezt mondja: „kétkedés nélkül mondhatjuk el, hogy az e hazában lakó különböző nemzetiségeknek kielégítése reánk, magyarokra nézve nem oly dolog, mely önkényunktól függ, vagy melyet csak e nemzet nagylelkűségétől várunk, hanem: hogy az alapföltétele egész jövőnknek, mert csak azon mértékben, melyben e hon minden lakóit az alkotmányos szabadságban részesítjük s ez által minden nemzetiségnek méltányos igényeit kielégíthettük – azon mértékben biztosítottuk saját nemzetiségünket és alkotmányos szabadságunkat is.” Azután terjedelmesebben és tisztánlátó módon körülírja a módot, amellyel ez a legjobban megvalósulhatna, így zárva érvelését: „A dolgok ezen állásában a nemzetiségi igények kielégítése csak a politikai szabadságnak azon formái alatt lehetséges, melyek mellett e nehéz földadás Svájcban, Belgiumban s általán véve mindazon országokban oldatott meg, hol különböző nemzetiségek ugyanazon alkotmány alatt békésen és egyetértve állnak egymás mellett, azaz: jól rendezett helyhatósági szerkezet által, mely elég tág körű legyen, hogy az egyes nemzetiségek szabad kifejlésére helyet adjon, s csak annyiban szoríttassék korlátok közé, amennyiben azt az állam egysége elkerülhetetlenül szükségessé teszi.” Meggyőződése szerint ez az egyetlen, a célnak megfelelő, megvalósítható, és úgy az ország, mint annak különböző nemzetiségei, valamint azok érdekei szempontjából sikeres módszer, amit igyekszik erős érvekkel alátámasztani.

Bár ezt a javaslatot a horvátok és a szerbek, és talán a románok és szászok, aligha fogják teljes egészében elfogadni, mi szlovákok, akik Magyarország keretén belül sosem alkottunk különálló szlovák országot és privilegizált nemzetiséget (1849-ben az ún. Szlovákia létrehozására irányuló próbálko-

zások eredménytelenek maradtak²⁹), örömmel és egységesen elfogadhatjuk Eötvös úr javaslatát, de azzal a feltétellel, hogy tiszta szlovák és vegyes vármegyéinkben, városainkban és községeinkben a jövőben tisztességes módon, ennek alapján fognak folyni az ügyek. Hiszen éppen a vármegyék nemzeti szellemben létrehozott municipiális szervezete, amelyet most az egykori miniszter, Eötvös báró úr javasol és feltétlenül szükségesnek tart, az, amire mi, szlovákok az 1848-as országgyűlés törvényei alapján vágytunk – az, amit az ismert, de akkor meg nem hallgatott petícióinkban Magyarországtól kívántunk –, ugyanaz, amit a lipitói petíció első, a) pontja tartalmaz: „Hogy ennek a vidéknek a nemzete és népe most megadott állampolgári jogai alapján *valóságosan és érvényes módon részt vegyen ennek a vidéknek a nemzetgyűlésein*, és így természetesen és ebből következően, hogy *az ülések és deliberációk számára érthető, szlovák nyelven tartassanak*.” és e) pontja szerint „*szlovák nemzetiségünknek a jog, amelyről nem kívánunk lemondani és nem mondhatunk le, szentül biztosítva legyen számunkra a politikai és társadalmi életben*”. stb.

Örömmel elfogadhatjuk Eötvös javaslatát, hiszen az tulajdonképpen *a mi nemzeti egyenjogúságra vonatkozó elvünket* mondja ki és garantálja az alkotmányos, az irodalmi és a társadalmi élet területén, mert eszerint Magyarországon *nem lehet egy privilegizált nemzetiség sem*, és az *azonos jogokat* jól szervezett nemzeti municipalitások által kell alkalmazni. Senkit se tévesszen meg, hogy most, a vármegyei és községi municipalitások újraszervezésének kezdetén még tiszta szlovák vidékeinken is a magyar nyelv élvez előnyt, hogy a mi szlovák Nagyszombatunkban, Nyitránkon stb. a gimnáziumokban kizárólag a magyar nyelv kerül bevezetésre oktatási nyelvként; félreértésből történik ez, és azoknak az uraknak az önkényéből, akik, nem szabadulván meg még teljesen a régi előítéletektől, úgy gondolják, hogy az ilyen tettekkel magyar hazafiságukat bizonyítják, hogy az ilyen tettekben rejlik a haza megváltása és jóléte. Most azonban, amikor báró Eötvös József egykori magyar miniszter oly megalapozottan, meggyőzően, oly dicsőséges módon az egész ország előtt kimondta, *hogy most másképp kell ennek Magyarországon lennie*, hogy a helyesen értelmezett hazafiság azt kívánja, hogy a fent körülírt módon teljesíttessenek minden nemzetiség igazságos szük-

²⁹ Ludovít Štúr és követői 1849 márciusában egy önálló szlovák állam létrehozásának igényével fordultak az uralkodóhoz, eredménytelenül.

ségei és igényei, amikor ő csak ebben látja az igazságosságot és egyben a magyar nemzetiség garanciáját, szóval *egész Magyarország jövőjének alapfeltevéletét*, amikor ezt hazafias kötelességnek nevezi, *erősen remélhetjük, hogy a hazafiasság eme szent örökülumának hangja nem marad pusztába kiáltott szó az országban, hogy élénken áthatja Magyarország minden igaz, az alkotmányos szabadságot és nemzetét szerető polgárát, hogy szelleme átalakítja a magyar föld arcát és rendezi a köztünk még meglévő nemzeti fogyatékosságokat, ellentéteket és anomáliákat, hogy egészen kitörli közülünk a gyűlölt és gyanakvással teli „magyaromán” és „pánszláv” csúfneveket, hogy mindannyiunkat összeköt közös hazánk, a közös alkotmányos intézmények és saját nemzetünk iránt érzett szeretet*. Mert csak ha minden nemzetnek joga lesz nemzeti nyelve ápolására és nemzeti műveltségének és nemzeti irodalmi, politikai és társadalmi életének szabad művelésére, akkor fogja majd ezt a hazát őszinte, minden gyermekét egyforma gyengédséggel gondozó anyának, nem pedig elfogult, igazságtalan mostohának érezni, teljes szívéből szeretni és érte élni és halni, vagy Eötvös báró úr szebb szavaival élve, „az egyes, hazánkban lakó nemzetiségek s az egész ország alkotmányos szabadsága nem csak oly ellentétben nem állnak egymással, mely arra kényszerítene, hogy a kettő közül egyről lemondjunk, sőt hogy e két érdek ugyanaz, s hogy valamint Magyarország alkotmányos főnnállása csak azáltal válik lehetségessé, ha az minden nemzeti-ségi méltányos igényeket kielégíteni képes, úgy az egyes nemzeti-ségi érdekek csak alkotmányos létünk biztosítása által elégitthetnek ki”.

Most azonban munkálkodjunk mindannyian együtt annak érdekében, hogy Eötvös szava *„testté legyen”*, mert mi, szlovákok is csak akkortól lélegezhetünk szabadon, amikor a magyar alkotmány ismét teljes jogot nyer és amikor Eötvös javaslata szlovák nemzetünkre való tekintettel is az országgyűlésben törvénybe foglaltatik, és akkor mindannyiunknak, a szlovákoknak és Magyarország minden polgárának olyan sora lesz, amilyen még soha nem volt!

Most azonban minden velem egyformán gondolkodó szlovák nevében egy *„éljent”* kiáltok, és kifejezem nemzetünk bizalmát és a szlovákok őszinte háláját Eötvös báró úrnak és a „Pesti Napló” kitűnő szerkesztőjének, báró Kemény Zsigmondnak!

*A Tátrától a Dunáig
kiáltásák a szlovákok:
ütött a megbékélés órája, –
dicsőség a testvéri magyaroknak!*

*A testvérek megbékéléséből
felvirrad a haza megváltásának, –
felvirrad a szlovák nemzet
drága szabadságának napja.*

(1860)

2. Ján Palárik: A szlovák vármegyéink intelligenciája³⁰ közötti egyetértés érdekében

Korábbi cikkeimben³¹ meghatároztam és megindokoltam azon alapelveket, amelyek szerint cselekedni szükséges a nemzetiségi kérdés megoldása érdekében magyar hazánk politikai újjászületésének nagy politikai műve során. Nem mondtam semmi újat, hiszen a mi szlovák nemzeti oldalunk ugyanezen nézeteket és elveket vallotta mindig, és harcolt értük szóval, tollal és karddal a magyarral szemben, amely azokat a múltban csökönyösen megtagadta tőlünk. Az általam kimondott nézetek és elvek tehát nem kizárólag az enyéme, hanem egész szlovák nemzetünké, amelynek én magam csak hűséges tolmácsa kívántam lenni. Annál nagyobb öröm minden felvilágosodott, nemzetét és hazáját szerető szlovák számára, hogy ezekkel a régi elveinkkel már maguk az *ellenlábas tábor vezérei* is megbékéltek, úgyhogy immár egyedül bennük látják „Magyarország egész jövőjének alapvető feltételét”. Az a két vezércikk a „Pesti Napló”-ban és a „Hirnök”-ben minden bizonnyal úgy lett megírva, hogy csak köntöse, azaz *a nyelve magyar, de*

³⁰ Palárik, akárcsak a korabeli szlovák nemzeti diskurzus általában az „intelligencia” kifejezést a megyei (elsősorban nemesi) elit értelmében használja, a cikk így elsősorban a szlovák anyanyelvű nemesség tömegeihez szól.

³¹ Ján Palárik a *Priateľ školy a literatúry* című folyóirat 1860-as évfolyamában számos cikket szentelt a nemzetiségi kérdés ügyének. Lásd pl. kötetünkben A nemzetiségi és következtetésképpen az irodalmi kérdés Magyarország politikai újjászületése során c. írását.

szelleme, nézetei és elvei szlovákoké, a mienk, úgyhogy a magyar közönség olvasásuk során majdnem kísértésbe eshetne, hogy a két említett vezércikk szerzőjét valamiféle „pánszlávnak” gondolja, ha emitt *Petényi*,³² amott meg báró *Eötvös J.* aláírása nem szerepelne. De ne csodálkozzunk, urak! „*La vérité est la reine du monde*”,³³ mondta egy híres francia író, a mi szlovák költőnk pedig ezt még szebben kifejezte:

*„Az idő mindent megváltoztat, még a kort is, és az igazságot ő viszi
győzelemre;
Amit száz tévelygő évszázad kívánt, visszájára fordítja a kor.”*³⁴

Úgy van, uraim! Az igazság a szellemi világ nagy birodalmának királynője és katonai táborában az ő, szellemi világot uraló, jogarát megtagadó és elhomályosító előítéletek és emberi tévedések ellenséges ezredei győzik le és kergetik szerte egymást, de eljön az idő, amely megérleli és végezetül győzelemre viszi az igazságot.

Amikor, drága földijeim, a magyar műveltség első csillagai, a magyar hazafiság első tekintélyei magukénak fogadják el a mi elveinket, amikor a nemzetiséget és a szabadságot velünk együtt a nemzetek fejlődésének két elválaszthatatlan tényezőjeként ismerik el, amikor velünk együtt vallják, hogy a nemzetiség főként nyelvében és irodalmában nyilvánul meg, amelynek elnyomása a nemzet elleni bűn, amikor velünk együtt feltétlenül szükségesnek tartják, hogy a Magyarországon élő különböző nemzetiségek számára biztosítva legyen a szabad fejlődés és művelődés az iskolákban és a politikai életben, és ebből a célból oly módon kerüljön kialakításra a községek, városok és vármegyék törvényhatósági szervezete, hogy az elegendő teret biztosítson az egyes nemzetiségek szabad fejlődéséhez, amikor, mondom, a legjelesebb színtiszta magyar génuszok már az igazság, a jog és a tiszta emberség elfogadásának oly fenséges fényében állnak, nem állíthatjuk ezt, sajnos, sok tösgyökeres szlovákról – elnemzetietlenedett itthoni urainkról. Úgy tűnik, mintha esetükben beigazolódna a szlovák mondás, mely szerint: „Amikor a

³² Petényi Ottó mérnök, 1861-ben Zólyom vármegye aljegyzője, 1869-ben Bobula Minerva nevű nyomdájának részvényese.

³³ Az igazság a világ királynője (fr.).

³⁴ Ján Kollár Slávý dcéra c. költeményében az előhang utolsó sorai.

kányából héja lesz, nagyobbat karmol, mint a született kánya.”³⁵ Ez alatt szlovák vármegyéink felsőbb nemességét értem, azokat az egyéneket, akik kisajátítják maguknak a „*magasabb értelmiség*” címet, és nemzetünk kebelében új, valamiféle idegen elemekből álló, nemzetellenes kasztot kívánnak alkotni.

De legyünk csak türelemmel, földijeim! A báró Eötvös J. és Petényi által közéjük vetett és általunk élénken kifejtett gondolat bizton nem marad megváltó hatás nélkül. Hiszen mégsem gondolhatjuk erről a mi „*értelmiségünkről*”, hogy a mi hangunknak és saját mesterei, a magyar tekintélyek indokainak nem tulajdonít semmilyen jelentőséget, nem gondolhatjuk róla, hogy ne lenne képes mélyebben beletekinteni a kor követelményeibe és haladni a kor szellemével. Sokan közülük magasan művelt és közös magyar hazánkért nagy érdemeket szerzett férfiak, akiktől tehát elvárhatjuk, hogy midőn már a szintiszta magyarok is elismerik nemzetiségi jogainkat és szabad gyakorlásukat és fejlesztésüket az iskolákban és a politikai életben, amikor immár a nemzetiségi kérdés a szintiszta magyaroknál is olyan tündöklően tűnik fel, mint báró Eötvös és Petényi cikkeiben és a magyar folyóiratokban általában, lassan ők is más gondolatokra ébredjenek és ezután képesek legyenek összhangba hozni magyar hazafiságukat, amellyel büszkélkednek, a nép nemzetisége iránti szeretettel, amelynek öléből születtek s amelyben élnek. Mindenki lehet jó magyar hazafi anélkül, hogy megtagadja nemzetiségét. A szlovák nemzetiség megvallása nem hordozza magában a haza elárulását, ugyanúgy, ahogy a hazaszeretet sem hordozza magában a nemzetiség elárulását, ha mindkettő a törvényesség keretei között mozog.

Éppen híreket kaptam Nyitra és Trencsén vármegyéből arról, hogy milyen nézetek uralkodnak ott a nemzetiségi kérdéssel kapcsolatban a magasabb nemesség körében, és úgy gondolom, hogy ez, kevés kivétellel, a többi szlovák vármegyénkben is így lesz. Ezek a nyitrai és trencsényi urak ugyanis, annak ellenére, amit báró Eötvös és Petényi leírt, azt gondolják, hogy az oktatás nyelve a Nyitra és Trencsén vármegyei gimnáziumokban, ahogy a tárgyalás nyelve és a hivatalos nyelv a városi és vármegyei önkormányzatokban kizárólag a magyar lehet, mert ugyan ezeknek a vármegyéknek a lakosai *többségükben* szlovákok, de a magasabb nemesség és a műveltebb réteg, amely ezen

³⁵ Az utalást nem tudtuk megfejteni.

vidékek magasabb „értelmiségét” képviseli, ahogy az úgynevezett „*juste milieu*”³⁶ is, amely szívesen beszél magyarul, elszántan magyar. És mivel a közügyekben – így okoskodnak – nem a „köznép”, hanem az „értelmiség” dönt, ez pedig a magyar nyelvet követeli, ergo ez marad az általános gyűléseken, amelyek esetében szintén a magyarnak kell az uralkodó tárgyalási nyelvnek maradnia, amennyiben azonban valaki nem tudna magyarul, az állítólag beszélhet azon a nyelven, amelyen a legjobban képes kifejezni magát.

Ez tehát a Nyitra és Trencsén vármegyei nemesség, az úgynevezett liberális „magasabb értelmiség” filozófiája! Ilyen gondolkodásról tett bizonyosságot a Zólyom vármegyei nemesség is Besztercebányán tartott első vármegyei gyűlésén. Örömmel elismerem, hogy az ilyen gondolkodás teljesen egybeesik a vármegyék főispánjainak legmagasabb instrukcióival. De megegyezik-e az báró Eötvös és Petényi úr elveivel is?

Bizony kár azért kárhoztatni a mi szlovák urainkat, mert a nemzetnek, amelynek öléből születtek és amelynek kebelében élnek, annyit sem akarnak nyújtani, amennyit már a szintizsta magyarok megengednek és kínálnak, és amennyi minden természetes és alkotmányos jog szerint megtagadhatatlanul jár neki! De halljátok, urak! Szlovák nemzetünk örömmel aláveti magát annak, amit az állam egysége érdekében az egész ország elkerülhetetlenül szükségessé tart és az országgyűlésben meghatároz a magyar hivatalos nyelv ügyében; de hogy az iskolákban kizárólag a magyar nyelv legyen az oktatás nyelve, hogy szintizsta szlovák vármegyéinkben a vármegyei törvényhatóságokban a magyar tárgyalási és hivatalos nyelvként uralkodjék, ahogy ezeknek a vármegyéknek a magasabb nemessége követeli, ez vagy Magyarország szlovák lakosságának az alkotmányos szabadságjogok gyakorlásában való pozitív és valódi részvételből való kizárását, vagy a magyarosítás szándékát jelentené, mindkettő nemzetiségünk elnyomására irányulna. Ez új nemzeti jármot jelentene a szlovák nemzet számára, kiáltó anomáliát, az örökös nemzeti békétlenség és súrlódások csíráját hordozná magában több nemzetiséget magában foglaló országunk számára! Mi ugyan jól tudjuk, hogy szlovák vidékeink magasabb nemessége, amely a magasabb értelmiséget képviseli, a magyar neveltetés és az ez idáig uralkodó hangnem következtében elfogult a magyar nyelv iránt, azt is tudjuk, hogy a magasabb polgárság, a papság,

³⁶ Itt: középérték (fr.).

hivatalnoki réteg stb. köréből sokan értenek magyarul, és néhányan közülük lelkesednek érte; mégsem mondhatjuk, hogy szlovák vidékeink teljes értelmisége magyar (elnemzetietlenedett) lenne, sőt eszerint a papság, tanítók és a polgárság körében egyre inkább erősödik a szlovák nemzeti értelmiség, amelynek lelkes hívei vannak a néptömegekben és amely ezekre a tömegekre támaszkodik; és végezetül úgy a nemesség, mint a felsőbb polgári osztályok jól értenek és szívesen beszélnek szlovákul is, következésképpen *a szlovák lakosság minden alacsonyabb és magasabb osztálya közötti általános összekötő kapocs mégiscsak a nép nyelve, azaz szlovák nyelvünk*. Ha ez így van, lehet-e a községi, a városi és a vármegyei törvényhatóságok tárgyalási és hivatalos nyelve más, mint amelyet a lakosság minden osztálya megért és beszél, azaz a nép nyelve? Van-e lehetőség arra, hogy az emberek minden osztálya érvényesen és valóságosan részt vegyen a községi tárgyalásokon, tanácskozásokon és döntésekben, ha ezek nem a nép nyelvén, hanem idegen nyelven zajlanak? Érvényesül-e ott a nyilvános ülés joga, a nyilvános bírósági tárgyalás és bíróság joga akkor, ha olyan nyelven folynak, amelyet nem ért meg az emberek minden osztálya? Avagy, talán a nemesség, vagy mondjuk az értelmiség kedvéért a nép tanuljon meg magyarul? Nincs-e az éppen fordítva, hogy az értelmiség hivatott odafordulni a néphez, művelni nyelvét s ezáltal áldásosan hatni annak elméjére és szívére, és igyekezni azt önmagához felemelni? Arra szolgál-e az értelmiség, hogy a nép körében idegen elemű, nemzetellenes kasztot alkosson? Ó, ebben az esetben kénytelenek lennénk nagyon kételkedni szabadelvűségében és valódi patriotizmusában! Ami azonban a vármegyei hivatalnokokat illeti, azok kötelesek megtanulni a nép nyelvét, mert *a hivatalnokok vannak a népért, nem pedig a nép a hivatalnokokért*.

Végezetül, ha szlovák vármegyéink magasabb nemessége, megvetve nyelvét és nemzetiségét, a maga jelentős befolyását most csak a magyar nyelvnek az iskolákba és vármegyei törvényhatóságokba való bevezetésére használná, nem keletkezne-e ezáltal tátongó űr a nemzet és a nemesség között, melyből idővel pánszlávista-demokratikus és szocialista törekvések és az egész országra romlást hozó pusztító események következhetnek? A szlovák nemzet immár tudatában van nemzeti jogainak, és a „*nemzetiségi elvek*”, valamint a „*népszuverenitás*” egész Európában uralkodó korszelleme idején alkotmányos Magyarországunkban rendkívül veszélyes lenne megpróbálni az idegen nyelv

jármát a nyakába tenni a Tátra kétmillió németének, amely rokon és szimpatizáns elemekkel rendelkezik Magyarország határain kívül is.³⁷

Uram! A szlovák irodalom Magyarországon már most buzog az arisztokrata-ellenességtől, a szlovákiai birtokokkal rendelkező magasabb nemesség elleni vádak és panaszok dalokban, versekben és prózában történő folyamatos kitörésekben nyilvánulnak meg és egy évtizeddel ezelőtt helyenként szenvedélyes gyűlöletben, bosszúvágyban és lázadásban törtek elő. Ennek oka nyilvánvaló. Magasabb, jószágokban dúskáló nemességünk nemcsak hogy eddig semmilyen módon nem vett részt a szlovák nemzeti irodalom és művelődés művelésében és támogatásában, de ő volt az, amely a nemzeti művelődés és műveltség templomába vezető nemes úton a legnagyobb akadályokat gördítette a szlovákság elé. Ne fájjon-e mindez a nemzetnek, amelynek magára hagyatva, gazdag nemessége segítségével nélkül kell megteremtenie és fenntartania nemzeti irodalmát és műveltségét? Így volt ez mindeddig. De így kell-e maradnia továbbra is? Vajon az ily természetellenes viszony a nép és a nemesség között nem válhat-e idővel különösen veszélyessé?

Itt csak két alternatíva marad. Vagy a magyarországi szlovák nemzetiséget kellene teljesen elfojtani, vagy a nemességnek kellene végre felhagynia szlovákellenes reakciójával és ellenállásával, azaz megbékélnie a szlovák nemzetiséggel. De tanácsos lenne-e nemességünknek az elsővel próbálkozni, amikor már maguk a magyarok is elismerik nemzetiségünk jogait? Korlátozzák, uraim, ha tudják, nemzeti nyelvünket a házi tűzhelyekre, a juhok és ökrök nyájaira, az ekére és a parasztságra, tömjék be nemzeti elkötelezettségű férfiuink, papjaink, tanítóink, íróink, lelkes nemzeti dalnokaink és költőink száját, és saját kárukon győződnek meg róla, hogy hiábavaló, felesleges volt a munkájuk. A szlovák mártírok szenvedése és vére a nemzeti szellem új magjává válik. A szlovákságnak 1848-ig egyetlen újságja volt, ma már hat van, és számuk az eljövendő 1861-es évben további politikai lapokkal gyarapodik, amelyek kiadására már folynak az előkészületek itt, Magyarország szívében.³⁸

³⁷ Palárik itt a szláv kölcsönösség elméletére, illetve a szlovákok és a többi szláv nép közti együttműködés lehetőségére utal. A magyar politikai elit ugyanis évtizedek óta komolyan tartott a magyarországi szlávok és az Orosz Birodalom között épülő kapcsolatokról.

³⁸ Palárik a Ján Francisci által szerkesztett *Pešťbudínske vedomostira* cíloz, amely 1861 tavaszán jelent meg először.

A szlovák nemzetiséget tehát nem lehet elfojtani. Ezért nem marad más hátra, mint, hogy szlovák vidékeink nemessége végre odaforduljon a vele együtt élő nemzetiségi néphez, amellyel érintkeznie kell, hogy igyekezzen helyes és egészséges irányt szabni a szlovák nemzeti törekvéseknek. Ezt kívánja saját érdeke, közös hazánk békéje és a kor szükségletei.

Ezzel azonban nem azt akarom mondani, hogy nemzeti irodalmunk és műveltségünk sikeres felvirágoztatásához nekünk, szlovákoknak ne lenne szükségünk a nemességre. Sőt, igen a nemességnek szüksége van ránk, és a szlovák nemzetnek is szüksége van a nemességre. A nemesség nélkülünk nem jut messzire, de mi sem a nemesség nélkül. Ennek a szerencsétlen ket-tősségnek a nép és a nemesség közti ellentétben nemzetünk kebelén belül véget kell tehát vetni. *Érdekeink és szükségleteink kölcsönössége nem kevésbé, mint közös magyar hazánk békéje és jóléte és magasabb polgári céljaink általánossága feltétlenül megkívánja, hogy egymáshoz őszintén közeledjünk.* Nemességünk jelszava eddig ez volt: *Magyarország szabadságáért!* A mi jelszavunk pedig ez volt: *a szlovák nemzetiségért!* De oly ellentétes-e egymással e két nemes jelszó, hogy ne lehetne őket összeegyeztetni és összekapcsolni? Lehetséges, uraim, sőt, lehetségesnek kell lennie az összekapcsolásuknak; hiszen éppen ez az a két tényező, amelyről báró Eötvös azt írja, hogy „sem az egyik, sem a másik nélkül nem várható a nemzetek egészséges fejlődése”. Mit jelent a nemzet számára a szabadság nemzetisége nélkül? De mit jelent a nemzetiség is szabadság nélkül? Azt, hogy a szabadság és a nemzetiség érdekeit lehetséges egyesíteni, és a módot, amellyel egyesíthetők, megmutatták báró Eötvös és Petényi urak. Ezen az alapon tervezzük tehát kölcsönös egyesítésünk nagy és gyönyörű művét.

Jogunk van azt kérni nemességünkől, tehát értelmiségünkől, hogy magyar hazafiságát egyesítse a szlovák nemzetiség iránti szeretettel, amelynek ő maga is tagja; de nemességünknek vagy ha úgy tetszik értelmiségünknek joga van azt kérni tőlünk, hogy szlovák nemzetiségünk ápolásával mi is egyesítsük a magyar haza iránti szeretetet, amelynek mi is tagjai vagyunk. A nemesség, azaz értelmiségünk tettekkel bizonyítsa nekünk, hogy a magyar haza iránti szeretete nem foglalja magában a szlovák nemzetiség elárulását, ahogyan mi is bizonyosságát adjuk és tettekkel kívánjuk bizonyítani, hogy a nemzetiségünk iránt érzett szeretet nem foglalja magában magyar hazánk elárulását. Mindaz, ami ezzel szemben áll, csak megosztottsághoz vezet és halhatatlan költőnk szavaival:

*„A megosztottság sosem vezetett jóra,
mindig rettentő romlást hozott magával.”³⁹*

(1860)

3. Ján Palárik: A nép jogai és az 1848-as törvények

Ha Magyarországunk népe, és nevezetesen a mi szlovák népünk semmiféle érvényes állampolgári és politikai joggal nem rendelkezne, akkor a természetes jogra, a természet szent törvényeire kellene hivatkoznunk, mert amit a természet és az isten adott, az örök, megváltoztathatatlan, szent és általános érvényű és értékű. De, istennek legyen hála, a mi népünknek megvan már a maga „Haebe corpusa”, a maga „Magna Chartája”, azaz állampolgári és politikai jogai, amelyeket az 1848-as országgyűlés törvényei biztosítanak számára. Ezek a törvények visszadják népünknek szent, az anyatermészettől adott polgári és politikai jogait, amelyektől a középkori feudalizmus igája alatt ezer éven keresztül⁴⁰ megfosztatott és a robotmunka igája alatt testi és lelki rabságban nyögött.

Így van, honfitársaim! Magyarországunk népe csaknem ezer éven keresztül csak „misera contribuens plebs”, azaz nyomorult adófizető nép volt. A kiválasztott földesúri (nemesi) rend a maga kiváltságaival és latin nyelvével jogosult volt külön kasztot alkotni, amely a nyomorult adófizető nép felett, a nép számára megközelíthetetlenül uralkodhatott. Így aztán a nép, amely pedig az államok alapja, minden állampolgári és politikai jogból kizárattott, és csak arra tűnt hivatottnak, hogy fáradjon, robotra járjon, beszolgáltatssa a dézsmát, katonákat tartson és állítson ki, adót fizessen és egymaga hordozza vállán az ország minden nyűgét és terhét.

Hogy az ország ilyen berendezkedése mellett a műveltség és a felvilágosodás az uralkodó nemesi kasztok kizárólagos joga és tulajdona lett, és a nyomorult adófizető népet a tudatlanság sötétjében és szellemi vakágban tartották, természetes dolog, mert ahhoz, hogy valaki dolgozó és engedelmes

³⁹ Idézet Ján Holly *Svätopluk* c. művéből.

⁴⁰ Palárik itt a szlovák nemzet „ezer éves rabságának” mítoszára utal. Pavel Jozef Šafárik elmélete szerint a magyar honfoglaláskor a Kárpát-medencében lakó szlovákok ezer éves magyar rabságba, ezer éves álomba estek, amelyből fel kellett szabadítani őket.

rabszolga lehessen, senkinek nincs szüksége semmiféle műveltségre. De most, hogy a nép az 1848-as törvények hatalmából több lett, mint „nyomorult adófizető nép”, amikor már a nép is beléphet a vármegyék termeibe és az ország törvényhozásának üléstermeibe,⁴¹ amelybe elküldheti képviselőit és általuk szabadon megnyilvánulhat, szavazhat és dönthet a sorsáról, az őt magát, községét, a nemzetet és az egész országot érintő ügyekről, most, azt mondón, a nemzeti műveltség, a nagykorúság és a politikai műveltség népünk számára feltétlen szükséggé, életbevágó, megtagadhatatlan joggá vált. Mert akinek joga van a célhoz, annak legyen joga az oda vezető eszközökhöz is. Elégséges műveltség, képzettség és politikai nagykorúság nélkül azonban az 1848-as törvények által biztosított politikai szabadsággal sem élni, sem azt megbecsülni, sem továbbfejleszteni, tökéletesíteni, sem védelmezni nem képes. Kérem, hogy is emelhetné fel hangját és vehetne részt aktívan a községi és vármegyei tanácskozásokon egy ostoba, műveletlen, szellemileg elhanyagolt ember? Szükséges tudás, bölcs megfontolás és egészséges ítélet híján hogyan gyakoroljon befolyást a törvényhozásra, a község, a vármegye és az ország vezetésére?

Az arisztokratikus, monarchisztikus, abszolutista és despotikus államokban a nép lehet ostoba, felvilágosulatlan és műveletlen, mert ott csak a szigorú engedelmisséget és a felsőbb parancsok készséges teljesítését várják el tőle, amihez bizonyára jobban illik a szellemi vakság és a tudatlanság, mint a műveltség és a képzettség, – sőt, az állam számára ott ez káros és veszélyes lenne. A „szigorú engedelmisség”, mondja Montesquieu, „tudatlanságot és vakságot feltételez azok részéről, akik engedelmeskednek”. Ők nem gondolkodhatnak, nem kételkedhetnek, nem tanácskozhatnak és tárgyalhatnak – nekik csak engedelmeskedniük szabad. Az ilyen államokban a nép nevelésének is többé-kevésbé szolgainak kell lennie, amelynek célja a szellem elnyomása, az alázatosság és a félelem. Az olyan nevelésnek, amelynek tárgya elsősorban a társadalmi élet, megvannak a maga korlátai: kizárólag arra korlátozódik, hogy a szívekbe félelmet oltson, az elmét megfossza a gondolkodás szabadságától és legfeljebb valamiféle engedelmisségre és alázatra tanító vallási ismereteket nyújtson. A magasabb műveltség és a nép képzettsége ott

⁴¹ Az 1848-as törvények értelmében a megyét irányító bizottságban a községek képviselői is helyet kaptak.

veszélyes lenne, a bátorságnak és a vállalkozókedvnek szörnyű következményei lennének, ami pedig az erényt illeti, Arisztotelész nem győzhető meg arról, hogy a rabszolgák csak egy (erénnyel) rendelkezhetnek; ezért a nép nevelése az ilyen uralom alatt szükségképpen nagyon korlátozott. És valóban azt látjuk, hogy az olyan országokban, ahol a nép minden politikai jogból ki van zárva (pl. a mi Magyarországon az ősrégi nemesi alkotmány idején és Törökországban még ma is stb.), a törvények mindig fékeztek az oktatás szabadságát, a sajtószabadságot, a nemzeti felvilágosítást és a művelődést, a nép közoktatása pedig az olvasás, az írás, a számolás kezdetleges elsajátítására és a katekizmusra korlátozódott. Ez elég volt a népnek, több tudásra nem is volt szüksége. És hogy a műveltség és a tudás templomába bejutni is lehetetlen legyen számára, az ország közigazgatásában és minden felsőbb iskolában és intézményben a nemzet számára idegen, érthetetlen nyelvet vezettek be, pl. nálunk Magyarországon korábban a latint, azután (nálunk Szlovákiában) a magyart és legújában mindenhol a németet.

De másképp kell lennie ennek a szabad, alkotmányos-demokratikus [országokban], ahol a nép vagy maga gyakorolja a legfőbb törvényhozói és közigazgatási hatalmat, vagy a királlyal megosztva, az alkotmány értelmében politikai szabadságot élvezve. A nép tudatlansága, vaksága és szellemi restsége ebben az esetben különösen veszélyes és pusztító lenne; sőt éppen azért, mert a nép döntő befolyással bír a törvényhozásban, a község és az ország irányításában, abban az esetben, ha ez a nép csak nyers, műveletlen „*cruda massa*”⁴² lenne, amely nem tudja, mit csinál, vagy mi történik vele és az ő nevében, de könnyen megtörténhetne, hogy hatalmát és befolyását helytelenül, önmaga és a köz kárára használná fel, vagy vak eszközként mások használnák fel őt rossz célra. Nem szabad, hogy a községekben és a vármegyei közigazgatásban, a nyilvános bíróságokon, a községi gyűléseken és tanácskozásokon a nép számára idegen, ismeretlen, érthetetlen nyelv kerüljön bevezetésre hivatalos nyelvként, a községi tanácskozások nyelveként és a műveltség átadásának nyelveként, mert a népnek nemcsak, hogy mindenről tudnia kell és mindent értenie kell, amiről a tárgyalás folyik, hanem egyúttal érdemben részt kell vennie a tárgyalásokon, a szavazásban és a döntéshozatalban, sőt mi több, itt kell letisztulniuk elképzeléseinek és nézeteinek, el-

⁴² Nyers tömeg (lat.).

oszlania az előítéletek és kétségek ködének, itt kell elméjének csiszolódnia és új ismeretekkel gazdagodnia, politikai érettségének és műveltségének gyarapodnia és tökéletesednie, szívének nemesednie, a hazafiasság, általános gondolkodás, az önfeláldozás és egyéb politikai erények iránt felhevülnie és fellelkednie, ami egy idegen, a nép számára érthetetlen nyelven teljesen elérhetetlen. Egy idegen nyelv bevezetése a községi tanácskozások nyelveként, hivatalos nyelveként és a műveltség átadásának nyelveként nemcsak a nép politikai jogainak nyilvánvaló korlátozása és ezáltal az alkotmány lényegének megsértése, hanem ezzel együtt a *közművelődés, a nép műveltségének és politikai nagykorúságának akadályozása*, amely az állam alapja, létezésének és sikeres fejlődésének feltétele. Épp ellenkezőleg, a kormánynak minden akadályt el kell hárítania a nép társadalmi, politikai, kulturális fejlődésének útjából, gondoskodnia kell olyan intézmények létrehozásáról, amelyekben a nép nyelvét és annak irodalmát ápolnák és tökéletesítenék, mert „a nép nyelve a nép lelke, aranykulcs, amely kitarja előtte a műveltség, a dicsőség szent várának kapuit”. A nép polgári és politikai szabadsága magában foglalja a *nemzetiség szabadságát* is, amely a *lelkiismeret és a meggyőződés megválasztásának szabadságán alapul*, következésképpen azonos a *vallásszabadsággal*, amelynek elnyomása a lelkiismereti és vallásszabadság ellen elkövetett bűn, amit egy szabad országban semmiképp nem lehet eltűrni.

Már ebből is látszik, milyen kiáltó következetlenséget követett el törvényhozásunk, amely 1848-ban eltörölte az arisztokráciát, nemre, társadalmi pozícióra, vallásra és nyelvre való tekintet nélkül Magyarország minden lakosa számára biztosította az állampolgári és politikai egyenlőséget és szabadságot, és hogy mindezt kimondja, kihirdette a kormányzás alkotmányos-demokratikus módját, de ellentmondva mindezeknek az alapelveknek, olyan törvényeket alkotott, amelyek a nép nyelvét kizárják a politikai, az alkotmányos, a kulturális és a közéletből és a több különböző törzsből és nemzetiségből álló Magyarország egész területén egyetlen törzs nyelvét, mégpedig a magyar tette meg egyeduralgoló, egyedüli hivatalos nyelvvé, a műveltség átadásának nyelvévé. Nem érthetnénk meg ezt a következetlenséget, ha nem lenne ismert előttünk, hogy azon az országgyűlésen még csak a magyar törzs és a magyar nyelv egyeduralmáért és uralkodásáért lelkesedő nemesség képviseltette magát, s e nemességet a magyar nyelv kizárólagos uralmát biztosító említett két törvénycikk elfogadásánál következésképpen inkább a szíve, mint elméje, inkább lelkesedése és szenvedélye, mint az egészséges logika

vezette. Azt mondom, hogy – a többi addigra már öntudatára ébredt itteni nemzetiség igazságos igényei elleni vétség mellett – ez óriási törvényalkotási következetlenség és politikai következetlenség volt, amely – ahogy azt már a posteriori tudjuk – kellően megbosszulta magát egy véres polgárháború előidézésével és végezetül a politikai szabadság teljes elvesztésével, minek alaposabb bebizonyítását és a nép jogait csorbító, az állam pusztulásának csíráját magában hordozó fent említett politikai következetlenség kiigazításáért folytatandó küzdelmünket a további számokra halasztjuk.

(1860)

4. Ján Palárik: Mit kell most tennünk?

Az unalmas és hosszan elhúzódó verifikálás, a fájdalmas temetési ünnepségek és gyász után⁴³ az országgyűlés megkezdte végre sorsdöntő tevékenységét. 1861. május 13. napja örökre emlékezetes marad alkotmányos országunk krónikáiban; ezen a napon tartotta meg ugyanis az alsóházban kitűnő beszédét Deák Ferenc, amelyben előadta és megcáfolhatatlanul megindokolta Őfelségének Ferenc Józsefnek címzett leiratának javaslatát. Oly nyomatékosan, kimerítő módon és logikusan, mégis óvatosan, lojálisan és mértékletesen fogalmazta meg közös magyar hazánk panaszait, jogos igényeit, kívánságait és szükségleteit, hogy azt jobban talán kigondolni sem lehet. A beszéd minden egyes része eleven igazság, minden szava olyan, mintha csak a magyar nép millióinak szívéből származna, minden érve gyógyír a haza vérző sebeire. *Magyarország alkotmányos önállósága (autonómia) és törvényes függetlensége, melyet a nemzet és a király közötti alapszerződés, a Pragmatica Sanctio biztosít és amelyet megannyi törvény, királyi koronázási hitlevél és eskü is megerősített, alkotmányos életünk és nemzeti létünk alapja, amelyet tehát semmilyen más szempontnak és érdeknek nem áldozhatunk fel.* Ez az első, amit Deák terjedelmesen és alaposan megindokol, határozott „non possumus”⁴⁴-szal zárva javaslatának ezt a legfőbb szakaszát, azaz „mi magyarok nem vehetünk részt sem a birodalmi tanácsban, sem bármely birodalmi népképviselőben”. A második, amit kíván és megindokol, *a magyar*

⁴³ Palárik itt Teleki László halálára utal.

⁴⁴ Nem tehetjük (lat.).

korona egysége és oszthatatlansága, nevezetesen az országgyűlés kiegészítése. Nem akarom azonban a beszéd egész tartalmát felidézni, bízva abban, hogy a *Priateľ ľudu* tisztelt szerkesztősége szlovák fordításban megosztja közönségével legalább ennek a beszédnek a rövid kivonatát, annál is inkább, mert ahogy szilárdan hiszem, a javaslatot teljes tartalmával, jelentéktelen változtatásokkal, az egész országgyűlés el fogja fogadni. Most a javaslatnak csak arra a passzusára korlátozom figyelmemet, amely nagy örömmel és az országgyűlés iránti új reménnyel tölt el különösen bennünket, nemzetiségünkért szívszorongva aggódó szlovákokat. Ez a passzus a következő: *Az elmúlt évek szomorú eseményei veszélyes nézeteltéréseket okoztak köztünk (magyarok) és nem magyar polgártársaink között. Ezek a polgártársaink nemzetiségük érdekében, Horvátország pedig államjogi helyzetének érdekében, benyújtják nekünk kívánságaikat, amelyeket mi (az országgyűlés) nem ignorálhatunk és nem is kívánunk ignorálni. Elszántak vagyunk, hogy semmit el ne mulasszunk ezeknek a nézeteltéréseknek a megszüntése érdekében és mindent megtegyünk, ami az ország feldarabolása és önállóságunk feláldozása nélkül lehetséges, hogy az ország minden állampolgárát, bármely nemzetiséghez tartozzon is, érdekeiben és érzéseiben egybeolvaszthassuk. Az az óhaj tölt el bennünket, hogy mindazokat a törvénytervezeteket, amelyek ellentétesek a fenti törekvésekkel, közös érdekeinknek megfelelően és az illendőség szemszögéből kiindulva, módosítsuk (megváltoztassuk), és hogy ezt megtebessük, feltétlenül szükséges az országgyűlés mielőbbi kiegészítése.*” – Szándékosan idézem a javasolt leiratnak ezt a passzusát, hogy a szlovák nemzet lássa, milyen lelkesedéssel viseltetik a jelenlegi országgyűlés a nem magyar nemzetiségek iránt, következésképpen irántunk, szlovákok iránt is, mit várhatunk tehát tőle nemzetiségünk számára mi, szlovákok is, és mit kell tennünk? Először is azt mondom, hogy minden jót várhatunk, ha most nem mulasztjuk el, hogy időnket okosan felhasználjuk. Ebben a leiratban ugyanis az országgyűlés fent említett nyilatkozata áll majd: „(más nyelvű) polgártársaink nemzetiségük érdekében benyújtják nekünk kívánságaikat, amelyeket mi (az országgyűlés) nem ignorálhatunk és nem is kívánunk ignorálni.” Az országgyűlés itt mintegy kedvünkben kíván járni, rámutatva, mit kell tennünk: hogy ugyanis *nemzetiségünk érdekében be kell nyújtatunk kívánságainkat az országgyűlésnek.* Nem tudjuk azonban benyújtani azokat, ha nyilvánosan és írásban ki nem mondjuk, azaz *meg nem fogalmazzuk* őket. A szlovák nemzet kívánságait ugyan már bizonyos egyének megfogalmazták, köztük Michal Mácsay úr is a „Priateľ ľudu”-

ban.⁴⁵ Nem mintha hibásnak vagy elégtelennek tartanám ezeket és a hasonló módon megfogalmazott kívánságokat, de bizonyára mindenki igazat ad nekem abban, hogy egy meg nem hatalmazott egyén sem sajátíthatja ki magának a jogot, hogy képviselje a szlovák nemzetet és döntéseket hozzon a nevében. De sem Michal Mácsay úrnak, sem más egyéneknek, akik jónak látták lapjukban megfogalmazni a nemzet kívánságait, nem volt ilyen szándékuk; ők csak nemzetük szükségleteire és érdekeire kívánták felhívni a szlovák nemzet figyelmét és jószándékú javaslatot tenni neki. Most tehát nem marad más hátra, mint hogy ezúttal maga a nemzet nyilatkozzon, elfogadja-e ezt a javaslatot, azaz *ő maga fogalmazza meg most kívánságait nemzetisége érdekében, vagy a lapokban megfogalmazottakat fogadja el a sajátjának, és petíció formájában minél hamarabb nyújtsa be azt az országgyűlésnek*. Ehhez csak két lehetséges utat látok. *Az első a nyilvános aláírások útja*, azaz, hogy a szlovák egyének, községek és városok írjanak alá egy ilyen petíciót, és az országgyűlésnek történő benyújtás céljából juttassák el országgyűlési képviselőjüknek; *a másik út a nyilvános határozathozatal nemzeti gyűlések* (meetingek) *keretében*, amelyek megtartásának, a törvényesség és a lojalitás keretei között, úgy vélem, többé semmi sem áll útjában. Bármely utat választja is a nemzet, ne halogassa a dolgot, nehogy végül hoppon maradjon. A szlovák nemzet kívánságairól már eddig eleget írtak és tárgyaltak, most cselekedni kell. A szerbek, a románok, sőt maguk a zsidók is megtartották már gyűléseiket és megfogalmazták kívánságaikat, miért ne tehetnénk meg ezt mi, szlovákok is, ha már maga az országgyűlés jár a kedvünkben? Ismerni kívánja nemzetiségünk érdekében megfogalmazott kívánságainkat, és teljesíteni kívánja azokat. Nyilvánítsuk ki hát iránta való végtelen bizalmunkat és nemzetiségünk érdekében nyújtsuk be kívánságainkat! Bizonyítsuk be az országnak, hogy mi, szlovákok semmilyen igazságtalan dolgot nem kívánunk, semmi olyat nem kívánunk, ami hátrányára lenne magyar országunk egységének és önállóságának, vagy veszélyeztetné közös magyar alkotmányunkat, amelyért élni és halni kívánunk. Ha a nemzet netalán szükségét érezné annak, hogy valahol egybegyűljön egy nyilvános gyűlésre, egy ilyen nemzeti gyűlés kizárólagos céljának tehát véleményem szerint a következőnek kell lennie: *kívánságaink nemzetiségünk érdekében történő megfogalmazása és egy*

⁴⁵ Michal Mácsay szlovák újságíró (1825–1877), a Priateľ ľudu szerkesztője.

küldöttség kinevezése, amely benyújtaná azokat Pesten az országgyűlésnek. A nemzeti gyűlésen kinevezésre kerülhet egy nemzeti bizottság is, amelynek feladata a „*Matica slovenská*” nemzeti irodalmi intézetének létrehozására irányuló előzetes előkészületek és lépések megtétele lenne. Minden más, ami átnyúlik a politikába, mint pl. Magyarország Horvátországhoz vagy Ausztriához fűződő viszonyának kérdése, a birodalmi tanács meghívása és a külön szlovák terület igénye stb., *nem tartozhat a javasolt nemzeti gyűlés hatáskörébe.* Erre a célra a legfőbb törvényhozó testület, az országgyűlés szolgál, amelyben nekünk is vannak képviselőink,⁴⁶ és amely egyedül jogosult az egész országot érintő ügyekben döntéseket hozni.⁴⁷

(1861)

5. Ján Nemessányi⁴⁸ felszólalása a memorandum-tárgyalásokon

1861. június 6-án

Tisztelt Gyűlés!⁴⁹

Különös érzelmek járják át minden szlovák hazafi⁵⁰ szívét Szlovákia⁵¹ átalakulásának, annak újjászületésének idején. Nem tudunk másra gondolni, nem tudunk mással foglalkozni, mint a nemzet ügyeivel, mert azok oly erősen kötődnek minden nemzeti érzéstől eltöltött szlovák hazafi lelkéhez,

⁴⁶ A szlovák nemzeti mozgalom tagjai közül nem jutott be senki 1861-ben az országgyűlésbe – Palárik itt feltehetően olyan, a szlovák nemzeti igények iránt nyitott képviselőkre gondolhat, mint Justh József vagy Mácsay Lukács.

⁴⁷ A szlovák nemzet kívánságait megfogalmazó gyűlés végül 1861. július 6-án és 7-én ülésezett Turócszentmártonban, megfogalmazta a Szlovák Nemzet Memorandumát, illetve a Matica slovenská ügyét is felkarolta, azonban Palárik javaslatával szemben önálló szlovák közigazgatási egység követeléséről is döntöttek.

⁴⁸ Ján Nemessányi (1832–1899) evangélikus lelkész, tanító. Főként az iskolaüggyel foglalkozott, később kerületi iskolafelügyelő is lett.

⁴⁹ 1861. június 6-án és 7-én Turócszentmártonban gyűlést tartottak, amelyen a szlovák nemzeti mozgalom csaknem valamennyi képviselője megjelent, és amelyen egy, Štefan Marko Daxner által előre elkészített alapszöveg megvitatása során megfogalmazták a szlovák nemzeti igényeket. Az itt elfogadott, röviden Memorandumnak nevezett dokumentum a szlovák politikai törekvések alapszövege lett 1918-ig.

hogy éjjel-nappal róluk álmodik, nem lévén érzékszerve más tárgyakhoz. Mi az oka ennek? Ahogyan háromszáz évvel ezelőtt a vallás eszméje mozgásba lendítette az emberiség minden rétegét, éppúgy ma a nemzetiség eszméje mozgatja a nemzeteket, az egyének elméjét, érzéseit és akarátát. A vallási eszme és az érte folytatott küzdelmek erős támadást intéztek az abszolutizmus és a zsarnokság ellen és csaknem annak bukásával fenyegettek. A nemzetiségi eszme megismétli ezt a támadást, és győztesen kerül ki a küzdelemből, megtörve az önkény és a zsarnokság uralmát, a nemzetek kezébe adva a békés kormányzás zöld vesszejét, amely nemzetek önállóan és függetlenül fogják irányítani sorsukat, maguk fognak dönteni sorsukról, maguk fognak ülésezni a testületekben, saját ügyeikről gondolkodva és döntéseket hozva, ami hozzájárulna elégedettségükhöz és boldogságukhoz. Ezek a nemzetek az uralkodó kezébe helyezik szuverenitásukat, aki attól a nézettől vezetettve, hogy ő van a nemzetekért, nem pedig azok őérte, kizárólag nemzetei javára használja majd a kezébe adott hatalmat. A nemzetek akarata az ő akarata lesz, megelégedettségük az ő elégedettsége. Ebben a helyzetben megszűnik a rendőrség, a csendőrség feleslegessé válik, nem lesz többé szükség arra, hogy otthon szuronyok százezrei őrködjenek a nyugalom felett. Csökkennek az államok kiadásai, nő a jólét, gyarapszik a nemzetek közötti kölcsönösség, növekszik a bizalom, biztosítva lesz a nyugalom, mert a nemzetek nem mennek harcba más nemzetek ellen nagyravágó uralkodóik szeszélyéből, hogy leigázzák és elnyomják azokat. (Helyeslés az egyik oldalon.)

Íme, ezek az eredményei a nemzeti politikának, amely a világot mozgatja, amely már felszabadította Olaszországot, amely feltámasztotta a Bach-féle centralizációval halálra sújtott ausztriai nemzeteket és amely nemzetek ma már nem hagyják magukra húzni Schmerling centralista-alkotmányos gúnyját sem! (Neveretés.) Szerencsés az az uralkodó (A tárgyra!), aki őszintén a magáévá teszi ezt a jelszót, mert a nemzetek bizalommal veszik körül: szerencsés az a kormány, amely ezt az eszmét támogatja és a magáénak vallja,

⁵⁰ Az eredeti „slovenský národovec” nehezen lefordítható kifejezés, nemzete iránt elkötelezett szlovákok, szlovák entuziasztát jelöl.

⁵¹ A Szlovákia kifejezés, ahogy a fentiekben, úgy ez esetben sem politikai-közigazgatási egységet, hanem egy elképzelt, a szlovákokul beszélők által lakott vidéket jelent.

mert a nemzetek annak szolgálatába állítják életüket és vagyonukat. (Általános figyelmetlenség; kiáltozás: A tárgyra!) Szerencsés az a hadvezér, aki a nemzetiség eszméjét tüzi zászlajára, mert rátermett harcosok maroknyi seregével képes legyőzni egész hadseregeket, nem lévén azoknak olyan jelszavuk, amelyért lelkesedhetnének. Az általános helyzet felületes felvázolása után, helyzetünkre irányítom érdeklődésemet. Bennünket szintén a nemzetiségi gondolat hozott össze, ami életképességünk bizonyítéka és – tekintetbe véve, hogy itt vagyunk, mégpedig abból a célból, hogy gondosan számba vegyük nemzetünk ügyeit – e tény mellett nem mehetek anélkül, hogy ne fejezném ki a mély köszönet és hála érzését Szentmárton tisztelt városának és tiszteletreméltó polgárságának. Dicsőség neki nevünkben, dicsőség egész Szlovákia nevében! (Éljen!) Áldani fogják ezért utódaink, hálával fog róla megemlékezni nemzetünk történetírása. (Éljen!) Ez a lépés megmutatja ellenfeleinknek, akik kételkednek nemzetünk életképességében, hogy magában a nemzetben rejlik az élet, az érzelmek és a szeretet nyelvünk és népünk iránt. Ez a lépés – nézze el nekem a tisztelt gyűlés a kifejezést – szegényére fog szolgálni vezetőinknek, hogy magát a nemzetet kényszerítették rá annak megtételére, amit már nekik kellett volna rég megtenniük. Ez a lépés nemzetiségünk dicsőségére válik, bizonyítva, hogy amikor majdnem minden elhagyta, ő nem hagyta el magát, hanem saját kebeléből olyan tettet hajtott végre, amelyet más nemzeteknél csak a hatalmasok, csak koronás fők szoktak véghezvinni. Ezért figyeljük meg ezt a lépést, értékeljük ezt a tettet, mert „a nép szava, az isten szava!” (A tárgyra! A tárgyra!)

Ha tehát itt vagyunk, ha tehát magának a nemzetnek a szavára vagyunk itt, nyilvánítsuk ki az isten színe előtt, az ülésező hazafias gyűlés színe előtt, Ausztria és Európa színe előtt, mit akarunk és azt is, mit nem akarunk, hogy így mindenki, aki felénk fordítja gondolatát, ismerje véleményünket és gondolkodásunkat. Valljuk meg őszintén, leplezetlenül, akkor is, ha nehezünkre esik, hogy ugyan mindannyiunknak egy a célunk – biztosítani nemzetiségünk számára istentől és a természettől elismert jogait –, ennek a célnak az eléréséhez mégis kétféle eszközt kívánunk használni és kettéosztódtunk azokra, akik az új határvonal megvonásában és törekvéseink támogatása ügyében Béctől várják a megváltást (Kiabálás: Nem osztódtunk! Nincsenek pártok! Mindannyian akarjuk a kerületet!), és azokra, akik szlovák hazafias-patrióta álláspontból kiindulva abban reménykednek, hogy igényeinket

ilyen formalitások nélkül megvalósíthatjuk. Adja isten, hogy ezen a fontos gyűlésen az eszközök különbözősége ellenére képesek legyünk egyesülni és megállapodni egy olyan pontban, amely általános megalázkodásra szolgálna és amely mindannyiunkat szerencsésen és baleset nélkül elvezetne a kívánt célhoz! Hogy én magam hová tartozom, a gyűlés azonnal kitalálja, amikor elkezdem felsorolni: mit akarok és mit nem akarok és mihelyt belekezek negatív és pozitív kívánságaim indoklásába.

1. Nem akarok külön határvonalat, nem akarom feldarabolni a vármegyét, nem akarom, hogy számunkra új területet határozzanak meg, nem akarok kerületet,⁵² nem akarok külön közigazgatást. (Hangok: Miért? Kérjük az indokokat!). Elszántan és határozottan kimondva ezt, az óvatossághoz tartom magam, amikor a Szentírás vagy a politika világában általános módon beszélek. Már maga a természet törvénye, amelynek alapelve: életben maradni és ezt az életet tökéletesebbé tenni, ahogy lehet, azt parancsolja, hogy ha valamibe belevágunk, mindig gondoljunk bele, véghezvisszük-e, és hogy annak megvalósítása és megvalósulása nem fog-e létezésünknek többet ártani, mint használni? Ha az említett ügyben feltennénk magunknak ezeket a kérdéseket, a válasz így hangzana: Ha új határvonalak megvonását fogjuk kívánni az eddigi vármegyei rendszerében, azt – ahogy azt nagyon jól tudom – nem fogjuk elérni. (Hangok: Miért nem?) Erre az országgyűlés nem állhat rá, és nem is fog ráállni. Miért kívánjunk hát olyat, amit nem vagyunk képesek elérni és ami nem is szükséges feltétlenül célunk eléréséhez, mert ez a cél más úton is elérhető, ahogy azt alább lesz szerencsém a tisztelt gyűlés engedélyével bebizonyítani. Hasztalan és felesleges dolog vonalak meghúzását kérni ott, ahol a nemzetiségek maguktól is értik azokat anélkül, hogy az iskolában térképen meg kellene mutatni. Mindenkinek a fejében megvannak ezek a határok, aki tudja, merre élnek a szlovákok és merre a magyarok. Az az érv, hogy mindennek, ami az anyagi világban létezik, időben és térben kell léteznie,⁵³ biztos és igaz, mivel matematikai természetű, de a mi kíválsunkat nem támasztja alá, mivel az általunk elfoglalt és lakott térből senki

⁵² Daxner eredeti szövegében az önálló szlovák közigazgatási egységet németül, distriktként használták, s a tárgyalások során változtatták csak meg Okolie-re (kerület).

⁵³ Daxner szövegében ezzel indokolta egy szlovák közigazgatási egység igényét.

sem szorít ki bennünket, és nem is fog kiszorítani, mert nem teheti. De nemcsak óvatlan, hanem káros is lenne számunkra ez a kívánság. Hogy is van ez? A következőképpen. Azt mondtam, és ezt biztosan tudom, hogy ezt a kívánságot az országgyűlés nem hagyja jóvá, mert minden szépítés ellenére (sértés!) látja, hogy az a birodalom egységének megbontására irányuló tendencia (zaj), hogy az szeparatista törekvés. (Rettentő zaj: Tiltakozunk!). A tiltakozás más véleményének megelőzését jelenti! (Általános felháborodás és kiáltozás: le vele!) Ha tehát valami olyat fogunk kívánni, amiről tudjuk, hogy az országgyűléstől nem kapjuk meg, de a kívánságunk mellett nyakasan kitartunk, az országgyűlés és köztünk nézeteltérés keletkezik, hajbakapunk (nyugtalanság), marakodni fogunk (nagy kiáltozás: nem akarjuk hallgatni! Le vele! Le vele! – A szónok folytatni akarja a beszédét, de az általános kiáltozás miatt nem hallani). Egy hiábavaló földrajzi vonal miatt elveszítjük a lényegét; a pusztá héj miatt elveszítjük a magot; az új határ megszerzése helyett elveszítjük nemzetiségünk teljes biztonságát. (A hallgatóság általános figyelmetlensége.)

Káros lenne számunkra ez a kívánság másodsorban azért is, mert örökre eltaszítaná tőlünk a nemességet, amelynek, ha részünkről szabadelvűséget és a hazafias érdekek azonosságát látná, csalhatatlanul csatlakoznia kellene hozzánk. Így azonban, még ha mindenét el is vesztené köztünk, mégsem fog soha felénk hajlani, mert csak reakciókat fog bennünk látni. (Az egyik oldalon egy hang: úgy van!, a másikon nemtetszés.) Káros lenne számunkra ez a kívánság harmadsorban azért, mert nemzetünket két táborra szakítja. Az egyik oldalon azok lesznek, akik talán egyetértenek ezzel, a másikon pedig azok, akiknek ez nincs kedvére, és – nézetem szerint – ezek lesznek nagy többségben. Ezt a következtetést a mi Liptónk alapján vontam le, amely a múlt vasárnap, június 2-ik napján tartott népes nemzeti gyűlésén, egyhangúan ellene foglalt állást. Erre következtetek ennek a tisztelt városkának a határozatából is, amely azt tartalmazza, hogy meghívják bennünket a szlovákok kívánságainak „minden Magyarországon élő nemzetiség egyetértése alapján és egész Magyarország egysége alapján” történő megtárgyalására és elrendezésére (egy hang: mi is ezt akarjuk!) Erre következtetek a nálunk tapasztalható általános közvélekedés alapján is, amely elszántan elítélően nyilatkozik az 1848–49-es eseményekről és azok következményeiről.

Káros lenne számunkra ez a kívánság negyedsorban azért is, mert megfosztana bennünket nemzetiségünk legtermészetesebb garanciájától, mert úgy tűnik nekem, hogy a nemzetiség számára csak a többi nemzet és nemzetiség jelenthet garanciát, a kormányzás semmilyen más módja pedig nem. Nem engedhetjük meg és nem tehetjük meg tehát, hogy szakítsunk a nemzetekkel és főként a nemzetiségük iránt oly lelkes nemzetekkel.

Káros lenne számunkra ez a kívánság ötödsorban azért is, mert teljesülése esetén teljesen elszakítanánk magunktól és ezzel teljesen árvaságra ítélnénk alföldi testvéreinket. (Hangok: Azt nem akarjuk! Azt nem akarjuk!)

Káros lenne számunkra ez a kívánság hatodsorban azért is, mert ellenfeleinknek olyan eszközt adna a kezébe, amellyel elidegenítenék népünket nemzetiségétől, azzal, hogy a nemzetiséget a haza felosztásának szándékával azonosítsák, amitől népünk az utóbbi idők áldatlan volta miatt nagyon ódzkodik. Ezek a körülmények végül ismét csak Bécsbe vezetnének bennünket. (Hang: Nem igaz!) Ez pedig, íme, a következő olyan dolog, amit nem akarok: nemzetünk ügyeivel Bécshez fordulni. Soha nem tudok elképzelni nagyobb kontrasztot, mint Bécs és a nemzetiségek. Ha mi Bécshez fordulnánk ügyünkkel, nem azt mutatnánk meg, hogy semmit sem tanultunk és semmit sem felejtettünk, hanem inkább azt, hogy sok mindent megtanultunk ugyan, de saját kárunkra mindent el is felejtettünk. (Az egyik oldalról dícséret.) 1848-ban Béccsel együtt harcoltunk azért, hogy nemzetünk számára biztosítsuk a szellemi életet. Fiaiink szülőházukat hátrahagyva, feleségüket hátrahagyva, hivatásukat hátrahagyva életüket kockáztatták, önként ontották vérüket a trón megőrzéséért, elnyomott nemzetiségük megmentéséért. De éppen a harcok közepette tapasztalták meg Bécs csalárd politikáját, amely, amikor jól mentek a dolgai, megtizedeltette a szlovákokat. Sokat beszélhetnék még Bécsről, de kihagyom tehát, látván ezen kívül, hogy jelen gyűlés egyhangúan Bécs ellen van. (Számos hang: Nem egyértelműen!) Štefan Daxner úr javaslatát tehát enyhébb formában, a nemzet kívánságait pedig az alábbi pontokba foglalva kívánom látni:

1. Hogy az alábbi tiszta szlovák vármegyékben: Árva, Liptó. Turóc, Trencsén, Zólyom, Sáros vármegyékben nemzeti nyelvként a vármegyei tanácskozásokon, a bírósági tárgyalásokon mindenhol és minden esetben a nép nyelvét – a szlovákot – használják. A vegyes lakosságú vármegyékben: Nyitra, Bars, Hont, Pozsony, Szepes, Gömör, Nógrád, Zemplén, Abaúj, Ko-

márom, Esztergom és Pilis vármegyékben azokban a szolgabírói járásokban, ahol a szlovák a nép nyelve, a szolgabírói hivatalban a peres ügyek intézése és a bírósági tárgyalások során szintén a nép nyelvét használják, hogy ezeknek a járásoknak a hivatalnokai a vármegyei gyűléseken beszéljék népük nyelvét is, tekintetbe véve azt a gyakran alábecsült tényt, hogy amint nem a nép van a királyért, hanem ő van a népért, úgy a hivatalnok sem önmagáért van, hanem a népért és annak szolgálatára. Ugyanakkor az ilyen vegyes vármegyékben szigorú szabály kerüljön bevezetésre, hogy az egybegyűlt nép mindig tudja, miről van szó az adott gyűlésen.

2. Hogy a szlovákiai gimnáziumokban a környéken uralkodó nyelv kerüljön bevezetésre.

3. Hogy az állam költségére egy jogi kar kerüljön létrehozásra.

4. Hogy a pesti egyetemen szlovák nyelvi tanszék kerüljön létrehozásra.

5. Hogy a nemzeti iskoláknak az eddiginél magasabb színvonaluk legyen, mert ha tartós szabadságot akarunk, ha azt akarjuk, hogy e szabadságnak megfelelő és erős támogatottsága és ellenőrzése legyen, ha azt akarjuk, hogy ne alakuljon át önkénnyé, annak a népen, a nemzeten kell alapulnia. És hogy a nemzet megfelelő védelmezője legyen a szabadságnak és az alkotmánynak, felvilágosultnak, öntudatosnak és műveltnek kell lennie. Mindezek eléréséhez feltétlenül szükséges, hogy Szlovákiában legalább két jó tanítóképző kerüljön létrehozásra, és hogy ezekbe a tanítóképzőkbe csak a gimnázium nyolcadik osztályából kerüljenek be a fiatalok, és hogy az ország kormánya haladéktalanul megtegye az előkészületeket annak érdekében, hogy a tanítói réteg jobban meg legyen fizetve és hogy helyzete önállósodjon. A tanítók jobb képzése nélkül, ennek a rétegnek az önállósodása nélkül, jobb anyagi ellátása nélkül soha nem jön el a valódi nemzeti szabadság, mert aki buta, az örök rabszolgaságra van ítélve.

6. Hogy elvileg kimondassék, hogy az országgyűlésben megengedett szlovák nyelven is beszélni, mert ezt kívánja a teljes egyenjogúság.

(1861)

6. Ján Palárik felszólalása a memorandum-tárgyalásokon 1861. június 6-án

Tisztelt nemzeti gyűlés!

Ahogy az előttem szóló szónokok szavaiból leszűrtem, arról van szó, hogy melyiket fogadjuk el a szlovák nemzet kívánságainak itt előadott két megfogalmazása közül. Két alapvető oldal áll egymással szemben. Daxner úr oldala, amely oly tömören és mégis kimerítő módon, logikusan és alaposan megfogalmazza és megindokolja a szlovák nemzet kívánságait. A Dohnányi⁵⁴ és Nemessányi úr által képviselt másik oldal valamivel mérsékeltebben fogalmazza meg javaslataiban a szlovák nemzet kívánságait. Az eddig előadott beszédek alapján örömmel jegyzem meg, hogy gyűlésünk álláspontjai immár csak a „szlovák kerület” kifejezés ügyében különböznek, amelyet Daxner úr a szlovák nemzetiség egyetlen garanciájaként fogalmazott meg. A javasolt „szlovák kerület” tehát az egyetlen akadály, egyet nem értésünk és megosztottságunk egyetlen oka. Én azon a véleményen vagyok, uraim, hogy ha már Daxner úr kitűnő javaslatának minden egyéb pontját elfogadják a mi szlovák nemességünk itt jelenlévő tagjai, és csaknem a teljes gyűlés egyhangúan jóváhagyja és egyetért vele, a szlovák kerület ügyében, amelynek oly lelkes védelmezői és ellenzői is akadtak közöttünk, kiegyezhetnénk valahogy. Véleményem szerint, már azzal is sokat nyertünk nemzetiségünk számára, hogy a felsőbb nemesség jelenlévő képviselői is csatlakoztak a szlovák nemzet kívánságaihoz.⁵⁵ Ne taszítsuk hát el őket magunktól egy olyan ponthoz való ragaszkodással, amelyet ők nem akarnak jóváhagyni és elfogadni, hanem kapituláljunk, egyezzünk meg, egyesüljünk velük. Szlovák nemzetgyűlésünknek még nagyobb súlya lesz az egész ország előtt, ha az egyértelmű és egyhangú lesz, melyet az itt jelenlévő főispánok, alispánok és a többi nemes is megpecsétel. Azt javaslom ezért, hogy a szlovák kerületre vonatkozó pontot másképp fogalmazzuk meg, nagyjából úgy, ahogy azt Dohnány vagy Nemessányi urak kinyilvánították, pl. hogy Felső-Magyarországnak azokban a vármegyékben, amelyekben a szlovák nemzet kompakt tömegben vagy túl-

⁵⁴ Ludovít Dohnány (1830–1896) trencsényi ügyvéd.

⁵⁵ A memorandumgyűlésen számos szlovák anyanyelvű nemes aktívan részt vett, köztük Turóc megye tisztikarának jelentős része, a két alispánnal és Révay Simon főispánnal, Justh József országgyűlési képviselővel együtt, valamint Szentiványi Márton Liptó megyei főispán is.

nyomó többségben él, a szlovák nyelv legyen a hivatalos és a tárgyalási nyelv, hogy egy érvényes törvény kimondja, hogy az alacsonyabb és a magasabb iskolákban a szlovák legyen az oktatás nyelve, de oly módon, hogy ezek a tiszta szlovák vármegyék, valamint a vegyes lakosságú vármegyék tiszta szlovák területei a törvényben konkrétan felsorolásra kerüljenek. Ezzel közel azt mondjuk ki és érjük el, mint egy néprajzi vonal demarkációjával vagy a szlovák kerület kimérésével, mivel minden szlovák vármegyének és területnek megvannak a maga határozott és elismert határai, amelyek között szlovák nemzetiségünk, mint egy úrnő a saját házában, szabadon mozoghat és fejlődhet. A különálló szlovák kerület gondolata az országban, sőt magában a szlovák nemzet kebelében is új, ismeretlen és éretlen még, és én attól tartok, hogy a szlovák kerület igénye vagy akár önmagában a megnevezése is ellenállást kelt az egész országban, sőt magában a szlovák népben is, hogy talán maga a szlovák nép is megtagad bennünket, hogy ez újabb káros és veszélyes nemzetek közötti félreértéseket, viszályokat és súrlódásokat okozna hazánkban. Ugyanakkor hazánkban semmire nincs akkora szüksége ebben a fontos korban, mint különböző nemzeteinek egységére és szilárd összetartására, ezzel szemben semmi nem árthat többet neki, mint a nemzeti ellentétek és a széthúzás. És ugye, ami árt közös magyar hazánkban, az árt és feltétlenül ártania kell szlovák nemzetünknek is, amely annak alkotórésze, szilárd és elválaszthatatlan tagja. Ahol szenved az egész test, ott szenved annak többi tagja is. Közös hazánk sebei tehát a mi szlovák nemzetünk sebei is, veszteségei a mi veszteségeink is, annak leigázottsága és rabszolgasora a mi szlovák nemzetünk leigázottsága és rabszolgasora is. Bizonyítja ezt Magyarország nyolcszáz éves történelme, az éppen magunk mögött hagyott szerencsétlen évtized is. Amikor Magyarország a fájdalommal teli elmúlt teljes 10 év során az abszolutizmus és a bürokratikus osztrák önkény terhe alatt nyögött, nem nyögött-e a mi szlovák nemzetünk is? Nem pusztult, hanyatlott, haldoklott-e testében és lelkében egyaránt? Nem volt-e akadályozva, elfojtva és minden módon elnyomva a mi nemzeti életünk is? Sikertült-e a bécsi kormánytól kikönyörögnünk bármiféle irodalmi egyesületet, habár teljes 10 éven keresztül igényeltük azt? Ezzel szemben mikor a tavalyi év végén Magyarországon felragyogtak az alkotmányos szabadság arany évei, nem lélegzett-e mindjárt szabadabban a szlovák is? Nem buzgott-e fel nemzetünk vénája? Nem állt-e össze azonnal nemzetiségünk élete is, amely azelőtt szántatlan, elhagyott

ugarként feküdt? Ennek bizonyítéka ez a jeles gyűlés is, amely az előző osztrák kormány idején soha nem jöhetett volna össze itt, a szabad ég alatt. Milyen haszna származna hát nemzetünknek abból a holt szlovák kerületből, ha nem lenne benne szabadság? Ezért drága földijeim és nemzetestvéreim, amidőn most segíteni szeretnénk szlovák nemzetünknek és biztosítani kívánjuk nemzetiségünk egyenjogúságát, óvakodjunk attól, hogy valami olyat kívánjunk és olyanra vállalkozzunk, ami következményeit tekintve ezekben a nehéz időkben árthatna annak az egységnek, amelyhez a mi nemzetünk is tartozik, azaz közös magyar hazánknak. Én nem támogatom, hogy most kívánságaink legmagasabb ideálját készítsük el, hogy a lehető legtöbbet kívánjuk annak érdekében, hogy legalább valamit elérjünk. A bölcsesség azt kívánja, hogy annyit, és nem többet kívánjunk, ami a jelen körülmények között kiharcolható és elérhető. A bölcsesség azt kívánja, kívánjunk inkább kevesebbet abban a biztos tudatban, hogy azzal egész szlovák népünk és egész nemzetünk egyet fog érteni és egyetértésével nyomatékot fog adni kívánságainknak. Kívánjunk inkább kevesebbet, annak tudatában, hogy egységesen mögöttünk áll az egész nemzet, sőt a hétköznapi emberek támogatása is, mint hogy sokat kívánjunk, annak reménye nélkül, hogy nemzetünk többsége egyetértsen ezekkel a kívánságokkal, hogy saját népünk támogassa azokat. Meg vagyok győződve arról, uraim, hogy a Daxner úr által megfogalmazott és megindokolt méltányos és tisztességes kívánságainkat szlovák népünk és egész nemzetünk a magáénak fogadja el, és velünk együtt egyhangúan kéri majd azok teljesítését. Tartok tőle azonban, hogy ha ezekben a kívánságokban kimondjuk a szlovák kerület kifejezést, amelyről mindenki előre tudja, hogy azt egyelőre a világon senki nem jelöli ki számunkra – ha, mondom, kimondjuk a szlovák kerület kifejezést, saját szlovák népünk elutasítja a szlovák kerülettel közös javaslatban megfogalmazott további kéréseinket is, és megtagad bennünket. Támogatom tehát Daxner úr javaslatát, de kívánom és tanácsolom, hogy a szlovák kerületre vonatkozó pontot a nemzetek közötti béke és egység megtartása érdekében, egész nemzetünk egyhangú egyetértésének és támogatásának megszerzése és megtartása érdekében – mert csak így vívhatja ki jogait – a beszédemben javasolt módon módosítsuk.

(Minden oldalról „Éljen! kiáltások”)

(1861)

7. Ján Palárik második felszólalása a memorandum-tárgyalásokon 1861. június 7-én

Tisztelt Gyűlés!

Július Plošic⁵⁶ úr, aki kitűnő szónok, vakmerően és bátran, de nézetem szerint nem eléggé józanul és megfontoltan beszélt. Számos szava így nem a hidegvérű következtetés kifejezője, sokkal inkább a keserűség és szenvedély kirobbanása. Én is megengedem, hogy a magyarok, s még inkább saját itthoni renegát és elnemzetietlenedett egyéneink között akadnak olyanok, akik régi előítéleteik miatti elfogultságukban rosszakarói nemzetünknek. Én is ugyanazt érzem, amit minden, nemzete jogainak tudatában lévő szlovák érez azokkal szemben, akik ezt a közös magyar hazánkban biztosított jogot megtagadják tőlünk – Isten bocsássa meg nekik –, pánszlávnak, hazaárulónak, lázítónak titulálva bennünket.⁵⁷ Érzem azonban az erőt ahhoz, hogy jobban szeressem a nemzetemet és a hazámat, mint amennyire gyűlölöm az ellenségeinket (Éljen!), és inkább elnyomom szívemben a keserűséget és a haragot, mint hogy olyan lépésre ragadtassam magam, amely többet árthatna nemzeti ügyünknek, mint amennyit használ. Nézetem szerint, uraim, egy Bécs irányába tett lépés a jelen, sorsdöntő időben inkább ártana nemzetiségünknek, mint használna. Ha ő császári felsége, a ténylegesen uralkodó osztrák császár már valóban a haza által elismert, megkoronázott és törvényes magyar király lenne, a legkisebb kifogásom sem lenne az ellen, hogy külön küldöttséget menesszünk Bécsbe is, ahogy az előttem szóló Szeberényi úr tanácsolta.⁵⁸ De ebben a közös hazánk számára sorsdöntő pillanatban, amikor még tárgyalások folynak Magyarország és az osztrák uralkodó között, amikor arról születik döntés, hogy ebben az országban szabadság vagy el-lenségeskedés fog-e uralkodni, nem tanácsolom, hogy Memorandumunkkal és kívánságainkkal Bécshez forduljunk. Én ismét abból az itt egyszer már kimondott elvből indulok ki, hogy ami árt közös hazánknak, az árt nemzetünknek is. Ennek a hazának a nyomora és meg hasonlása a mi nemzetünk nyomora és meg hasonlása is. (Úgy van!) Az országgyűlés még csak most

⁵⁶ Július Plošic (1819–1899) szlovák katolikus pap.

⁵⁷ Július Plošic aktívan részt vett 1860–1861-ben Zólyom megye közéletében, és számos alkalommal összetűzésbe került a megyét irányító Radvánszky családdal.

⁵⁸ Szeberényi János (1826–1915) evangélikus lelkész, teológus.

szándékozik tárgyalásokat kezdeni megkoronázandó királyunkkal arról, hogy vissza kívánja-e adni országunknak azt, ami jog szerint jár neki, azaz alkotmányos szabadságát és függetlenségét. Ha ő nem adja meg az országnak, ami jár neki, az országgyűlés sem ismeri el törvényes királyának és nem koronázza meg. Ha tehát ezekben a sorsdöntő időkben Bécsbe is elküldenénk kívánságainkat, ott könnyen azt a reményt kelthetnénk, hogy az osztrák centralisák politikája támaszkodhat a szlovákokra, és arra kényszerítenének bennünket, hogy itthoni alkotmányunk helyett Schmerling alkotmányát fogadjuk el, mint egy idegen gyermeket, amellyel kapcsolatban, azon túl, hogy nem minden arany, ami fénylik, még erős kétségeink lehetnek, hogy tartósan fennmarad-e. Én, uraim, ebben az új alkotmányban semmilyen garanciáit nem látom sem az állampolgári, sem a nemzeti szabadságnak, mivel a *nervus rerum gerendarum*⁵⁹ – a hadsereg és a pénz – az osztrák-német központi hatalomnál marad, amelynek politikája hagyományosan centralizációra, abszolutizmusra és minden más nemzetiség elnyomására irányul. Ennek a hatalomnak – erre tanít bennünket a történelem – úgy tűnik, ez az alapelve: amikor az ő szempontjából rosszul állnak a dolgok, fűt-fát megígér nemzeteinek, kimondja a nemzetiségek egyenjogúságát, diplomákat, pátensek és új alkotmányokat adományoz, de csak azért, hogy egy időre szórakoztató és kedves játékot adjon nemzeteinek, mint valami csintalan és szemtelen gyermekeknek, hogy elszórakozzanak, míg dolgai rosszul állnak, lelkesedésükben küzdjenek érte és az ígéretek és pátensek cifra kártyáiból felépítsék maguknak a szabadság arany kastélyait. Amikor aztán elcsitul a vihar és ismét elég erősnek érzi magát és úgy gondolja, biztonságban van, akkor vége szakad a nemzeti játéknak. Egy vagy két szabadelvűbb miniszter elküldésével valamelyik fürdőre a kormányzás kereke visszatér a centralizált német Ausztria korábban megszokott kerékvágásába. Mert, uraim, Ausztria a centralizáció, a németesítés és az abszolutista kormányzati rendszer nélkül nem maradhatna fenn, mint német nagyhatalom – *Deutsche Grossmacht*, amilyen örök időktől lenni akar és önként nem szűnik meg akarni. (Igaz!) Elfelejtettük talán, mi történt a forradalom után, március 4-én kiadott baljós emlékeztető oktrojált birodalmi alkotmánnyal? Mert-e szólni vagy szólhatt-e bárki közülünk az ilyen osztrák *Staatsreich* ellen? És ami 10 évvel ez-

⁵⁹ A dolgok veleje (lat.).

előtt megtörtént a március 4-i birodalmi alkotmánnyal, az megtörténhet az 1861. februári 24-i pátéssal is. (Hangok a háttérből: Úgy van! Más, zajosabb hangok: A tárgyra!) Uraim, hiszen a téma indokairól való beszéd is a témához való hozzászólást jelenti. Én tehát úgy gondolom, hogy nagyobb garanciákat nyújthat nemzetiségünknek a mi magyar alkotmányunk; mert ahol szabadság van, ott szellem van, ott élet van, ott eszközök vannak és azt követően legalább lehetőség arra, hogy elérjük a többi jogot és szabadságot. (Éljen!) Senki se állítsa, hogy a magyar alkotmány kizárólag a magyarok kincse és tulajdona. Nem. Inkább szláv, mint magyar elemekből áll az, minden itt élő testvéri nemzet életéből fejlődött ki, az évszázadok során felmerülő szükségletekhez és igényekhez mért, szabad gondolkodású és majdhogynem elmondható, hogy demokratikus. Tehát nem kizárólag a magyarok, hanem a szerbek, a horvátok és a szlovákok kincse is. Közös örökségünk atyáinktól, akik háborúztak és meghaltak érte, a szabadságunk közös palládiuma, a mi közös anyánk, aki mindannyiunkat felnevelt és amely nélkül elpusztulunk és úgy anyagilag mint szellemileg meghalunk úgy mi, szlovákok, mint a magyarok, szerbek és horvátok. (Hangok a háttérből: Ne beszéljünk itt politikáról, vissza a témához!) A kérdés, hogy küldjünk-e Bécsbe is deputációt, politika nélkül nem dönthető el sikeresen. Nézetem szerint tehát csak az a politika lehet számunkra, magyarországi nemzetek számára helyes, amely azon alapul, hogy testvér módjára összetartsunk, de a nemzetiség és a nyelv ügyében itthon, az igazságosság és a méltányosság törvényei szerint alkotmányos úton békésen megegyezzünk és intézzük ügyeinket. Ami az egyik számára drága, a másiknak jog. A mi régi nyelvi vagy nemzetiségi ellentéteink hazafiúi, itthoni, belső ellentétek. Örökké kell-e köztünk tartania? Soha nem múlik el a harag és a gyűlölködés a testvérek között? A nemzetiségi súrlódásoknak örökké pusztítania kell-e közös hazánkat? Soha nem győzedelmeskedik-e magyar testvéreinknél az igazságosság és a méltányosság szlovák, ruszin, szerb és horvát testvéreik iránt? Elnemzetietlenedett renegátjaink és magyar érzelmű polgártársaink vajon sosem józanodnak ki káprázatukból? Ha így van, fakadj sírva, szegény és szerencsétlen hazánk, saját és fiaid biztos és elkerülhetetlen pusztulása felett! Nem, nem uraim! Itt az idő, hogy megpróbálkozzunk a dolgok testvér módjára történő elintézésével és a magyarokkal való megbékéléssel! Terjesszük elő panaszainkat és kívánságainkat a törvényhozó országgyűlésnek. Mondjuk el a magyaroknak, mondjuk el né-

pünk az országgyűlésben összegyűlt képviselőinek, hogy mi – egy harmadik bírótól való segítség kérése nélkül – itthon akarjuk keresni igazságunkat, itthon akarjuk elintézni ügyeinket, hogy ne teljesedjék be rajtunk a mondás: *inter duos litigantes tertius gaudet*;⁶⁰ hogy nem akarunk olyan bíróhoz folyamodni, akinek jelszava: *divide et impera* (úgy van!). Uraim, én a magam részéről meg vagyok győződve arról, hogy a Bécsbe irányuló lépés többet ártana nemzeti ügyünknek, mint amennyit használna. Nem akarok ugyan pesszimista lenni, de ismét ugyanaz történe, ami már egyszer az 1848-as forradalom után megtörtént velünk, magyarországi szlávokkal, hogy ugyanis az osztrák kormánynak tett szolgálatainkért ismét csak a magyarokéval egyenlő elnyomást, ellenszenvet és ígát kapnánk fizetségül. Szlovák nemzetiségünk ellenfelei és ellenségei nem uszítanak-e azután ellenünk saját szlovák népünket, mondván: Látjátok! A szlovákok elmentek Bécsbe, megalázkodni és annak a hatalomnak a talpát nyalni, amely ismét elnyom bennünket. (Kialtozás: Nem nyaljuk senkinek a talpát, nem kúszunk senki előtt, vonja vissza! Az elnök figyelmezteti a szónokot, hogy vonja vissza a sértő kifejezést és fejezze be beszédét.)

Azt mondtam, szlovák nemzetiségünk ellenségei ezzel uszítanak ellenünk a mi egyszerű népünket, azaz, hogy saját népünk előtt úgy lejártnának bennünket, ahogy az 1848-as forradalom után lejárattak. De ha valaki sértve érzi magát emiatt, ami nem volt célo, visszavonom hát ezt a kifejezést, és beszédemet azzal zárom, hogy ismét rámutatok bécsi deputációnk bizonytalan eredményére. Mert ha fennmarad a mi magyar alkotmányunk és szabadságunk, akkor mégiscsak magán az országgyűlésen és a mi erkölcsi erőnkön múlik majd kívánságaink teljesülése, nem pedig a királyon, aki alkotmányos országunk törvényhozó testületét semmire sem kényszerítheti. Ha pedig nem marad fenn szabadságunk, legalábbis én magam, semmi jót nem várok szlovák nemzetiségünk számára az osztrák kormánytól. Megengedem és elhiszem, hogy küldöttségünket tárt karokkal és örömmel fogadnák ott Bécsben és elhalmozná a legszebb ígéretekkel és biztosítékokkal, de uraim, nem voltak-e ezek az ígéretek már többször ismételve és nyilvánosan, dicső módon szóban a legmagasabb császári szóval és írásban papíron is kimondva? És hogyan tartattak be? Ha Bécsben szent az adott szó és ígért,

⁶⁰ Két civakodó között a harmadik örül (lat.).

akkor a császár úr a mi újabb küldöttségünk nélkül is teljesíti sokszor adott ígéreteit és életbe lépteti a nemzetiségek kinyilvánított egyenjogúságát. Ha azonban nem így van, akkor az újabb ígérek sem segítenének rajtunk, annál kevésbé, mert tudjuk, hogy az osztrák-német kormány országainak és nemzeteinek kormányzása során nem a nemzeteinek adott ígérek szerint jár el, hanem saját érdekei szerint, azon érdekek szerint, amelyeket megkíván az osztrák-német nagyhatalmi érdek, amely érdekek nem mindig szoktak egybeesni szlovák nemzetünk érdekeivel. (Folyamatosan erősödő bekiabálás: Elég volt! Befejezni!) Arra szavazok tehát, hogy egyenesen Pestre, törvényhozó országgyűlésünkhöz menesszünk küldöttséget.⁶¹

(1861)

8. Ján Mallý⁶²: Miért hallgattam el?⁶³

Ameddig ugyanis az a program, amely a szlovák memorandumban a nemzet elé lett állítva és amely érvényben van számára, addig a szlovák politikusok számára nem lehet más szabály, amely törekvéseiket és egyben újságírói tevékenységüket irányítaná. Ezt kívánja a nemzeti fegyelem, kiváltképp attól, aki vezércikkeket ír, mert cikkeivel egyébként nem a kitűzött cél felé haladna, sőt, épp ellenkezőleg, elvezetne attól és csak káoszt okozna.

Ha azonban megvizsgáljuk az említett memorandum tartalmát, bizony nagy dolgok vannak benne kimondva. A szentmártoni gyűlés előtt leplezetlenül arról írtak, hogy ott, tekintet nélkül az akkori körülményekre, sok minden kimondassék. Így is történt – és így bizony a memorandumban „a körülményekre való tekintet nélkül” nagy dolgok vannak kimondva.

A nagy dolgokat azonban csak nagy erővel lehet véghez vinni. Hiszen a cél és az erő között mégiscsak kell lennie valamilyen kapcsolatnak.

⁶¹ A memorandumot valóban a Pesti országgyűlésnek terjesztették elő. A bizottság vezetését Révay Simon vállalta, ám a magyar politikai elit pár nappal a gyűlés után támadta a memorandumot az önálló szlovák kerület igénye miatt. Révay így Justh Józseffel és Szentiványi Mártonnal együtt távol maradt a bizottságtól, amely eredménytelenül fejezte be munkáját.

⁶² Ján Mallý (1829–1902) katolikus pap, teológiai doktor, a bécsi Pázmaneum és Theresianum tanára. Írásának csak egy részletét közöljük.

⁶³ Ján Mallý a *Pešťbudínske vedomosti* egyik legaktívabb újságírója volt, aki rengeteg politikai programcikkkel jelentkezett 1861 és 1864 között.

Csak hogy jelenlegi erőink egyszerűen elégtelenek e nagy dolgok véghezviteléhez. Ezért nem marad más választásunk, mint vagy lemondani a memorandumról, vagy annak megtartása érdekében minden lehetséges módon, ha kell akár áldozatok árán is, a nemzet erejének gyarapításán dolgozni.

Ezeknek az erőknek elsősorban saját, hazai erőinknek kell lenniük. Ezt kívánja maga a memorandum is azzal a határozattal, hogy be kell nyújtani az országgyűlésnek, és ezt kívánja országunk alkotmányának szelleme is, amely szerint a végső és így érvényes döntés csak az országgyűlésben születhet meg.

Amikor azonban a memorandum az országgyűlésnek átadásra került, és amikor, mintha csak vezényszóra, minden oldalról tiltakozásokat kezdtek hajszolni ellene, akkor az „Ost und Westben” megjelent egy fontos kézből származó tanács, hogy tekintet nélkül az országgyűlésre, és egyben azon negatív következmények megelőzése érdekében, amelyekhez a tiltakozások vezethetnek, memorandumunkkal, mint nemzetünk kérelmével, forduljunk Bécshez.

Ez a tanács, mindazok után, ami előtte történt, nagyon veszélyes volt. Ha akkor eszerint jártunk volna el, az először is ellentétes lett volna a szentmártoni gyűlésnek – annak a tekintélynek, amelyen a memorandum nyugodott – a nyilvánvaló határozatával, másodszor ellentétes lett volna minden politikai renddel, hogy a memorandum átadásra került az országgyűlésnek, de nem lett elintézve, harmadszor az országgyűlésnek, amely nem nagyon kedvezett nemzetünknek és amely még a királyi címet sem akarta önszántából megadni a Legfényesebb királynak, csak örömmel fogadott ürügyet és leplet szolgáltatott volna ahhoz, hogy memorandumunkkal még rosszabbul járjon el, és negyedszer Bécsben furcsán tekintettek volna ránk, hogy nemzetünk kívánságaival érkezőnk, amelyek ellen, legalábbis a világ szemében, maga a nemzet tiltakozik.⁶⁴

Ezzel a lépéssel tehát memorandumunkat mindkét irányban elgáncsoltuk volna.

⁶⁴ Utalás arra, hogy 1861 júniusában, amikor a magyar politikusok értesültek a szlovák memorandumról, a szlováklakta vármegyékben tömegesen aláíratott, tiltakozó petíciókat szerveztek ellene.

Ez a veszély, amely miatt memorandumunk tekintélye legalábbis hosszabb időre lehanyatlott volna, szólított engem a közélet területére. Szívemben szeretettel, bízva Istenben, nemzetünk igaz ügyébe vetett töretlen hittel és silány tollal a kezemben, olyan nagy és magasztos dolgok hajhászásába kezdtem, amelyeket a memorandum kimondott.

Tekintsük át most e három éves fáradhatatlan és módszeres munka teljes folyamatát, hogy lássuk, hogy áll ma a memorandum ügye.

Néhány cikkemben megmagyaráztam, hogy a szentmártoni határozat szerint a memorandumért folytatott küzdelmet saját területünkön, saját lábunkon állva, saját erőnkől kell folytatni. Mert mihelyt benyújtásra került az országgyűlésnek, jövője azon múltott, megszavazásra kerül-e (a szavazatok többségével), és törekvésünk rendes módon nem lehetett más, mint ennek a többségnek a megszerzése az országgyűlésben. Ez volt az említett határozat kérlelhetetlen következménye, amely ellen felesleges bárkinak és bárhogyan fellépnie és rendes úton nem lehet megkerülni.

A dolgok ilyen állásánál önmagától adódott az első kérdés, amelyen el kellett gondolkodnunk, hogy ugyanis népünk, amely az országgyűlésbe képviselőket választ, rendelkezik-e azokkal a tulajdonságokkal, amelyek okos felhasználásával rá lehetne venni, hogy saját embereit válassza meg? Mert az erre a kérdésre adott kedvező vagy kedvezőtlen válaszon múltott minden jövőbeni reményünk.

Én sokat foglalkoztam ezzel szlovák népünk politikájának szentelt cikkeimben. A tiltakozások ellen írt levelekben megmutatkozó keserű elkésredéssel és népünk sorsa felett érzett kétségbeeséssel szemben azonban ez egy teljesen új „teória” volt. Ennek a „teóriának” azonban megvan az a nagyon praktikus és a politikában döntő oldala, hogy az országgyűlési képviselőket a nép választja, úgyhogy a nép választásán múlik az egész memorandum jövője. Ezért az értelmes politika azt kívánja, hogy először tökéletesen tekintsük át ennek a népnek a nemzeti tulajdonságait, és azután körültekintően és elszántan használjuk fel azokat, mert mindaddig, amíg ez nem történik meg, memorandumunk az országgyűlésben elbukik.

A közönség azonban azt a „teóriát” meghagyta „teóriának” és sokan azt gondolták, hogy már azzal is sokat tesznek, ha bőbeszédű cikkeimet türelmesen végigolvassák.

Látván, hogy nemzeti programunk végrehajtásához a közönség számára ez az út túl hosszadalmasnak tűnik és hogy nem szándékozik elindulni rajta,

az értelmiséghez és a városokhoz fordultam. És mivel abban az időben ezeket zavarták meg a leginkább a politikai-történelmi személyiségekre, a *Pragmatica Sanctio*-ra és a törvényes [öröklési] sorrendre vonatkozó mindennapos politikai jelszavak, rámutattam az első két jelszó megalapozatlanságára, mivel azok ellenkeznének törekvéseinkkel, majd a szlovák mozgalmaknak szentelt cikkeimben bemutattam ezen törekvéseink érvényes erkölcsi és szociális alapjait, az 1791. évi XVI. törvénycikk megmagyarázásával felvázoltam a valóságos törvényes sorrendet és az azt követő cikkeimben megcáfoltam azokat a színlelt hamis indokokat, amellyel az ellentétes oldal igyekszik az említett törvényt igazolni.

Ezek a cikkek tetszettek, mert polemikusak voltak és mert csak a meggyőződésre és a szándéokra vonatkoztak, nem kívántak semmilyen tettet és semmilyen határozott vagy megfeszített munkát.

A népünk iránti bizalomra és törekvéseinkre vonatkozó alapvető kérdések elintézését követően hozzáláttam nemzetünk erejének gyarapításához és megszilárdításához mindkét eddig bemutatott területen: a nép nemzeti öntudatra ébresztése érdekében közérthető könyvek kiadását javasoltam, a nemzeti öntudat megerősítése és gyarapítása érdekében az értelmiség körében és a városokban a lapkiadói tevékenységet javasoltam.⁶⁵

Ezeknek a javaslatoknak a célját nyilvánvalóvá tettem.

A népszerű könyvekre vonatkozó javaslat azonban valóságos ellenállásba ütközött. Többé-kevésbé egyszerre két szerkesztőség is elítélte. Amikor aztán tulajdon kezemmel legalább valamit tenni akartam és amikor már nyomdában volt az első könyv, újra azt írták, hogy hiszen ezek csak fordítások lesznek. Amikor végül megjelent az első könyv, olyan bírálatot kapott, amelyet addig semmilyen könyv nem kapott Szlovákiában. A többről aztán szó sem esett.⁶⁶ Ebből látható, hogy ez az út sem tűnt alkalmasnak leendő országgyűlési választópolgáraink öntudatra ébresztéséhez.

A lapkiadási tevékenység felemelése még úgy-ahogy sikerült, és úgy tűnt, a közönséget mégis lehetséges arra az útra terelni, amely megfelel memorandumunk szellemének. Az ilyen tevékenység ellen azonban már aktívan

⁶⁵ Sokol, 1862. *Doležitost časopisnej činnosti* pre nás. 5 – 12. sz.

⁶⁶ A *Mravno-zábavná Knihovna* sorozat hét kötete 1864–1865 között jelent meg, az első könyvet Mallý, a következő négyet Ján Bobula fordította.

fellépett a folyamodványok politikája,⁶⁷ csakhogy már az első összezsapás után visszavonult.

Most alkalmas lenne az idő arra, hogy az első sikeres lépés után egy lépéssel továbbmenjünk ezen az úton. Kertelés nélkül azonban nem volt szabad az „álláspontokról” írni, mert az ilyen cikkeimet nem közölték. Az „egyes szám harmadik személybe” burkoltam hát a dolgot. Amikor azonban az ott leírt indokoknak köszönhetően az egész terv világosabban kirajzolódott, amikor további következményei is kezdtek nyilvánvalóvá válni és amikor a magától kinőtt erő és segítség politikája kezdte fellebbenteni a leplet a további perspektíváról, a folyamodványok politikája teljes erejével elszántan fellépett ellene.

Ez a pillanat hasonlatos volt a szentmártoni gyűlés legélénkebb és legélesebb momentumához. A két párt képviselői közötti döntő küzdelem volt ez. Itt kellett eldönteni, hogy rendületlenül haladjunk előre memorandumk szellemében, vagy félretegyük azt.

Rodmil⁶⁸ úr kertelés nélkül kijelentette, hogy „nem az egyes szám harmadik személy”, hanem törekvésem feltárt perspektívája szólította küzdelembe. Én ismételten azt kértem, hogy ezt a vitát ne tekintsék személyesnek, sem olyannak, amely kizárólag az „egyes szám harmadik személyre” vonatkozna. Némely levelező is azt írta, hogy itt fontosabb ügyekről van szó. Rodmil úr is érezte, hogy itt döntő küzdelemről van szó, mert cikkeim ellen újabb replikákat jelentetett meg. Három évig tartó verejtékes munkával majdnem minden számban rátapostunk a folyamodványok politikájának ujjaira, mégpedig a nyilvános küzdőtéren valóságosan, nem pedig a „teóriák” feletti pusztá vállvonogatással. Bármely oldal győzött volna, mindenesetre eldőlt volna politikai küzdelemünk nyilvánvaló bizonytalansága, amely a legnagyobb gyengeségünk, és ez vagy biztosította volna eddigi munkálkodásunk sikerét, vagy leplezetlenül bevallottuk volna, hogy nincs elegendő erőnk a memorandum eléréséhez. Mindenesetre tudtuk volna, hányadán állunk és mit tegyünk?

⁶⁷ A folyamodványok politikája Ján Bobulánál a „kolduspolitika” kifejezés a felsőbb hatalomhoz benyújtott kérelmeken alapuló szlovák politikai gyakorlatot jelenti (lásd a 14. dokumentum jegyzeteit).

⁶⁸ Ludovit Orphanides (1818–1895) hibbei tanító.

Amikor azonban a dolgok eljutottak erre a szintre, egyszerre csak kaptam egy levelet, hogy „minden oldalról szidalmazták ezt a vitát és hogy kíváncsian lenne azt befejezni”.

Így aztán háromévi verejtékes munka után ott tartunk memorandumunkkal, ahol tartottunk, amikor elkezdtem erről írni, azaz azzal a kérdéssel állunk szemben, hogy „fejlett küzdelem, vagy épp ellenkezőleg, kérelmek útján vigyük-e keresztül”? Lám, így hát nemcsak minden, majd három éves munkánk veszett kárba, hanem teljes három év is, legalábbis ennek a kérdésnek a tekintetében. És mivel a kérelmek útja tulajdonképpen ellentétes a memorandum szellemével, és másrésztől a megvalósításához számunkra lehetséges javaslatok, amelyeket ismertettem, nem találtak kellő támogatásra, vagy lehetetlennek és alkalmatlannak minősítették, adódik a kérdés, hogy ez a memorandum maradjon-e nemzeti programunk a jövőben is, vagy mint elérhetetlen célról lemondunk róla?

Az ilyen bizonytalansággal harcolni olyan, mint a szél ellen harcolni. Mert a vezércikkek írója bármeddig is köteles nyilvánosan tartani magát a memorandumhoz mindkét tekintetben, azaz haladni az általa meghatározott cél felé az általa kijelölt úton, a közönség azonban inkább hajlik az ellentétes útra és a hatalmunkban álló eszközöket vagy lehetetlennek, vagy alkalmatlannak, vagy elégtelennek tartja, addig minden vezércikk csak „logikus sophismatum”. Az pedig felesleges erőpazarlás, amely senkinek sem használ és sehová sem vezet.

Életünknek ezt a válságát a további levelezéssel csak ellepleztem volna, én azonban rendkívül szükségesnek tartom, hogy a nemzet tökéletesen át-érezze azt. Férfiasan szembe kell néznünk ezzel a válsággal, nem pedig mindig kitérni az útból.

Évekkel ezelőtt azt írtam, hogy a folyamodványok politikája nem tartozik a nyilvánosságra, hogy mellette az újságok elhallgatnak, a szellem elbágyad, és hogy nem vezet messzire. Egy év telt el azóta, és bár Szlovákia öntudatra ébredése óta még sosem történt ezen a téren annyi és sosem hangoztak el ezek olyan jelentős személyek szájából, mint ebben az évben, most mégis mindenki világosan látja, hogy a remények, amelyeket egy éve hiú reményeknek neveztem, eddig bizony kevés gyümölcsöt hoztak. Most országgyűlési választások előtt állunk, és mégis kénytelenek leszünk az országgyűlésbe képviselőket választó szlovák népünk politikájára támaszkodni. Ha a

könyvekre, újságra, választókerületi megbízottakra vonatkozó javaslataim teljesültek volna, felkészültebben állnánk a most eljövendő választások előtt.

Vérzik a szívem, amikor látom a sorsdöntő idők közeledtét és mi nem vagyunk eléggé felkészültek! De a szerencsés sorsdöntő korok csak sok előkészület és elszánt, áldozatos küzdelem után szoktak elkövetkezni – és mi sem érjük meg ennek a szerencsés sorsdöntő kornak az eljövetelét sok előkészület és elszánt, áldozatos küzdelem nélkül!

(1865)

9. Ján Mallý: Helyzetünk⁶⁹

Az októberi diploma kiadásától egészen az elmúlt tavaszig⁷⁰ mindkét oldalon⁷¹ változatlan volt a helyzet.

A magyarországi minisztérium kinevezésével azonban ez a helyzet teljesen felborult. E nem hirtelen, hanem hosszú tárgyalásokat követő kinevezéssel a király bizonyosságát adta annak, hogy ezt olyan dolognak tartja, amihez az országnak joga van, és amely nem veszélyezteti királyságát. Ebben a tekintetben tehát teljesen megszabadultunk minden aggodalomtól: úgy a minisztérium, mint az 1848-as törvények olyannak nyilvánítottak, amelyek az állampolgári szabadságjogok tekintetében nincsenek a királyság kárára, és ezért azok betartása semmilyen módon nem ellenkezik az uralkodó iránti kötelező hűséggel. Igaz, hogy még jobbításra szorulnak; de az, hogy milyen messzire kell ezeknek a javításoknak elérniük, eddig sehol nem került kimondásra, ezért egyelőre mindenki szabadon vélekedhet erről a kérdésről így vagy amúgy. A fenti döntéssel azonban most egyrésről ítélet született az 1848-as törvényekről. Azok, még ha megszűntek is veszélyesnek lenni a királyságra, nem szűntek meg komoly aggodalomra okot adónak lenni nemzeti jövőnk szempontjából. És ez a kérdés az említett törvények vonatkozásában egyelőre megoldatlan maradt.

Egyesek azt mondják, hogy azok csak nagyon kevés veszélyt hordoznak magukban nemzetünkre. Ők azonban tulajdonképpen csak a XVI. törvény-

⁶⁹ Részlet.

⁷⁰ Azaz 1860 októberétől az 1867-es kiegyezésig.

⁷¹ Azaz a magyarok és a nem magyarok oldalán.

cikk e) pontját látták, amely előírja a magyar nyelv kizárólagos használatát a vármegyei gyűléseken.⁷²

Mások másképp gondolkodnak erről a dologról. Ezeket az eltérő következtetéseket mindjárt megérti mindenki, ha válaszolunk arra a kérdésre, miért éppen a vármegyei gyűléseken tiltják a szlovák nyelv használatát az 1848-as törvények? A válasz egyszerű: azért, mert minden egyéb helyen, az iskolákban és az egész jogi és hivatalos életben valójában már korábban is tilos volt. Az 1848-as törvények tehát az utolsók a már korábban elfogadott törvények hosszú sorában, amelyek biztosítják a magyar nyelv kizárólagos uralmát a mi nemzeti nyelvünk felett. Ezért, ha kitörölnek is egy darabkát az 1848-as törvényekből, de minden egyéb hasonló szellemű törvény megmarad, azzal nemzetünk mégiscsak a magyar nyelv uralma alatt marad, és nem lesz szabadabb számára a mozgás sem; gyermekei az iskolában olyan nyelven fognak tanulni, amelyet nem értenek, és ezért csak felületesen sajátítják el a tudást, következésképpen később nehezen jutnak munkához. Ha pedig mégis szereznének valamiféle hivatalt, a fent említett, máig hatályos törvények szerint olyan nyelven kellene szolgálniuk a szlovákokat, amelyet azok nem értenek, és olyan utasításokkal kellene végezniük hivatali munkájukat, amelyeket csak ők értenek, de a nép nem. A szlováknak meg kellene elégednie azzal, ha valamelyik hivatalnok vagy bíró szívességből szlovákul szól hozzá: de jog szerint ezt soha senkitől nem követelhetné meg.

Ezt a helyzetet a szlovák hazafiak baljóslatúnak tartják a szlovák nemzet számára, és igyekezettük arra irányul, hogy ezeket a törvényeket megváltoztassák. Egy alkotmányos országban, amilyen a mienk is, megengedett minden erővel valamely törvény megváltoztatásán munkálkodni, amennyiben ez a tevékenység békés és törvényes mederben marad. Ezt akarjuk mi is. Az alkotmányos szabadságot saját hasznunkra kívánjuk használni.

A tisztelt minisztérium ugyan utasítást adott az 1848-as XVI. törvénycikk e) pontjának megváltoztatására, de továbbra is ragaszkodik a többi, nyelvünk ellen irányuló törvényhez, ahogy azt bizonyítja pl. a beszercebányai iskolák ügye is.⁷³ Joga van hozzá, mert ezek a törvények még érvényben vannak,

⁷² Ján Palárik szerint az 1848-as törvények egyedül a vármegyei igazgatásban kötelező magyar nyelvhasználatot előíró passzus miatt szorultak korrekcióra.

⁷³ A beszercebányai gimnázium részben német, részben pedig szlovák tannyelvű volt, 1867-ben azonban a szlovák (cseh tanárok) jelentős részét eltávolították.

nekünk pedig jogunk van ahhoz, hogy a megváltoztatásukon fáradozzunk. Ha a minisztérium akarta volna, elérhette volna minden törvény megváltoztatását, ahogy elérte az említett e) pont esetében; de nem tette. Ezért most a mi dolgunk, hogy minden eszközzel azon legyünk, hogy az ország törvényeiből minden kitöröltessek, ami azokban szlovák nyelvünk ellen irányul.

Az országgyűlésben született egy javaslat, hogy a nyelvünk számára hátrányos törvények közül némelyiket egy kissé módosítsák, de ez olyan kevés, hogy nekünk szlovákoknak nem sokat segítene. Ezért könnyedén megérthető, hogy ezzel nem lehetünk és nem is akarunk elégedettek lenni. Minden értelmes ember elismeri, hogy ha már valami megváltozik, az változzon meg úgy, hogy azzal legalább elégedettek lehessünk.

A többség azonban az országgyűlésben, az úgynevezett jobboldal, mivel a jelenlegi kormányt pártolja, nem akar nekünk többet adni, mint amit lapja, a Pesti Napló nemrégiben kimondott.

Van azonban az országgyűlésben és az országban más párt is, amely elismeri, hogy bizony ahhoz, hogy elégedettek lehessünk, többet kellene szlovák nyelvünk érdekében engedélyezni.⁷⁴ Ebben az ügyben tehát a másik oldal képviselői jobb barátaink. Természetes, hogy mindenki a jobb barátjához húz, ezért a szlovákoknak sem lehet a szemére vetni, ha azokhoz hajlanak, akik nemzetünknek és édes nyelvünknek jobbat kívánnak.

Ennek a hozzánk közelebb álló oldálnak vannak azonban más vágyai is. A negyvennyolcas törvények némelyikét a király kijelölte, hogy meg kell őket változtatni, de a változtatás mértékét nem határozta meg. Az országgyűlési jobboldalról azt gondolják, hogy nagy változtatásokat akar, míg a hozzánk közelebbi baloldal azt kívánja, hogy a lehető legkisebb legyen a változás. Ezek elősorban az állampolgári szabadságjogokra, nem pedig nemzeti nyelvünkre vonatkozó törvények. Másrészt pedig, egyelőre összességében mindenki azt gondolhat ezekről a változásokról, amit akar, többet vagy kevesebbet.

Azt mondja ezért a baloldal: engedélyezzünk a szlovákoknak minél nagyobb változtatásokat azokban a törvényekben, amelyek nemzeti nyelvük

⁷⁴ A *Slovenské noviny* kezdetben a Balközép radikális szárnyával, a Szélballal, a későbbi Függetlenségi Párttal törekedett együttműködésre.

ellen vannak, hogy azután ők is segítsenek nekünk abban, hogy csak kis változtatások történjenek azokban a törvényekben, amelyek az ország szabadsága szempontjából kedvezőek.

Nos, a nemzeti érzelmű szlovákok azt mondják erre, hogy beleegyeznek. A szabadságot a szlovákok is szeretik, és ha meg van engedve az arról való tárgyalás, hogy mennyi szabadságunk legyen, miért épp a szlovák ne kérhetne egy darabkával többet. Mi ezért azzal az oldallal tartunk, amely az ország számára a lehető legnagyobb szabadságot akarja: amennyiben ez az oldal segít nekünk a munkálkodásban annak érdekében, hogy szlovák nyelvünk a lehető legkevesbé legyen elnyomva.

(1868)

10. Ján Mallý: A szlovák kerület

Sosem vádoltuk eddig a P. b. Vedomosti-t⁷⁵ az ország alkotmányával szembeni illojális viselkedéssel, jogunkban áll tehát kérni, hogy ő se gyanúsítson bennünket a szlovák nemzettel szembeni illojalitással. Mi vele kapcsolatban sosem beszéltünk vesztegetésről, ezért jogunkban áll azt kérni, hogy törekvéseinket ő se nevezze humbugnak (bennünket pedig hazugnak). A P. b. Vedomosti a nemzet fejlődésének elősegítése iránt való lelkesedését és szeretetét maga a közönség jogosult megítélni, s mi erre a közönségre hagyjuk annak megítélését is, hogy nemzetiségünk iránti szeretetünk csak látszólagos-e, és hogy a nemzet „ellen” cseleksznk-e.

Félretéve tehát ezeket az illetlen sértéseket, csak a *lényegre* válaszolunk.

Nem ellenezzük a szlovák memorandumot,⁷⁶ a magunkénak ismerjük el azt, egyetlen pont kivételével, amelyben a szlovák kerület létrehozását kérik. És ebben az ügyben határozottan és világosan szeretnénk véleményt nyilvánítani.

Mi

1. nem akarjuk a magunkét a memorandum súlyával egy szintre helyezni, mert sohasem kívántuk *önmagunkat az egész nemzetnek kikiáltani*.

⁷⁵ *Pešťbudínske vedomosti*, a *Slovenské novinyval* és politikájával szembenálló, hagyományos szlovák nemzeti mozgalom orgánuma.

⁷⁶ Az 1861-ben, Turócszentmártonban elfogadott szlovák memorandum.

Ugyanakkor

2. nem titkolhatjuk, hogy a szlovák kerület kérdését a jelenlegi *teljesen és alapvetően* megváltozott körülmények között olyannak tartjuk, amelyről nem ártana szót ejteni. Megfontoltan beszélünk róla, és elvárjuk, hogy amennyiben a P. b. Vedomosti más véleményen van, hasonló megfontolt-sággal, mértékletesen és sértegetés nélkül adja elő érveit.

Hogy a nemzeti kérdést végre mégiscsak meg kell oldani, most már az értelmesebb magyarok is kezdik megérteni. Mert a Magyarországgal nyugaton határos Közép-Európa olyan óriási léptekkel halad az új fejlődés irányába és oly fenyegető zaj hallatszik keletről, közvetlenül a magyar határnál, hogy akiben van legalább egy szikrányi hazaszeretet, nem kívánhatja, hogy az egyes népek zajos elégedetlensége és dühös féltékenysége miatt kitört felfordulás Magyarországot is elérje. Amennyiben hazánk kár és sérülés nélkül akar kikerülni ebből a földindulásból, az egyes nemzetek közötti kiegyezésre és nyugalomra van szükség, hogy egyesüljenek erőink, összetartson bennünket a szeretet, a törekvéseink pedig közősek legyenek. Ha minderre nem kerül sor időben, még mielőtt ideérne ez a mennydörgés, igen keserű napok jöhetnek hazánkra.

A műveltebb magyarok kezdik ezt megérteni, de nekünk is meg kell értenünk. A magyarok számára, amennyiben helyesen értelmezik nemzetük és országuk javát, ez a kiegyezés rendkívül szükséges, de ha mérlegre tesszük saját helyzetünket és társadalmi viszonyainkat, nekünk sem lehet teljesen közömbös, hogy sor kerül-e a kiegyezésre vagy sem. A magyaroknak, igaz, jobban a körmére ég ez a kérdés, mint nekünk, de (igazság szerint) számunkra sem lenne előnyös, annak egészen Szent Vidig való halogatása. Mindkét oldálnak komoly érdeke fűződik a kiegyezéshez, de éppen ezért mindkét félnek toleránsnak és békülékenynek kell mutatkoznia.

Ezzel a kérdéssel kapcsolatban jelenleg láthatóan két ellentétes nézet uralkodik. Az egyik nézet szerint meg kellene elégednünk az *egyéni* nemzeti egyenjogúsággal, míg a másik az mondja, az egyenjogúsághoz *területre* is szükségünk van. Az első véleményt az országgyűlési bizottság mondta ki, de mi, szlovákok soha, de soha és semmilyen módon nem elégszünk meg ennyivel. Ha valaki kizárólag *egyéni* egyenjogúságot ígér nekünk, kár a szóért, akár semmit se ígérjen. Az sosem fog nekünk megfelelni és soha nem fogjuk elfogadni. Másrészről viszont a szlovák terület vagy kerület gondolata a ma-

gyaroknak ugyanolyan ellenszenves, mint nekünk, ne adj isten az egyéni nemzeti jogok. Úgy vélem, ahogy mi készek vagyunk *inkább lemondani* a kiegyezésről, mint hogy elfogadjuk az egyéni egyenjogúságot, a magyarok ugyanígy lesznek a kerülettel.

Ha tehát *nem akarjuk* a kibékülést, maradhatunk mind a magunk álláspontján, de aztán mindenki maga lesz az oka, ha a két égető kérdés, a német és a török, további fejleményei következtében, szembe kell néznie a keserű következményekkel.

Mindez megelőzhető lenne egy olyan megegyezéssel, amelyet mindkét fél elfogadhatna, *ha valóban akarják* a megegyezést. A magyarok mondjanak le arról, hogy egyéni egyenjogúsággal akarjanak kielégíteni bennünket, biztosítsanak számunkra *municipális egyenjogúságot*, valamint *közép- és felsőbb iskolákat*, és mi a magunk részéről hajlandók lennénk lemondani a kerületről. Ezt a megegyezést mindkét fél elfogadhatná, és kívánatos lenne, hogy szó essék erről a javaslatról.

Nekem ezúttal csak egy megjegyzésem van.

A személyes egyenjogúság felkínálásának szándéka doktriner politika, amelyet az élet sosem fog elfogadni, mert *nem teheti*. Az ilyen egyenjogúság számunkra olyan, mint a „víz a rostában”. Aki ezzel akar kielégíteni bennünket, az teljesen ostobának tart minket, és az ilyen feltételezés nem kibéküléshez, hanem, épp ellenkezőleg, még nagyobb felháborodáshoz vezet. A P. b. Vedomosti-nak igaza volt abban, amikor egykor azt mondta, hogy a nemzeti kérdés ilyen látszólagos megoldása csak állandósítaná köztünk az „örökös viszályt”.

Másrészről azonban a szlovák memorandum a mi szlovák kerületünket is csak a nemzeti egyenjogúság következményeként igényli, és a világ folyása már csak olyan, hogy a politikában az elvet és a következményt nem tartják *egy és ugyanazon* kérdésnek, hanem ezek a következmények *új* kérdést szoktak alkotni. Ezért ha a kerületre vonatkozó követelésben engednénk is: *az egyenjogúság elve* még megmarad.

A memorandum szerint a szlovák népet nemzetként kell elismerni és ebben teljesen igaza van. Ezt az alapigazságot titkolja el és teszi semmissé a felkínált egyéni egyenjogúság, ezért nem elégedhetünk meg vele. De ha elismerik a municipális egyenjogúságunkat és a nemzeti közép- és felsőbb iskolákhoz való jogunkat, azzal a szlovák nemzetet nemzetként ismerik el.

Megengedem, ha lenne egy saját külön országunk, abban az esetben ezek a dolgok nem foglalnék magukban egész életünket, de ha már *más* népekkel együtt vagyunk ebben az *egy* országban, azt figyelembe kell vennünk, mert a *valóságos viszonyokat* nekünk is el kell ismernünk. Ahogy a magyarok kockáztatják jövőjüket azzal, hogy eltitkolják a valóságos viszonyokat és vonakodnak elismerni a többi nemzetet, amelyek valóban léteznek, úgy mi is hibáznánk, ha nem vennénk figyelembe, hogy a többiekkel *közös* országban élünk.

Az egyenjogú helyhatóságokkal elismernék községi személyiségünket, az iskolákkal pedig nemzeti személyiségünket. A helyhatóságokban nem merészelne minden fejes lenézően dacolni a nemzettel, nemzeti nyelvünk vagy nemzeti vagyonunk és kötelékünk ellen fordítva saját szeszélyeit. Az iskoláinkban nemzetünk ifjúságát a *mienknek* ismernék el, amivel a nemzet egésze kerülne elismerésre, amennyire egy közös haza határain belül ez feltétlenül szükséges. (Amit a memorandum az országos hivatalokról és a nemzeti egyesületekről mond, az magától értetődő.)

Az országos ügyek, amelyek a dualista kiegyezést követően csak most kezdtek fejlődni, még távolról sincsenek elrendezve, sőt a valódi munka még csak most következik. Egyelőre még csak a Magyar Királyság egyezett ki úgy-ahogy Ő királyi fensége „többi országával”, de az *itthoni csomópontok*, amelyek bizony számosak, a mai napig érintetlenek maradtak. Ezekre is hamarosan sort kell keríteni, és majd csak itt méri össze egymással erejüket itthoni erőink kemény, sőt talán dühödt küzdelemben. Mert ezek a hazai kérdések semmivel sem kevésbé fontosak, mint a Beust miniszter úrral⁷⁷ való kiegyezés volt.

A mostani országgyűléshez címzett legmagasabb királyi leirat több 1848-as törvényt is megjelöl, mint olyat, amelyeket kijavítani vagy módosítani szükséges. Hasonlóképpen némely törvények, mivel 1848-ban kapkodva készültek, láthatóan nem teljesek és tökéletlenek, s emellett azt ígérik, hogy kiegészítésükre újabb törvények kerülnek elfogadásra. Van végül egy harmadik csoportja ezeknek a törvényeknek, amely egy kézzel a régi municipális alkotmányra, másikkal pedig az új minisztériumra támaszkodva, két széken

⁷⁷ Friedrich Ferdinand von Beust (1809–1886) osztrák külügyminiszter, majd miniszterelnök.

ül (hogy érthetően elmagyarázzuk), és most kell eldönteni, hogyan maradhat fenn *egy* törvény a maga *két* székén. Mindehhez jön még a nemzeti kérdés, amelyben az 1848-as törvények teljesen ellenünk döntöttek el, következésképpen most újra dönteni kell róla.

Ebből a rövid áttekintésből mindenki láthatja, mennyi itthoni kérdés maradt még megoldatlan, mennyi harc készülődik még. Mindezek a kérdések mélyen érintenek bennünket, mint *magyarországi állampolgárokat*, de más kérdések, mint *nemzetet* is közvetlenül érintenek bennünket. Ezekkel a kérdésekkel döntenek állampolgári jogainkról, de egyben nemzeti jogainkról is, amit fontos számításba venni, hiszen némely állampolgári jogok olyan szoros kapcsolatban állnak a nemzeti jogokkal, hogy amennyiben nem a szabad értelemben születne róluk döntés, az nemzeti jogunk velejét is aláásná – ilyen például a helyhatóságok és a választási törvény kérdése.

Ha tehát a szerencsétlen körülmények okán a közös ügyeinkre vonatkozó törvénynél és a Beust miniszterrel való kiegyezésnél nem jutottunk szóhoz, körületekintést kíván tőlünk annak a módnak a megkeresése, hogy megtartsuk vagy megszerezzük a beleszólás lehetőségét legalább a hazai ügyek esetében, amelyek nemcsak állampolgári, hanem azokkal együtt nemzeti jogainkról is dönteni fognak.

De mivel az országgyűlésben a *többség* dönt, nem elégedhetünk meg azzal, hogy ezeknek a kérdéseknek az igazságos megoldása érdekében *néhány* küldöttet küldjünk a következő országgyűlésbe, törekvésünknek arra kell irányulnia, hogy ezek a szabadelvű és a nemzetek számára igazságos elvek kerüljenek *túlsúlyba*, azaz *többséget* szerezzenek.

Ennek a többségnek az eléréséhez azonban nem elegendő, ha minden szlovák választókerületben feltétlen többséget szerzünk és egytől egyig a szabadság és a nemzeti egyenjogúság iránt elkötelezett képviselőket választunk. Mert ha hajszára sikerülne is, hogy küldötteink megszerezzék a szavazatok többségét, *szövetségeket* kellene keresniük maguknak az országgyűlés többi tagja között, hogy velük megegyezve közösen többséget szerezzenek, és az említett fontos kérdésekben a szabadság érdekében és egyúttal a nemzet érdekében *dönthessenek*.

Ez olyan nyilvánvaló dolog, hogy egy szót sem lehet ellene felhozni. Ha nem valósítjuk meg, akkor hosszú időre le leszünk győzve, ellenben ha sikerülne keresztülvinni, megóvhatnánk mindazt, ami a mindennapos nemzeti léthez feltétlenül szükséges.

Vessük össze most ezt a tényt az étellel és a szlovák kerület létrehozásának igényével.

Amennyiben ehhez az igényhez, mint a legfontosabb kívánsághoz hajthatatlanul ragaszkodni fogunk, ez lesz az oka annak, ha sok szlovák választókerületben elveszítjük a választásokat. Nem állítom, hogy enélkül minden kerületben nyernénk, ahol az egyébként aligha történne meg. Nekünk most minden erőnket össze kell szednünk és minden, akár csak félig lehetséges eszközt meg kell ragadnunk, hogy egyetlen képviselőt se veszítsünk, akinek megválasztására akárcsak a legkisebb reményünk van.

Így állnak a dolgok a választásaink tekintetében. Nézzük meg, mi a helyzet a *szükséges szövetségesek* szempontjából.

Végignézzve az országon, meggyőződésünk, hogy a következő választásokon a Deák-féle párt meggyengül, a szabadelvű párt (a mostani baloldal) pedig megerősödik. Ez a párt ugyanúgy ítéli meg az európai helyzetet, ahogyan felvázoltuk, látja, hogy a magyaroknak ki kell egyezniük a többi nemzettel. A nemzeti kérdés tekintetében megfontoltabbnak és ezért igazságosabbnak mutatkozik. A többi még eldöntetlen hazai kérdésben kész minden eszközzel harcolni a nagyobb és szélesebb jogokért. Ez a párt tehát több tekintetben is megegyezik velünk, vagy legalábbis a legközelebb áll hozzánk. Bizonyos feltételekkel, mégpedig azzal a feltétellel, hogy nem igényelnénk a szlovák kerületet, lehetőség lenne a vele való megegyezésre.

Az hát a kérdés, hogy fontosabb-e számunkra a szlovák kerületre vonatkozó igény, mint a megegyezés ezzel a párttal? Vagy, hogy inkább veszíteni akarunk-e a helyhatóságok és a választási törvény ügyében, mint vele megegyezni? Ha lemondunk a kívánt kerületről és megmentjük a helyhatóságokat, megmaradnak még az „alkotmányos bástyáink” a centralizáció ellen, amelynek következtében Magyarországon feltétlenül elkezdődne az elnemzetietlenedés. Ha azonban tartjuk magunkat a kerület igényéhez, és ezzel a *Deák-féle pártot, amely jelenleg még Szlovákiában*⁷⁸ *a legnagyobb erővel bír, hozzásegítjük néhány választási győzelemhez és küldötthöz,* épp ezek a küldöttek lehetetleníthetik el a helyhatóságokat, és ezzel lehetetlenné válik a kerület is. Ha lemondunk a kívánt kerületről, amellyel amúgy sem rendelkezünk, azzal annál biztosabban megmentenénk a meglévő helyhatóságokat, s ebben az esetben a bizonytalanról mondunk le a biztos érdekében, és for-

⁷⁸ Lásd az 1. dokumentum jegyzeteit.

dítva, ha az igényelt kerülettel veszélybe sodorjuk a helyhatóságokat, a biztosat veszíthetjük el a bizonytalanért.

Amennyiben tehát létrejöhetne egy ilyen megállapodás közöttünk és a jelenlegi baloldal között, nem gondolom, hogy ez a megállapodás „megkönnyítené nemzeti életünk ellenfelei számára a győzelmet”.

Részemről ez csak egy javaslat, amely azonban őszinte és meggyőződésen alapul. Szívemből kívánom, hogy a nemzet elgondolkodjon rajta, hogy az előadott érveket politikai józansággal mérlegelje és hogy vezető férfúi erről az ügyről minél nagyobb számban fejtsek ki véleményüket. Előre megígérem, hogy az ellenérveket nem fogom vakon visszautasítani, hanem mérsékeltlen és udvariasan válaszolok rájuk. Hozzáteszem még, hogy semmilyen erő nem vehet rá arra, hogy a kerület ellen olyan érveket is előadjak, amelyeket azután ellenségei felhasználhatnának ellene. Kérem tehát, hogy a másik oldal mind- ezeket vegye figyelembe.

(1868)

11. Ján Mallý: Szlovák nemesség⁷⁹

Így hát a szlovák nemesség mégis megértette annak feltétlen szükségességét, hogy *saját* nemzetével tartson! Őszinte örömmel üdvözljük, mert ezt a lépést jól megfontoltnak tartjuk, és nem csalatkozunk abban a reményünkben, hogy *jelentős fordulat lesz ez, amely nemcsak a nemzet, hanem vele együtt a szlovák nemesség javát is szolgálja.*

Mert ahol eddig a testvér testvér ellen harcolt, ott nem teremhetett szerencse sem az egyik, sem a másik fél számára, csak amikor a nemzettárs összefog a nemzettárrsal, csak amikor megvalósul az összetartozás az összetartozók közt –, csak akkor hárulnak el a korábbi akadályok a közös gyarapodás és közös boldogság útjából.

Fél évvel ezelőtt mély meggyőződésből kijelentettem, hogy a szlovák nép és a szlovák nemesség közötti eddigi feszültség nem gyógyíthatatlan, és hogy minél inkább biztosítva lesz a szabadság az országban, annál hamarabb csatlakozik nemzetéhez a szlovák nemesség is. Kitartóan és talpraesetten láthattuk eddig harcolni a szabadságért, és ebben a harcban ugyan időnként

⁷⁹ Mallý a lipcsei Lucskán 1868. szeptember 7-én tartott gyűlésre reagált ezzel a cikkel. Lásd a 18. dokumentumot.

a nemzeti törekvések ellen fordult, megőrizte kapcsolatát a nemzeti mozgalmal, és minden szabadabb mozdulata során igyekezett a vele való kapcsolatot fenntartani és lehetőség szerint megszilárdítani. Noha nehezen ment ez a megszilárdítás, mert a szabadságáért folytatott eldöntetlen küzdelemben álláspontjaink, legalábbis némely tekintetben, jelentősen különböztek egymástól. Most azonban könnyen belátható, hogy a szabadságért vívott harc országunkban oly sikeres mértékben előrehaladt, hogy ha még valahol valami kimaradt, az a maga természetes útján magától kialakul, ezért a szlovák nemességnek sincs többé oka kerülni a nemzeti fejlődést. És hogy ezt az időt valóban felhasználja arra, hogy ismét összefogjon a nemzettel, az a gyors észjárás bizonyítéka, amelyet tisztán megőrzött, dacára annak, hogy a magyar nemzetiség zászlaja alatt folytatott eddigi harc erősen eltaszította saját nemzetétől és kecsgetetően csábította egy teljességgel nemzetietlen álláspontra.

De most, amikor a szlovák (legalábbis a lipitói) nemesség nyíltan kijelenti, hogy kész elszántan *nemzeti* álláspontra helyezkedni, ezzel nemcsak gyors észjárásáról tesz bizonytságot, hanem a becsületét is védi.

Gyakran sajnáltam nemességünket, és nemegyszer elgondolkoztam azon, hová tűnt belőle a becsületes öntudat? Hová lett az *úri önérzet*, hogy ily mértékben lealacsonyodik idegenek *szolgájául*? A szlovák nemes, gondoltam magamban, nem méltó már másra, mint hogy *magyar szolga* legyen? Hisz már neveltetése és az emberi társadalomban eddig elfoglalt helyzete folytán is kellene rendelkeznie annyi öntudattal, hogy ne alacsonyodjék le magyar szolgának! Ezt gondoltam gyakran és ezt gondolom most is.

Hiszen ha a szlovák nemesség elfogadja, hogy a magyar nyelv az urak nyelve, kit ismer el azáltal „urának”? Nem beszél-e magyarul minden kocsis és béres az Alföldön? Azok a dajkák, akiket a szlovák nemesség hozat magának, hogy gyerekei megtanulják tőlük az „urak nyelvét” – különbek-e saját nemesi származású anyjuknál, aki ezt az úgymond úri nyelvet nem beszéli? Hogy tehát a szlovák nemesség házaiban szolgáló pesztrák és tanítók képviselnék az „úri elemet”? Mire való, kérem, saját nemzetiségük és saját házuk ily kimondhatatlan mértékű lealacsonyítása?

A magyar nyelv önmagában nem „úri” nyelv, ez a nyelv az Alföldön ugyanúgy a köznép nyelve, mint a Felföldön a mi szlovák nemzeti nyelvünk. Ezért ha a nemességünk ennek ellenére „úrinak” ismeri el, azzal úrnak ismeri

el a magyar nemzetet is. És mivel a nemzetet nem lehet úgy felosztani, hogy abba ne számítson bele a magyar köznép is, ezért a magyar nemzet „úrként” történő elismerésével a szlovák nemesség urául ismeri el annak köznépét is. És kinek az „urául”? Mi, szlovákok soha nem ismerjük el őt „urunknak”, mert büszkén tudatában vagyunk annak, hogy a magyarok egy hajszállal sem különbek nálunk, és mi egy hajszállal sem vagyunk alábbvalóak náluk, sosem fogjuk elfogadni „úri” voltát. Ezért a szlovák nemesség, a magyar nyelv „úri” nyelvként történő elismerésével csak önmaga felett ismerné el annak „úri” voltát, amelynek olyan lelkesen aláveti magát, mint amely úgy-mond jobb és fennköltebb saját szlovák anyanyelvénél és családja nyelvénél. Semmi kétségem nincs afelől, hogy ha alaposan mérlegre teszi szolgálai viszonyát a magyar (úgymond) „úri” nyelvhez, minden szlovák nemest megerősít öntudatában, hogy önmagát, mint szlovák nemest, legalább annyira becsülje, mint egy közrendű magyart.

Ha tehát nincs a világon egy kizárólagosan úri nyelv sem, mert Párizsban minden szakács franciául, Londonban minden komorna angolul, Firenzében minden kondottiere olaszul és az Alföldön minden béres magyarul beszél, ezért a szlovák nemesség nemcsak hogy nem ártana becsületének, sőt épp ellenkezőleg, önmaga méltóságát emelné, ha eldobná ezeket az idegen nyelveket, amelyek egyébként otthon a szolgák nyelvei, és elfogadná saját nyelvét, tulajdon nyelvét, családja nyelvét, amely ugyan a közrendű szlovák számára a köznép nyelve, de a szlovák nemes ajkán valóban úri nyelv, mivel ez az ő saját nyelve. Hiszen mely nyelv lehet úribb egy szlovák úr számára, mint a sajátja? Mióta alábbvaló a szlovák nemes, mint a magyar –, és ha emez elég előkelőnek tartja saját nyelvét, mióta nem tekintheti ugyanolyan előkelőnek a szlovák nemes a sajátját?

Ebből a szempontból őszintén üdvözlöm a lipitói nemesség döntését, hogy megszabadulván minden idegen alávetettségtől és megvallva saját szlovák nemzeti hovatartozását, kezdi megbecsülni önmagát –, és ezzel a nemzet is egyre inkább becsülni fogja, a bölcs régi mondás szerint: „becsüld magadat, és mások is becsülni fognak”.

12. Ján Palárik: A nemzeti gyűlölet

A nemzeti önzés tévedhetetlen jele az a szertelen nemzeti gyűlölet, amelyet sok magyar és velük együtt nemzeti renegátjaink is hordoznak szívükben a többi Magyarországon élő nemzetiséggel szemben, különösen ha azok is szeretnék kivívni nemzeti jogait.

Nem kívánom itt felemlíteni a különféle mindennapos közmondásokat, megalázó kifejezéseket, gúnyolódó meséket, mondókákat, hasonlatokat, szidalmazási és rágalmozási módokat, amelyekkel kinyilvánítják nemzeti gyűlöletüket, sem leírni azokat a keserű tapasztalatokat, amelyeket én, mint szlovák, iskolás éveim óta mostanáig, bizony sok magyartól és elnemzetietlenedett polgártársunktól érdemtelenül bőségesen elszenvedtem, mert jelen értekezés célja nem a fájdalmak visszahozása, hanem gyógyítása, nem olaj öntése a tűzre, hanem annak oltása, nem az ellenségeskedés, hanem a nemzetek közötti megbékélés és testvéri kiegyezés evangéliumának hirdetése.

Most csak a szlovák nemzetünkkel kapcsolatos nemzeti gyűlölködésről szeretnék néhány szót szólni. Mint ismeretes, sok magyar és elnemzetietlenedett polgártársunk gyűlöl és nevetség tárgyává tesz mindent, ami szlovák – szlovák nemzeti nyelvünket, irodalmunkat, nemzeti intézményeinket, mint pl. a Matica slovenskát stb.; de ennek a gyűlöletnek a nyilai elsősorban nemzetünk fiai, íróink és a szlovák nép művelődésén munkálkodók és általában a közismert szlovák hazafiak⁸⁰ ellen irányulnak.

Nos, kérdezem én, jogos-e a nemzeti gyűlölködés? Erkölcsei vagy hazafias, vagy humánus szempontból általában felmenthető-e? Hiszen a nemzet iránti hűséget és szeretetet, a nemzeti művelődés és a nemzet oktatása iránti áldozatos és aktív elhivatottságot alapvetően ők maguk is a legszebb nemzeti hazafias erényként dicsőítik; és épp ellenkezőleg, a nemzeti közönyt, az érdeklődés hiányát, a nemzettel szembeni árulást elítélik, mint csúf erkölcstelenséget. Ebből tehát az következne, hogy bennünket, nemzetükhöz hű, a szlovák nép művelődése iránt elkötelezett szlovákokat becsülniük és tisztelniük kellene, hiszen az emberi természet olyan, hogy azok iránt, akik velünk együtt ugyanazokat a nemes és szent elveket vallják és önfeláldozó módon harcolnak értük, a legőszintébb szimpátia, megbecsülés és tisztelet érzését

⁸⁰ Az eredeti „slovenský národovec” nehezen lefordítható kifejezés, nemzete iránt elkötelezett szlovákokat, szlovák entuziasztát jelöl.

hordozzuk szívünkben. Sok magyar és elnemzetietlenné vált polgártársunknál éppen az ellenkezőjét tapasztaljuk. A szlovák nemzet iránti hűségünkért és szeretetünkért, a szlovák nemzet nemzeti fejlődése és sikere iránt való önfeláldozó elkötelezettségünkért nem együttérzést, hanem a legrondább *ellenszenvet és gyűlöletet* táplálják velünk szemben. És mi okból? Talán ártottunk nekik valamikor valamivel? Vagy talán nem kívánunk a magyaroknak a lehető legkedvezőbb nemzeti fejlődést és sikereket? Ó, nem akadt még közöttünk olyan szlovák, aki rossz néven vette volna a magyaroktól a nemzetük iránti szeretetet, aki gyűlölte vagy elítélte volna őket azért a dicséretes lelkesedésért, amellyel nemzetük anyagi és szellemi felemelkedésén szorgalmasan munkálkodnak.

Mi lehet hát az oka velünk szemben megnyilvánuló közönséges gyűlöletüknek?

Bizony, bárhogya boncolgatjuk a kérdést, nem adhatunk meg egyéb okot, mint *nemzeti önzésüket*, amelyről korábbi értekezéseimben már beszéltem. Ők csak önmaguknak kívánnak életet, nekünk nem; csak saját nemzetük jólétét tartják szem előtt, a mienket pedig nem; a mi nemzetünk elnyomása révén kívánnak hatalmasra nőni, a mi szlovák népünk tudatlanságából a lehető legtöbb zsákmányt szerezni, megfosztani bennünket a nemzeti élet jogától és szlovák nemzetiségünk elnyomásával, illetve beolvasztásával mindenáron biztosítani önmaguk uralmát, amely önző vágyaknak azonban szlovák nemzetiségünk méltányos igényeivel útjában állunk, így szólván hozzájuk: „Eddig és ne tovább, magyar testvéreink, mert a szlovák nemzet is itt van és élni akar, ugyanolyan joga van itt az élethez, mint az önök magyar népének; ha önök szeretik a nemzetüket, mi is szeretjük a magunkét!” Innen hát a sok rövidlátó irántunk való haragja, ellenünk irányuló szertelen gyűlöletük!

Megtehetik-e, hogy elítéljék nemzetünk iránti nemes szeretetünket, elhagyatott szlovák nemzetünkért való elkötelezettségünket? Ó, nem! Mert bármily törékeny is az emberi természet, a nemes gondolkodás és munkálkodás, a nemes elvek és törekvések miatt senkit el nem ítélt, nem ítélt el a világ szégyenére, hanem önzésében valamilyen ürügyet, kibúvót, kifogást keres hozzá, teljesen mindegy, hogy megalapozottat vagy megalapozatlant, mint Ezópusz meséjében a farkas az ugyanannál a pataknál ivó báránnyal szemben.

A magyarok nem mondják, mert nem mondhatják, hogy valamilyen bűnt vagy vétséget követnének el ellenük vagy közös hazánk ellen azzal, hogy szeretjük nemzetünket és nemzeti fejlődéséért, művelődéséért, oktatásáért és jólétéért munkálkodunk; hanem, hogy állítólag zűrzavart keltünk az országban, hogy úgymond a zavarosban halász hassunk, hogy hecceljük a népet, nemzetiségi súrlódásokat okozunk, hogy szét akarjuk darabolni az országot és el akarjuk adni az oroszoknak, hogy fizetett pánszlávok, lázítók, hazaárulók, forradalmárok, kommunisták stb. vagyunk. És ezek, íme, már bűnös, kárhozatra méltó célok, amelyeket elénk tolnak, sötét, büntetést érdemlő tettek, amelyekkel vádolnak bennünket, holott azok megalapozatlan voltáról belül ők maguk is meg vannak győződve, és a haza iránti rendíthetetlen hűségünket és hazaszeretetünket, töretlen lojalitásunkat már ezerszer és ezerszer *bebizonyítottuk és bizonyítjuk*.

Íme, sokak nemzeti önzése nem riad vissza attól sem, hogy ilyen kiáltó igazságtalanságot kövessen el ellenünk. Mert hiszen alaptalanok, csipetnyi igazságot sem tartalmazók azok a hamis vádak, amelyeket ellenünk rosszhiszeműen terjesztenek, hiszen sérelmeket, nagy sérelmeket okoznak nekünk általuk! Mert ezek a befektetések csak ürügyül szolgálnak az irányunkban megnyilvánuló gyűlöletükhöz, hogy felbőszítsék ellenünk a közvéleményt; ellenünk uszítsák az egyszerű népet, a hatóságokat és hivatalokat, hogy minden alkalommal éreztessék velünk rosszakaratukat, haragjukat és dühüket; hogy érdemtelenül eltaszítsanak és alábecsüljenek bennünket, hogy legmértányosabb igényeinkben és jogainkban megrövidítsenek, elnyomjanak és különböző módokon zaklassanak és üldözzenek bennünket. A szlovák hazafi lehet a legbecsületesebb ember, a legjobb keresztény, a legrendesebb, legönfeláldozóbb és leglojálisabb állampolgár és patrióta, a legalkalmasabb és legjobb tanító, professzor, pap, jogász, a legtanultabb és legrátermettebb férfiú, ha egyszer a gyűlölt „pánszláv” névvel bélyegzik meg, amelyet mindenféle bűncselekménnyel kapcsolnak össze, jaj neki – erkölcsileg el van temetve, mindenhol félrelökik, pozíciójában, ha van neki olyan, minden elképzelhető zaklatásnak és igazságtalanságnak van kitéve. Ezzel a névvel általában nemcsak a közismert szlovák hazafiakat illetik, hanem bizony gyakran az olyan egyéneket is, akikről csak annyit tudnak, hogy baráti viszonyban állnak valamelyik szlovák hazafival, vagy hogy valamilyen szlovák lapot merészelnek birtokolni, olvasni, szlovák írásokat vásárolni, a Matica slovenskát támogatni,

vagy a választások során a szlovák jelölt érdekében fellépni vagy rá szavazni. Ezzel a névvel bélyegeznek meg általában minden önállóbb, felvilágosultabb és a szlovák nép java iránt elkötelezett szlovákot, aki nem feltétlenül hajlik meg a szuverén magyar nemzet nemzeti önzése előtt. Az ilyen embert azután, ha pl. pap, elegendő feljelenteni a kormánynál vagy az illetékes püspöknél vagy patrónusnál, hogy pánszláv gondolkodású vagy a Matica tagja, és előléptetése előtt máris minden kapu bezárul; bárkit, még a legalkalmatlanabb egyént is előnyben részesítik, ha legalább tettet, hogy buzgó magyar. Saját fülemmel hallottam nemrégiben egy igen befolyásos úr szájából az alábbi szavakat: „Biztosíthatom önt, hogy ebben a patronátusban egy pánszláv sem kaphat parókiát.” És így megy ez majdnem mindenhol, minden társadalmi közegeben, városi, vármegyei, országos szolgálatban, hivatalban, választásnál. Ha egy ilyen „pánszlávnak” van valamilyen hivatala, egész biztos mindent elkövetnek annak érdekében, hogy elveszítse azt, vagy legalább át-helyezzék valahová Szeged környékére.

Ha a képviselőválasztások során a „pánszlávnak” titulált ember élni kíván állampolgári jogával, mi mindent meg szabad tenni ellene?! A „megbuktatni” azt jelenti, hogy a „pánszlávval” szemben *minden* megengedett. Bizony a „pánszláv” névvel, amelyet a magyarosítás nagyobb dicsőségére oly bőkezűen osztogatnak, büntetlenül lehet óriási igazságtalanságokat, sérelmeket, elnyomást és jogtalanságot elkövetni ellenünk, megrovidíteni bennünket állampolgári jogainkban. – De, kérdezem én, mehetnek-e jól a dolgok egy olyan országban, amelyben dicséretes hazafiságnak számít ilyen sérelmek, igazságtalanságok és jogtalanságok elkövetése feddhetetlen tisztességes polgárok és a legnemesebb egyének ellen, sőt nemegyszer még kitüntetésekkel és előléptetésekkel is jutalmazták azt. Nem tárják-e itt nagyra a kaput a magyar patriotizmus leple mögé bújtatott legvisszataszítóbb önzés előtt, ahogy azt már némely magyar lap is kezdi felismerni? Nem zajlik-e itt az igazságérzet eltompítása és elfojtása? Nem szítják-e a kölcsönös gyűlölet pusztító lángját és nem vetik-e el a polgári és nemzeti széthúzás, a nemzeti és állampolgári zavargások, viszályok és súrlódások magját? És hová vezeti mindez a magyarokat, bennünket és szerencsétlen hazánkat?

Ezzel elég nyilvánvalóan be lett bizonyítva, hogy különösen egy olyan országban, amelyben több nemzetiség él egymás mellett, amilyen pl. a mi Magyarországunk is, a nemzeti önzés és az azzal összefüggő gyűlölet, romlást

hoz, romlást kell hozzon arra a nemzetre is, amely a nemzeti önzéssel megfertőződött; mert ennek az önzésnek a kielégítéséhez nem elég neki a többi, nálánál gyengébb, szükségszerűen önző vágyai áldozataivá váló nemzetiség elnyomása, igazságtalan felsőbbrendűségből történő elítélése, nemzeti nyelvük kiszorítása a közéletből, az iskolákból, az ország igazgatásából és adminisztrációjából, az irodalmuk, nemzeti egyesületeik és intézményeik elleni gyűlölet és azok működésének minden módon történő akadályozása –nem, ez nem elég: következetesen muszáj tombolnia ugyanezen zsákmányul szolgáló nemzetiségek legnemesebb képviselői ellen (legyenek azok bár a legfeddhetetlenebb és leglojálisabb hazafiak), a legkülönbélebb sérelmeket okozni nekik, igazságtalanságokat és jogtalanságokat elkövetni ellenük, aminek következtében végezetül neki magának is teljesen demoralizálnia kell, *nemzeti önzése* hamarosan átcsap, át kell csapnia a legvisszatasztóbb *anyagi önzésbe*, amelynek velejárója az általános erkölcsi és állampolgári demoralizáció, amely halálos számára és az egész ország számára. Ebből kiderül, hogy nemzeti önzése elburjánzásával sok magyar megáshatja önmaga és közös magyar hazánk sírját is; mert az önzés, mint az igazságtalanság és a kapzsiság forrása, annál inkább nyitogatja falánk, telhetetlen száját, minél inkább a kedvére tesznek és minél több áldozatot hoznak neki.

Ezért nemzeti ügyünk esetében nemcsak arról van szó, hogy bennünket szlovákokat elmagyarosítsanak-e, vagy hogy a nemzeti felsőbbrendűség okán megfosztassunk-e nemzeti fejlődésünk feltételeitől, azaz az iskolában a nemzeti oktatástól és a nemzeti adminisztrációtól, tehát nem kizárólag az *ügyről*, hanem az *ügyről* is szó van itt, azaz a nemzeti önzés által megszállt nemzet létezésének alapvető feltételéről, a nemzeti és állampolgári erkölcsösségről, amely nélkül sem maga a nemzet, sem az állam nem maradhat fenn.

Számunkra, a nemzeti egyenjogúságért küzdő szlovákok számára sem csak a *nyelv* a fontos, azaz, hogy népünk nyelve Magyarországon egyenrangú legyen a magyar nyelvvel, és mindenütt, ahol szlovákok élnek, bevezetésre kerüljön a közéletben, az igazgatásban és adminisztrációban, a felsőbb és középiskolákban, hanem bizony az *ügy* is, azaz a törvényben kimondott állampolgári egyenjogúság szentsége a szlovák nemzetünkért munkálkodó fiaink esetében, a személyi biztonsághoz, vagyonhoz és megélhetéshez való jog szentsége, úgy az egyének, mint az egész nemzet becsülete, vagyona és tőkéje.

Amikor a legnemesebb és nemzetük iránt legelkötelezettebb szlovákokat, azzal az ürüggyel, hogy pánszlávok, a Matica tagjai stb., mindenhol félrelökik, minden hivatalból kizsorítják, minden politikai befolyásuktól megfosztják, nem fosztatnak-e meg ezáltal a megélhetéshez való joguktól, nem zárul-e be előttük az előmenetel útja, nem veszik-e el tőlük a vagyon- és tőkeszerzés vagy -növelés lehetőségét? És vajon nem szenved-e ettől a nemzet is, úgy erkölcsileg, mint anyagi szempontból, amelynek vagyona és tőkéje emiatt nemhogy nem növekszik, hanem bizony még csökken is?

Ó, szerencsétlen, szellemi és anyagi nyomorra ítélt nemzet az, amelynek leghűségesebb, legtehetségesebb, legtanultabb és legnemesebb fiai nem juthatnak hivatalhoz, melynek bírái, irányítói és vezetői csak nemzeti ellenfelei lehetnek!

A bennünket, szlovákokat semmiképp sem nélkülözhető magyar nemzet valódi és helyesen értelmezett érdekei biztosan azt kívánják, hogy minél előbb megvalósuljon közöttünk a testvéri megértés és kiegyezés. Ezt azonban *mindaddig, amíg le nem mondanak a nemzeti önzés tradicionális politikájáról és amíg meg nem szűnik nemzeti gyűlöletük ellenünk, szlovákok ellen*, soha nem fogjuk elérni.

Csak akkor hinnénk el, hogy szlovák nemzetiségünk iránti nemzeti gyűlöletük elenyészett, ha 1. a mostani magyar kormány megadná számunkra legalább azt a néhány szlovák gimnáziumot, amelyeket petícióinkban is kértünk,⁸¹ értelemszerűen olyan professzorokkal betöltve a tanári katedrákat, akiknek szíve szlovák nemzetünké; 2. ha minden szlovák vármegyében nemzetünk fiait nevezné ki iskolai felügyelőknek; 3. ha legalább a belügyekkel foglalkozó minisztériumokban, név szerint az igazságügyi és közoktatási minisztériumban szlovák részlegeket hozna létre nemzetünk arra alkalmas férfúinak vezetése alatt; és végezetül 4. ha az illetékes patrónus és püspök urak és a kormány (értelemszerűen addig, amíg életbe nem lép az egyházi autonómia) a parókiákra, káptalanokba és püspökségekbe való kinevezések során megfelelő módon figyelemmel lenne a szlovák nemzetük iránt elkötelezett papokra, vagy legalább jobban érvényesítené a pártatlan igazságosság szabályait.

(1869)

⁸¹ Lásd a 21. dokumentumot.

**13. Ján Bobula: A Slovenské noviny programja, amelynek kiadását
1868-ban Pesten indította el J. N. Bobula**

1868. január elejétől hetente három alkalommal (kedden, csütörtökön és szombaton) új, politikai, nemzeti demokratikus újság jelenik meg Pesten „Slovenské noviny”⁸² címmel.

Sok szlovák ember azt gondolhatná, hogy amikor már több szlovák újság is megjelenik, lapunk elindítása nemzeti céljaink valamiféle megosztásához vagy gyengítéséhez vezethet. Ezt a téves vélekedést szeretnénk általánosságban és röviden megcáfolni.

Minden szlovák politikus politikai céljainak és ebből következően minden lap céljainak az alábbi szavakban foglalt szándéokra kell irányulniuk.

A négymillió Magyarországon élő szlovák nemzetnek az atyától örökölt földön, egyrészt a Tisza és Morva folyó között, másrészt a Tatra hegyei és a Duna között, boldogságban, jólétben kell élnie. Ezt a jólétet kívánja elérni egyforma vággyal, nem pedig elvakított lélekkel a magyar haza minden szlovák polgára.

De hangsúlyozzuk a közös öntudatot is.

Az általános haladás, a felvilágosodás és a civilizáció korát éljük. A haladás, a felvilágosodás és a civilizáció felébresztett és világos öntudatra emelt minden nemzet lelkében három, a lélekbe természetes módon belevésődött elvet: a nemzetiségi elvet, a demokrácia elvét és a hazafiság elvét. Ezek az elvek megbonthatatlan egységet alkotnak. Aki elárulja az egyiket, az elárulja mindet. Ha visszaemlékezünk a közelmúltra és körbetekintünk a jelenben, hány ember került félreértésből, szem elől tévesztve az említett elveket, összeütközésekbe és szócsatákba, amelyek általában a vak szenvedély nyers kirobbanásaival végződtek? Ki előtt nem ismert, hogy az ilyen félreértések miatt sokan saját létüket kockáztatták.

Egy célunk van tehát, az egy és ugyanazon általános természetes öntudat, és csak folyóiratunk iránya fog bennünket megkülönböztetni a többi szlovák lap irányától. Nevezetesen ahhoz tartjuk magunkat, hogy egy nemzetnek sincs akkora szüksége egymástól különböző utakra, mint annak a nemzetnek,

⁸² Szlovák újság.

amely arra törekszik, hogy részt vehessen a közéletben. A szlovák nemzetnek, mint ilyennek, nagy szüksége van – ha sikeresen előre akar lépni – politikai pártokra; és mi, látván egy, életünkhöz legközelebb álló és jelenlegi körülményeinknek megfelelő álláspontot – amelyet alább megemlíünk –, erre az álláspontra helyezkedünk annak érdekében, hogy nemzetünk minél hamarabb a közélet aktív tényezőjévé váljon.

Ezen, a nemzetünk, hazánk és a szabadság iránti szeretetből fakadó okok miatt hozzuk létre ezt a minden tekintetben önálló és független lapot, a „Slovenské noviny”-t.

Újságunk irányáról szeretnénk rövid tájékoztatást adni.

A szlovák nemzetnek független nemzeti politikával kell rendelkeznie. A szlovák újságíró feladata, hogy megmagyarázza azt. Nemzeti politikánk nem kerülhet ellentmondásba közös magyar hazánkkal. Ezért mi olyan politikát kívánunk folytatni, amelyet minden nemzetéhez hű szlovák, igazi szlovák hazafi és patrióta a magáénak vallhat anélkül, hogy aláásná önmaga egzisztenciáját vagy feladná nemzeti hovatartozását; sőt épp ellenkezője a célunk, vagyis, hogy nemzeti demokratikus politikai elvei által hazája, Magyarország tiszteletben álló polgárává váljon.

Ezen a helyen – amikor számos itt előadható dolgon hallgatással kívánunk túllépni – csak arra hívjuk fel a figyelmet, hogy Hurban⁸³ és Kossuth, mindketten közismert férfiak, olyan értelemben nyilatkoztak, hogy feltétlenül szükség van a magyar és a szlovák nemzet közötti megértésre. Mi tehát szintén azon fogunk munkálkodni, hogy megszűnjön minden félreértés, ellentét és gyűlölködés, és hogy elérvén a kiegyezést, mindenféle gyanakvás nélkül álljunk egymás mellett, mint egyenlő testvérek, mindenki saját népéért, saját szabadságáért és hazájáért külön-külön és együttesen is. Igyekezni fogunk békejobbot nyújtani ezeréves szomszédunknak, magától értetődően, a szlovák nemzet méltóságának sérelme nélkül.

A kötelességek kinyilvánítása olyan határok között fog mozogni, hogy a szlovák nemzet szeresse a magyar nemzetet és minden jót és boldogságot nyújtson neki, amennyiben mindez nem ellenkezik az önmagával szembeni kötelezettségeivel.

⁸³ Jozef Miloslav Hurban (1817–1888) a szlovák mozgalom egyik vezéralakja, az 1848-as szlovák katonai megmozdulások vezetője.

Az alapelv, amelyre vezércikkeinkben támaszkodni fogunk, a nemzeti és a politikai szabadság, mert a nemzet szabadsága az élet, a politikai szabadság pedig az állampolgári élet boldogsága.

A magyar királyság politikai alapjának az 1848-as törvényeket tartjuk, a szlovák nemzet tekintetében pedig a „memorandumot”,⁸⁴ azzal a megjegyzéssel, hogy oly mértékben tekintünk alapként az 1848-as törvényekre, amennyiben azok egyszersmind nem csorbítanak a politikai egységet, azaz a közös országgyűlést és minden magyarországi nemzet közös minisztériumát. Amikor síkra szállunk Magyarország politikai egységeért és integritásáért, egyúttal kijelentjük, hogy ez a politikai egység nem nyugodhat valamiféle despotikus centralizáció alapján, csak a Szent Istváni korona népeinek nemzeti föderalizmusán.

Ami a Magyar Királyság Ausztriához fűződő viszonyát illeti, ebben az esetben az egyetlen igazságos és egyedül lehetséges viszonyért, a perszónálunióért fogunk harcolni.⁸⁵

Kizárólag ebben a berendezkedésben látjuk minden magyarországi nemzet nemzeti létének és jellegének biztonságát és garanciáját, csak ez kelt elégedettséget, jószándékot, szeretetet és patriotizmust a nemes hatalom és közös hazánk helyzete iránt; csak ezzel a berendezkedéssel érheti el Magyarország belül a boldogságot, kifelé a hatalmat és dicsőséget, a tiszteletet nyugaton és a jóindulatot keleten.

Ezért igyekezni fogunk, hogy az 1848-as törvények áttekintésre és kiegészítésre kerüljenek, hogy az azonos jogok, azonos terhek elvén nyugodva minden magyarországi nemzet számára biztosítva legyen a szabadság és a jólét.

Egy ilyen berendezkedés következtében Magyarország nem lesz sem magyar, sem szláv, de mindenki hazája lesz, amivel megelőzhető a nemzetek közötti viszály, elérhető szolidaritásuk, és örök időkre biztosítva lesz az állampolgári szabadság és az azzal összefüggő különféle szellemi és anyagi természeti tevékenység fejlődése, a jólét a családokban, a községekben és minden társadalmi rétegben.

⁸⁴ Azaz az 1861. június 7-én Turócszentmártonban elfogadott szlovák nemzeti memorandumot.

⁸⁵ A Slovenské noviny tehát a magyar politikai életben a kiegyezést el nem fogadó szélsőbaloldali politikai csoportot tartotta szövetségésnek.

Legfontosabb kötelességünk szlovák nemzetünk védelme lesz. Minden lehetséges törvényes úton hajthatatlanul azon fogunk dolgozni, hogy nemzetünk nemzeti léte, amely valóban itt él és itt is fog élni és amely közös hazánk jelentős részét alkotja, közjogi szempontból elismerést nyerjen; mert ezt tartjuk létünk első és legfontosabb feltételének. Továbbá, hogy nemzeti nyelvünknek ne csupán papíron legyenek jogai, hanem a közéletben, az egyházban, a hivatalokban, az alsó és a felsőbb iskolákban is, hogy nemzetünk műveltsége ne ragadjon le mindig az olvasókönyvnél, hanem az emberi tudományok és elméletek minden rendje és szintje – az emberi elme minden kincse –, a mi nemzetünk számára is a maga természetes nyelvén elérhető legyen.

A Slovenské noviny minden lehetséges módon fel fog lépni annak érdekében, hogy minden területen, ahol alkotmányunk hiányos, minél gyorsabban kiegészítésre kerüljön, nevezetesen, hogy egyebek mellett a lehető leghamarabb szert tegyünk az egyeztető bíróságokra és egy liberális egyesületi törvényre. Harcolni fogunk a szólás- és sajtószabadságért, a vármegyék autonómiájáért és minden, a haladás szabadságával kapcsolatos intézményért; az alsó és felsőbb iskolák számának gyarapodásáért és jobbításukért, és a néptanítók javadalmazásának javításáért.

Az egyházak és azok érdekei, amennyire átnyúlnak a politika területére, a Slovenské noviny hasábjain mindig megfelelő és hangsúlyos helyet kapnak. Az alacsonyabb papság jobb javadalmazását mindig támogatni fogjuk. Egyebekben pedig a „szabad államban szabad egyház” elvet valljuk; ezért harcolni fogunk azért, hogy a magyar királyságban minden nemzetiségnek legyen törvényes nemzeti egyháza.

Nem tévesztjük szem elől hazánk és személy szerint minden egyén anyagi érdekeit sem. Küzdeni kívánunk a személyek, a föld és a vagyon szabadságáért, amennyiben azok képviselte nincs ellenére az egyes nemzeteknek és az államnak, de küzdünk a korunk felfogásával össze nem egyeztethető előnyök és kiváltságok ellen is.

A vezércikkek mellett a „Slovenské noviny” az alábbi rovatokból fog állni:

Hazai országos hírek, ahol minden miniszteri rendelet kivonata mellett feljegyzésre kerülnek a jelesebb vármegyei és városi események is. Megjelentetjük az országgyűlés ülésének kivonatát, de a jelentős és életünket érintő beszédeket teljes terjedelmükben publikáljuk.

Osztrák politikai hírek, amelyek rövid áttekintést adnak a közös politika eseményeiről, különös tekintettel az ausztriai szláv népekre.

Leveleiket, amelyek általában a közéletre vonatkoznak, szívesen fogadjuk minden lehetséges oldalról, és ebből az alkalomból mindjárt megkérjük azokat az urakat, akik támogatni kívánják vállalkozásunkat, hogy ne mulasszanak el szorgalmasan levelet küldeni nekünk mindenről, ami a környezetükben történt; legyen az politikai, nemzetiségi, községi, vármegyei, városi vagy községi bizottsági ügy, érdekes esemény, nemes cselekedet, valamint jogainkat elhanyagoló és sértő viselkedés; a gazdasággal és minden figyelemre méltó témával kapcsolatos vélemény. Azt kívánjuk, hogy mindenki megossza velünk a jelentős nemzeti, politikai, ipari és gazdasági eseményekre vonatkozó véleményét, amelyeket szívesen megjelentetünk, annál is inkább, hogy a nép megértse, hogy őszintén érdeklődünk a szlovák nemzet és a nép minden ügye, a jogait és zsebét érintő körülmények iránt.

Rövid hírek.

A külföldi politikai híreket részben pusztá beszámolóként, részben saját értekezéseinkkel fogjuk megjelentetni, és igyekszünk, hogy minden politikai hír röviden és gyorsan eljusson a közönséghez.

Az *Eredeti telegramokat* úgy fogjuk kinyomtatni, ahogy kézbesítik nekünk azokat; az előző napról származókat a *Legújabb híreink* fejléc alatt hozzuk.

Az *Irodalom és művészet* képviselte kedves kötelességünk lesz.

A *Nemzetgazda* havonta egyszer híreket közöl a pénz- és árutőzsdéről, valamint vasúti és gőzhajó-menetrendet.

A *Hirdetéseket* egyszerű módon nyomtatjuk ki.

Ezek hát általánosságban azok a területek, amelyeken tevékenykedni fogunk. Teljes mértékben tisztában vagyunk a kedvezőtlen időkkal és körülményekkel, amelyekkel nálunk az újságírás általában és különösen a szlovák újságírás küzd; ismerve azonban a politikai folyóirat általánosan elismert jelentőségét a szlovák nemzet számára, abban a reményben vágunk bele ebbe a nem könnyű vállalkozásba, hogy a nemzeti és állampolgári szabadság érdekében, a nemzet és a köz jogáért és javára folytatott rendíthetetlen munkálkodásunk – tekintet nélkül az emberi jóindulatra és rosszakaratra – nagyszámú olvasóközönséget szerez nekünk. Bízunk benne tehát, hogy szlovák közönségünk ezen igyekezetünkben lélekben és lapunk bőséges előfizetésével anyagilag is patrióta módjára támogatni fog bennünket. Minden velünk

kapcsolatos, elvi alapon vagy aljas és visszataszító személyeskedésből fakadó előítéletnek, melyek talán még közéleti szereplésünkre is hatással lesznek, annak kinyilvánításával kívánjuk elejét venni, hogy emelkedett eszme vezérel bennünket: a nemzetek közötti megértés elérése és a szlovák nemzet, Magyarország nemzeteinek és Ausztria nemzeteinek felemelkedésén és jólétén kívánunk munkálkodni.

Pesten, 1867. december 7. napján.

Ján N. Bobula

Felelős szerkesztő

(1867)

14. Ján Bobula: Politikai álláspontunk

Mint minden megismerés esetében, a politikában is igen értékes a részletek ismerete. Ha azonban tekintetünk a részletekre szegeződik, ha az ember nem áll fel egy magasabb pontra, amelyről a szem áttekintheti a közeli és a távoli dolgokat és mérlegelheti az adott tárgy körülményeit, az könnyen tévútra viheti a következtetést. Máshogy néz ki egy világváros, ha nap mint nap a szűk utcákon és tereken bolyongunk: emitt az építészetet, a palotákat, amott a híd merész ívét, emitt egy előkelő utcát, nem messze pedig a szegények lakta apró házak sorát fedezi fel örömmel fürkésző tekintetünk. Másként látjuk ezeket, ha kilépünk a kapun és felkapaszkodunk a szomszédos dombra, az utak, terek, csatornák hálózatát, a bennünket körülvevő hegyeket, a bennük fekvő völgy alakját, amelyen végighúzódik a folyó partja, végigtekintünk az odavezető utakon, vasutakon, a völgyeken, kiemelkedéseken, kerítéseken, amelyek körülötte elterülnek. Egy magas hegy formáját sem akkor ismerjük fel, amikor megmásszuk, hanem csak akkor, ha nagyobb távolságból tekintünk vissza a hegységre, és a hegynek a hegységhez, annak bemélyedéseihez, sziklafalaihoz és hegyoldalaihoz való viszonyából szerzünk egyértelmű ismeretet.

Hasonló a helyzet a napi eseményekkel is. Ahogyan az előbbi esetben a térrel összefüggésben, úgy itt is kissé távolabbi nézőpontot kell találnunk a kor viszonyainak szabad megismeréséhez, amely a kezünknel fogva vezetne bennünket, hogy mindig tudatában legyünk utunk irányának. A nemzetek mozgásának és felemelkedésének nagy törvényei vannak, amelyek irányá

vagy már kivétel nélkül szilárdan adott, vagy amelyek más törvényekkel küzdenek az elsőbbségért, az elhatárolásért, az irányvonalért, amelyet mind egyikük magával visz történelmi útján. Ha eljön az érettségük ideje, egyetlen csapással alapjaiban és érvényes irányban változtatják meg a társadalom és a politika világát. Általában mindazok nagy meglepetésére történik mindez, akiknek szeme nem nyitott az ilyen dolgok megismerésére, és akik úgy vélték, nagyon jól látják a közeli jövőt.

Amikor azonban nemcsak a hasonló, hanem valamely nemzetre vonatkozó általános politikai ismeretek is szükségeltetnek, amikor a politika törvényei azonosak az erkölcsstan törvényeivel, mégpedig minden értelmes és minden a jóléthez vezető emberi cselekedet megismerésének elősegítése és azok közös erővel történő megvalósítása magától értetődik, hogy az egyes nemzetek céljai egybeesnek az emberiség céljaival. A nemzet a földön élő emberiségnek az a része, amelyet az azonos nemzetség és az azonos nyelv különböztet meg.

Ilyen és ehhez hasonló dolgok jártak az eszünkben, amikor gondosan eltöprengtünk a földnek azon, a természet által teremtetett és bőkezűen felékesített részéről, amelybe az isteni Gondviselés a szlovák nemzetet helyezte, a világos, nemzeti politika kiindulópontjául ezt a mindenki számára szemmel látható pusztá tényt állítottuk az alábbi szavakkal: „a négymillió Magyarországon élő szlovák nemzetnek a maga anyaföldjén, egyrésről a Tisza és Morva folyó között, másrésről a Tatra hegyei és a Duna között kell boldogságban, jólétben élnie.”⁸⁶

Egy a cél, de ehhez a célhoz sok-sok út vezet. Közismert ebben a tekintetben a szlovák emberek gondolkodásának megosztottsága. Némelyek még ma is célravezetőnek tartják a bécsi centralizmust, mások az ausztriai föderalizmust, megint mások a pesti centralizmust, némelyek a magyar föderalizmust, mások a szláv centralizmust és ismét mások a szláv föderalizmust. Nézetét mindenki alá tudja támasztani valamilyen érvel. Nem kívánunk itt most következtetéseket levonni, hogy milyen mértékben vezette ezen pártok mindegyike a szlovák nemzetet és milyen hatása volt érveiknek a közgondolkodásra, most csak röviden és mintegy mellesleg említést teszünk politikánk két nagy fogyatékoságáról. Az első fogyatékoság, hogy nem

⁸⁶ Idézet a Memorandumból.

voltunk tökéletesen szervezettek és a pártok tevékenysége alapján nem lehet következtetni taktikájukra és valamiféle fegyelemre. Ehhez járul az önálló, méltósággteljes és valódi politika, a haladó politika hiánya. Politikánk határozatlan, ingadozó politika képét mutatta. Erről tanúskodik közéletünk. A létkérdéseinkről folytatott kemény viták pusztá és üres káoszba fulladtak, és végezetül mindegyik, ahogy a gondolkodó számára egyértelműen kitűnik, értelmetlen, vassarkasról⁸⁷ folytatott vitára redukálódott. Eközben számot kell vetni a nehéz körülményekkel is.

Mi a magunk részéről tökéletesen tudatában léve törékenységeknek és gyengeségünknek, magunkra vállaljuk a munkát, és bátorkodunk valamiképpen megvilágítani a dolgot. Mi azt az álláspontot képviseljük, amelyre minden félelem nélkül helyezkedhet minden *szlovák* ember. Álláspontunk a következő: *a magyar nemzeti föderalizmus eszméje*; vagy más szavakkal minden Magyarországon élő nemzetiség egyenjogúságának elismerése és formális törvényben történő kimondása az integritás megsértése nélkül, a politikai egység, a közös parlament és a közös minisztérium megőrzésével. Ez az organikus egység azonban határozza meg önmagát, legyen sorsának meghatározó ura belül és kifelé is.

Ez a mi elképzelésünk a magyar királyság szilárd és egyedül lehetséges berendezkedéséről a felettünk gyülekező veszély ellen.

Mindemellett kezünket a *független nemzeti, demokratikus politika* fogja vezetni.

A függetlenség magában hordozza hő kívánságunkat. A függetlenség egyszerűen azt mondja, hogy nem lógunk valamiféle szögön országunk határán kívül vagy azon belül, hanem a szlovák nemzetben szunnyadó hatalmas erőre támaszkodunk. Ebből következik kötelességünk: független módon bemutatni, megmagyarázni, kifejteni a szlovák nemzet életének minden kérdését és érdekét, mégpedig ugyanezen nemzet nemzetiségi elvei alapján.

Aki valamilyen állami szervezetben a nemzeti érdeket nem teszi meg politikája meghatározó törvényének, az minden bizonnyal nem ezen államnak és nemzetiségeinek a jólétéért munkálkodik.

A fent említett politikának óriási előnyei vannak a gyakorlati életben. Röviden felsoroljuk őket.

⁸⁷ Az utalást nem tudtuk megfejteni.

Ez a politika határozottan elítéli az ún. kolduspolitikát, amely valamiféle nyomorúságos szervilizmus gyümölcse.⁸⁸ A kolduspolitika mindig is koldus-elégiákat szavalt és magyarázott az egész világ előtt, egyebek között annak a nemzetnek a szegényére, amely a IX. században Svätopluk fejedelem vezetése alatt sikerrel szembe mert fordulni a német császárok hatalmában összpontosuló egész Európával, amikor az meg akarta fosztani szabadságától és rabláncra akarta fűzni, annak a nemzetnek, amely az Árpád-dinasztia alatt csaknem egyedül képviselte a magyar királyság erejét, gazdagságát, tudományát és művészetét, annak a nemzetnek, amely a történelem bizonyága szerint az atyától örökölt földön valamiféle központja és éltető ereje a magyar királyság integritásának és létének. A kolduspolitika nem méltó a szlovák nemzethez.

De nemcsak függetlennek, nemzetinek, hanem demokratikusnak is kell lennie politikánknak. Bizonyosan téved, aki azt hiszi, hogy a polgári kormánynak és a közigazgatásnak abszolutisztikusnak kell lennie, amely egyvalaki vagy bármilyen nevezetű mesterségesen összeeszkábált többség nevében vaskézrel garázdálkodik a nemzetek sorsával. Mi is tiszteljük a törvényt, tölünk is távol áll minden politikai hazugság, tiszteletben tartjuk az állam berendezkedését, a kormányt és a közigazgatást. De köztünk és köztük van egy különbség, mégpedig nagyon jelentős. A szabad polgárok engedelmesége és a szervilis alávetettség úgy különbözik egymástól, mint ahogy a rab-ságban tartott lélek különbözik attól, amelyet a természet szabadságra hívott.

Ez okból a gondolkodási képesség és a tiszta igazság szabályának a demokrácia elvét tartjuk. A demokrácia elve abban rejlik, hogy nálunk Magyarországon a vármegyék lakossága az általános jólét elérése és elősegítése érdekében a vármegyei képviselőtestületek és az országgyűlés kezébe adja önként a hatalmat és a törvényt. Az ország parlamentje pedig a minisztérium atyja, azaz az általános és közös kormányé és a közigazgatásé. Ebből fakadóan országunkban a törvény uralkodik, nem pedig valamiféle zsarnok despotizmus. Mi tehát szilárdan és eltökélten ezt a demokratikus és aranyat érő né-

⁸⁸ Bobula a kolduspolitika alatt azt a 19. században általánosan követett szlovák politikai gyakorlatot érti, amely nem a saját társadalmi hátterére, saját erejére támaszkodva kívánta elérni a nemzeti célokat, hanem különböző, az uralkodónak benyújtott kérvények útján.

zetet valljuk: nem engedjük, hogy ember uralkodjon felettünk, csak a törvény, mert az ember önmagában is hajlik a valótlanúságra, és könnyen zsarnokká válik. Ami parancsol és uralkodik, az nem más, mint a jog és ezzel az egyenlőség törvényének őre.

Szem előtt tartva mindazt, amit eddig elmondtunk, szembeötlő, milyen nagy fontosságot tulajdonítunk annak a mindennapos kifogásnak, hogy a szlovák nemzet törekvései szemben állnak a magyar királyság integritásával és politikai egységével. Lehet, hogy némely határozatlan és pontatlan kijelentés adott alkalmat az ilyen kellemetlen előítéletekre. Köztudott azonban, hogy az egyes emberek nem azonosak az egész nemzet hangjával. És azt kérdezzük, merre tartanak szlovák nemzeti törekvéseink? Milyen indokokra alapozzák ellenfeleink kijelentéseiket? Nem hallottunk tőlük eddig semmi bizonyosat, semmi valóságosat, csak hiábavaló és alaptalan aggodalmakat. Mi minden ilyen és ehhez hasonló kifogást az egész szlovák nemzet nevében üres és alaptalan kirohanásnak és olcsó becsületsértésnek nyilvánítunk.

A szlovák nemzet a magyar királyság megalapítása óta hűséges volt hazájához és szülőföldjéhez, és a jövőben is hű marad önmagához és hazájához. Semmilyen politika, amely országunk egységének megbontására irányulna, nem számíthat arra, hogy megnyeri magának a szlovák népet, mert mi a magyar királyság egységét nemcsak a béke alapjának, hanem nemzeti egyeniségünk alapjának is tartjuk Magyarországon.

Annál is inkább folytathatjuk politikánk ilyen irányát, mivel egyenesen elvezet bennünket nemzeti törekvéseink céljához és semmilyen módon nem ellenkezik a magyar királyság egységével, amely így a szlovák politika magvát alkotja, mint ahogy az is, hogy törvény mondja ki, a Magyarországon élő szlovák nemzet más magyarországi nemzetekkel azonos jogokkal rendelkező nemzet.

Minden, a szlovák nemzet és a magyar nemzet között felmerülő kérdés kizárólag belső ügy, a belpolitika területéhez tartozik, tehát olyan területhez, amelyben kizárólag a két nemzet jogosult dönteni, és mindkettőt az az érzés élteti, hogy nemzeti érdekeink az egyenjogúság alapján oldódnak meg. Amíg a törvény szolgál szabályként, nincs ok sem az idegen beavatkozásra, sem aggodalomra.

De mi történne akkor, ha azt feltételezzük, hogy a nemzetek egyenjogúsága nem mondatik ki a lehető leghamarabb formális törvényben? Hazánk

legtiszteletreméltóbb férfúi egyszerűen beszélnek; a megoldatlan vagy igazságtalanul megoldott nemzetiiségi kérdés katasztrófához és végül a dicső magyar királyság széteséséhez vezet.

A magyar királyság három, egymástól lényegesen különböző részből áll: a tiszántúli területből, a dunántúli területből és a Dunán inneni területből! Nem titok ma már, hogy a román birodalom a Fekete-tengertől a Tiszáig terjedő terv megvalósításán munkálkodik, hogy a nagyszerb birodalom felemelkedőben van. A szlovák nemzetnek nincs hová vonzódnia; ebből látható, hogy amennyiben súlyt helyeznek nemzeti érdekeire, a magyar királyság egységének féltékeny oltalmazójává válik. A magyar királyságban a legjelentősebb tényező a szlovák nemzet és a magyar nemzet. Kíváncsú lenne az őszinte megértés és szívélyes barátság e két nemzetiiség között. Ennek a nemzetek közötti barátságnak nem lehet más alapja, csak az azonos nemzeti jogok és azonos nemzeti kötelességek, ellenkező esetben nem nemzetek közötti barátságról, hanem nemzeti elnyomásról lenne szó.

A nemzeti egyenjogúság a magyar királyság sarokköve, amelyet az első építők sem utasítottak el, hanem igen bölcsen nagyra értékelték. Ezért minden magyarországi nemzetiiség kibékülését egy boldogságot hozó, szabad, az egyenjogúságon nyugvó Magyarország keretei között mi is nemzeti programunk legfőbb cikkelyének tartjuk. Ez lesz politikánk meghatározó iránya.

A Tisza és a Morva folyó között, a Tátra hegyei és a Duna között élő nemzetünk immár találkozhat nevével a bel- és külpolitikában, az egyházban, a községekben, a nemzetgazdaságban, a tudományban és a művészetben, saját kezébe kell vennie közügyeit, össze kell állítania általános, nagyszabású, nemzeti programját és késlekedés nélkül minden erejével annak megvalósításán kell munkálkodnia. A szlovák nemzet programját sosem lesz képes egyetlen ember megvalósítani, akkor sem, ha alkotó szellemét és gazdagságát tekintve Krózust is túlszárnyalná. Ez minden szlovák hazafi feladata. Nagy szüksége van a szlovák nemzetnek az általános, szisztematikusan kidolgozott nemzeti programra, amely tartalmazná a bel- és külpolitika bizonyos elveit, a községek és az egyház, valamint a nemzetgazdaság berendezkedését, amely kijelölné a tudomány és a művészet jellegét. Amennyiben valakinek ezt a célt szolgáló és összességében igen sikeres javaslata van, azt szívesen fogadjuk, és kedves kötelességünknek fogjuk tartani, ha ebben a tekintetben a nemzeti

élet eszközöként szolgálhatunk. Nem tartozunk azok közé, akik a lenéző – ki kérdést teszik fel, mi azt kérdezzük *mit?* A pásztor kunyhója gyakran többet tehet a nemzetért, mint Zsizska katonai tábor. ⁸⁹

Így gondolkodva és tevékenykedve haladjunk, Testvéreim, együttes erővel előre. Ha továbbra is a régi függő helyzet és a régi szokások igájában maradunk, amikor egy vagy két ember épít, a harmadik pedig rombol, ahogy azt a közelmúlt történelme mutatja, ellenfeleink örömeire hamarosan végünk lesz.

A világon uralkodó isten világítsa meg szlovák elménket, éltető szeretetével hassa át szívünket egységgel és erővel, hogy közös erővel, egy világos és nagyszabású program által egyesüljünk a szlovák világ javára véghez vitt jó-tékony tettekben az atyáinktól örökölt földön – Magyarországon!

15. A pesti Nemzeti-Demokratikus Egyesület felhívása a szlovák polgárokhoz és polgártársakhoz⁹⁰

A kor, amelyben élünk, mindannyiunkat arra kényszerít, hogy lelkiismeretesen elgondolkodjunk azokról az eszközökről, amelyekkel megszűntethetnénk politikai elhagyatottságunkat és hanyatlásunkat.

Minden körülmény arra mutat, hogy egyes szlovák választókerületekben meg kellene állapodnunk abban, hogyan tehetnénk tömegesen erőfeszítéseket drága szlovák nemzetünk szent jogaiért.

Mindannyian tudjuk, hogy mi, szlovákok senki segítségére nem számíthatunk, hogy magunkra vagyunk utalva, mintha csak mindenki közismert mondásunkat idézné eszünkbe: segíts magadon és az isten is megsegít!

És nincs ez így rosszul. Hiszen tudjuk, hogy a világon csak azok a nemzetek hajtottak végre valami valami különlegeset, figyelemre méltót, amelyek önmaguk erejére támaszkodtak. Jól tudjuk, hogy a magyarok is csak elszántságuknak és határozottságuknak köszönhetően jutottak el arra a szintre, amelyen ma állnak.

⁸⁹ Utalás Ján Kollár *Slávy dcéra* című művére.

⁹⁰ Az 1868. március 25-én alapított *Szlovák Nemzeti-Demokratikus Egyesületet* a *Slovenské noviny* társadalmi bázisának létrehozására szervezték. Vezetői Jozef Zaretzky, Jozef Pozdech és Ján Bobula voltak. A Szélbal mellett szerveződő demokrata körök mintájára országos szervezeti hálózatot szerettek volna kiépíteni.

Nekünk, szlovákoknak eddig nem volt olyan fejlett erőnk, hogy hazánkban elfoglalhassuk azt a helyet, amely minden jog szerint megillet bennünket.

Bizonyára számos körülmény akadályozott bennünket. De ne hagyjuk, hogy mindez visszariasszon minket. A szilárd akarat és a kitartás mindent legyőz. És most erre van a legnagyobb szükségünk, mert szomorúan kell megvallanunk, hogy jogaink kivívása terén mindent előlről kell kezdenünk.

De eljött az idő, hogy megembereljük magunkat, a kor, hogy alkalmasnak mutakozzunk a színre lépésre drága hazánk nemzeteinek hangversenyén.

Szilárd meggyőződésünk, hogy szent ügyünk érdekében tett minden lépésünk során a szlovák városok és községek jelenthetik a legnagyobb támogatást, hogy mi lehetünk a legnagyobb segítség azok számára, akik értünk az első vonalba állnak. Mi képviseljük az erőt, és ahol erő van, ott el is lehet érni valamit.

Ne hagyatkozzunk többé az elégtelen erőkre, ne várjunk segítséget, mert nincs kitől, ne csak reménykedjünk, mert reményeinkben már sokan megcsaltak bennünket, hanem lássunk munkához mi magunk.

Félre tehát a közönnyel!

Amikor más népek községei és városai versengve sietnek, hogy segítségükkel a megfelelő időben hozzájáruljanak nemzeti jogaik kivívásához és megszilárdításához, nosza, mi se szemlélődjünk tétlenül, mintha mindez bennünket nem érintene. Ne viselkedjünk úgy, ahogy mások. Mert közömbösségünk esetén ne csodálkozzunk, ha ellenségeink mindig politikai nullaként fognak ránk tekinteni! Ne csodálkozzunk azon sem, ha azután lemaradunk mások mögött!

Polgárok! polgártársak! szlovákok! talpra! Mutassuk meg, hogy mi is Magyarországon élünk, hogy mi is a szívünkön viseljük az ország ügyeit, és hogy a nemzeti kérdés nem némely „lázító” műve, hanem Magyarország minden tisztességesen gondolkodó állampolgárát mélyen érintő kérdés.

Álljunk csatasorba Istentől eredő jogainkért.

De, amint említettem, ezen a téren elsősorban megegyezésre, őszinte testvéri megegyezésre van szükség.

Ennek elérése érdekében nem ajánlhatunk semmi egyebet melegebben, mint a nemzetünk és hazánk javát szolgáló egyesületek alapítását.

Mi, ahogy már talán ismert önök előtt, itt Pesten egy „nemzeti-demokratikus szlovák egyesületbe” tömörültünk. Nem volt az oly régen, de már

most érezzük, milyen nagy előnyöket nyújt nekünk ez az egyesülés, már most előre látjuk, hogy ha minden szlovák vármegyében alakulna legalább egy ilyen egyesület, gyorsan eljutnánk a bennünket megillető állampolgári és nemzeti szabadságjogok kikötőjébe.

Nosza hát, kiválaszott, mindig elszánt, önfeláldozó szlovák hazafiak és patrióták, kezdjétek hozzá ehhez a tiszteletre méltó műhöz. Feszítsétek meg erőiteket most, amikor a világot oly erősen megrengeti az egyesületek ügye.

Munkálkodásotok bizonyosan nem marad eredménytelen.

Fel hát, szlovák városok és községek erre a számunkra oly fontos munkára, fel hát, hogy utódainknak a társadalmi tevékenység emlékművét hagyhassuk hátra, hogy példát állítsunk eléjük, hogyan álljanak ki önmagukért jogaik kivívása során.

Alapítsatok a mienkhez hasonló egyesületeket, mert az ilyen egyesületekben oly nagy erőt fejthetünk ki, amely legyőz minden nemzeti és állampolgári szabadságunk útjában álló akadályt és lerombol minden gátat; olyan erőt, amellyel kivívjuk magunknak a győzelmet.

Szervezettségre van szükségünk, amelyet azonban csak egyesületek alapításával érhetünk el, és ha már elértük, nem lesz olyan erő, nem lesz olyan hatalom, amely megfoszthatna bennünket jogainktól vagy megrövidíthetne bennünket jogainkban.

Ne hiányozzanak hát az egyesületek egy szlovák városból vagy községből sem, és még kevésbé a vármegyékből.

Talpra hát, nehogy felkészületlenül érjen bennünket az idő!

(1868)

16. Ján Bobula a választásokról

E sorok írójának megvan a maga külön véleménye a választásokról, amely abban áll, hogy nem arra helyezi a súlyt, hogy a mai viszonyok között országgyűlési választások zajlanak, mert azok túl sokba kerülnek nekünk, amiről ennek a lapnak a 1871. évi 180. számában írtam. Nagyobb súlyt fektetek arra, hogy minden lehetséges módon képezzük a népet és gondoskodjunk anyagi jólétéről. Az ennek elérése érdekében való tanácskozásokat, bizottságok létrehozását, üzletek nyitását, ha másképp nem, akkor egyesületek útján, közéletünk szempontjából *ma* sokkal fontosabb feladatnak tartom, mint a választási bizottságok létrehozását. Ez lenne a természetes eljárás, miközben

a választásokon való részvétel az öntudatos és vagyonosabb réteg nélkül minden reális alapot nélkülöz, nem érünk el vele mást, csak ricsajt, vagy ha valamit mégis elérünk, az olyan jelentéktelen, hogy alig valamit nyom a latban. Egész másképp nézne ki a választásunk, ha öntudatos és legalább egy kicsit módosabb néppel lépnénk fel.

Miközben nemzetünknek nem minden képviselője gondolkodik így a választásokról, ők, bár elismerik a felsorolt érveket, mégis azt akarják, hogy állítsunk jelölteket. Alkalmam volt meggyőződni erről úgy magánúton, mint nyilvánosan.

És bár így állnak a dolgok, én senkire nem kívánom ráerőltetni meggyőződésemet, és bármennyire nem cáfolta meg senki az érveimet, ennek ellenére, ha mégis indulni akar a választásokon – amit türelmetlenségünkkel magyarázok – én nem leszek ellene, de azt kívánom magamnak, hogy ez a rossz is a lehető legjobban végződjön nemzetünk fejlődése szempontjából, és ebből az okból a levelező úr kérésére szeretnék *bizalmasan* válaszolni a fent említett javaslatokra, mert én is elismerem, hogy az idő halad és jelentős kornak nézünk elébe. Eszmefuttatásom ugyan személyes véleményt tükröz és kérem, hogy azt akként értelmezzék, megjegyzem azonban, hogy ismervén a mi oldalunkon álló férfiak gondolkodását, úgy vélem nem hazudok, ha azt állítom, hogy egyet fognak érteni velem.

Már lapunk utolsó előtti számában bizonyos súlyt helyeztünk arra, hogy aki indulni akar, állítson össze nemzeti jelölőlistát és járjon el méltósággal, ahogy az férfiakhoz illik, nem pedig kalmár módjára. Ezzel én is egyetérték, és bizonyára egyet fog vele érteni a lipitói levelező úr is, de ennek ellenére a következtetésére vonatkozó javaslatával semmiképp nem értek egyet, mégpedig abból az egyszerű okból, hogy a turóci urakat⁹¹ a cseh képviselőcsoporttal helyezi egy szintre, és hogy a turóci urak kezébe akarja adni a döntés jogát, akik úgymond mindannyian a régi iskola hívei, tehát egy párt hívei és ebből következően tetteik nem fejezhetik ki az egész nemzet akaratát. Számkra azonban az kell, hogy fontos legyen, hogy az olyan nehéz munka során, mint amilyenek számunkra a választások, tetteinkkel mindannyian az egész nemzet akaratát fejezzük ki, hogy tehát a nemzet mindenféle véle-

⁹¹ Tehát szlovák politikai ellenfeleik jelentős részben Turócszentmártonban élő csoportját.

ménye és frakciója megegyezzen, és ne forduljanak egymás ellen legalább a választások során. Gondolom, ebben a levelező úr is egyetért velem, mert feltételezem, hogy ő is többre tartja a nemzeti fejlődést, mint a politikai párthoz való kötődést, és hogy *elsősorban* nem az a fontos számára, hogy a párt képviselői bekerüljenek a parlamentbe, hanem az, hogy a *mi* férfúink egyáltalán bejussanak, és akár budai vagy pesti úton fognak járni,⁹² nemzetünk érdekében dolgozzanak. És ha ez fontos neki, amit nem kívánok kétségbe vonni, akkor nem kívánhatja, hogy a jelölő bizottság az egyik szlovák politikai párt képviselőiből álljon és a másiktól szigorú engedelmességet kívánjon, vagy más szavakkal, ha a választások során, már amennyire elvárható a mi körülményeink között, kedvező eredménnyel akar munkálkodni, el kell kerülni a politikai pártosság gyanúját is. Az ő javaslatáról azonban lerí a politikai pártosság. Úgy gondolom azonban, hogy ha őszinték vagyunk, ezen lehet segíteni: bizonyára van rá elég időnk.

Minden becsület és tisztelet a turóci uraknak, különösen azok iránt érzek különös tiszteletet, akik *elvi alapon*, nyilvánosan és becsületesen küzdenek ellenünk, de a választások ügyében minden tisztelet mellett sem helyezhetem őket egy szintre a cseh képviselőcsoporttal. A cseh képviselőcsoport *mindkét* párt tagjaiból állt, és amiben a többség megállapodott, annak a kisebbség alávetette magát, mégpedig mind az ifjú-csehek, ahogy azt a lipitói levelező úr mondani akarta, de az ó-csehek is, ha éppen úgy kívánta a közérdek. A cseh pártosság különbözik a miénktől. A cseheknél, dícséretükre legyen mondván, a Matica körül, a szépirodalomban, a nemzetgazdaságban nincs politikai pártoskodás, a cseheknél nem érvényesül a mindenáron és mindenhol való leszavazás elve. Nálunk sajnos mindennek épp az ellenkezőjét látjuk. Száz és száz példával tudnánk ezt illusztrálni, de eltekintünk ettől, abban a reményben, hogy mégis megváltozik a helyzet, amire a választások során különösen nagy szükség lenne. És mivel ezt kívánatosnak tartjuk, azt is kívánnunk kell, hogy a választások során szüntessük meg a szlovák politikai pártoskodást, ami kizárólag úgy érhető el, ha a jelölőbizottság *elfogulatlanul* kerül összeállításra. Ha ez megvalósul, amire látunk lehetőséget, csak a másik oldalon álló urakban legyen meg a jóindulat, akkor nem kételkedünk a választásokon való jó szereplésben.

⁹² Utalás arra, hogy a *Slovenské noviny* Pesten jelent meg, míg riválisa, a *Pešťbudínske vedomosti* Budán.

Meggyőződésünk szerint tehát előzetesen semmi mást nem kellene nyilvánosan tennünk, mint kimondani azt az elvet, hogy mindkét részből, a szlovák politikai pártoktól függetlenül akarjuk létrehozni a bizottságot, amelynek feladata a következő választások során követendő eljárásra vonatkozó javaslat kidolgozása lenne, és feltesszük a kérdést, hogy nem lehetne-e ennek az ideiglenes és elfogulatlan bizottságnak a tagjai éppen a szlovák, úgy értem nemzeti országgyűlési képviselő urak? Mi támogatnánk ezt, és egyben kérnénk, hogy osszák meg javaslatukat nemzetünk minden képviselőjével, akiket meg kellene hívni arra a gyűlésre, amely megválasztaná a jelölőbizottságot, amely döntéseinek jogérvényesnek kellene lenniük.

Az összeállítás módját nem tartjuk célszerűnek nyilvánosan taglalni, mert ennek során bizonyára felmerülnek alantas és kicsinyes kérdések, amelyeket szűk körben kell megoldani. Ebből az okból nem teszünk további megjegyzéseket a levelező úrnak az albizottságokra vonatkozó javaslataival kapcsolatban sem, amelyek meggyőződésünk szerint nem praktikusak, de ezt szűk körben kell eldönteni, és a nyilvánosságot csak a *megállapított* szabályokról és a szereplés módjáról tájékoztatni.

Azt szeretnénk, ha ezek a gondolatok felkeltenék azoknak az uraknak a figyelmét is, akik támogatják a jelöltállítás, és nem kevésbé szeretnénk, ha a fenti ügyről folytatott nyilvános disputa helyett inkább *tennénk* érte.

Bobula

(1868)

17. A pesti Nemzeti-Demokratikus Egyesület levele a magyar országgyűléshez

Tisztelt Képviselőház!

Magyarország ősidők óta több nemzetiség hazája. A tisztelt országgyűlés elismerte, hogy ezen nemzetiségek tisztességes és jogos igényeinek a kielégítése e haza létkérdései közé tartozik, és ez okból még három évvel ezelőtt⁹³ kegyeskedett kiküldeni egy bizottságot, azzal a feladattal, hogy terjesszen az országgyűlés elé egy, a nemzeti kérdés megoldására vonatkozó javaslatot.

Miközben a tisztelt bizottság mindmáig nem terjesztette be a kívánt törvénytervezetet; ez a körülmény izgalomban tartja a nemzetiségeket, mert

⁹³ 1865-ben.

ebben a hazában már nagymértékben felébredt a nemzeti öntudat, és szabad politikai és társadalmi életet kíván, annak minden jogával együtt.

Közismert tény, hogy a nemzeti kérdés ügye a mi szlovák nemzetünket is nagy izgalomban tartja; és meg vagyunk győződve róla, hogy közös hazánk érdeke azt kívánja, hogy kieszközöljük ennek az izgalomnak a megszüntetését és megnyugtassuk hazánk polgárait.

Bár felismertük, hogy most nemcsak célszerű, hanem szükséges is lenne a szlovák nemzetnek módot és alkalmat adni arra, hogy a nemzeti kérdést először önmaga kebelében, mégpedig a szlovák kongresszuson tárgyalja meg, kívánságai tekintetében állapodjon meg és ezeket a meghatározott kívánságokat nyújtsa be a tisztelt képviselőháznak; – mivel azonban nemzetünknek ilyen alkalom a mai napig nem adatott, mi, szlovák nemzetünk és magyar hazánk alulírott hű fiai a t. képviselőház elé járulunk, és jogos kívánságainkat benyújtjuk a t. képviselőháznak abból a célból, hogy azokat kegyeskedjék törvénybe iktatni.

J a v a s l a t,

1. § A Magyarországon élő szlovák nemzet politikai, állampolgári és társadalmi tekintetben teljesen egyenjogú a magyar és a többi nemzettel.

2. § Magyarország minden nemzete egy egységet alkot, amelynek részei a következő nemzetek: szlovák, magyar, horvát, szerb, ruszin és román. A szlovák nemzet tehát ennek az egységnek az alkotórésze.

3. § A szlovák nyelv a magyar haza határai között a többi nyelvvel azonos jogokat és szabadságokat élvez.

4. § Mivel vallási, politikai, állampolgári és társadalmi téren a haza minden nemzetisége azonos jogokat élvez, ezért a szlovák vármegyékben, városokban és községekben, a helyi közigazgatás, a bíraskodás és az ülések nyelve a nép anyanyelve. Ezen a nyelven készülnek a jegyzőkönyvek, zajlanak az ülések és születnek a döntések, mindig magyar fordítással az illetékes magasabb hivatalok számára.

5. § A szlovák vármegyékben, városokban és községekben a hivatalokat csak olyan hivatalnokok foglalhatják el, akik egyéb képességeik mellett nemcsak beszélik a nép nyelvét, hanem írásban is jól ismerik azt; mivel ezek a hivatalnokok kötelesek minden állampolgárral minden körülmények között annak anyanyelvén tárgyalni. Az idegen nyelv senkire semmilyen körülmények között nem erőszakolható rá.

6. § A szlovák nemzetnek jogában áll bármely országos hivatalhoz saját nyelvén folyamodni, amely köteles ezen a nyelven válaszolni.

7. § A szlovák nemzetnek jogában áll nemzeti kongresszusokat tartani, és azokon nemzeti-politikai érdekeiről önállóan tárgyalni.

8. § A hivatalokat az országos hivatalokban, mint a bíróságokon, valamint a minisztériumokban, minden nemzetiség hivatalnokai a lakosság számának arányában foglalják el. Ezeknek a hivatalnokoknak a jelölőlistáját a nemzeti kongresszus nyújtja be.

9. § A kormány és a magasabb országos hivatalok a szlovák vármegyékkel és városokkal a magyar nyelv mellett a szlovák nyelvet is használják.

10. § Az ország törvényei és a kormányrendeletek a magyar nyelv mellett szlovák nyelven is kiadásra és publikálásra kerülnek.

11. § Mivel a szlovák nemzet Magyarország függetlenségének pártján áll, a szlovák nemzet fiai szlovák ezredeket alkotnak, amelyek azokban a járáásokban kerülnek elhelyezésre, amelyek kiállították őket.

12. § A szlovák nemzetnek az ország piros-fehér-zöld koronás zászlaja mellett jogában áll saját szlovák zászlaját is használni.

13. § A vármegyei bizottságokba minden község a lakosság létszámához viszonyítva választja meg bizottsági tagját.

14. § A saját adminisztrációval rendelkező testületek nem tartoznak a vármegyei közigazgatás alá, és mint ilyenek nem rendelkeznek jogokkal a vármegyei bizottságokban és nem avatkoznak bele a vármegyék ügyeibe.

15. § A vármegyei hivatalnokok nem rendelkeznek döntéshozatali joggal, sem szavazattal a bizottságban. Tiszteletbeli bizottsági tagok nincsenek.

16. § A választókerületek a lakosság számának arányában újra kialakításra kerülnek.

17. § Az állami hivatalnokok nem jogosultak országgyűlési képviselőjelöltként indulni.

18. § Az országgyűlési képviselők választása során a szavazás titkosan zajlik, és minden község vagy város saját kebelében bonyolítja le ezt a szavazást, minden hivatalos befolyás nélkül, saját belátása szerint. A szavazatokat minden városban és községben külön erre a célra megválasztott testület juttatja el az illetékes helyre.

19. § Az adók, tekintettel a szlovák vidékek termőföldjének termékenységére, arányosan kerülnek elosztásra.

20. § A szlovák nemzet számára vallástól függetlenül és az ország költségére az alábbi oktatási intézmények kerülnek létrehozásra a következő településeken:

1. Alsó reálgimnáziumok Liptószentmiklóson, Trencsénben, Miaván, Verbászon, Alsókubínban, Bártfán, Pazdicson, Rózsahegyen, Turdoson, Turócszentmártonban, Privigyén, Zsolnán, Szakolcán, Nagytapolcsányban, Modorban, Liptószentkereszten, Selmecbányán, Kiskőrösön és Petrőcön.

2. Felsőbb reálgimnáziumok Eperjesen, Lőcsén, Nagyrőcén, Csabán, Besztercebányán, Nagyszombaton és Nyitrán.

3. Jogi akadémiák Besztercebányán és Nyitrán.

4. Tanítóképző intézetek Besztercebányán és Nyitrán.

21. § Ezekben az iskolákban az oktatás nyelve a szlovák, de az alsóbb első osztálytól kötelező tárgyként oktatják a magyar nyelvet is; az ország más nyelveit szintén oktatják választható tárgyként.

22. § Ezen felül a pesti egyetemen rendes szlovák nyelv és irodalom tan-szék működik.

23. § A szemináriumokban vallásra való tekintet nélkül szlovák oktatás-ban részesülnek azok, akik a szlovák nép körében akarnak tevékenykedni, mert nem lehet a szlovákok között pap, apát, kanonok, püspök, esperes, szuperintendens, érsek senki, aki nem tudja isten igéjét szlovákul hirdetni.

24. § Az iskolák felett az állam és a nemzet gyakorolja a felügyeletet; az utóbbi külön bizottságot választ erre a célra nemzeti kongresszusán.

24. § A szlovák művelődési intézmények arányosan részesülnek támogatásban a közös államkasszából.

(1868)

18. Jegyzőkönyv a Liptó megyei Lucskán, Ján Bobula és a liptói nemesség képviselői közötti tanácskozásról⁹⁴

A kölcsönös és alapos megismerkedést követően élénk társalgás közepette közös ebédre ültek össze, délutánra hagyva a közéletre vonatkozó baráti beszélgetéseket. Ebéd közben teljesen magánjellegű beszélgetések folytak, csak

⁹⁴ Ján Bobula 1868. szeptember 7-re a Liptó megyei Lucskára tanácskozni hívta a megyei tisztikart és a nemességet, ahol a politikai együttműködés részleteiről tárgyaltak.

Kubinyi Árpád⁹⁵ úr mondott rövid köszöntőt Liptó vármegye jelenlévő első alispánja, a mélyen tisztelt Kiszely Vendel úr tiszteletére. Ebéd után a jelenlévő férfiak komoly ábrázattal körbeülték az asztalt, és a tisztelt Kiszely V. első alispán úr előadta, hogy volt szerencséje Bobula úrral különböző közügyekről beszélgetni, aki arra biztatta, hogy gyűljünk össze egy baráti beszélgetésre és beszélgessünk nézeteinkről, különösen a nemzeti álláspontot illetően. Kiszely úr megjegyezte, hogy igyekezett ennek a felkérésnek eleget tenni, és ebből a célból meghívta ismerőseit, akik szintén készségesen és nagy számban jelentek meg (Hangok a háttérből: Éljenek!). Felhívta a jelenlévőket baráti beszélgetésre és először Bobula úrhoz fordult kérdésével, hogy mit kívánna ő a nemzeti kérdés tekintetében. Erre szerkesztőnk, Bobula felállt és miután örömet fejezte ki, hogy a liptói nemesség ilyen szép számban és készségesen eljött a baráti beszélgetésre, egyebek közt kijelentette, hogy valami olyat fog mondani, amit minden jelenlévő rögtön elfogad. Elmondta, hogy ő, mint a szlovák nemzet képviselője azt kívánja, hogy a szlovák vármegyékben az ispántól lefelé a szlovák legyen a hivatalos nyelv, hogy szlovák oktatási nyelvű reálgimnáziumokat hozzanak létre a szlovákok számára, hogy a szlovák művelődési intézményeket az államkasszából a lakosság számának arányában támogassák, hogy a minisztériumban legyen nemzetiségi osztály, hogy minden minisztériumban kapjanak hivatalt szlovák hivatalnokok is. Fő vonalakban nagyjából ennyi. – Mire Kubinyi Árpád úr azt kérdezte Bobula úrtól, hogy mi van a tervezett kongresszussal? Mi a célja? Összeül-e? és állandónak tervezik-e? Bobula úr azt válaszolta, hogy a szlovák kongresszusnak azért kellene összeülnie, hogy megállapodjon a szlovák nemzet kívánságaiban és ezzel feladata befejeződne. Kijelentette, hogy a nemzeti kongresszus javaslatairól nem mondtak le, és különösen most, amikor a nemesség érdeklődni kezdett nemzete iránt, reméli, hogy ezek a javaslatok rövid időn belül megvalósulnak. Palugyay Móric úr felolvasott egy gyönyörű Kollár-idézetet, amely szerint „magányosan, társától elszakítva, minden zsarátnok kialszik”, összetartásra és megértésre szólítva fel a jelenlévőket, megindokolta annak szükségességét, és hozzátette, hogy minél hamarabb érjen véget az, hogy valakit pánszlávnak és isten tudja minek titulálnak, felszólította Štefan Hýroš⁹⁶ lelkész urat, hogy ő is szóljon hozzá ehhez a kérdéshez; ő

⁹⁵ Kubinyi Árpád (1836–1923) bíró, országgyűlési képviselő.

⁹⁶ Štefan Hýroš (1812–1888) katolikus plébános Liptószentmihályon.

azonban azt kérte, hogy előtte válaszoljanak Bobula úr szavaira; erre mindenfelől hallatszott, hogy „azzal mindenki egyetért”. Mihálek Viktor⁹⁷ úr elmondta, hogy többségében az már megvalósult, ami azonban az iskolákat illeti, az emberség is azt kívánja, hogy az iskolák úgy legyenek létrehozva. A többi dologgal, amelyekről egyébként is csak az országgyűlés dönt, mindezzel kapcsolatban egyetértését fejezi ki. Végezetül üdvözölte a „Slovenské noviny” pártját, amely a szlovák nemzet érdekében igyekszik helyrehozni mindazt, amit a „Pešťbudínske vedmosti” elrontott a nemzet ügyében. A megszólított Hýroš úr, eleget téve a megszólításnak, először afelelti örömének adott hangot, hogy a nemesség olyan szép számban összegyűlt, és sajnálatát fejezte ki, hogy több ismert szlovák nem jött el, amit azzal magyarázott, hogy nem bíznak a nemességben. Ő maga igyekszik tompítani ezt a bizalmatlanságot és a nép körében fellépni a nemesség érdekében, ha a nemesség egyet fog érteni népünkkel; ha elfogadja hogy az élére álljon, mert rendkívül fontos számunkra, hogy a nemesség most is olyan legyen, mint egykor – a nemzetből jövő. Azt kívánja, hogy most is olyan legyen, ahogy azt másfél száz éve Bél Mátyás mondta, hogy a liprói nemesség műveltségével megelőz minden más vidéket, hogy művészekkel árasztja el a világot, hogy most is Liptó adja meg a hangot; hogy az egész is olyan élénk mozgásba lendüljön, mint ahogy az egyének adják jelét az életnek. Cáfolta Mihálek úr állítását, miszerint Liptóban már minden megvalósult, amikor szlovákul zajlik az ügyintézés; hozzátéve, hogy még most is magyar kurrenszeket küldenek pl. az anyakönyvekről, és híre sincs a szlovák nyelvnek, ami szégyen a szlovákok számára. Az iskolákkal kapcsolatban azt mondja, hogy a tanulók nem fogják érteni a tudományt (általános lehurrogás, hogyne értenék, ha szlovákul fogják nekik tanítani a tárgyakat). Magyarázatot fűzött a szentmártoni nemzetgyűléshez is, amely a memorandum elfogadása után megszűnt létezni; megszűnt létezni a bizottság is; de mégis létezik, mert nincs aki feloszlassa, elmagyarázta a szlovák vármegyék megnevezése tárgyában ott folytatott vitákat, és bizonygatta, hogy a kerület nem szakítja szét az országot. Erre ilyen hangok hangzottak: Nem akarjuk a kerületet, nem akarunk vonalakat, nem akarjuk szétszakítani az országot, nem akarunk a Pešťbudínske vedmosti-val tartani stb. – Hýroš úr arra a megjegyzésre (nem tudni kiére), hogy a nagyrőcei diákok (hangok a nemesség soraiból:

⁹⁷ Viktor Mihálek Liptó megyei orvos volt.

mi is támogatjuk ezt a gimnáziumot), nem tudnak magyarul, azt válaszolja, hogy amennyire az osztályok engedik, tudnak: és még jobban fognak tudni, ha úgy fogják ott is befejezeni az egyes osztályokat, ahogy azelőtt Besztercebányán; sőt, igen, idővel túlszárnyalják a katolikusokat, mivel anyanyelvükön tanulván a tudományokat, jobban fogják tudni őket, miközben a katolikusok, nem értvén a tudományokat, amelyeket magyarul tanulnak, mindenhol és mindenben alattuk maradnak. – Palugyai Móric általános egyetértés és jóváhagyás közepette azt kéri, hogy ne használják a kisbirtokos kifejezést: mivel a nemesség és kisbirtokosság nem akar semmilyen külön kasztot alkotni, ha tetszik hát szólítsák csak úgy, mint másokat: intelligenciának.

Kiszely V. úr tiltakozik Bobula úr szavai ellen, mondván, ebben a körben ő nem alispán, hanem barát. Szót kérve Kiszely úr azt javasolta, hogy a vármegyékben a diplomáciai, a hivatalos és az adminisztráció nyelve, az egyéni szabadság megsértése nélkül, a szlovák legyen. – Baligovič J.⁹⁸ kifejtette, hogy most nem arról az egyéni szabadságról van szó, amely most is megvan, hanem a közletről. – Elhangzott egy ellenvetés azzal kapcsolatosan, ha a vármegyében valaki nem beszéli a hivatalos nyelvet; – Hýroš úr válaszolt rá, hogy ha a német és magyar választókerületekbe tartozó községek lakói nem beszélik a hivatalos nyelvet, a saját nyelvüket használják, ami ebben az esetben kényszerűség és szükségszerűség. – Bobula szerkesztő úr kijelenti, hogy ő a „Slovenské noviny” álláspontján áll, és a nemzeti és hazafias egyetértés, valamint közös jólétünk érdekében a nemzeti egyenjogúság biztosítása során hajlik arra, hogy lemondjon a kerület igényéről; tehát a kerület ellen van. Kitart nyilatkozata mellett, és reményét fejezi ki, hogy Štefan Hýroš úr látván – az új, univerzális szóhasználatnál élve – szlovák intelligenciánk elkötelezettségét nemzete mellett, és látván ezt a sikert, szintén nem lesz ellenünk. Thuránszky T. úr azt kívánja, hogy az ország bármely nyelvén lehessen írni, egészen a minisztériumig, és hasonlóképpen az iskolákban is minden nyelven oktassanak, a diplomáciai nyelven pedig azt érti, hogy az a legalsó szinten is használható legyen a hivatalos ügyintézés során.

Štefan Hýroš úr ellentmond ennek és elmagyarázza a diplomáciai nyelv értelmezését, azaz, hogy az csak a felsőbb helyeken és itthonról kifelé, nem pedig itthon lenne használatos. – Számos egyéb mellett még elhangzott az

⁹⁸ Jozef Baligovič.

a kívánság, hogy a vármegyékben azután ne készüljenek fordítások, hanem a minisztériumban legyenek ezzel foglalkozó emberek. Bobula úr hallani kívánta annak kinyilatkoztatását, hogy mindenki jóváhagyja-e mindazt, amit a nemzet ügyében előadott; erre általános igen volt a választ. Kiszely V. úr azt mondta, hogy csatlakozik a Slovenské noviny pártjához és ezt a lapot minden eszközzel támogatni kívánja, ha a párt tartani fogja magát az itt kimondott elvekhez. A vármegyékkel kapcsolatosan azt kérte, hogy azokban ne legyen akadálya a diplomáciai nyelv használatának sem. Bobula úr felszólította az intelligenciát, hogy nyilatkozzon, kíván-e ezeknek az elveknek az ügyében nemzetével együtt tartani? Kívánja-e népét hazafias-nemzeti irányba vezetni a jóléthez? Erre általános zajos igen hallatszott. A Slovenské noviny előfizetése során kölcsönösen baráti jobbot adtak egymásnak – add isten!, hogy soha ne szakadjanak szét –, ezt követően még kemény viták folytak a Pešťbudínske vedomostiról és annak támogatóiról.

19. A Slovenské noviny felhívása a szlovák nemességhez

Mélyen tisztelt Uraim.⁹⁹

Egy évvel ezelőtt, működésünk kezdetén az a vágy töltötte el bensőnket, hogy baráti viszonyban, mint testvér a testvérral élhessünk, elsősorban intelligenciánkkal¹⁰⁰ és magyar testvéreinkkel.

Az ismert programmal és nagyjából ezekkel a szavakkal fordultunk többek között önökhöz is.

Akadtak azonban rövidlátó vagy dühös emberek, akik azt terjesztették rólunk a világban, hogy Moszkva felé építünk hidat a szlovákok számára.

Nem csodálkozunk hát, hogy értelmiségünk körében akadtak olyanok, akik nem kísérvén figyelemmel és nem véve számba tevékenységünket, elhitték a rólunk terjesztett aljasságokat és elborzadtak.

Más részről azonban akadtak olyanok is, akik érdemesnek ítélték, hogy figyelembe vegyék lépéseinket, és meggyőződjenek róla, hűségesek maradtunk kimondott szavainkhoz és hogy nem rejtőznek mögöttük semmilyen mellékes célok. Meggyőződtek arról, hogy ha nemzetségünkhöz hű szív dobog keblünkben, ugyanazzal a dobbanással magyar hazafiságáért is dobban.

⁹⁹ A címzettek a szlováklakta megyék főispánjai.

¹⁰⁰ Azaz a szlovák anyanyelvű nemességgel.

Meggyőződtek arról, hogy bár határozottan lépünk fel a közéletben és nem szokásunk hason csúszni és ezzel talán éppen egyesek vétkei leplezni, mégis jó barátai vagyunk értelmiségünknek és jó barátai vagyunk a magyaroknak.

A legnagyobb tisztelettel felhívjuk erre a körülményre az önök figyelmét, mélyen tisztelt uraim, és kinyilvánítjuk, hogy programunk értelmében a jövőben is a kibékülésre kívánjuk fordítani erőinket, és van szerencsénk felkérni önöket, hogy programunkhoz, mint a lakosság többségének programjához, amelynek körében önök is élnek, közös hazánk érdekében a mai nehéz időkben csatlakozni méltóztassanak és ne tekintsék tehernek az annak érdekében való munkálkodást, hogy programunk az önök járásában minél inkább elterjedjen, és ne csak az önökre bízott köznépet, hanem különösen értelmiségünket arra ösztönözze, hogy közösen olyan erős falanxot alkossunk, amely minden, közös hazánkra zúduló bajnak képes ellenállni.

Legfőbb ideje, hogy végre egyszer megértsük egymást és egy tisztességes tranzakció alapján egyesüljünk.

Ebből a célból és első lépésként annak érdekében, hogy legyen alkalom meggyőződni tetteinkről, van szerencsénk esdekelve kérni, hogy ajánlják értelmiségüknek és rajta keresztül az egyszerű népnek a Slovenské noviny, mint a szlovák „új iskola” szócsovének olvasását; és mi bízunk benne, hogy értelmiségünk, megismervén népünk, hazánk és a közös érdekében végzett tisztességes és önzetlen tevékenységünket, a legkevésbé sem habozik majd jobbát nyújtani nekünk, hogy együtt haladjunk a közös cél felé.

Bízunk benne, hogy önök, mélyen tisztelt Uraim, mint olyan férfiak, akik szívükön viselik az önökre bízott szlovák nép jólétét és közös hazánk jólétét, nem fognak habozni teljesíteni legtiszteletteljesebb kérésünket, amiért bizonyára nem marad el majd a munkálkodásunkból eredő hazafias-nemzeti jutalom.

20. Ján Bobula: A nemzetiségi kérdés megoldása után¹⁰¹

Elsősorban kinyilvánítjuk, hogy azok a kívánságok, amelyekkel az elmagyarosodás szélén előálltunk,¹⁰² semmilyen módon nem ütköztek az ország közigazgatásának és törvényhozásának előírásaival; nemcsak az ellenzéki la-

¹⁰¹ Ján Bobula az 1868-as nemzetiségi törvény elfogadására reagált ezzel a cikkel.

¹⁰² Lásd a 18. dokumentumot.

pok bizonyítják ezt, hanem maga a kormánypárti Pesti Napló is, amely teljes terjedelmükben megjelentette azokat, és hozzátette, hogy nincs hozzájuk megjegyzése. Nyilvános felhívásunkra, hogy bizonyítsák be nekünk, miben ellentétesek kívánságaink az ország közigazgatásának és törvényhozásának előírásaival, közel s távol senki sem tudott egy szóval sem válaszolni.

Ezért, aki kívánságainkat olyannak kívánja bélyegezni, amelyek ellentétesek az ország közigazgatásának és törvényhozásának előírásaival, az vagy nincs tisztában azzal, mit mondtunk, vagy dühödten el akar nyomni bennünket.

Cáfolhatatlan tény tehát, hogy kívánságaink semmilyen módon nem ütköznek az ország közigazgatásának és törvényhozásának előírásaival!

Ezek a kívánságok azonban nem teljesültek!

Ezért mi, „nem akarván lemondani saját nemzetiségünkről” és nem akarván elmagyarosodni egyértelműen kimondjuk,

hogy az országgyűlés által elfogadott „a nem magyar nemzetiségek egyenjogúsításáról szóló” törvény egyáltalában nem elégít ki bennünket és hogy továbbra is ragaszkodunk kívánságainkhoz.

Amire most és a jövőben is a legnagyobb súlyt helyezzük, azok a vármegyék és az iskolák.

Ezen a területen, hivatkozva az ebben a lapban korábban kinyilvánított véleményekre, az alábbi megjegyzéseket tesszük:

Bármikor, amikor az ország arra kényszerült, hogy megvédje annak a folyamatnak a jogosságát, amely most a magyar függetlenség diplomáciai elismerésével fejeződött be, az 1790-es országgyűlésre hivatkozott, és ezt a hivatkozást a király is jogosnak ismerte el, ezért amikor mi, szlovákok, nemzetünk kívánságainak alátámasztására az említett 1790-es országgyűlésre hivatkozunk, bizonyítani kívánjuk, hogy a magunk részéről mi is elfogadjuk azt az egész országban általános és elfogadott véleményt, és a király felséges személye által is elismert jogot, hogy a magyar állampolgárok a jelenlegi folyamat kérdésében teljes lojalitással hivatkozhatnak a 1790-es országgyűlésre.

Ennek az országgyűlésnek azon kívánságai, amelyeket az ország politikai függetlensége és szabadsága ügyében kinyilvánított, most megvalósultak, de épp ellenkezőleg, még nem valósultak meg a nemzeti és nyelvi jogokra vonatkozó kívánságai, ahogy azokat az említett országgyűlés II. Lipót király egyhangúan elfogadott koronázási hitlevelében kimondta. Ott ugyanis az

áll, hogy az országgyűlés azt kéri, „hogy a dikasztériumokban¹⁰³ (tehát csak ott) bevezetésre kerüljön a magyar nyelv, amilyen gyorsan az a hivatalok tevékenységének megzavarása nélkül lehetséges lesz, ezt azonban oly módon kívánja”, hogy másrésről a szlavóniai és horvát vármegyék, továbbá némely felső-magyarországi vármegye odahaza (a vármegyéknél és a városoknál) megőrizhesse saját anyanyelvét, valamint minden levelezésnél és egyéb hivatalos ügyintézés során megőrizhesse a jelenleg uralkodó latin nyelvet. Az az országgyűlés, amely elindította Magyarország függetlenségének kivívását, az ország számára nem károsnak, hanem előnyösnek ítélte meg, ha a szlovák helyhatóságok az otthoni hivatalos ügyintézés során megőrzik anyanyelvüket. Dicső nemességünknek (az akkori küldötteknek) ezt az örökséget a jövőben is meg fogjuk védeni, mert ez volt az egész 1790-es országgyűlés általános kívánsága, amelyre a hivatkozást úgy az ország, mint a király iránti valódi lojalitás megengedi.

Ami az iskolákat illeti, ezen a téren azt kívánjuk, hogy a szabadelvű országgyűlés a jog és a törvény által legalább annyit biztosítson számunkra, mint amennyit a szabadság ellensége, Bach meghagyott a magyar nemzetnek. Bach idejében 8 tiszta magyar és 11 félig magyar gimnázium volt. A Bach-féle arányok szerint tehát 5 tiszta szlovák és 6 félig szlovák gimnázium jut nekünk. Ha tehát még Bach is illendőnek tartotta, hogy az iskolákban legalább ennyi szabadságot meghagyjon a magyaroknak, mi bizonyára igen szerény kéréssel állunk elő, amikor saját kormányunktól csak annyit kérünk önmagunk számára, mint amennyit az idegen Bach-féle hatalom meghagyott a magyaroknak.

Ezzel a ponttal kapcsolatban meg kell jegyeznünk, hogy ugyan a nemzetiségi törvény is azt tartalmazza, hogy a miniszternek gondoskodnia kell arról, hogy a nem magyar anyanyelvű állampolgárok fiait anyanyelvükön oktassák, egészen a magasabb akadémiai intézményekig. Országgyűlési beszédében Tisza úr pedig ezt úgy magyarázta, hogy „mindenki tanulhat anyanyelvén a magasabb intézményekben is”.¹⁰⁴ Azonban sehol és semmi biztosat nem mondtak nekünk.

¹⁰³ Politikai, igazságügyi, pénzügyi és hadügyi országos központi hatóságok.

¹⁰⁴ Tisza Kálmán a nemzetiségi törvény vitája során a közoktatást rendező törvényekre hivatkozott így.

Ezért mi továbbra is azt fogjuk kérni, hogy kormányunk határozottan mondja meg nekünk, szlovákoknak, hogy legalább annyit meg kíván hagyni számunkra, amennyit meghagyott Bach a magyaroknak, azaz 5 tiszta szlovák és 6 félig szlovák gimnáziumot, vagy az új líceumi rendszer szerint reál-gimnáziumot.

Ennek érdekében fogunk tehát tevékenykedni minden törvényes és megengedett eszközzel, hogy az elfogadott törvény kívánságainkkal összhangban, melyek semmiben nem ütköznek az ország közigazgatásának és törvényhozásának előírásaival és amelyek bennünket, a szlovák lakosság mérsékeltbb többségét kielégítenének, hogy tehát ez a törvény kívánságainknak megfelelően megváltoztatásra kerüljön.

E változtatás igényére kötelez bennünket hazafias kötelességünk is – és a közös haza iránti forró szeretet – amely csak akkor létezhet, ha legalább a lakosság fele elégedett.

Bízunk benne, hogy a következő országgyűlés törvényalkotói oly módon veszik fontolóra ezt a körülményt, ahogy az megérdemli – és hogy a mostani nemzetiségi törvény fenti célokkal összhangban történő módosításában támogatni fognak bennünket.

(1868)

21. Az Új Iskola petíciója, amelyet képviselője, Jozef Zarzetsky¹⁰⁵ nyújtott be a magyar közoktatási miniszternek

Mélyen Tisztelt Miniszter Úr!

Az országgyűlés által elfogadott nemzetiségi törvény 15. §-a¹⁰⁶ így hangzik: „Az állam s illetőleg a kormány által már állított, vagy a szükséghez képest állítandó tanintézetekben a tanítási nyelvnek meghatározása, a menyiben erről törvény nem rendelkezik, a közoktatási miniszter teendőihez tartozik. De a közoktatás sikere, a közművelődés és közjólét szempontjából az államnak is legfőbb célja levén; köteles ez az állami tanintézetekben a lehetőségig gondoskodni arról, hogy a hon bármely nemzetiségű, nagyobb tömegekben együtt élő polgárai az általok lakott vidékek közelében anya-

¹⁰⁵ Jozef Zarzetsky (1801–1885), pesti szlovák nagyvállalkozó, gyufagyáros, Bobula és a *Slovenské noviny* egyik legfontosabb támogatója.

¹⁰⁶ Helyesen: a 17. §.

nyelvökön képezhessék magukat, egészen addig, hol a magasabb akadémiai képzés kezdődik.”

Alulírottak mindenkor, és különösen a legutóbbi időkben, példás és rendkívüli bizalommal viseltettünk országunk parlamentje iránt, hazafias-nemzeti álláspontunkból a nemzeti kérdés olyan megoldásában reménykedtünk, amely legalább a nem magyar nemzetiségek mérsékelt, független, nemzetük és nem kevésbé a többi, e közös hazában élő nemzetiség jólétére, továbbá nem kevésbé, hazánk jólétére vágyó elemeit kielégítené.

Egyebek mellett abban is reménykedtünk, hogy az említett törvény világosan és határozottan kijelöli azokat a határokat, amelyek keretei között a szlovák nép számára a neki érthető nyelven biztosítani kell az oktatást.

Azonban ez a számunkra és az egész haza számára sorsdöntő 15. § olyannyira általános, olyannyira homályos, hogy a legszélesebb értelemben vett módon is magyarázható, de hasonlóképpen megtehető, hogy egyetlenegy szlovák gimnáziumot se hozzanak létre.

A bizalmatlanságot, amelyet az említett paragrafus homályossága és általánossága keltett bennünk, némileg eloszlatta Tisza magyar képviselő úrnak a nemzetiségi törvény általános vitájában elhangzott parlamenti beszéde, amelyben a következőket mondta: „Mindenki tanulhat anyanyelvén a magasabb intézményekben is”,¹⁰⁷ a beszéd azonban beszéd és nem törvény, s emellett maga a beszéd is csak általánosságban szólt leendő oktatási intézményeinkről.

Semmiképp sem kívánjuk kétségbe vonni, hogy a mélyen tisztelt művelődési és közoktatási minisztérium ebben az ügyben számunkra megnyugtató lépéseket tett, másrésztől azonban semmiképp nem veheti tőlünk rossz néven, amikor saját és gyermekeink jóléte, közös magyar hazánk felvirágoztatása és békéje érdekében abból a célból járulunk Ön elé, Mélyen Tisztelt Miniszter Úr, hogy a legtiszteltebbeljesebben előadjuk Önnek legszerényebb kérésünket, hogy a fent említett sorsdöntő 15. §-t, amelynek kifejtését és életbe léptetését a magyar országgyűlés az Ön bölcs belátására bízta, a Szent István-i korona nem magyar lakosságának megnyugtatóására végrehajtani méltóztassék.

¹⁰⁷ Lásd a 20. dokumentum jegyzeteit.

Hogy ez ügyben előadhassuk legszerényebb kívánságunkat, méltóztasson megengedni, hogy őszintén, szívünkből szóljunk.

Minden szabadság ellensége és a legkisebb nemzeti mozgalom elnyomója, a baljós emlékezetű osztrák államférfi, Bach, a legnagyobb elnyomás idején 8 tiszta magyar és 11 félig magyar gimnáziumot hagyott meg a magyar nemzetiség számára.

Saját szabadelvű kormányunktól ebben az alkotmányos korban, amikor minden sarkon az egyenlőséget, szabadságot, testvériséget és a műveltséget hirdetik, legalább annyit kérünk, amennyi iskolájuk a magyaroknak Bach idejében volt, azaz a magyarokkal összevetve legalacsonyabb számarányunk szerint: 5 tiszta szlovák és 6 félig szlovák gimnáziumot.

Azzal a legtiszteleteljesebb kéréssel fordulunk Önhöz, Mélyen Tisztelt Miniszter Úr, hogy bölcs belátása szerint méltóztassék odahatni, hogy ezen szerény kívánságunkat, amelyet bizonyára az egész világ annak tart, közös hazánk érdekében minél hamarabb teljesíteni méltóztassék.

Méltóztassék tehát olyan bizalommal fordulni ezen szerény kívánságunk felé, amilyennel mi járulunk Ön elé, és ne méltóztassék megengedni, hogy bizalmunk kárba vesszen.

Bízva abban, hogy legtiszteleteljesebb kérésünkhöz méltóztatik jóindulattal viszonyulni, maradunk:

Pest-Budán, 1869. július 22. napján

Aláírások

(1869)

22. [Jozef Hložanský]: Andrássy gróf és a mi szlovák ellenzékünk

Mit kell tennie a szlovák nemzetnek az ilyen eseményekkel szemben, hogy ne járjunk ismét úgy, mint 1866-ban és 1867-ben a Pešťbudínske vedomosti tompa fényénél.¹⁰⁸ A passzivitás vagy léha várakozás politikája nem alkalmas, a teljes aktivitás politikája jelenleg nem lehetséges számunkra, most egyedül az előkészítés politikája az, amely nekünk ítéltetett. A súlyos politikai tévedéseket, amelyek minden politikai válság során kialakulnak a

¹⁰⁸ Utalás arra, hogy a *Pešťbudínske vedomosti* nem jelenthetett túlságosan aktív fórumot a szlovákság számára az olyan sorsdöntő eseményeknél, mint az 1866-os porosz-osztrák háború és az 1867-es kiegyezés.

fürge észjárású nép képzeletében és fejében, időben el kell háritani. A szlovák újságírás kötelessége a nemzet felkészítése mindarra, aminek következnie kell. Mellesleg megjegyezzük, hogy már ebből az okból is szükség van nemzetünk képviselőinek konferenciájára. Legyünk felkészültek, hogy a váratlan események ne okozzanak meglepetést nekünk. De térjünk a tárgyra.

Tény, hogy a cislajtániai minisztérium csak egy hajszálon függ és alatta a mély szakadék.¹⁰⁹ Egyelőre azt beszélük, hogy Andrássy grófnak nem áll szándékában segítséget nyújtani a cislajtániai minisztereknek, hogy nem nagy ellensége a cseheknek, lengyeleknek és szlovéneknek, és hogy megengedi, hogy Cislajtániában valamiféle történelmi és természetes Staatenbund, azaz az országok és tartományok szövetsége jöjjön létre.

És mivé kell azután válnia Magyarországnak? Magyarország nem lehet abszolutista-centralista állam, mert ez ellentétes múltjával, történelmi fejlődésével, ez ellentmond valóságos jelenének, mert a magyarországi lakosság különböző nemzetekből vagy nemzetiségekből áll.

Ellenben a Magyar Királyság nem szakadhat szét; területi integritását és a politikai egységét meg kell őrizni, szóval Magyarországból nem szabad egymástól független országok halmazát, ahogy németül mondják „Staatenbund”-ot kialakítani.

Milyen legyen hát Magyarország? Már nemegyszer elmondtuk: mi független magyar királyságot és abban egyéni és nemzeti szabadságot kívánunk, mi decentralizált alapon szerveződő magyar királyságot kívánunk, azt kívánjuk, hogy Magyarország szövetségi állam, azaz Bundesstaat legyen. Ez egy középút a szélsőségek, azaz a pest-budai centralizmus és Magyarországnak valamiféle kicsi, egymástól független országokra törő szétzabdalása között. Megvannak erre a magunk komoly okai.

A magyar nemzetiség tervei szempontjából is hasznos lesz, ha a magyarországi nemzetek között a célok és vélemények tekintetében harmónia és kölcsönös bizalom fog uralkodni. Mindez azonban csak úgy érhető el, ha a magyar királyság olyan szövetségi állam (Bundesstaat) lesz, mint Mojmír és Árpád korában volt.¹¹⁰ Mindennek a megvalósítására a legalkalmasabb a

¹⁰⁹ Utalás arra, hogy az osztrák-magyar kiegyezést követően komoly kormányválság alakult ki, s a Taaffe-kormánynak le is kellett mondania.

¹¹⁰ A történelmi érvelés alapján a cikk szerzője alighanem Jozef Hložanský (1836–1876) a *Slovenské noviny* szerkesztője volt.

különösen híres államférfiú Deák Ferenc és Andrássy gróf, ahogy azt a horvát kérdés megoldása során bizonyították.

Másrészről Deák Ferenc és Andrássy gróf fel tudja mérni, mit jelent, ha egyik vagy másik nemzet elégedetlen az országban, ezért nem fér kétség ahhoz, hogy a szlovák ellenzék illendő nemzeti kívánságai teljesítve lesznek.

Hinni szeretnénk, hogy Andrássy gróf jól megértette az országunkban uralkodó viszonyokat: hogy nemzeti ellenzékünkkel szemben nyitottabb, mint bárki más. Andrássy gróf minden párt vagy nemzeti szenvedély nélkül foglal állást, míg a többi, heves nemzeti és politikai csatában felnőtt politikus veszélyt lát a szlovák ellenzékben, amely veszélyek az ő fürkésző és objektív pillantása alatt hasztalan, pusztá füstté válnak. Andrássy gróf egész eddigi magyarországi ténykedésének jelentősége abban rejlik, hogy minden magyarországi nemzetet meg akar nyerni a szövetségi magyar állam nagyságának, hatalmának és jólétének megteremtésére irányuló törekvéseihez. Ez a gyakorlati gondolat békülékeny jelleget kölcsönöz miniszterelnökünk belpolitikájának, és ezért idővel engedményt tesz nemzeti ellenzékünknek annak érdekében, hogy a szlovák nemzetet lélekben, ne pedig vasláncsal kösse a magyar államiság eszméjéhez.

Ezeknek a békülékeny szándékoknak azonban megvannak a határai, amelyeket nem lehet átlépni, egyrészt a szlovák nemzet autonómiáját nem szabad valamiféle szörnyű és könyörtelen centralizációval felszámolni, másrészt pedig nem szabad megbontani Magyarország területi vagy politikai egységét. Ezek azok a határok, amelyek között a velünk, azaz a szlovák nemzeti ellenzékkel való kiegyezés mozogni fog.

Belpolitikánknak nincs más jögalapja, és összességében semmilyen értelmes és gyakorlati alapja, csak a történelem. Ezen az alapon kell hogy nyugodjon a magyar állam minden küszöbön álló változásának és megújulásának archimédeszi pontja. Ha lemondunk erről az alapról, a levegőben fogunk lebegni, légvárakat fogunk építeni és politikai szempontból lehetetlenné válik a kiegyezés szlovák nemzeti ellenzékünkkel.

(1869)

23. Nyilatkozat, amellyel a Minerva kiadó és az Új Iskola politikai csoport képviselői egyetértésüket fejezik ki azzal, hogy a Slovenské noviny a Minerva kiadó kiadásában jelenjen meg¹¹¹

Nyilatkozat.

Amikor a Minerva bizottsága elvállalta a Slovenské noviny további kiadását, elsősorban annak érdekében tette ezt, hogy a társaság alábbi céljának: a művelődésnek, különös tekintettel a szlovák irodalmi művek támogatásának a lehető legjobban megfeleljen.

Alulírottak a Slovenské noviny zászlaja alatt gyűlünk össze, és amíg lehetővé válik az alapvető program létrehozása és kidolgozása, egymás előtt kölcsönösen a következő nyilatkozatot tesszük.

Teljesen meg vagyunk győződve arról, hogy a műveltség terjedésével arányosan a magyarországi nemzetiségek körében elsorvadnak a köztük keletkező sűrűlódások, és átadják helyüket a nemes és nagy célokhoz vezető irány-
nak.

Mi tehát az általános műveltségben látjuk azokat a garanciákat, amelyek képesek valóban biztosítani úgy az egyének, mint egész nemzetek szabadságát és egyenjogúságát.

Különleges feladatunk lesz, minden körülmények között támogatni a politikában az illemt és az igazságot, és ebben az irányban lényegretörően és világosan tárgyalni a napi kérdésekről, kimondva az igazságot és meggyőződésünket bárkivel szemben. Tiszteletben fogjuk tartani mások meggyőződését, nézeteit és kimondott véleményét, mérlegeljük érveiket és indokaikat, örömmel adunk helyt az ellenérveknek is, ahányszor csak hibás szándékainkról meggyőznek bennünket. A politikai lap szerkesztése során az ismert közmondás: *summum jus summa injuria*¹¹² fog szemünk előtt le-

¹¹¹ A *Slovenské noviny*t 1870-ben már komoly anyagi nehézségekkel adták ki Bobulának, annak ellenére, hogy a Minerva nyomda alapításának is részben az állt a háttérben, hogy kevesebb legyen a nyomdaköltség. Azonban ez sem segített, így Bobula megkísérelte átadni a lapot két felső-magyarországi, szlovák anyanyelvű képviselőnek, Zmeskál Zoltánnak és Szentiványi Adolfnak. Bár a két képviselő a szlovák anyanyelvű nemesség tömegeinek támogatását ígerte, végül ezt nem sikerült megszerezniük, így Bobula is visszalépett az egyezségtől, hiszen ezzel a lépéssel elvesztette volna olvasótáborának jelentős részét is.

¹¹² A legfőbb jog a legnagyobb igazságtalanság (lat.).

begni. Ezért igyekezni fogunk a napi ügyeket oly módon tárgyalni, hogy azok lehetséges kimenetelével az olvasóközönség tisztában legyen. A körülmények tökéletes számbavétele és mérlegelése a gyakorlati politika legnagyobb és legmagasztosabb feladata. A körülmények kínálta előnyök elfogadása és azok haladéktalan felhasználása a nemzet javára a haladás megnyilvánulása.

A Slovenské noviny eddigi irányával összhangban a Szent István-i korona politikai egységét és integritását minden támadással szemben továbbra is határozottan védelmezni fogjuk. Az 1867-ben létrehozott államjogi alapot, amelynek hibáit az élet bizonyosan megmutatja és kijavítja, valóságosan meglévő alapként fogadjuk el.¹¹³

Meggyőződésünk, hogy ezen az alapon nyugvó szabadelvű alkotmányunk fokozatosan tökéletesíthető, és szeretnénk hinni abban, hogy az egyenjogúság elve alapján igazságot és jogot szolgáltat a Szent István-i korona minden nemzetiségének. Igazságot szolgáltat, állítjuk, mert a népképviselői rendszer a nép kezébe teszi le a nemzetek sorsát, amihez azonban műveltségre és megegyezésre van szükség; amelynek kialakításán lapunk munkálkodni fog.

Magyarország többnyelvű ország. A nyelv a kultúra eszköze: a kultúra az állam legdrágább kincse; ezért kívánatos, hogy az általános műveltség eszközei, az ország minden nyelve különleges fontosságú állami érdeknek számítsanak.

Támogatni fogjuk tehát nemcsak általánosságban, hanem különösen azokat az intézményeket, iskolákat, társaságokat, amelyek a szlovák nyelv művelésén és a tudomány fejlesztésén munkálkodnak és elősegítik az irodalom terjesztését. Ezalatt azon fogunk dolgozni, hogy az ilyen intézményektől távol tartsuk a politikai nézeteltéréseket. Azon fogunk dolgozni, hogy az előző országgyűlés által elfogadott nemzetiségi törvény ne maradjon papíron, hanem lépjen életbe;¹¹⁴ és nem kevésbé feladatunk lesz minden törvényes eszközzel annak tökéletesítésén dolgozni.

¹¹³ Ezzel a deklarációval a *Slovenské noviny* a baloldali radikálisokhoz való közeledés, majd a kormánnyal folytatott háttértárgyalásokat elleplező nyíltan hangoztatott függetlenség után nyíltan a Deák-párt mellett tette le a voksát.

¹¹⁴ Érdeemes ezzel összevetni Bobula itt közölt, *A nemzetiségi kérdés megoldása után* című írását, amelyben elfogadhatatlannak tekinti a törvényt, amelynek megváltoztatásán dolgozni kell.

Kinyilvánítjuk továbbá, hogy az írás módja tekintetében a legszentebb illendőség határain belül maradunk. A lehetséges viták során komoly és méltóságteljes objektivitással fogjuk taglalni a szóba kerülő kérdéseket.

A személyes sértésekre nem fogunk sértéssel válaszolni. A felháborító támadásokat hasábjainktól távol tartjuk.

Mindannyian, akik aláírják ezt a kölcsönös nyilatkozatot, aláírásukkal becsületszavukat adják, hogy az általános célok megvalósulását és nevezetesen a Slovenské noviny-t lehetőségeikhez mérten, terjesztéssel, munkával vagy más módon hozott áldozattal segíteni fogják.

Egyetértésünket fejezzük ki azzal, hogy a szerkesztőség ügyeinek vitelére Pesten létrejöjjön egy szerkesztőbizottság, amely a szerkesztőség két tagjából és a Minerva által választott három tagból fog állni. A szerkesztőbizottság üléseinek munkájába bevonhatja a fontosabb külső munkatársakat is.

A Sl. noviny szerkesztőjét jelen nyilatkozattal meghatalmazzuk, hogy jelen nyilatkozat értelmében újságcikket írjon és vezércikk útján tájékoztassa a nyilvánosságot.

Pesten, 1870. március 10. napján

A Minerva Társaság jelen Nyilatkozat alapján átveszi a Slovenské noviny kiadását

Pozdech,¹¹⁵ bizottsági tag Zarzetský elnök

Adolf Szivany,¹¹⁶ ablegátus és v. tanácsos

Zoltán Zmeskal,¹¹⁷ ablegátus és leendő szerkesztő

Dr. Janik, ügyvéd

Dr. Jozef Boór,¹¹⁸ ügyvéd,

Šimon Klempa,¹¹⁹ prépost

¹¹⁵ Jozef Pozdech (1811–1878) szlovák nagyvállalkozó, harangöntő, Ján Bobula apósa.

¹¹⁶ Szentiványi Adolf országgyűlési képviselő, a szlovák-magyar megbékélés lelkes ösztönzője.

¹¹⁷ Zmeskal Zoltán (1841– 911) magyar politikus, országgyűlési képviselő.

¹¹⁸ Jozef Boór (1829–1874 után) komáromi szlovák ügyvéd.

¹¹⁹ Šimon Klempa (1811–1903) katolikus pap, a pesti szlovák közösség meghatározó alakja.

Az „Ezalatt azon fogunk dolgozni, hogy az ilyen intézményektől távol tartsuk a politikai nézeteltéréseket” rész kivételével aláírja Ján Palárik is.

Az aláírások hitelül:

J. Bobula

(1870)

24. Ján Bobula levele Ján Franciscihoz¹²⁰

Igen Tisztelt Uram!

Kérem, bocsássa meg nekem, hogy ez év 4/18-án kelt levelére kissé megkésve válaszolok. Amikor úgy döntöttem, átdolgozom Önnek írt első levelemet, igen tisztelt Uram, az ügy érdekében a lehető leghatározottabban félretettem minden lehetséges ellenszenvet, és óvakodtam akár csak egyetlen olyan szó használatától is, amely alkalmat adhatott volna a bizalmatlanságra, abban a reményben, hogy így tesznek a másik oldalon is – valamint abban a szilárd meggyőződésben, hogy csak ha félretesszük a személyes, nevezetesen köztem és Ön között meglévő ellenszenvet, amelynek (azaz az ellenszenvnek és gyűlöletnek) úgy gondolom, sem Ön, sem én nem vagyunk okozói, csak akkor tehetünk valami jót szlovák közéletünkért, és csak így, kizárólag így lehet érvényt szerezni az Ön felhívásának és megvalósítani azt. Én most is tartózkodni kívánok a nekem okozott sérelmek felsorolásától, nem kívánom felemlgetni, igen tisztelt Uram, azokat a szavakat, amelyeket Ön, valószínűleg helytelen információk alapján, rólam terjesztett.

A dolgok jóra fordulásába vetett legjobb reményben írtam meg hát első levelemet. Tökéletesen számba vettem a körülményeket, igyekeztem előkészíteni az utat, amennyire ez lehetséges volt, s amíg levelezésünkről rajtunk és dr. Mallýn kívül senki sem tudott, abban a meggyőződésben voltam, hogy amennyiben sikeres lesz közöttünk az általam elképzelt megegyezés, amelynek tervezetét szándékomban állt megosztani Önnel, az később szélesebb körben is, nevezetesen ott, ahol végre kell hajtani, sikeres lesz. Ezzel kapcsolatban reményt adott nekünk a magunk részéről kitartásom, mely jellemző rám; és

¹²⁰ A két szlovák politikai csoport vezetői már 1868-ban is kísérletet tettek a megegyezésre, ám akkor eredménytelenül (a két vezető, Ján Bobula és Viliam Pauliny-Tóth el sem ment e találkozókra). 1870-ben azonban újra felmerült a közlekedés lehetősége.

az a körülmény, hogy ha a mi oldalunkat nem is befolyásolhatom úgy, ahogy talán én magam szeretném, de a szavamnak pártunkban mégis csak súlya van.

Az Ön tisztelt válasza levelemre azonban ráébresztett, hogy tárgyalásunk végére értünk, mégpedig hamarabb, mint hogy egyáltalán beszélgettünk volna. Ez volt az oka válaszom késlekedésének, amelyet most nem annyira a szükség kedvéért, mint inkább általános jólneveltségből írok.

Őn ugyanis tisztelt levelében „fontosnak” tartja feltenni a kérdést, hogy „miféle” ember vagyok én!

Ezt a számomra rendkívül becsmérő kérdést, amelyet úgy vélem minden más esetben is feltehetnénk, a tárgyalások megkezdésére irányuló próbálkozás kezdetén nem tudom másképp magyarázni, mint hogy Ön a kérdéses ügyről nem kíván velem többet beszélni. Mert hiszen, hogy ki vagyok, azt nemcsak Ön tudja, mint szlovák publicista, hanem a felébredt szlovákok is mindannyian, életem és tevékenységem nyitott könyv. Ön azonban, ezen felül, mondhatni gyermekkorom óta ismer. Én is feltehetném Önnek ugyanezt a kérdést a nyilvánosságra hozott reagálás után, de mivel az ügy őszintén fontos számomra és a legjobb sikert kívántam neki, óvakodtam attól, ahogy ezt jelen levelem elején említettem, hogy akár egyetlen olyan szót is leírjak, amely okot adhatna a bizalmatlanságra.

Én respektálni kívánom a gátat, amelyet Ön emelt önmaga és közém, és hallgatni kívánok.

Az Ön következő kérdése, hogy ki tartozik a mi oldalunkhoz. Gondolom, erre a kérdésre senkinek sem esik nehezére válaszolni a szlovák közéletből, hiszen nem titok, hogy a mi oldalunkon áll: Dr. Mallý, J. Palárik, Zarzetský, Blaho, Novák, Chovanec, Nemessányi, Kajuch, Kiselék, Zmeškal, Boor, Philadelphý, Hložanský, Klempa, Grajchman, Szentiványiék, Uhrín, Trenkuš¹²¹ és sokan mások. Hogy ezen urak valamelyikével tárgyalásba bocsátkozik-e, amennyiben az illető hajlani fog felhívásunkra és amennyiben képes lesz hatást gyakorolni a többiekre, azt én nem tudhatom. Nem késlekedem azonban sok sikert kívánni, mert közeledik a Matica gyűlése és az illetékesek az elmúlt 2 év alatt ügyet sem vetettek nemzetségünk iránti szeretetünket kifejező

¹²¹ Ján Mallý, Ján Palárik, Jozef Zarzetsky, Pavel Blaho, Ján Nemessányi, Jozef Kajuch, Vendel Kisel, Zoltán Zmeškal, Jozef Boor, Móric Philadelphý, Jozef Hložanský, Šimon Klempa, Jakub Grajchman, Szentiványi Adolf és Márton. A többieket nem sikerült beazonosítani.

hangunkra, a Maticából pártintézményt csinálnak és a politikai lapok támogatása miatt politikai támadásoknak teszik ki.

Engdeje meg, kérem, hogy röviden válaszoljak még levelének két részletére, illetve hogy magyarázattal szolgáljak. Kérdezi, hogy ki a feje vagy a vezetője ez Új Iskolának? Bennünket eddig, hála Istennek, nem ért el az a betegség, hogy a fegyelem leple alatt, amely mellett a haladás és a szabadság nem lehetséges – kisajátítsuk magunknak a vezéri tisztséget. Mindannyian együttműködünk a közérdek ügyében, mindenek felett tiszteljük egymás nézeteit és véleményét azért, hogy egyiket se fojtsuk el még azelőtt, hogy életképessége vagy káros volta bebizonyosodna. Meggyőződésünk, hogy ott, ahol katonai fegyelem uralkodik, nem lehet szó gondolkodásról és mérlegelésről. Nem alázkodunk meg senki előtt; nálunk nem a személy, hanem a képességek és az alkalmasság esik latba.

Végezetül arra a sejtésre, hogy a nemesség saját lapjának tekinti a Slovenské noviny-t, határozott nem a válaszuk. Mi ugyan a Lucskán elfogadott program alapján, és azzal, hogy Szentiványiék, Zmeškalék, Kmeték és még néhány kevésbé jelentős szlovák nemes elfogadta nemzeti programunkat, megnyitottuk az utat a nemességgel való összefogáshoz, és van remény arra, hogy ha nem is azonnal, de idővel ez sikerülni fog. Ez a megegyezés egyedül a mi nemzeti pártunkkal jöhet létre, az Önök pártja ezt sohasem érheti el, mert ahogy azt nemrégiben, amikor Mallýval találkoztunk, Zmeškal találóan megjegyezte, Önökkel a nemesség sosem fog szót érteni, de a mi csoportosulásunk hídként szolgálhat Önöknek és nekik a közeledéshez, ha ugyan lesz elég akarat hozzá.

Tetteihez sok sikert kívánva Önnek közbevetem, hogy ha csak a saját pártját fogja nemzetinek nevezni, ahogy azt az ellenem irányuló levélben teszi, akkor sohasem érheti el a megértést, az mindenki számára lehetetlenné teszi a további lépéseket, mert nemcsak mi magunk rendelkezünk becsületes nemzeti öntudattal, és nemcsak hogy pártunkban, ha nem is többen – de *kevesebbet bizonynyal nem* dolgozunk a szlovák nemzetért, de pártunkat nemzetinek ismerte el az egész, a közelmúltig hamis nézetekre csábított szlovák közvélemény is.

Befejezván levelére írt válaszomat, amelyet *nem* a nyilvánosságnak szántam, ajánlom magamat az Ön hazafias nemzeti jóindulatába és maradok

tisztelője

J. Bobula

(1870)

25. Ján Bobula: Testvéreink, a lengyelek¹²²

Elsősorban előre kell bocsátanunk, hogy a nem orosz szlávokat megérintette a szabadságszeretet áldásos érzése, de idegen kormányok alatt élnek, amelyek elnyomják a legkisebb fejlődést is: vagy más szóval, mozdulni sem tudnak. Másodsorban látjuk a despotikus orosz államot, amely óriási szláv tömegeket foglal magába.

Ezeket a körülményeket nem hagyhatjuk figyelmen kívül. Távolról sem szeretnénk lengyel testvéreink előtt jó színben feltüntetni a despotikus pétervári Holstein–Gottorp¹²³ dinasztiát; jól ismerjük mindazokat a kegyetlenségeket, amelyeket ez az idegen hatalom a szlávok ellen elkövetett, éppen azért, mert idegen volt; nem vagyunk mi semmiféle dicsőítői; csak valóságos létezését nem hagyjuk figyelmen kívül. Éppen azért, mert az idegen elnyomás alatt élő nem orosz szlávok elnyomottak és cselekvésképtelenek, éppen azért mert Oroszország despotikus és még képtelen arra, hogy szabadságot adjon nemzeteinek, kénytelenek vagyunk számolni vele. Akármilyen is, de itt van, ágyúkkal és szuronyok millióival felfegyverezve; éppen ezért figyelmen kívül hagyni elővigyázatlanság, harcra hívni könnyelműség és a tisztességes esz-közök önmagunk érdekében történő alkalmazásának elmulasztása ábrándozás és a józan ész szavának nem követése. Ezzel ismét nem azt kívánjuk mondani, hogy a lengyelek Moszkva-pártiak legyenek; ha ők maguk kívánák ezt, tiltakoznánk ellene; csak annyit akarunk mondani, hogy lengyel testvéreink ne ignorálják a létező tényeket; hanem gondolkodjanak el rajtuk, vegyék számításba őket és aszerint járjanak el önmaguk érdekében és a mi érdekünkben; mert arra hivatottak hogy elől hordozzák a szlávság szabadságának zászlaját; hogy soha ne feledjék, bármilyenek is a németek, és ha hagyják is, hogy bő gatyában és gombos bekecsben járjunk köztük, soha semmi jót nem tesznek a lengyelek érdekében; és ne higgyenek annak a tévhitnek, hogy minden szláv, aki nem hagyja figyelmen kívül Oroszország lé-

¹²² A szlovák alkotmányos törekvések történetében az egyetlen állandó tényező e kör képviselőinek oroszellenessége. Ján Palárik már 1862-ben elutasította a cári Oroszországot és a lengyel-orosz vitában a lengyelek mellé állt, Bobula pedig hosszú vezércikk-sorozatot jelentetett meg egy Mikuláš Kevelov nevű szerző tollából, amely bemutatta a cári birodalom despotikus helyzetét.

¹²³ Azaz a Romanov-dinasztia.

tezését, Moszkva-párti akar lenni. Mi persze azt szeretnénk, ha a despotikus Oroszország nem létezne; de ha itt van a szemünk előtt, nem dugjuk homokba a fejünket, hanem bátran szembenézünk vele, és ha nem leszünk képesek megtörni abszolutizmusát, nem hívjuk ki magunk ellen, mivel van elég más ellenségünk.

Azt szeretnénk, ha lengyel testvéreink a „szláv szövetség” eszméjénél, amely köreikben felmerült, figyelembe vennék ezeket az eszmefuttatásokat. Nem áll szándékunkban kétségbe vonni, hogy a lengyelek is az egyenlőség és a szabadság alapján álló szlávtságot kívánnának, és hisszük, hogy fent említett eszme esetében is ebből az alapállásból indultak ki; csak azt sajnáljuk, hogy nem számoltak a körülményekkel.

A szlávok nem kívánnak a törökökért, franciákért stb. harcolni, sem valaki számára gátat alkotni; saját nemzeti életüket kívánják megmenteni és nemzeteik számára kivívni a szabadságot, amire azonban csak akkor gondolhatnak, ha egyikük sem fog ellentétes irányban cselekedni; ha minden szabad szláv elem a közös mű megvalósítására lesz kényszerítve. Hogy ebben a dologban nem utasíthatjuk el az orosz szlávokat sem, azt diktálja a körülmények, amelyek között valóságosan élünk.

És éppen ebben nem érthetünk egyet a lengyel emigrációnak a „szláv szövetség” kialakítására vonatkozó javaslatával, amely csak nem orosz szlávokat látna szívesen ebben a szövetségben, amely semmi egyébre nem szolgálna, mint hol az egyik, hol a másik dinasztia eszközéül, miközben mi nem csak a jog erő felett aratott győzelmének és a szláv nemzetek felszabadulásának reményére vágyunk, mi azt szeretnénk, ha erre biztos és kiszámított tervünk lenne, amely elkerülhetetlenül pozitív eredményre vezet. – És ebből a szempontból van szükségünk arra, hogy a szláv szövetségben az oroszok is részt vegyenek, sőt éppen rájuk van szükségünk, Oroszországban van rájuk szükségünk és éppen a despotikus Oroszország ellenében van rájuk szükségünk.

Halaszthatatlannak tartanánk továbbá, hogy a lengyelek, ha erőre akarnak találni, mindenáron jussanak egyezsége a ruszinokkal, és mutassanak hő érdeklődést saját nemzetük, a köznép művelése iránt. Nem szégyen a kisemberekről példát venni és tekintetüket felénk is fordíthatnák: mi olvasókönyveket írunk, adunk ki és tanítunk a nép körében, és hála legyen nemzeti elkötelezettségű fiainknak, akik művelik a közéleti irodalmat is. Mindez reményt nyújt számunkra a biztos szebb jövőre.

Reméljük, hogy lengyel barátaink minden körülmény mérlegelése után, amelyeket nem kívánunk itt részletekbe menően felsorolni, ha szemüket a kolosszális Németországra és a sváb csalfaságra vetik, ha látják Ausztria felbomlását, amely a hiszékeny emberek megtevesztésére tárca nélküli miniszteri posztokat hoz létre¹²⁴ – s ha még sok minden egyebet is mérlegre tesznek és elismerik kívánságunk igazságát, azután habozás nélkül veszik kezükbe a „zászlót” és állnak az általuk javasolt „szláv szövetség” élére, és minden tiszteességes szláv készségesen követni fogja őket.

(1871)

26. Egyezmény Viliam Pauliny-Tóth és Ján Nepomuk Bobula között¹²⁵

Alulírottak a magyar haza szlovák nemzete iránti tiszta szeretettől és attól a meggyőződéstől vezérelve, hogy a nemzet hű fiai között felszított belső ellentétek annak legszentebb érdekeit veszélyeztetik, abból a célból, hogy ezek az ellentétek végre és örökre elcsituljanak és lerakásra kerüljenek az olyannyira szükséges egyerértés alapjai; a következőképpen állapodtak meg:

1. Az államjogi kérdésekben alávetik magukat a meglévő törvények kényszerének: amennyiben azonban azok netalán ártanának a szlovák nemzet létérdekeinek, törvényes úton megváltoztatásukon fognak munkálkodni, olyan értelemben, ahogy azt mindkét fél legmagasabb vezetőinek tanácskozása megfelelőnek ismeri el.

2. Nemzeti programunkká az 1861. VI. 6-án elfogadott Szlovák Nemzet Memoranduma váljon és maradjon, de az csak oly mértékben közös, amennyiben az Új Iskola nem kívánja a memorandumban megfogalmazott „kerületet”, de annak igénye ellen nem fog fellépni.

¹²⁴ Az osztrák kormány ekkoriban hozta létre a cseh ügyekért felelős tárca nélküli miniszter posztját.

¹²⁵ 1871 őszén Viliam Pauliny-Tóth és Ján Bobula egyezményt írt alá, amelyben meghatározzák a közös nemzeti célokat. Az egyezmény jelentősége Bobulák számára az volt, hogy a másik fél először ismerte el egyenrangú partnerként őket. Innentől kezdve a két irányzat közti különbség egyre kevésbé volt érzékelhető.

3. Ha bármely fél a magyar kormánnyal kíván tárgyalni, ebben a tekintetben meg kell állapodnia a másik féllel; abban az esetben ha ez a megállapodás nem lehetséges, mindkét fél szabad kezet kap a cselekvéshez.

4. Az Új Iskola hallgatólagosan elismeri az 1871. június 6-i közgyűlés határozatait, és amennyiben azt kívánná, Martin Čulen¹²⁶ úr kilép a központi választási bizottságból és helyét Jozef Kohuth¹²⁷ alsókubini (Dolný Kubín) lelkész úr foglalja el.

5. A Matica slovenská intézményét mindkét fél minden lehetséges módon támogatni fogja;

a) Az első alelnök nem kap rendes fizetést, de természetbeni lakás illeti meg a Matica slovenská épületében, honorárium illeti meg a Matica évkönyvének szerkesztéséért; tűzifa- és világítási átalányt kap oly módon, hogy mindezek a járandóságok nem haladhatják meg az évi 600 forintot.

b) A „Národnie noviny” és a „Slovenské noviny” köteles a Matica slovenská minden hirdetményét és jegyzőkönyvét a szám első oldalán ingyenesen megjelentetni.

c) A Matica alapítványára befizetett összegeket és az intézményre és annak épületére érkezett egyéb hozzájárulásokat a „Národnie noviny” és a „Slovenské noviny” mellékleteként, az évkönyv formátumában kinyomtatott, negyed, fél vagy akár egész íven kell megjelentetni, hogy ezeket a kinyomtatott íveket azután a Matica Letopis-ához hozzá lehessen fűzni.

d) A Matica irodalmi tevékenységének, nevezetesen a m. kir. minisztérium által 1868-ban jóvágyott tudományos szakosztályoknak nagyobb rugalmasságot kell biztosítani.

e) A Matica iratai szétküldésének rendszerességét tökéletesíteni szükséges; – a késedelmes titkárokat buzgó, megbízható titkárokkal kell felváltani.

f) Mindent meg kell tenni annak érdekében, hogy a Matica slovenská épületéből a kocsma és a turóci szlovák kaszinó eltávolításra kerüljön, de oly módon, hogy ezzel ne váljon lehetetlenné a színházi előadások, beszélgetések, mulatságok és a közös ebédek megszervezése a gyűlések alkalmával.

g) Ján Francisci úr, mint a Matica slovenskának, a Matica épületére 1870-ben szervezett gyűjtését végző megbízottja, fáradozásaiért egyszer s min-

¹²⁶ Martin Čulen (1823–1894) szlovák katolikus pap, pedagógus.

¹²⁷ Jozef Kohuth (1828–1900) szlovák katolikus pap Alsókubinban.

denkorra 500 aranyat kapott, a jövőben azonban ő maga, vagy ha erről a feladatról le kívánna mondani, a Matica gondnoksága ezeket a munkálatokat térítésmentesen elvégzi.

6. Három gimnáziumi intézményünket mindkét fél minden lehetséges eszközzel támogatni fogja.

a) Hogy ne ártsunk a znióváráljai (Kláštór pod Znievom) gimnázium nyilvánosság elérésére irányuló törekvéseinek, M. Čulen nem fog nyilvánosan beleavatkozni a politikai kérdésekbe, anélkül azonban, hogy most azonnal köteles lenne lemondani a központi választmányi tagságról, vagy a Národné noviny konzorciuma adminisztratív testületének elnöki posztjáról, mert e tekintetben elegendő, ha a neve nem fog nyomtatásban szerepelni a fenti megnyilvánulások alatt, kívánatos lenne azonban, ha a jövőben mindez teljesen megszűnne és ha egyelőre lemondana kerületi megbízottságáról a znióváráljai választókerületben.

b) Mindhárom gimnázium, valamint a Szent Adalbert Egyesület (Spolok svätého Vojtecha), a két nemzeti könyvnyomda, a Živena (Szlovák Nők Egylete) stb. hivatalos hirdetményeit köteles a „Národné noviny” és a „Slovenské noviny” ingyenesen megjelentetni.

c) Az ugyanezen gimnáziumokra és ezek alumnátusaira befizetett összegeket és egyéb hozzájárulásokat egyik politikai lap sem fogja belső oldalain megjelentetni, hanem kötelesek mellékletet készíteni és szétküldeni azt úgy, mint a Maticára befizetett hozzájárulásokra vonatkozó íveket.

Ugyanez vonatkozik a Szent Adalbert Egyesületre, két könyvnyomdánkra, a Živenára, a kiadó egyesületekre stb.

7. Két nemzeti könyvnyomdánknek, a turócszentmártoninak (Turčiansky Svätý Martin) és a Minervának, kölcsönös egyetértésben kellene működnie. Szükség lenne arra, hogy kölcsönösen elküldjék egymás készletébe kiadványaikat, és kölcsönösen előzetesen tájékoztassák egymást arról, milyen kiadványt terveznek itt vagy ott kiadni, hogy ne adjanak ki azonos tartalmú iratokat. Kívánatos lenne, ha a kölcsönös megértés eredményeként létrejönne egy közös könyvesbolt Pesten.

8. Lapkiadás. Mindkét félnek szabad kéz biztosítatik, de oly módon, hogy a lehető legbecsületesebben kerülnie kell úgy a nemzet egyes képviselői mint a pártok ellen irányuló minden támadást. Az „Obzor”, az „Orol”, a

„Hlásnik”, a „Dennica”, a „Rarášek”, a „Ježibaba”¹²⁸ és bármely folyóirat, mely a jövőben létrejöhet, nem állhat egyik oldalon sem, hanem az egész szlovák értelmiség és a nép közös tulajdonát kell képeznie. Azon folyóiratok eljárását, amelyek ezzel az iránnyal ellentétesen járnak el, minden alulírott köteles lesz egybehangzóan nyilvánosan elítélni.

9. A nemzeti iskolákat, azok fejlődését és felvirágoztatását mindkét oldal részéről, amennyiben szükséges lenne kölcsönös egyetértésben, a lehető legbuzgóbban támogatni fogják.

A szlovák nép szellemi és anyagi jólétének elősegítésén munkálkodó egyesületek létrehozása mindkét fél legszentebb kötelessége.

Ugyanez érvényes azokra vállalkozásokra, amelyek mulatságok útján ugyanezt a célt szolgálják.

Egymás kölcsönös, serény és buzgó támogatása a nemzet minden hű fiának és minden nemzeti pártnak a kötelessége.

10. Ez az egyezmény nem a nyilvánosság számára lett szánva, de nemzetünk jelentősebb fiait testvéri bizalommal tájékoztatni lehet róla. – A nyilvánosság számára kölcsönös megegyezéssel a „Figyelmébe ajánljuk” című dokumentum készült, amelyet mindkét lap 1871. november 16-án megjelenő számának címlapján hoz nyilvánosságra; amint az egyik lapban megjelent „Figyelmébe ajánljuk” megérkezik a másik laphoz, a szerkesztőségek kötelesek a másik lap „Figyelmébe ajánljuk” címmel lehozott cikkét minden megjegyzés nélkül lapszemléjében megjelentetni.

Alulírottak, mint tisztességes szlovák férfiak becsületszavukra szentül kötelezik magukat, hogy publicisztikában elfoglalt helyzetüket és pártjuk minden erejét arra fordítják, hogy ez az egyezmény a szlovák nemzet életében valóra váljon. Isten úgy segítjen bennünket.

Pesten, 1871. november 7. napján

Viliam Pauliny-Tóth s. k.

J. N. Bobula s. k.

(1871)

¹²⁸ Az „Obzor” (Látóhatár), gazdasági, az „Orol” (Sas) szépirodalmi, a „Hlásnik” (Hírnök) népművelő, a „Dennica” (Hajnalcsig) ifjúsági folyóirat, a „Rarášek” (Manó) és a „Ježibaba” (Boszorkány) pedig élclapok voltak.

27. Ján Bobula választási programja¹²⁹

Politikai, hazafias-nemzeti elveim ismertek a nyilvánosság előtt. Már néhány éve részt veszek a közéletben, és így egyes lépéseimet az egész világ megítélheti.

A képviselőjelöltség azonban, amellyel a zsolnai-rajeci választókerület hazafias-nemzeti választói megtisztelték, különbözik a publicisztikai tevékenységtől, továbbá mivel a tisztelt választók közül sokak előtt talán nem ismertek nyilvánosan vallott elveim, célszerűnek ítélttem papírra vetni politikai meggyőződésemet, és röviden összefoglalni, mi az, amiért a haza és a nemzet javára harcolok.

Mint ismeretes, a sok évig tartó bécsi abszolutizmust követően elérkezett nálunk az alkotmányos élet, és az országgyűlési többség 1867-ben államjogi szerződést kötött Ausztriával, melynek érvényességét az 1867. évi XII. törvénycikkkel tíz évre biztosította. Ezen az alapon parlamentáris módon az országgyűlési többség törvényeket alkot és kormányozza hazánkat.

Én, aki testestül-lelkestül a magyar állam eszméjének híve vagyok, Magyarország önállóságáért és függetlenségéért lépek fel, mert meggyőződésem, hogy hazánk csak így lehet szerencsés és boldog. Mivel azonban a fent említett szerződés nem tesz bennünket teljesen önállóvá, és különösen a delegációk létrehozásával idegen, Magyarország-ellenes érdekektől teszi függővé az országot, nem vagyok lelkes istenítője ennek a szerződésnek. Mint egy alkotmányos állam polgára azonban elfogadom és elismerem ezt a szerződést mindaddig, amíg alkotmányos úton jobbra nem változhat.

Én perszónáluniót kívánok és nem akarom, hogy az uralkodó személyén kívül bármi közöm legyen Bécshez, de mindaddig, amíg ez lehetővé válik, nem tartom helyénvalónak úgy az egyik oldal részéről, ha minden kérdésből nemzeti kérdést csinál, mint a másik oldalról, ha minden kérdést államjogi kérdésnek nyilvánít – mindezt országunk jelenlegi körülmények között lehetséges fejlődése akadályozásának tartom.

¹²⁹ Ján Bobula 1872-ben, feltehetően Jozef Zarzetzky pesti nagyvállalkozó biztatására a zsolnai-rajeci választókerületben függetlenségi programmal indult. A kormánypárt a zsolnai polgármestert, Trajcsik Alajost indította, aki szinte szó szerint lemásolta Bobula itt olvasható programját, és a sajátjaként terjesztette. Számos választási visszaélést követően Trajcsik győzött, mintegy 125 szavazattal. Fél évvel később Bobula és mozgalma a kormánypárt támogatójává vált.

Igaz, hogy az államjogi alap tökéletlen, és igaz, hogy önállóságunk, pénzügyeink útjában idegen érdekek állnak. Másrészről azonban világosan ki-mondom, hogy ezen a tökéletlen alapon is megvalósítható az állampolgárok közötti belső béke; a szlovák lakosság számára létre lehet hozni iskolákat, szóval egyenjogúvá lehet tenni bennünket; csökkenteni lehet adónkat itt Felső-Magyarországon; csökkenteni a regáliákat, a hívek robotmunkáját és a terményadóját, a monopóliumot, az eleség-adót és végre lehet hajtani más belső reformokat is, amelyek a hazánk és a lakosság olyannyira kívánatos anyagi jólétéhez vezetnek.

Ha minél hamarabb gondoskodunk a belső reformok megvalósításáról, a belső egyetértésről és az elhanyagolt műveltségről, annál korábban teszünk szert elegendő erőre ahhoz, hogy megteremtsük magyar hazánk teljes önállóságának és szabad fejlődésének feltételeit.

Mivel Magyarországnak mindenekelőtt folyamatos nyugalomra van szüksége ahhoz, hogy behozhassa mindazt, amit elmulasztott, olyan irányt fogok támogatni, amely ennek a nyugalomnak a megtartására irányul. Ebből az okból azt támogatom, hogy békességben élhessünk különösen a szomszédos országokkal és népekkel. Jelszavam ebben a tekintetben ez lesz: „ne avatkozzunk mások ügyeibe”. Mivel meg vagyok győződve arról, hogy ha a magyarországi államférfiak képesek lesznek olyan módon kormányozni az ország hajóját, hogy egyik szomszédunkkal se ütközzünk össze, velünk bizonyosan nem ütközik össze senki, mert hála Istennek, Magyarország bírja a nyilvánosság rokonszenvét és az még növekedni is fog, ha mi magunk el nem rontjuk vagy tönkre nem tesszük. Szoros érdekünk fűződik ahhoz, hogy ne avatkozzunk bele különösen a cislajtániai ügyekbe, és inkább azt kívánjuk magunknak, hogy az osztrák-magyar birodalomnak ebben a másik felében a kívánt, az elégedettségen alapuló viszonyok alakuljanak ki, ami az államok és népek létezésének feltétele.

Támogatom a mielőbbi megbékélést Horvátországgal, amely a mi természetes társunk. Minden erre irányuló lépést lelkesen támogatni fogunk, és illendő mérsékeltséggel és hidegvérrel vesszük figyelembe a horvát javaslatokat.

A külső béke feltételei között lehetőségünk nyílik arra, hogy tevékenységünket belső ügyeink elintézésére irányítsuk.

Sok elintézendő vár Magyarországra. A magyarországi törvényhozóknak nagy buzgalommal kell munkához látniuk, és szorgalmasan művelődniük,

ha meg akarnak felelni feladatuknak. Így látom én az országos képviselőség ügyét, és azon a véleményen vagyok, hogy az az ablegátus, aki nem akarná alávetni magát ennek a munkának, becsapná önmagát, lejártná tisztségét és csak a haza terhére lenne.

A szellemi munka és a tanulmányok kell, hogy jelszavunkká váljanak, ha Magyarországot modern államá akarjuk tenni, olyan állammá, amelynek megvan a létjogosultsága.

Én az általános műveltség és a demokrácia talaján álló modernizációt tűztem ki ennek a munkának a céljául.

Ebből az alapállásból kiindulva, a belső békét és egyetértést tartom Magyarország létkérdésének, mivel ha a magyarországi állampolgárok nem élnének egyetértésben és összetartásban, nincs az az erő, amely megtarthatná. Ezt a belső békét és egyetértést kell tehát elérnünk, minden állampolgárnak olyan feltételeket kell mutatnunk, amelyek között otthon fogja érezni magát, mert ha ez nem így lesz, nem lehetséges az ország fejlődése, sem jóléte. Azt fogom tehát kérni, hogy a „nemzetiségi törvény” ismét tárgyalásra kerüljön, és oly módon kerüljön megváltoztatásra, hogy azzal a nem magyar nemzetiségek is elégedettek lehessenek anélkül, hogy lemondanának nemzeti származásukról. Ennél a kérdésnél szem előtt fogom tartani, hogy semmi áron ne csorbuljon nagyatyáinktól örökölt honunk területi integritása és egysége; mivel ha már a sors úgy hozta, hogy a magyarokkal együtt kell élnünk, nekik pedig velünk, ha egyáltalában meg akarjuk őrizni nemzeti egyéniségünket, kívánom, hogy a magyar állam keretein belül, minden illendő és méltányos kívánságunk teljesítése árán egyezzünk meg a magyarokkal. Kedves kötelességem lesz tehát megmagyarázni és előadni úgy az országgyűlésben, mint az újságírásban és nem kevésbé a magán jellegű körökben, hogy az iskolák létrehozása számunkra, a nép számára érthető nyelven zajló igazságszolgáltatás, műveltségünk támogatása és fejlesztése és más kevésbé fontos dolgok nem sértik közös hazánk területi integritását és egységét, és hogy mindezt törvény útján lehetséges és szükséges biztosítani.

Meggyőződésem, hogy amennyiben a nem magyarok az ország érdekében általuk viselt terhek arányában támogatásban részesülnek az ország részéről, hazánk bevehetetlen bástyává válik. Ha azonban az irányadó körökben az a téves nézet uralkodna el, hogy a nem magyarokat egyik vagy másik fél felhasználhatja céljai eléréséhez, majd, mint szükségtelen eszközöket, lenézheti őket, akkor Magyarország nem lenne más, mint politikai intrikák színhelye, az

örökös bizalmatlanság és a folytonos súrlódások földje, ami teljesen lehetetlenné tenné minden belső fejlődést, és szükségszerűen romba döntené az országot.

Én azonban számítok a politikai élet élén álló magyar polgártársaink hazafiasságára, és remélem, hogy ez a hazafiasság nem engedi meg nekik, hogy így járjanak el a nem magyarokkal szemben, és mivel hiszek ebben, lehetségesnek tartom hazai belső reformjaink megvalósítását.

Ezen a téren mindenekelőtt szükség van az általános műveltség elősegítésére, mert az értelem a nemzetek jólétének és boldogságának alapja. Ezért azt kívánom, hogy hazánk minden iskolájában ingyenes legyen az oktatás. Kívánom az oktatási rendszer reformját, állami ösztöndíjakat a tanulónak, a tanítók fizetésének emelését, valamint pénzügyi alap létrehozását számukra, továbbá özvegyeik és árváik számára.

Éppen ilyen alapja az államoknak a nemzetgazdaság. Hazánk sok kincssel rendelkezik, csak sajnos nem tudjuk őket hasznosítani, felhasználni. Külföldiek jönnek és földünkön lassan meggazdagodnak, mi azonban napról napra szegényedünk, és az a veszély fenyeget, hogy hamarosan csak szolgák leszünk a saját földünkön. Hiába hivatkozunk itt a régi időkre, vagy hiába vádolnánk az értelmes külföldieket; arra kell panaszkodnunk, hogy körülöttünk az egész világ fejlődik, mi pedig egy helyben állunk, nem ismerjük ki magunkat az előrehaladott korban. Ennek véget kell vetni. Ha nem akarunk anyagilag teljesen lehanyagolni, amikor megszűnik minden egyéb szempont, hiszen az anyagilag tönkrement állampolgár proletárrá válik, aki terhére van az emberi társadalomnak, minden erőnket a nemzetgazdaság felemelkedésének kell szentelnünk. Amíg azonban állampolgáraink nem lesznek a műveltségnek olyan fokán, hogy önállóan hozzáláthassanak ehhez a dologhoz, az állam kötelessége, hogy minden lehető kezdeményezést megtegyen ebben az irányban és támogassa az üzlet, az ipar és a kereskedelem, valamint a gazdaság érdekeit. Azt kívánom, hogy az állam a nemzetgazdaság mindezen ágazataiban iskolákat hozzon létre; hogy a különféle sorsjátékok – amelyeknek szegény és előre nem látó polgártársaink az áldozatul esnek – megszüntetésre kerüljenek; hogy az állam saját szervezetei, vagy külön meghatalmazottai útján időről időre oktatást nyújtson a népnek a nemzetgazdaságról. Ezek egyúttal kölcsönös pénzügyi egyesületek, tehát kölcsönös segélyező pénztárak alapítására ösztönöznék és tanácsokkal látnák el; hogy a népiskolákban bevezetésre kerüljön a takarékoság rendszere, azaz, hogy a fiatalság számára már a népiskolákban minta-takarékpénztárakat hozzanak

létre és már itt tanítsák meg takarékoskodásra; hogy vérévé váljon a saját tőkével való önálló és méltósággal történő bánásmód, hogy már zsenge korában elsajátítsa, hogyan kell és lehet nemcsak megőrizni, de gyarapítani is tőkéjét. Kizárólag ezek a materiális alapok képesek megmenteni bennünket az anyagi hanyatlástól, amely felé óriási léptekkel haladunk.

Ezzel összefüggésben egyrésztől Bécsről független önálló nemzeti bank létrehozását kívánom Magyarország számára, másrésztől pedig az adórendszer teljes megreformálását. Nevezetesen fel fogok lépni annak érdekében, hogy az egész terméketlen felső-magyarországi vidék adói, amelyek szöges ellentétei az alföldi mezőknek és mégis ugyanakkora terhet viselnek, igazságos összhangba kerüljenek, azaz, hogy tulajdonképpen a felső-magyarországi területek adója, tekintettel azok terméketlenségére, csökkentésre kerüljön. Kötelességemnek fogom tartani, hogy ehhez beszerezsek minden szükséges adatot, és amennyiben a zsolnai-rajeci kerület bizalmából és odaadásából bejutok az országgyűlésbe, ennek az ügynek az érdekében ott minden lehető módon eljárók, amiben, szilárdan hiszem, hogy politikai meggyőződésre való tekintet nélkül minden felső-magyarországi képviselő támogatna, mivel az anyagi előnyök és materiális terhek mindannyiunkat egyformán érintenek, tekintet nélkül arra, milyen a meggyőződésünk.

Kívánom továbbá az eleség-adó és az örökösödési illeték eltörlését, a regáliák eltörlését, valamint a dohánymonopólium megszüntetését, az adók beszédésének humánusabb módját, ami elsősorban felső-magyarországi polgárainkat sújtja, akik ritkán jutnak készpénzhez, és sok esetben koldusbotra juttatja őket, egész családokat téve tönkre ezzel. Kívánom a hívek robotmunkájának és díjainak megszüntetését, melyek beszolgáltatása mindkét oldalon bizalmatlanságot kelt.

Hogy a jog és az igazságszolgáltatás megfelelően biztosítva legyen, szükség van a bírói hatalom és a pártosság szétválasztására. Csak az önálló és független bírák képesek lelkiismeretük szerint dolgozni. Annak a híve vagyok, hogy az így kinevezett bírák olyan fizetést kapjanak, amelyből tisztességesen, társadalmi pozíciójuknak megfelelően megéljenek és megmeneküljenek a szabad vesztegetéstől.

A felsőháznak, amelyben általában csak néhány mágna foglal helyet, ha egyáltalán lennie kell külön ilyennek, kizárólag művelt értelmiségiekből kellene állnia, amely kiküszöböl köréből minden kaszt-érdeket. Ebben az értelemben támogatom a felsőház reformját.

Ellenzem az állami és a kormánnyal pénzügyi kapcsolatban álló hivatalnokok országgyűlési képviselővé választásának lehetőségét, mivel csak az lehet tökéletes törvényalkotó, akinek az ehhez szükséges képességek mellett megvan a maga önálló, független pozíciója.

Kívánom a virilis szavazatok megszüntetését, és helyettük úgy a joghatóságokban, mint a községekben olyan képviseleti rendszert akarok, amely a műveltségbeli alkalmasságon alapul.

A vallásszabadságot oly módon képviselem, hogy minden felekezet ön-maga és önállóan intézze az ügyeit. Nem téve különbséget az egyes felekezetek egyházi alapítványai között, támogatom, hogy a katolikus egyház egyházi birtokai és alapítványai, amelyek ennek a vallásnak az egyházi céljait szolgálják, érintetlenül megmaradjanak. Szívből kívánom, hogy minél hamarabb életbe lépjen a katolikus autonómia, és elrendezze a magyarországi katolikus egyház ügyeit.

Ha van ország, amelynek ez fontos, Magyarországnak minden bizonnyal terjesztenie kell a műveltséget polgárai körében. Ezt a műveltséget bizonyára rendkívüli mértékben terjesztik a hatalmas sajtótermékek és a lapkiadás. Ezért az ország érdekében áll, hogy ne állítsunk semmiféle akadályt a műveltség áramlásának útjába. Határozottan kérem tehát a lapalapítási kaució eltörlését, hogy mindenkinek, a pénzzel nem rendelkezőknek is lehetősége legyen a műveltség terjesztésére. Másrészt viszont támogatom egy olyan törvény elfogadását, amely szigorúan büntetné azokat, akik haragjukban, elégedetlenségükben támadást intéznek egyes polgárok becsülete vagy a család szentsége ellen.

Mivel azonban tudatában vagyok annak, hogy az országgyűlésbe történő megválasztásom esetén, bármennyire is kötelességem az egész haza érdekét szem előtt tartani, a tisztelt zsolnai-rajeci választókerület érdekeit mégis össze kell hangolni a fentiekkel, támogatni fogom, hogy a zsolnai gimnáziumot nyolcosztályos reálgimnáziummá léptessék elő. Azon fogok dolgozni, hogy csökkenjen a só ára, ami már csak azért is lehetséges, mert a Máramarossal való összeköttetésnek köszönhetően az eddignél kedvezőbb módon juthatunk hozzá a rossz minőségű wieliczкаи só¹³⁰ helyett a jó máramarosihoz. A könnyebb összeköttetésnek köszönhetően lehetővé válik a só árának csökkentése is.

¹³⁰ A wieliczкаи sóbányák Lengyelország legrégibb sóbányái a krakkói sóvidéken.

A felső-magyarországi lakosság szorgalma közismert, természeti kincsekben gazdag tájainkon mégis oly kevésbé virágzik a kereskedelem és az ipar.

Azon akarok tehát munkálkodni, hogy az állam gondoskodjék ipari vállalatok alapításáról a mi vidékeinken, hogy általuk ne csak tisztességes munkához jussunk, de hogy bevezessenek és megtanítsanak bennünket az iparra és az üzletre úgy, hogy a jövőben képesek legyünk önállóan mozogni ezen a téren önmagunk és a haza hasznára.

Végezetül támogatom, hogy a mi országrészeinkben is épüljenek katonai lakhelyek, hogy polgárainkat ne terheljék a hadsereg elszállásolásával.

Ezek azok az elvek, tisztelt választók!, amelyeket megválasztott képviselőként, ahogy azt teszem a lapkiadás területén és a közéletben, szentül és lelkiismeretesen képviselnék a parlamentben is.

Arra kívánom csak felhívni a figyelmet, hogy a politikus ugyan kiszámíthatja az irányt, amelyben haladni kíván, de sokszor nem teheti azt, amit tenni szeretne, vagy amit megfogadott, mivel az emberiség sorsát az isteni hatalom irányítja, és ez előtt minden emberi akaratnak meg kell hajolnia. A bölcs politikusok tevékenységüket hozzáigazítják a természet törvényeihez; a történelem és a tapasztalatok azonban arra tanítanak bennünket, hogy az isten hatalma és irányítása sokkal erősebb, mint a természet törvényei. Ha tehát velem is ennek kellene megtörténnie – amit közről sem teszek fel biztosnak, csak lehetségesnek –, abban az esetben nem fogok késlekedni pusztán illendőségből tisztelt választóimat értesíteni erről, és már most teljes mértékben feljogosítom őket arra, hogy amennyiben nem értenének egyet az országgyűlésben kifejtett tevékenységgemmel, figyelmeztessenek erre, és én állampolgári kötelességemnek fogom tartani, hogy ne éljek vissza bizalmukkal –, mivel távol áll tőlem, hogy képviselői mandátumomat személyes érdekeimmel beárnyékoljam. Nem a személyes előnyök és érdekek miatt fogadom el a tisztelt választók bizalmát, hanem kizárólag azért, hogy közéleti szereplésemet parlamentáris téren is a közjónak szenteljem.

Éljen magyar hazánk, szlovák nemzetünk és a zsolnai-rajeci választókerület derék hazafias-nemzeti érzelmű választópolgárai!

Ján Bobula, diplomás építész, publicista és pesti polgár

(1872)

Eredeti megjelenés

- Ján Palárik: Otázka národnosti a nasledovne i literatúry pri novom politicom preporodení Uhorska. (Ján Palárik: A nemzetiségi és következőképpen az irodalmi kérdés Magyarország politikai újjászűletése során.) Ján Palárik: Za reč a práva ľudu. Bratislava, SKVL, 1956. (Palárik, 1956.)
- Ján Palárik: Na dorozumenie inteligencii našich slovenských stolíc. (Ján Palárik: A szlovák vármegyéink értelmisége közötti egyetértés érdekében.) Palárik, 1956.
- Ján Palárik: Práva ľudu a zákony r. 1848. (Ján Palárik: A nép jogai és az 1848-as törvények.) Palárik, 1956.
- Ján Palárik: Čo máme teraz robiť? (Ján Palárik: Mit kell most tennünk?) Palárik, 1956.
- Ján Nemessányi és Ján Palárik felszólalásai a memorandum-tárgyalásokon 1861. június 6-án és 7-én. Z prameňov národa. Na pamiatku stodvadsiateho pateho výročia vzniku Memoranda slovenského národa z roku 1861. Zost.: Michal Eliáš. Martin, Matica slovenská, 1988.
- Ján Mallý: Prečo som umlkol? (Ján Mallý: Miért hallgattam el?) František Bokes: Dokumenty k slovenskému národnému hnutiu v rokoch 1848 – 1914. I. 1848 – 1867. Bratislava, SAV, 1962. (a továbbiakban Bokes I.) 426 – 430.
- Ján Mallý: Naše postavenie. (Ján Slanický-Dusarov-Mallý: Helyzetűnk.) František Bokes: Dokumenty k slovenskému národnému hnutiu v rokoch 1848 – 1914. II. 1867 – 1885. Bratislava, SAV, 1965. (A továbbiakban Bokes II.) 52 – 54.
- Ján Mallý: Slovenské okolie. (Ján Slanický-Dusarov-Mallý: A szlovák kerűlet.) Bokes II, 68 – 72.
- Ján Palárik: Národná nenávisť. (Ján Palárik: A nemzeti gyűlölet.) Palárik, 1956.

- Ján Bobula: Program Slovenských novín, ktoré od zač. roku 1868 začal v Pešti vydávať J. N. Bobula. Pest, 1867. (Ján Bobula: A Slovenské noviny programja, amelynek kiadását 1868-ban Pesten indította el J. N. Bobula.) Bokes II, 40 – 43.
- Ján Bobula: Naše politické stanovisko. (Ján Bobula: Politikai álláspontunk.) Bokes II, 44 – 47.
- Príhlas Národnodemokratického spolku v Pešti k slovenským mešťanom a občanom. (A pesti Nemzeti-Demokratikus Egyesület felhívása a szlovák polgárokhoz és polgártársakhoz) Bokes II, 72 – 73.
- Ján Bobula: O snemových voľbách. (Ján Bobula: A választásokról.) Bokes II, 299-300.
- List Národno-demokratického spolku v Pešti uhorskému snemu... (A pesti Nemzeti-Demokratikus Egyesület levele a magyar országgyűléshez...) Bokes II, 110 – 112.
- Ján Mallý: Slovenské zemanstvo. (Ján Mallý: Szlovák nemesség. Bokes II, 133 – 138.
- Ján Bobula: Po riešení národnej otázky. (Ján Bobula: A nemzetiségi kérdés megoldása után.) Bokes II, 146 – 147.
- Petícia Novej školy podaná jej predstaviteľom Jozefom Zarzetským uhorskému ministrovi školstva Jozefovi Eötvösovi 22. júla 1869. (Az Új Iskola petíciója, amelyet képviselője, Jozef Zarzetsky nyújtott be a magyar közoktatási miniszternek. 1869. július 22-én) Bokes II, 209 – 211.
- Gróf Andrassy a naša opozícia slovenská. (Andrassy gróf és a mi szlovák ellenzékünk.) Bokes II, 211 – 213.
- Osvedčenie, ktorým predstavitelia nakladateľskej spoločnosti Minerva a politickej skupiny Nová škola prejavujú súhlas, aby sa Slovenské noviny vydávali nákladom. (Nyilatkozat, amellyel a Minerva kiadó és az Új Iskola politikai csoport képviselői egyetértésüket fejezik ki azzal, hogy a Slovenské noviny a Minerva kiadó kiadásában jelenjen meg.) Bokes II, 240 – 242.
- List Jána Bobulu Jánovi Franciscimu. (Ján Bobula levele Ján Franciscihoz) Bokes II, 261 – 262.
- Ján Bobula: Naši bratia Poliaci. (Ján Bobula: Testvéreink a lengyelek.) Bokes II, 293 – 295.

Dohovor predstavitela memorandovej strany V. Pauliny-Tótha s predstavitelom Novej školy J. N. Bobulom. (Egyezmény a memorandum párt képviselője V. Pauliny-Tóth és az Új Iskola képviselője J. N. Bobula között.) Bokes II, 312 – 314.

Ján Bobula választási programja. Bokes II, 324 – 328.

Képek

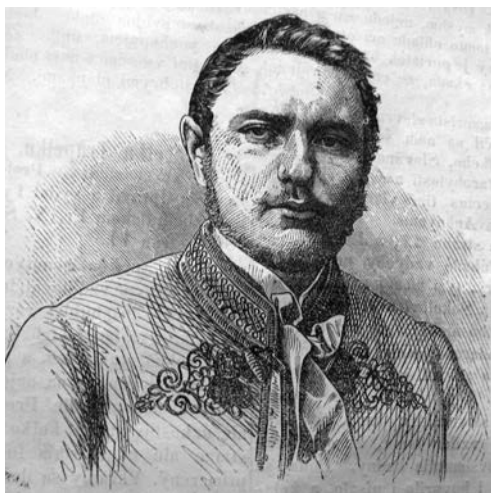
A szlovák memorandumot az országgyűlés elé terjesztő küldöttség
Slovenská národná knižnica, ALU K 4a 199.

Ján Palárik 1863-ban
Forrás: wikipedia.org

Jozef Karol Viktorin
Forrás: wikipedia.org

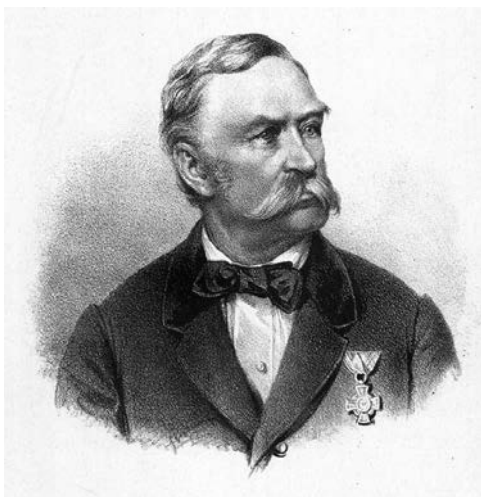
Ján Bobula 1864-ben

Forrás: Sokol, 1864. március 15.

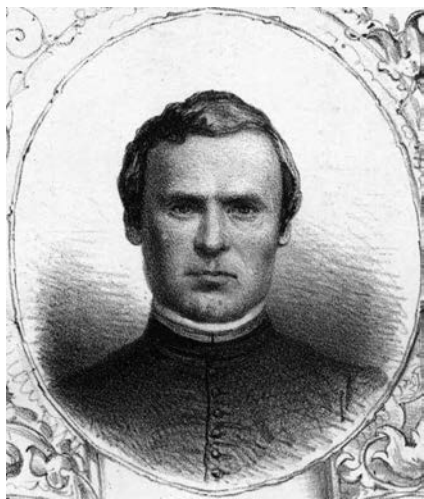

Jozef Pozdech

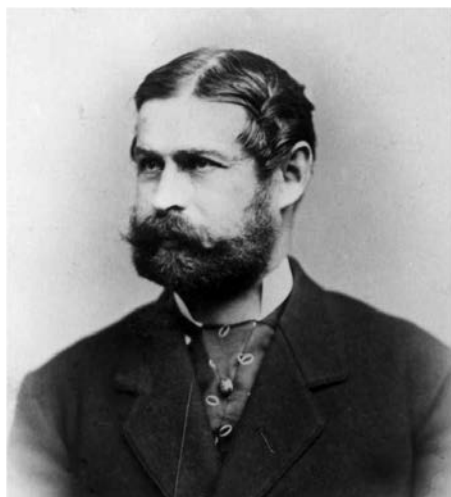
Forrás: Minerva. Pest, 1869.

Jozef Zarzetzky
Forrás: Minerva. Pest, 1869.

Ján Mallý
Forrás: wikipedia.org

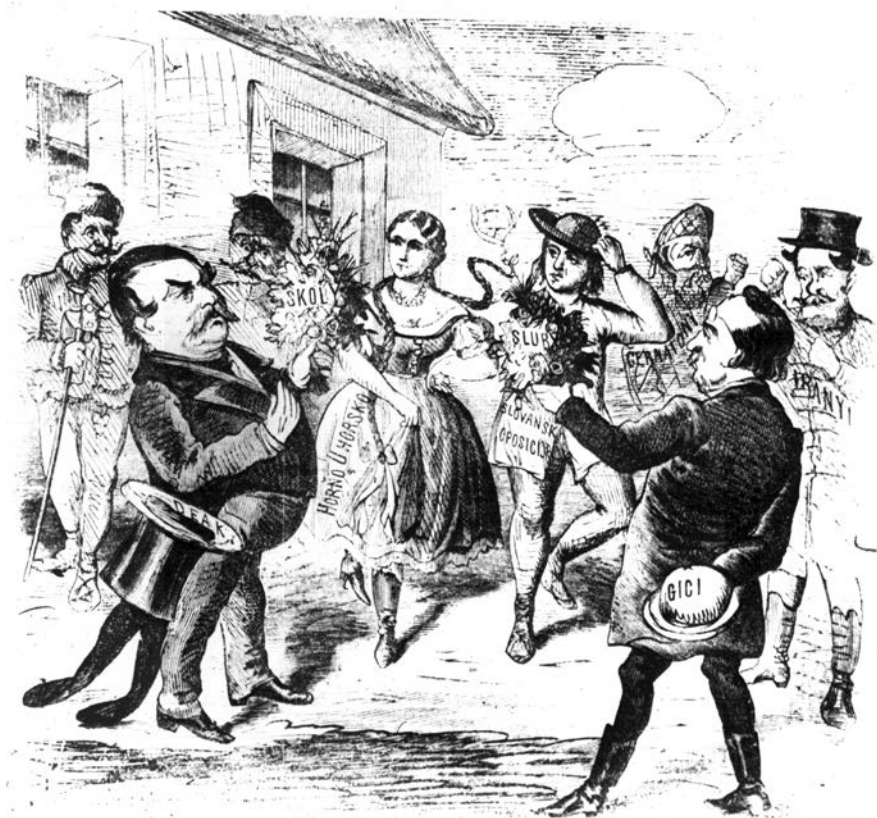
Kubinyi Árpád, a lucskai gyűlés egyik főszereplője

Forrás: wikipedia.org

A baloldal viszonya a szlovákokhoz a választások előtt és után

Forrás: Ježibaba

A kormánypárt viszonya a szlovákokhoz a választások előtt

Forrás: Ježibaba

A kormánypárt viszonya a szlovákokhoz a választások után

Forrás: Ježibaba

A Bobula-párt a zsolnai választásokon 1872-ben

Forrás: Ježibaba

A Trajcsik-párt a zsolnai választásokon 1872-ben

Forrás: Ježibaba

Politickí žobráci stolice trenčanskej.

Slovakozrút Kvačájee.

Vychodi
raz za mesiac

e neurčitých dobách, ponu-
rá sa nezna v ktorý deň
bude potrebné veci do snímku
príciest.

Platí sa:
na celý rok len 2 zl.
na pol roka tiež len 1 zl.
Jednotlivé čísla bez posty
25 kr.

Všetky listy sa posielajú do
nášho sídelného mesta Pešti,
v tisk. pošt. na u. a. č. 17.

A Ježibaba címlapja

Resume

Uhorská vlasť, slovenský národ. Ústavné slovenské politické snahy v Uhorsku (1860 – 1872)

Jedným z najcitlivejších úsekov spoločnej maďarsko-slovenskej minulosti je obdobie dualizmu. V slovenskej a maďarskej národnej pamäti spojenej s obdobím rokov 1867 až 1918 sú totiž do centra spomienok najčastejšie postavené neuralgické momenty, udalosti zhmotňujúce krivdy uštedrené druhou stranou, a tie sú potom často rozšírené na celé obdobie (na slovenskej strane vládne opatrenia znemožňujúce inštitucionálny systém slovenského národného hnutia a maďarský politický a verejný diskurz, ktorý bezuzdne napádal slovenské jazykové a kultúrne snahy, na maďarskej strane rozpad Uhorska v roku 1918 a odtrhnutie značných čisto maďarských území). Pre kladenie týchto tém do popredia je vyslovene ťažké vytvoriť spoločné, na maďarskej a slovenskej strane rovnako prijateľné interpretácie o spoločnej minulosti z obdobia dualizmu. Nie je z toho výnimkou ani tzv. slovenská Nová škola, ktorá v 1860-tych, 1870-tych rokoch hľadala spoluprácu s uhorskou politikou. Jej príbeh sa na maďarskej strane obyčajne interpretuje ako pekný, pozitívny príklad slovensko-maďarskej spolupráce, kým na slovenskej ako neúspešné, dokonca pre Slovákov škodlivé politické dobrodružstvo.

Tieto hodnotenia však navodzujú najmenej dva (ale skôr tri) problémy. Jedným je, že príbeh „Novej školy“ činnej koncom 1860-tych a začiatkom 1870-tych rokov interpretujú anachronisticky, z pohľadu neskorších období, ktoré už boli viac zaťažené národnostným napätím. V tomto období totiž ešte bol dialóg medzi predstaviteľmi slovenského hnutia a uhorskými politikmi možný aj napriek existujúcim národným rozporom, a to nielen v teoretickej, ale aj v praktickej rovine.

Druhý faktor, na ktorý musíme brať zreteľ, je, že príbeh „Novej školy” sa veľmi často prezentoval cez okuliare dobových slovenských politických rivalov, a nimi vytvorený obraz – rozumie sa, že negatívny – sa automaticky vyskytne aj v hodnoteniach neskorších generácií historikov.

Tretím problémom je, že už aj samotná definícia je nejasná, teda často je neisté aj to, o čom vlastne hovoríme, keď spomíname takzvanú slovenskú Novú školu? Je totiž všeobecne akceptovaným názorom, že Nová škola bola jednou zo strán, ktoré vznikli pozdĺž trhliny medzi účastníkmi memorandového zhromaždenia v Martine v roku 1861, bola rivalom tzv. Starej školy, teda tradičného slovenského národného hnutia, vznikla na principiálnej báze, usilujúc sa o spoluprácu s Maďarmi, a jej vodcami boli Ján Palárik a Ján Bobula. Situácia je však o niečo komplikovanejšia.

Na základe prameňov možno vyhlásiť, že „Nová škola” spočiatku, teda na samom začiatku 1860-tych rokov, bola skutočne vyslovene negatívnym prívlastkom, posmešným pomenovaním vymysleným politickými rivalmi, teda príslušníkmi „Starej školy”. Dokonca proti sebe stojace strany slovenského národného hnutia už aj 10 rokov skôr, okolo roku 1850 stavali proti sebe na základe tohto rozdelenia, keď ich uvádzali ako „Staroslovákov” a „Novoslovákov”, pričom, pravda, táto dištinkcia sa vytvorila ešte v súvislosti s prijímaním spisovnej slovenčiny. V druhej polovici 1850-tych rokov však už ako „mladú školu” spomínali inteligenciu kritizujúcu dovtedy tradičné, procisárske prejavy slovenskej politiky, predovšetkým Palárika a jeho prívržencov, a to už vyslovene s posmeškom, veď Palárik a jeho stúpenci neboli o nič mladší, než ich politickí súper, dokonca o niekoľko rokov boli aj starší, než niektorí z nich.

Pôvodne negatívna konotácia názvu Nová škola sa zmenila v roku 1868. Vtedy totiž začal Ján Bobula vydávať svoje Slovenské noviny, ktoré sa stali konkurenciou Pešťbudínskych vedomostí, považovaných za prvoradé fórum tradičného slovenského národného hnutia. Bobula a spoločenské hnutie, ktoré sa za ním organizovalo, po čase začali Novú školu používať ako svoje vlastné pomenovanie. Musíme však vyzdvihnúť

aj to, že v roku 1872 demonštratívnym spôsobom zmenili svoje meno na Slovenskú stranu vyrovnania.

To, že Palárikom reprezentovanú skupinu ústavných slovenských politických mysliteľov nesmieme zameniť s kruhom okolo Bobulu, ktorý sa sám nazval Novou školou a vyvíjal aktívnu politickú činnosť, ukazuje prípad Jozefa Viktorina a Jonáša Záborského. I keď totiž mnohí bádatelia ich zaraďujú medzi vedúcich predstaviteľov Bobulovej Novej školy po roku 1868, v skutočnosti oni boli len Palárikovými ideovými súputníkmi v 1850-tych rokoch, kým Bobulu rázne odmietali.

V našej publikácii preto neodhalíme iba dejiny „Novej školy“, ved' tým by sme zúžili bádanie na to krátke, sotva štvorročné obdobie (1869-1872) Bobulovho hnutia, keď sa skupina dôsledne nazývala Novou školou. Namiesto toho sa pokúsime odhaliť minulosť slovenského politického myslenia a konania, ktoré rešpektovalo ústavné zriadenie uhorského štátu, teda nedúfalo v pomoc vonkajšej, ruskej alebo rakúskej moci, ale opieralo sa o materiálne, organizačné, duchovné a spoločenské zdroje, ktoré malo slovenské hnutie k dispozícii. Do tohto príbehu totiž okrem Bobulovej Novej školy patrí napríklad aj hľadanie duchovnej cesty katolíckeho kňaza Ján Palárika, ktorému po čase už nepostačovalo politizovanie proruský a proviedensky orientovaného slovenského národného hnutia, alebo svojrázna životná dráha Jozefa Viktorina, ktorá od väznenia uhorskými orgánmi v roku 1848 viedla rovno k ambiciózному projektu pretvorenia vtedy ešte zanedbaných zrúcanín hradu vo Visegráde v pamätné miesto maďarského národa.

Postavenie Palárika, Viktorina a Bobulu do centra pozornosti je dôležité aj preto, aby sme vedeli identifikovať podobnosti a rozdiely medzi „starou“ novou školou a „novou“ Novou školou. Nakoniec, nie však v poslednom rade sú dejiny ústavného slovenského národného hnutia dôležité aj preto, lebo takto sa stáva skúmateľnou aj základná otázka slovensko-maďarského vzťahu v 19. storočí, teda či existovala aspoň teoretická možnosť vytvorenia kooperatívnej spolupráce dvoch národov, alebo či všetky pokusy o slovensko-maďarské vyrovnanie boli od počiatku odsúdené na neúspech?

Preklad: Hajnalka Avar

Névmutató

- Adamčík, Tomáš 50, 115, 119,
124
Andrássy Gyula 229, 230, 231
Arany János 63
Bagdi Róbert 7
Balažovič, Norbert 90–91, 119
Baligovič, Jozef 222
Bella, Ján Pravdoľub 81, 84–85
Bernolák, Anton 14, 34, 38–39, 42,
120
Blaho, Pavel 236
Bobula, Marína 91, 121
Bobula, Nepomuk Ján 5–6, 9–12,
29, 32, 46–47, 76–116,
119–121, 123–124, 126–127,
129–130, 179, 180, 200, 205,
208, 211, 213, 219, 220, 224,
232, 233, 235, 236, 237, 238,
240, 243, 244, 250, 251, 252,
253, 257, 262, 266, 267
Boisserie, Etienne 13, 124
Bokeš, František 36, 80, 97, 103,
109, 120
Bona László 7
Boór, Jozef 234, 236
Botto, Július 58–59, 76, 118–119
Chmel, Rudolf 63, 124
Chrástek, Michal 34
Čulen, Konštantín 7–8, 76, 78,
85–87, 91, 94, 102, 104–110,
113, 124
Čulen, Martin 53, 78, 85–87, 91,
94, 102, 105–110, 113, 124,
241, 242
Danielik János 30, 33
Daxner, Štefan Marko 112, 162,
165, 167, 169, 171
Deák Ágnes 54, 119
Deák Ferenc 20, 66, 102–103,
107–108, 115, 144, 159, 190,
231
Demény-Dittel Lajos 76, 124
Dommel József 15–18, 20, 27, 40,
43, 50, 54, 66, 82, 106, 115,
119, 123–125
Devescovi Balázs 104, 125
Dobriansky, Adolf 85
Dohnány, Mikuláš 30
Dohnány, Lúdvít 169
Dunajský, Vavrinec 54–55, 66
Eötvös József 20–21, 63–64, 66,
103–104, 125, 129, 130, 143,
144, 146, 147, 149, 150, 151,
154
Ferenc József 19, 131, 159
Findor, Andrej 15, 125

- Francisci Ján 6, 20, 25, 58–59, 78,
80–81, 83, 86, 89, 97, 99, 103,
105, 112, 119–120, 153, 235, 241
- Frič, Jozef Václav 100–102, 104, 110
- Galántai József 104, 125
- Gašparík, Mikuláš 8, 26–29, 31,
34–37, 46, 48, 57–59, 67, 73,
120, 125–126
- Gerometta, Eugen 50, 114–115
- Görgey Artúr 26–28
- Grajchman, Jakub 236
- Hajdú Anikó 7
- Halász Iván 82, 126
- Hamuljak, Martin 24, 36–37, 120
- Hanák Péter 116, 126
- Hattala, Martin 34, 44, 68, 97
- Hložanský, Jozef 6, 29, 95, 98, 229,
230, 236, 252
- Hnilica, Ján 49, 126
- Hodža, Ondrej 27
- Hodža, Michal Miloslav 35, 44,
139, 140
- Hodža, Milan 82, 126
- Holček, Juraj 31–32, 34, 50
- Holec, Roman 34, 87, 112, 126
- Hollý, Ján 24, 39, 48, 54–57, 59, 64,
66, 72, 120, 123, 126, 155
- Hollý, Karol 77–78
- Hurban, Jozef Miloslav 10, 37, 44,
46, 49, 51–54, 56, 58, 60,
67–70, 73, 77, 86, 91–93, 117,
120–121, 130, 201
- Hurban, Vajanský Svetozár 32,
77–78, 118
- Hýroš, Štefan 220, 221, 222
- II. József 15, 38
- II. Lipót 225
- Ivantysinová, Tatjana 41, 126
- Izák, Gustáv 78
- Jóna, Eugen 48, 126
- Jozeffy, Pavol 15
- Justh József 20, 82, 112, 122, 125,
162, 169, 176
- K. Horváth Zsolt 23, 126
- Kabina, František 112, 126
- Kačírek, Luboš 12, 77, 79, 90, 92,
98, 105, 107, 109, 119, 127
- Kajuch, Jozef 103, 236
- Kalinčiak, Ján 56, 68–69, 73, 117
- Kálnoki Henrik 82, 84, 86, 92,
107–108, 121
- Katona Csaba 112, 127
- Kemény G. Gábor 27, 99, 110
- Kemény Zsigmond 133, 147
- Kempenský, Tomáš 121
- Kiss Gy. Csaba 12, 41, 106, 125, 127
- Kiss Szemán Róbert 15–16,
127–128
- Kiszely Vendel 220, 222, 223, 236
- Klempa, Simon 61, 234, 236
- Kmeť, Andrej 77–78, 83, 87–88,
94, 97–98, 101, 126,
- Kodajová, Daniela 39, 56, 69, 128
- Kollár, Ján 15–16, 33–34, 41, 68,
127, 149, 211, 220
- Kossuth Lajos 18, 27, 73, 99–100,
121, 125, 129, 201
- Kostický, Bohuš 11, 44, 94,
112–113, 128
- Kováč, Dušan 8, 128
- Kovács Anna 7, 2, 48, 82, 101,
126, 128

- Kovács István 12
 Kozáček Jozef 34
 Kubinyi Árpád 220, 259
 Kurhajcová, Alica 7
 Lazar, Ervín 61, 128
 Lemeš, Juraj 107
 Lónyay Menyhért 133
 Mácsay Lukács 162
 Mácsay, Michal 160, 161
 Madarász József 100, 102
 Mallý, Ján 6, 29, 85–87, 91, 93–95,
 102, 105–111, 113, 121, 124,
 176, 182, 185, 191, 236, 237,
 251, 258
 Mannová, Elena 7, 15, 125
 Martinkovič, Marcel 38, 41, 77,
 128
 Maťovčík, Augustín 29, 37, 120,
 128–129
 Mésáros, Július 10, 57, 66–67, 129
 Mészáros Andor 106, 125
 Mihalik Béla 12
 Mihálek, Viktor 221
 Miskolczy Ambrus 18, 129
 Montesquieu 38, 156
 Moyses, Štefan 32, 34, 59, 86–89,
 119–120
 Mráz, Andrej 46, 129
 Mühlbach, Louise 91, 121
 Nemessányi, Ján 5, 20, 162, 169,
 236, 251
 Nora, Pierre 56, 129
 Nyáry Rudolf 25, 86
 Ormis, Ján 77, 86, 129
 Orphanides, Ľudovít 180
 Osten, August 91, 121
 Palárik, Ján 9–12, 20, 22–49, 52,
 54–56, 58, 61, 63, 66, 68, 72,
 75–76, 86, 89, 93–97, 111,
 114–117, 120, 122–123, 125,
 127–130 131, 139, 148, 153,
 155, 169, 162, 169, 172, 183,
 194, 236, 238, 251, 256, 266,
 267
 Palárik, Simon 23
 Pálffy Móríc 79, 80, 81
 Palkovič, Juraj 15–16
 Palugyay Móríc 220, 222
 Pančuhová, Eva 86, 129
 Pauliny-Tóth, Viliam 6, 10, 20, 29,
 68–69, 78, 80–89, 105, 107,
 109, 112–113, 118, 122, 235,
 240, 243
 Pavlů, Bohdan 28, 122
 Pete László 63, 129
 Petényi Ottó 149 150, 151, 154,
 Petró László 76, 91, 129
 Philadelphy, Móríc 236
 Pichler, Tibor 9, 13, 21, 28, 38, 40,
 104, 115, 129
 Pietor, Ambro 78, 112
 Plošič, Július 34, 172
 Polla, Belo 41, 130
 Popovič, Anton 48, 59, 130
 Popper Lipót 108, 109
 Pozdech, Jozef 90, 92, 96–97,
 119–121, 211, 234, 257
 Pozdech, Mária 90–91
 Pulszky Ferenc 39
 Racskó Erzsébet 12, 103
 Radlinský, Andrej 30–31, 34, 130
 Rády Mihály 137

- Rainer Pál 103
 Rapant, Daniel 27–28, 38, 53–54, 130
 Ráth, Jozef 34, 47, 49, 52, 74–75, 122
 Rešetka, Michal 34
 Révay Simon 20, 82, 169, 176
 Rusnáková, Helena 48–49, 59–61, 130
 Scitovszky János 31, 33, 60, 86
 Segľová, Lucia 7
 Sládkovič, Andrej 19, 36, 57, 59, 67, 122
 Sloboda, Daniel 51, 122
 Slota, Juraj 29
 Steier Lajos 27, 130
 Strakovič, František 112–113
 Strossmayer, Josip Juraj 134
 Svatopluk 15, 208
 Šafárik, Pavel Jozef 15–16, 155,
 Škultéty, Jozef 66, 130
 Štefanovič, Miloš 115, 129
 Šteller, Ferdinand 30, 130
 Štúr, Karol 16
 Štúr, Ľudovít 16–19, 25, 30, 33–35, 39–40, 50, 54–56, 73, 114, 119, 121, 123, 125, 146
 Szeberényi Gusztáv 15, 125
 Szeberényi János, ifj. 172
 Szeberényi, Ján (id.) 15
 Széchenyi István 64
 Szentiványi Adolf 103, 105–106, 232, 234, 236, 237
 Szentiványi Károly 140
 Szentiványi Márton 20, 82, 169, 176
 Szilágyi, Virgil 99–100, 102, 127
 Teleki László 19, 159
 Thuránszky Herman 60
 Tisza Kálmán 20, 22, 66, 226, 228
 Toperczer Ödön 135
 Trajcsik Alajos 107–108, 244, 263
 Türr István 63, 129
 Vavrovič, Jozef 25–26, 30–33, 39–41
 Viber József 53
 Viktorin, Jozef 5, 11–12, 23–25, 29–30, 33–34, 36–37, 41, 46–75, 93–94, 111, 114, 116–117, 120–124, 126, 130, 256, 267
 Viršínská, Miriam 37, 130
 Vlček, Jaroslav 33, 57, 130
 Vongrej, Pavol 58, 130
 Votruba, František 76, 123
 Winkler, Tomáš 67, 130
 Wrchovský, Alexander 36
 Wysocki, Józef 26–28, 123
 Záborský, Jonáš 11, 29, 34, 56–57, 60–62, 68–70, 77, 93–94, 111, 114, 123–124, 128, 130
 Zách Klára 62–63, 72
 Zapletal, Vladislav 10, 92–96, 98, 102–103, 105–106
 Zarzetzky, Jozef 6, 97, 103, 107, 211, 227, 234, 236, 244, 258
 Závodník, Štefan 34, 50
 Zay Károly 17
 Zechenter-Laskomerský, Gustav 78, 88, 118
 Zmeskál Zoltán 105–106, 232, 234, 236, 237, 269

Kor/ridor Könyvek– Kor/ridor knihy

1. Demmel József: A kettős identitás ára. A békéscsabai Szeberényi Gusztáv és a nemzetiségi kérdés a 19. századi evangélikus egyházban. Országos Szlovák Önkormányzat Kutatóintézete, Békéscsaba, 2014.
2. Korunovácie a pohreby. Mocenské rituály a ceremónie v ranom novoveku. Ed. Tünde Lengyelová – Géza Pálffy. Békéscsaba – Budapest, MTA BTK TTI – Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete, 2016.
3. Miroslav Michela: Trianon labirintusaiban. Történelem, emlékezetpolitika és párhuzamos történetek Szlovákiában és Magyarországon. Békéscsaba – Budapest, Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete – MTA BTK TTI, 2016.
4. Eva Kowalská – Karol Kantek: Magyarországi rapszódia, avagy Hajnóczy József tragikus története. Békéscsaba, Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete, 2016.
5. Demmel József: Magyar haza, szlovák nemzet. Alkotmányos szlovák politikai törekvések Magyarországon (1860 – 1872). Békéscsaba, Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete, 2016.

Előkészületben

- Az ismeretlen Ludovít Štúr. Magyar tanulmányok a legnagyobb szlovákról. Ed. Demmel József. Békéscsaba, Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete, 2016.
- Neznámý Ludovít Štúr. Maďarské štúdie o najväčšom Slovákov. Ed. Demmel József. Békéscsaba, Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete, 2016.